

Ny forskning i grammatik

Lisbeth Falster Jakobsen,
Hanne Jansen, Eva Skafte Jensen,
Erling Strudsholm

Indholdsfortegnelse

<i>Carl Bache: Hjelmslev i Systemisk Funktionel Lingvistik: Inspirationskilde eller fejllæsning? .....</i>	5
<i>Henriette Reinhardt Balieu: Kausivalternationen i spansk – et spørgsmål om kontrol .....</i>	27
<i>Merete Birkelund: En polyfon analyse af adversative strukturer .....</i>	45
<i>Kasper Boye og Peter Harder: Hvad kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering? .....</i>	65
<i>Helle Dam-Jensen: Leksikalsk semantik og selektions- restriktioner – kollokationskategorien .....</i>	77
<i>Susana Silvia Fernández: At undervise i grammatik på de nye fremmedsprogsstudier. Udfordringer og perspektiver .....</i>	91
<i>Hanne Jansen: Komplekse verber (verbum+partikel konstruktioner) – på dansk og standarditaliensk og i diverse norditalienske dialekter .....</i>	111
<i>Torben Juel Jensen: Refleksivt anvendte pronominer i moderne dansk .....</i>	131
<i>Bente Lihn Jensen: Fra sukkerproduktion til tekstproduktion .....</i>	153
<i>Eva Skafte Jensen: Markeret hvad angår hvad? Om markerethesteori i grammatikken .....</i>	171
<i>Kirsten Jeppesen Kragh: Konstruktionsdannelse som grammering..</i>	191
<i>Henrik Høeg Müller: Homogenitet og inkorporering i spansk (og dansk) .....</i>	211
<i>Johan Pedersen: Syntaktiske-semantiske betvingelser i argumentstrukturen .....</i>	231

Udgivet af:
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

© Forfatterne og
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2009

Redaktion: Lisbeth Falster Jakobsen, Hanne Jansen,
Eva Skaftø Jensen, Erling Strudsholm

Sats: DTP-Funktionen, Syddansk Universitet, Odense
Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet, Odense
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN: 978-87-90923-43-3
ISSN: 1902-1291

Ny Forskning i Grammatik giver læseren et indblik i den nyeste nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne er skrevet på dansk og afspejler en teoretisk, metodisk og interessebaseret mangfoldighed. Publikationen er peer-reviewed og udkommer en gang årligt.

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@language.sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Hjelmslev i Systemisk Funktionel Lingvistik: Inspirationskilde eller fejllæsning?

Carl Bache

1. Introduktion

Inden for den Systemiske Funktionelle Lingvistik (SFL), der nyder stadig større udbredelse på det sprogvidenskabelige verdenskort (med store landvindinger i Asien, Sydamerika og Afrika), tøver man ikke med at pege på de store inspirationskilder til teorien fra begyndelsen og midten af det 20. århundrede: Malinowski, Firth, Pragskolen, og Hjelmslev. Hvis man kender lidt til både SFL og Hjelmslevs Glossematik, er det overraskende at finde Hjelmslev i dette selskab af foregangsmænd for SFL. Han indtog naturligvis en central plads på den strukturalistiske scene inden for sprogvidenskaben, ligesom han efterfølgende fik stor betydning for semiotik mere generelt. Som Bredsdorff (1967: 59) udtrykker det:

I international målestok er glossematikken uden tvivl den originale og væsentligste indsats i dansk humanistisk videnskab i det 20. århundrede.

Anerkendelse høster Hjelmslev også uden for landets grænser. Således siger Anderson i sin bog om fonologien i det 20. århundrede (1985: 141):

Hjelmslev has [...] generally been regarded with considerable respect, and a citation (at least in passing) of his name and of the theory of glossematics has long been a near-obligatory part of any discussion of fundamental views on the nature of language and linguistic theory.

Så måske er det alligevel ikke så mærkeligt at han også betragtes som inspirationskilde til SFL? Anderson skynder sig imidlertid at tilføje (1985: 141):

[...] there is very little evidence that the actual practice of linguists [...] has ever been significantly influenced by specifically Hjelmslevian ideas. Indeed, much of the praise to be found has the character of lip service.

I denne artikel vil jeg forsøge at afgøre om der er hold i opfattelsen af Hjelmslev som inspirationskilde til SFL, eller om der snarere er tale om 'lip service', for ikke at tale om mulig misforståelse. I den forbindelse skal det præciseres at der naturligvis ikke er noget i vejen for at man som forsker lader sig inspirere af andres ideer og derefter videreudvikler dem og måske ender et helt andet sted. Det er så bare vigtigt at man ikke efterlader omverdenen med det indtryk at der er overensstemmelse eller slægtskab mellem kildens synspunkter og ens egne. Som i så mange andre sammenhænge er der brug for eksplicitet og transparens.

2. Analysens udgangspunkt¹

Det værk af Hjelmslevs der mere end noget andet trængte igennem til et bredt internationalt publikum, inklusiv den amerikanske og britiske lingvistik, var *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse* (OSG), der udkom i 1943. OSG var ikke tænkt som et hovedværk, men som en skitse der ville blive fulgt op af et stort tobindsværk af Uldall og Hjelmslev selv. De to samarbejdspartnere gled imidlertid fra hinanden, og projektet blev aldrig fuldført. Uldall udgav kort før sin død et bind med titlen *Outline of Glossematics. Part I: General Theory* (jf. Uldall 1957), som han selv opfattede som sin del af opgaven, men Hjelmslev kunne ikke helt forlige sig med det og fik aldrig fulgt op på sagen.

OSG, der blot talte 112 sider i den danske originaltekst, blev i 1953 oversat til engelsk af Francis Whitfield med titlen *Prolegomena to a Theory*

---

1. Jeg har i arbejdet med Hjelmslev og Glossematikken navnlig haft stor gavn og fornøjelse af at læse Fischer-Jørgensen 1943, 1966 og 1975; Whitfield 1956 og 1969; Lamb 1966; Gregersen 1991.

of *Language* og vakte straks international opmærksomhed (jf. Garvin 1954 og Haugen 1954). Whitfield, der var i tæt kontakt med Hjelmslev, fortsatte sit engagement i glossematikken og udgav i 1961 en revideret udgave, som sikrede fornyet opmærksomhed (jf. Malmberg 1964, Lamb 1966, Whitfield 1969). Det er denne udgave som for eftertiden blev glossematikken milepæl, og som også typisk optræder som kildehenvisning i de systemlingvistiske værker.

Men hvad er problemet så egentlig? Hvis Hjelmslev var en markant og anerkendt skikkelse inden for den europæiske strukturalisme, er det så ikke næsten uundgåeligt at der kan trækkes linjer til SFL, der som direkte udløber af Firths London-skole tog sit afsæt i netop denne tradition? Min egen umiddelbare undren over SFL's opfattelse af Hjelmslev som inspirationskilde skyldes at de for mig at se repræsenterer to diametralt modsatte tilgange til sprog selvom de på overfladen synes at interessere sig for de samme fænomener. Lad mig kort karakterisere de to teorier.

SFL er en moderne funktionel sprogteori der lægger hovedindsatsen på applikation. Den er 'systemisk' fordi den opfatter paradigmatiske relationer som primære og syntagmatiske relationer som afledte af de valg der foretages på den paradigmatiske akse. Valgmulighederne udgør systemer, og systemerne er ofte forbundne, idet et valg i et system (fx valg af deklarativ i modusystemet) kan tjene som indgangsbetingelse for nye valg (fx tempusvalg), eller fordi en sproglig realisation forudsætter samtidige valg fra mere end et system (eksempelvis forudsætter brugen af den ubestemte artikel i engelsk valget af både ubestemthed og ental). Systemerne indgår således i detaljerede netværk. Denne netværksbeskrivelse er helt central i det såkaldte 'leksikogrammatisk' plan i den SFL'ske sprogbeskrivelse. Det der i øvrigt kendetegner denne sprogbeskrivelse, er at den indebærer en stratifikation mellem udtryk og indhold, og videre en intern stratifikation af begge disse planer således at udtryk omfatter både fonologi og fonetik (i talesprog), og indhold omfatter både leksikogrammatik og semantik, hvor sidstnævnte opfattes som et stratum med direkte grænseflade ('interface') til kontekst. I mange sammenhænge omtaler systemlingvisterne dog blot deres stratifikation som tredelt, nemlig i semantik og leksikogrammatik på indholdssiden og fonologi (eller grafologi) på udtrykssiden (jf. fx Halliday & Matthiessen 1999: 4).

SFL er en 'funktionel' teori fordi den udsiger noget om sprog i en kommunikativ sammenhæng. Nøgleordene er således sprog som 'purposeful behaviour' og som en 'social semiotic'. Opmærksomheden er rettet mod konkret sprogbrug 'in context', og mod de træk i sproget der direkte kan henledes til denne kontekst. Analysen er ikke begrænset til sætningen som grammatisk størrelse (selv om denne opfattes som vigtig), men sigter på at beskrive den (skrevne eller talte) tekst som funktionel diskursiv størrelse. Overordnede sproglige funktioner formaliseres i tre 'metafunktioner' (den ideationelle, den interpersonelle og den tekstuelle, hvoraf den første underinddeles i den experientielle og den logiske). Disse metafunktioner forbinder grammatiske systemer (fx modus og transitivitet) med 'register' (der afspejler 'context of situation') og 'genre' (der afspejler 'context of culture') og i sidste instans med 'ideology'. SFL er således de tætte forbindelsers teori: grammatik går hånd i hånd med ideologi i analysen af tekst og diskurs.

SFL er ikke kun socialt, men også kognitivt orienteret, omend på en ganske særegen måde der står i kontrast til de fleste andre kognitive sprogteorier. Det der normalt kendetegner kognitive teorier, er at sproget ses i forlængelse af, eller i sammenhæng med, andre kognitive evner og vores 'encyklopædiske' viden om verden. Moderne metaforteorier er et meget godt eksempel på dette, idet man her påviser den nøje sammenhæng mellem sproglige udtryk og vores mere generelle måde at opfatte verden på i fx 'image schemas'. Sproget bliver således en del (en vigtig del) af noget 'endnu større'. I SFL er det faktisk omvendt. Halliday & Matthiessen (1999: 1ff, 29, 66ff, 602ff) påpeger at verden kun kan erkendes gennem sproget, og at den semantiske 'construal' af verden er immanent, altså et sproginternt forhold. Med andre ord er sproget vores 'ideation base', og vores erfaring og opfattelse af verden er et spørgsmål om 'meaning' snarere end om 'knowing' (se også afsnit 3.6 nedenfor). Verden som vi opfatter den, og vores viden om den, er således internaliseret i sproget: et erklæret immanent, men i realiteten altomfattende sprogsyn!

Det helt overordnede mål for Hjelmslev var at gøre lingvistikken til en eksakt, autonom og immanent videnskab. For ham betød 'immanens' at sproget og sprogvidenskabens skulle frigøres fra en lang række discipliner der traditionelt opfattede sprog i sammenhæng med noget andet,

fx filologi, psykologi, fysik, fysiologi, litteratur, antropologi, kultur, m.fl. Disse videnskaber blev af Hjelmslev opfattet som havende et andet sigte end sproget selv og blev derfor betegnet som 'transcendente'. Det karakteristiske for 'transcendente tilgange' var at de tog udgangspunkt i sprogets manifestationer og anvendelse. Hjelmslev forkastede sådanne **substans**-fokuserede tilgange til sprog og ønskede i stedet at sætte direkte fokus på sprogets egen særegne **form**. Konsekvensen af denne holdning var at der ikke i sprogvidenskaben, i hvert fald ikke i første omgang, var plads til sprogbrug (faktisk forekommende substans), fonetik (lydlig substans) eller semantik (indholdsmæssig substans). Hjelmslevs sympati for filologi kunne ligge på et meget lille sted, og han forkastede i sin primære tilgang også det vi i dag ville kalde sociolingvistik (inklusiv 'social semiotics') og kognitiv lingvistik. Ud over at skelne meget skarpt mellem form og substans, fastholdt han også den klassiske dikotomi mellem udtryk og indhold, men til forskel fra Saussure fulgte han den humboldtske tankegang med at man både på udtrykssiden og indholdssiden måtte skelne mellem form og substans. Det giver en stratifikation der navnlig på indholdssiden har et interessant perspektiv, nemlig en opdeling i indholdsform og indholdssubstans (hvilket også medfører en skelnen mellem udtrykssubstans (lyd) og indholdssubstans (betydning)).

For mig at se havde Hjelmslev tre overordnede meget tæt relaterede ambitioner: En **deskriptiv** ambition om at beskrive 'systemet' ('sproget') bag dets 'forløb' ('tekst'), en **metalingvistisk** ambition om at tilvejebringe et 'fond' af redskaber til erkendelse og beskrivelse af sproget, og en **universellingvistisk** ambition om at tilvejebringe en 'kalkule' over mulige sprog (sprogsystemer) uafhængig af erfaringsdata. Han foreslog en stringent metode til afdækning af sprogets **form** (såvel indholdsform som udtryksform) der indebar en procedure hvor man på hvert trin i analysen af en tekst foretager en mindstedeling med henblik på at bestemme delenes eller leddenes indbyrdes relation. Denne relation var en 'funktion', og de størrelser der indgik i denne funktion, blev betragtet som 'funktiver'. Sprogets form var således funktionel af natur. Ethvert efterfølgende trin i analysen 'forudsatte' forudgående trin, men ikke omvendt, således at der var 'determination' i analysen. Endvidere gjaldt det at hele beskrivelsesapparatet, bortset fra nogle enkelte indefinable, generelt applicerbare begreber, skulle defineres

partikulært for den sproglige analyse, således at kravet om autonomi og immanens blev overholdt. Sprogets funktioner, dvs. forbindelseslinjerne mellem tekstdele og -led, blev beskrevet ved hjælp af en begrænset antal logiske relationer.

Det er på baggrund af Hjelmslevs meget 'indadvendte', autonome, formelle tilgang til sprog og SFL's meget 'udadvendte', sociale-semiotiske og semantisk konstruktivistiske tilgang til sprog at jeg finder det temmelig overraskende at SFL hylder Hjelmslev som inspirationskilde. Samtidig står det dog klart at der er en række punkter hvor det er særligt relevant at sammenligne SFL og glossematikken. Det drejer sig om: 1) paradigmatikkens indplacering som primær i sprogbeskrivelsen; 2) funktionsbegrebet, herunder tilhørsforholdet til den europæiske funktionalisme; 3) tekstbegrebet, tekst som beskrivelsesgenstand; 4) analysens mål i de to sprogbeskrivelser; 5) stratifikation; og 6) immanens og konstruktivisme. I det følgende vil jeg gå disse punkter nøjere efter i sømmene med henblik på at bestemme omfanget af SFL's arv fra Glossematikken.

3. Sammenligningens kernepunkter

3.1 System og paradigmatisk relationer

Lad os starte med det mest oplagte berøringspunkt mellem SFL og Glossematikken, nemlig opfattelsen af den paradigmatisk dimension som primær i sprogbeskrivelsen. I *Language as a Social Semiotic* fra 1978 siger Halliday om sin systemopfattelse (1978: 39):

First let me say that I adopt the general perspective on the linguistic system you find in Hjelmslev, in the Prague school, with Firth in the London school, with Lamb, and to a certain extent with Pike [...]

Og senere i samme værk siger han (1978: 137):

[...] in glossematics, and similarly in the 'systemic' version of system-structure theory, the syntagmatic concept of structure is embedded in a theory that is essentially paradigmatic. Here

the description is based on system; and text is interpreted as the process of continuous movement through the system, [...]

Hvis man fortolker disse formuleringer som gående helt snævert på den principielle indplacering af den paradigmatisk dimension som den primære og den syntagmatiske som afledt, og ikke ser nærmere på hvordan man forestiller sig at systemerne er indrettet, og hvilket indhold og formål de tillægges i beskrivelsen, så er det faktisk meget passende at henvise til Hjelmslev, ikke mindst fordi det var ham der foreslog betegnelsen 'paradigmatisk' som erstatning for, eller som oversættelse af Saussures 'associativ'. På sin vis står Hjelmslev således fadder til den moderne paradigmatik og opfattelsen af dens forrang i sprogbeskrivelsen. I det 20. århundredes lingvistik er der en overvældende syntagmatisk dominans, navnlig i den generative tradition med tesen om den autonome syntaks. Der er faktisk kun få undtagelser, og her har Halliday i det første af de ovenstående citater fat på de vigtigste. Men det skal samtidig betones at Hjelmslev adskilte sig markant fra Jakobson og Pragskolen, Firth og Londonskolen, Lamb og Pike i sin tilgang til det systemiske, og at det derfor kan virke vildledende at nævne ham sammen med disse i en opremsning af ligesindede. SFL hører meget tættere sammen med de øvrige end med Hjelmslev.

3.2 Funktionsbegrebet, tilhørsforholdet til europæisk funktionalisme

Fornemmelsen af at Hjelmslev lidt hurtigt og overfladisk indplaceres på linje med Pragskolen og Londonskolen² styrkes af følgende citat fra et af Halliday's absolutte hovedværker *An Introduction to Functional Grammar* (2. udg. 1994: xxvi):

The theory on which this description is based, systemic theory, follows in the European functional tradition. It is largely based on Firth's system-structure theory, but derives more abstract principles from Hjelmslev and owes many ideas to the Prague school.

Her er der en klar fornemmelse af at de nævnte inspirationskilder tilhører en fælles europæisk funktionel tradition, og at der er en tilstræk-

---

2. Vedrørende disse skoler henvises den interesserede læser til Firth 1955, Catford 1969 og Garvin 1969.

kelig grad af forenelighed mellem Firth, Hjelmlev og Pragskolelingvisterne til at de kan udgøre et sammenhængende fundament for SFL. Jeg mener at begge dele er forkerte.

Som allerede antydnet er det SFL'ske funktionsbegreb klart ekstrovert med betoning af sprog som 'purposeful behaviour' og som en 'social semiotic'. Det hjælper ikke her at man samtidig opererer med en konstruktivistisk immanent semantik hvor hele verden så at sige internaliseres i sproget. Fra et glossematisk synspunkt er der ikke tvivl: SFL er en klart transcendent tilgang til sprog. Funktionsbegrebet er nok lige så vigtigt og centralt i Glossematikken som i SFL, men der er tale om et helt andet funktionsbegreb.

Det glossematiske funktionsbegreb er strengt immanent defineret som relationen mellem de tekstdele eller led der fremkommer ved en mindstedeling på ethvert niveau i tekstanalysen. Den egentlige genstand for beskrivelse i tekstanalysen er ikke de fundne dele eller led som adskilte konstituenten betragtet, men derimod forbindelseslinjen mellem dem. De betragtes derfor som funktiver i en funktion. I følge Hjelmlev er der tre forskellige hovedfunktioner: **interdependens**, **determination** og **konstellation**. Disse funktioner findes både paradigmatisk og syntagmatisk. En paradigmatisk funktion kaldes en **korrelation**, mens en syntagmatisk funktion kaldes en **relation**. Mellem to funktiver x og y er der interdependens hvis x forudsætter y, og omvendt. Interdependent korrelation kaldes **komplementaritet**, mens interdependent relation kaldes **solidaritet**. Hvis x forudsætter y, men ikke omvendt, er funktionen en determination, mere specifikt en **specifikation** (korrelation) eller en **selektion** (relation). Hvis hverken x eller y forudsætter den anden, indgår de i en konstellation, som så mere præcist kan bestemmes som en **autonomi** (korrelation) eller en **kombination** (relation). Det forhold at en korrelation (altså med x og y i paradigmatisk funktion) kan have hele tre forskellige funktionstyper (komplementaritet, specifikation eller autonomi), indebærer en rummelig opfattelse af paradigmet med træk til fælles med SFL's systemnetværk. Men når det er sagt, er der tale om en snæver sprogintern opfattelse af funktion der i realiteten ophæver den sædvanlige dikotomi mellem form og funktion, idet formbegrebet udmøntes som funktion. Hjelmlevs funktionsbegreb er abstrakt, tilstræbt matematisk præcist og immanent (i traditionel

ikke-konstruktivistisk forstand). Hans funktioner har således intet at gøre med hverken SFL's metafunktioner eller de træk der gør SFL til en moderne funktionellingsvistisk model. Hvor grammatik i SFL understøtter sproget som 'purposeful behaviour', siger Hjelmslev direkte (1943: 97):

Dagligsprogets grammatiske regler er uafhængige af enhver vurderingsmaalestok, logisk, æstetisk eller etisk, og **dagligsproget er overhovedet uafhængigt af ethvert specifikt formål.** (min fremhævelse)

Det er meget tydeligt at glossematikken ikke indgik i det som Halliday kalder en fælles europæisk funktionel tradition med Londonskolen og Pragskolen.

3.3 *Tekstbegrebet, tekst som forløb*

I afsnit 3.1 ovenfor så vi et citat fra Hallidays *Language as a Social Semiotic* der omhandlede systemopfattelsen og sætter det i relation til tekstbegrebet. Lad mig udvide citatet til at omfatte den nærmere omtale af dette tekstbegreb (1978: 137):

[...] in glossematics, and similarly in the 'systemic' version of system-structure theory, the syntagmatic concept of structure is embedded in a theory that is essentially paradigmatic. Here the description is based on system; **and text is interpreted as the process of continuous movement through the system, a process which both expresses the higher orders of meaning that constitute the 'social semiotic', the meaning systems of the culture, and at the same time changes and modifies the system itself.** (min fremhævelse)

Opfattelsen i SFL af forholdet mellem system og tekst er for så vidt meget glossematisk, i og med at systemet er det bagvedliggende grundlag for teksten, og teksten opfattes som 'forløb'. Så her skulle man så tro at den hellige grav er velbevaret. Men nej, det er den ikke, og det skyldes en omfortolkning af begreberne således at de passer ind i den SFL'ske funktionalisme.

Hjelmslev opererede med en tese som han opfattede havde generel gyldighed, nemlig "at der til ethvert **forløb** svarer et **system**, gennem hvilket forløbet lader sig analysere og beskrive ved hjælp af et begrænset antal forudsætninger" (OSG, 1943: 10). Glossematikken udgør en specifik afprøvning af denne tese, hvor 'forløbet' (hos Halliday: 'process') inden for sprogvidenskaben svarer til 'teksten' med den 'fluktuation' som de mange kombinationsmuligheder af et begrænset inventar tillader, og hvor 'systemet' svarer til 'sproget'. Hjelmslev sætter således sprog (som konstans) og tekst (som manifestation) op over for hinanden (og bruger betegnelsen 'system' mere generelt), mens Halliday sætter 'system' og 'tekst' op over for hinanden. Men det er ikke denne lille terminologiske forskel der er vigtig her. Det er derimod den i praksis meget forskellige tilgang til tekstbegrebet.

For Halliday medfører tekstbegrebet en sprængning af sætningen som eneste legitime størrelse for en systemisk funktionel beskrivelse (og han er således i eksplicit modsætning til den traditionelle grammatik og til den generative tradition, der definerer et sprog som et sæt bestående af 'alle og kun de mulige sætninger'). I SFL er teksten en udadvendt funktionel diskursiv størrelse, ikke en formel størrelse, og det er dette der fremgår meget tydeligt i den fremhævede del af ovenstående citat. Det er således vigtigt for systemlingvister at beskrive de mekanismer og makrostrategier der udvirker genremæssig **kohærens**, dvs. samspil med den kulturelle kontekst (jf. Eggins 1994: 87ff), såvel som de virkemidler der sikrer **kohæsionen** mellem sætninger og sætningskomplekser (jf. Halliday & Hasan 1976). Med andre ord er det teksten som diskurs og 'purposeful behaviour' der er i højsædet, altså en egentlig interesse for hvad der får en tekst til at fungere som tekst i sin kommunikative sammenhæng. Det er på den baggrund at Halliday kan betragte teksten som et forløb gennem sprogsystemet der sigter på at udtrykke 'the meaning systems of the culture'.

I forhold til tekstens indplacering i sprogbeskrivelsen og mere specifikt dens rolle i forhold til en funktionel grammatik siger Halliday i sin *Introduction to Functional Grammar* (1994: xv):

In deciding how much ground to try to cover, I have had certain guiding principles in mind. The aim has been to construct a

grammar for purposes of text analysis: one that would make it possible to say sensible and useful things about any text, spoken or written, in modern English.

Hallidays tekstbegreb er således funktionelt i typisk SFL'sk forstand: grammatikken skal tjene et formål i forhold til det at kunne sige noget interessant om hvorledes tekster fungerer i en større kommunikativ sammenhæng.

Hjelmslevs tekstbegreb er også funktionelt funderet, men altså funktionelt i glossematisk forstand. Der skelnes mellem relationer (i den syntagmatiske dimension) og korrelationer (i den paradigmatiske dimension). Relationer defineres nærmere som et 'både-og' forhold mellem funktiverne, men korrelationer defineres som et 'enten-eller' forhold (Hjelmslev 1943: 35f). Systemet (mere specifikt: sproget) kan således defineres som et **korrelationelt** hierarki af funktiver, mens forløbet (mere specifikt: teksten) kan defineres som et **relationelt** hierarki af funktiver (Hjelmslev 1943: 36). Systemet (sproget) er her konstanten og en nødvendig forudsætning for teksten, idet man, i følge Hjelmslev (1943: 36), kan forstille sig et system uden forløb (altså et sprog uden tekst), men ikke et forløb uden et system (en holdning der er blevet kritiseret og tillagt en modificeret fortolkning, jf. fx Fischer-Jørgensen 1975: 124). Teksten er med andre ord "en syntagmatik hvis kæder manifesteres af alle meninger" (1943: 97).

I Glossematikken udgør teksten et principielt, logisk defineret **udgangspunkt** for en stringent analyse (eller 'procedure') hvorigennem systemet, altså sproget, kan erkendes, hvilket, som vi har set, er en vigtig del af Glossematikens målsætning. Hjelmslev er aldeles uinteressert i teksten som tekst, som SFL-funktionel diskurs. Det bliver så meget desto mere klart når han antyder at en tekst kan være ubegrænset, og at man eksempelvis kan opfatte alt hvad der nogensinde er blevet sagt og skrevet på dansk som en tekst (1943: 87). Endelig bør det nævnes at den logiske 'både-og' relation var vigtigere for Hjelmslev i opfattelsen af tekst end opfattelsen af forløb som en **bevægelse** gennem systemet. Dette bliver klart i indholdsanalysen af fx 'tyr', der **både** indeholder elementet 'oxe' og elementet 'han', altså et forløb (en kæde) uden association af tidsforløb eller rækkefølge (1943: 63). I modsætning hertil

opfatter Halliday forløbet helt konkret som tidsbunden sproglig udfoldelse i en kommunikativ kontekst (jf. Hallidays “movement through the system” i ovenstående citat).

Tekst betyder altså noget helt forskelligt for Hjelmslev og Halliday og har en helt forskellig indplacering i sprogbeskrivelsen.

3.4 *Analysens retning og mål*

Det er ikke kun tekstbegrebet der er meget forskelligt i SFL og i Glossematikken. Det er også den analyse teksten underkastes. I den glossematiske tekstanalyse går man top-down fra øverste tekstlag (“den endnu uanalyserede *text* i dens uinddelte og absolutte helhed”; 1943: 13) til mindste element, og som vi så i afsnit 2 ovenfor, er der stringent determination i analysen, idet enhver non-initial operation forudsætter den forudgående operation. Hjelmslev benævnte denne retning i beskrivelsen ‘deduktiv’ (i modsætning til den ‘induktive’ metode der indebar en undersøgelse af elementers mulighed for at indgå i større enheder og sammenhænge), og han argumenterede for at kun den deduktive metode tillod den ønskede generaliserbarhed ud over “den enkelte sprogtilstand” (1943: 12). Herudover plæderede Hjelmslev for anvendelsen af to vigtige principper i analysen: **økonomiprincippet** og **reduktionsprincippet**. I henhold til økonomiprincippet skal analysen sigte mod det simplest mulige resultat og ophøre når den ikke længere leder til yderligere simplifikation (1943: 55). I henhold til reduktionsprincippet skal analysen være udtømmende og på hvert trin lede til etableringen af det laveste antal “emner” (1943: 55).³ Endelig anvender Hjelmslev **mutation**, dvs. en udskiftning af elementer, i opstillingen af et inventar. Navnlig har mutation i den paradigmatiske akse, den såkaldte **kommutation**, interesse. Hvis **kommutationstesten** er positiv, således at en udskiftning i det ene plan (fx udtryksform) medfører en ændring også i det andet plan (indholdsform), udgør de implicerede størrelser **invariante størrelser**.

---

3. Disse principper skal ses i sammenhæng med et mere overordnet princip i Glossematikken, nemlig *empiriprincippet*, der faktisk har meget lidt med empiri at gøre, men som stipulerer at sprogteorien skal være *modsigelsesfri*, *udtømmende* og *simplest mulig* (1943: 18). Sprogteorien kan ifølge Hjelmslev ikke verificeres empirisk, men skal alene stå sin prøve i forhold til empiriprincippet.

Jo længere man kommer ned i tekstanalysen, desto mere begrænset bliver inventaret af invariante sproglige tegn (1943: 38f). På et vist tidspunkt i analysen ophører de identificerede størrelser med at være betydningsbærende i sig selv: Dette niveau består af tegndele eller tegnderivater. Ved positiv kommutation på dette niveau bliver en inventariering i **taxemer** mulig. På udtrykssiden svarer taxemer groft sagt til fonemer. Men selv om man i analysen her har nået et yderst begrænset inventar, påviser Hjelmlev at yderligere begrænsning er mulig. Taxemerne kan nemlig arrangeres i to- eller flerdimensionale systemer af universel tilsnit, hvor dimensionsleddene er færre end taxemerne. Dette svarer eksempelvis til distinktive træk, der altid vil være færre end de fonemer der beskrives. Således kan 9 taxemer arrangeres i et todimensionelt system med tre led i hver dimension, altså 3×3 (1943: 89). Antallet af dimensionsled er her 6 og udgør dermed et simplere inventar end de 9 taxemer. Dimensionsleddene kalder Hjelm selv **glossemer**. Disse størrelses helt centrale status er afspejlet i teoriens navn: Glossematik.

Slutmålet for analysen er således **de færrest mulige størrelser på det lavest mulige analyseniveau: glossemer**.

I SFL har sprogbeskrivelsen det stik modsatte mål. Her opfattes funktion ikke som et begrænset antal snævert definerede relationer og korrelationer, og formålet er ikke en minimalinventariering på laveste analysetrin. Interessen retter sig i stedet mod de ressourcer som sprogbrugeren benytter sig af i kommunikation, og dermed de paradigmatisk betingede valg der ligger til grund for en vellykket tekst. Disse ressourcer og valg gøres der rede for i leksikogrammatikken ved opstilling af detaljerede systemnetværk der strækker sig langs et kontinuum fra de mest grammatisk betonedede valg til de mest leksikalsk betonedede valg uden at der er nogen klar afgrænsning mellem grammatiske og leksikalske valg (jf. Hasan 1987). Jo mere detaljeret et systemnetværk bliver, desto mere 'delicate' siges det at være. I yderste konsekvens medfører 'delicacy' i systemnetværkene at der opstår en bevægelse mod isomorfi mellem beskrivelsesapparat og beskrivelsesgenstand, og under alle omstændigheder opfattes detaljerighed i netværkene som en nyttig kortlægning af sprogets ressourcer. Som Halliday siger:

In a functional grammar [...] language is interpreted as a system of meanings, accompanied by forms through which the meanings can be realized. The question is rather: "how are these meanings expressed?". This puts the forms of a language in a different perspective: as means to an end, rather than as an end in themselves. (1994: xiv).

En belejlig, og helt bevidst, konsekvens af SFL's deskriptive praksis er beskrivelsens **anvendelighed** inden for en lang række discipliner hvor sprog indgår (jf. Halliday 1985b: xx). For systemlingvister er **applikation** vigtigere end teoretisk granskning og revision:

[...] the value of a theory lies in the use that can be made of it, and I have always considered a theory of language to be essentially consumeroriented. In many instances, the theorist is himself also and at the same time a consumer, designing a theory for application to his own task. (Halliday 1985b: 7)

Kort sagt er målet i en SFL-beskrivelse størst mulig sprogspecifik specificering med henblik på praktisk applikation, mens målet i Glossematikken er størst mulig generalisationskraft med henblik på universellingvistisk teoridannelse.

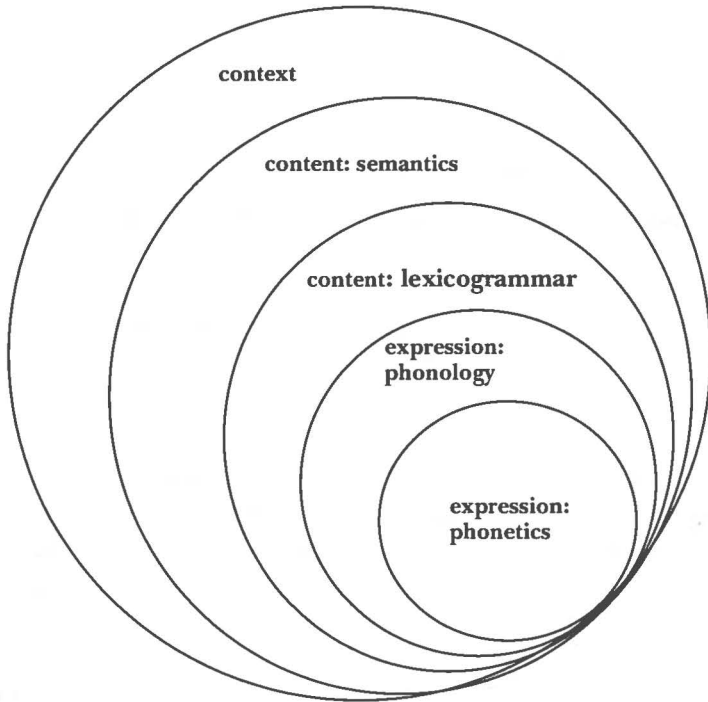
3.5 Stratifikation

Stratifikation er måske det område hvor systemlingvisterne føler den største gæld til Hjelmslev. Halliday & Matthiessen (1999: 4) henviser til Hjelmslev på følgende måde i deres beskrivelsen af strata i SFL:

We might refer to the Hjelmslevian notion of the "content plane" as incorporating both a grammar and a semantics (e.g. Hjelmslev, 1943). Grammar and semantics are the two strata or levels of content in the three-level systemic theory of language, and they are related in a natural, non-arbitrary way. The third level is the level of expression, either phonology or graphology.

Men den mere udbyggede model indeholder herudover både fonetik og kontekst, og den samlede SFL'ske stratifikation gengives ofte som cotangente cirkler på følgende måde (jf. Halliday & Matthiessen 2004: 25):

Grænsen mellem de forskellige strata beskrives ved hjælp af begreberne 'realisation' og 'interfacing'. Kontekst realiseres gennem semantik, der realiseres gennem leksikogrammatik, osv. Realisationsmønstret er imidlertid akkumulativt således at kontekst realiseres gennem summen af de øvrige strata op til og med semantik. Dette kan illustreres på følgende måde (hvor realisation vises med SFL's standardnotation: en pil der peger nedad til højre ($\searrow$), jf. Taverniers (*under udgivelse*)):

context $\searrow$ (semantics $\searrow$ (lexicogrammar $\searrow$ (phonology $\searrow$ phonetics)))

Semantik er kontaktfladen ('interface') til kontekst og vores erfaringsverden, mens fonetik er kontaktfladen til vores krop og fysiske evne til at producere sproglyd. Leksikogrammatik og fonologi indordner og arrangerer henholdsvis betydning og lyd i systemer.

En vigtig pointe i sammenligningen af de to teorier er at SFL-stratifikationen gengives i én dimension, mens glossematisk stratifikation

tion eksplicit er todimensional og således kan gengives som en matrix:

	Form	Substans
Indhold	Indholdsform	Indholdssubstans
Udtryk	Udtryksform	Udtrykssubstans

Ud over de her viste begreber, brugte Hjelmslev også betegnelsen 'mening' til angivelse af såvel 'uformet' indhold som 'uformet' udtryk. Mening var således det lydige og indholdsmæssige potentiale (nogle gange omtalt som en sproguniversal (fællessproglig) amorf, uanalyseret masse; jf. 1943: 47). Den sprogspecifikke indholdssubstans og udtryks-substans opstår ved at indholdsformen og udtryksformen projiceres på meningen og således strukturerer meningen på en særegen måde: "ligesom naar et udpændt net kaster sin skygge ned på en uinddelt flade" (1943: 52).

Der er meget stor forskel på stratifikation hos Hjelmslev og i SFL. Hos SFL bruges stratifikation til at **favne** alle sprogets berøringsflader og til at fokusere på sammenhængen mellem de forskellige strata ('realisation'), mens Hjelmslev bruger stratifikation til at foretage en principiel **indsnævring** af lingvistikkens primære genstandsområde til form snarere end substans.

I den forbindelse er det også interessant at notere sig at mens funktion for Hjelmslev findes på formsiden (jf. afsnit 3.2), så henlægger SFL sprogets funktioner til det der svarer til Hjelmslevs indholdssubstans ("content substance"):

[...] But adult use of language is such that, with minor exceptions, each utterance has to be multifunctional – while at the same time having an integrated structure. There must therefore be a level of organization of meaning; a semantic level [...] In Hjelmslevian terms, the 'content purport' has to be separated

from, and organized into a 'content substance' as a precondition of its encoding in 'content form'.

What we are calling the functions of language may be regarded as the generalized categories of 'content substance' that the adult use of language requires." (1976: 30-31; min fremhævelse)

En endnu tydeligere fejllæsning af Hjelmslev fremgår af første del af dette citat, hvor det hedder sig at hos Hjelmslev skal indholdsmeningen ("content purport") adskilles fra, og indrettes som, indholdssubstans forud for dennes kodning i indholdsform. Dette giver naturligvis god mening i en teori hvis stratifikation indebærer realisation **fra** kontekst **til** semantik, og derefter **fra** semantik **til** leksikogrammatik, og videre ned gennem de forskellige strata (hvilket svarer til en retning fra mening til substans og derfra videre til form). Men det er en direkte forkert fremstilling af Hjelmslevs stratifikation, hvor substansen opstår som resultat af formens projektion på meningen og derfor er i et absolut afhængighedsforhold til denne (hvilket er det stik modsatte af at være en "precondition"). Jeg lader også her Hjelmslev få det sidste ord: "[...] i kraft af indholdsformen og udtryksformen, og kun i kraft af dem, eksisterer henholdsvis indholdssubstansen og udtrykssubstansen, der fremkommer ved at formen projiceres på meningen, [...]" (1943: 52).

3.6 *Konstruktivisme og immanent semantik*

Som kort omtalt i afsnit 2 ovenfor, er SFL ikke blot en funktionelt, men også kognitivt orienteret teori, omend forholdet mellem sprog og kognition får en noget anderledes fortolkning i SFL end i de fleste andre moderne kognitive lingvistiske teorier. I SFL opfattes vores erfaring, viden og erkendelse som noget der udgår fra, og således ligger i naturlig forlængelse af sprog, snarere end omvendt. Sproget er således vores 'ideation base' til forståelse af verdenen omkring os, og al erfaring er "a matter of *meaning* rather than a matter of *knowing*" (jf. Halliday & Matthiessen 1999: 1ff, 603ff; oprindeligt fremhævelse). Halliday & Matthiessen siger endvidere:

The view we are adopting is a constructivist one, familiar from European linguistics in the work of Hjelmslev and Firth. According to this view, it is the grammar itself that construes experi-

ence, that constructs for us our world of events and objects. As Hjelmslev (1943) said, reality is unknowable; the only things that are known are our construals of it – that is, meanings. Meanings do not ‘exist’ before the wordings that realize them. They are formed out of the impact between our consciousness and its environment. (1999: 17)

Som man ser her, er begrebet ‘construal’ helt centralt i SFL: Gennem de sproglige valg ‘konstruerer’ vi vores virkelighed. En udenomssproglig viden er ikke mulig. Dette medfører på interessant vis at semantikken i SFL bliver immanent:

[...] our interpretation of meaning is immanent, so that meaning is inside language, not some separate, higher domain of human experience [...] The central meaning-making resource in language – its “content plane” [...] is stratified into two systems: that of lexicogrammar, and that of semantics. The semantic system is the ‘outer’ layer, the interface where experience is transformed into meaning. (1999: 603f.)

Her knyttes båndet mellem den immanente semantik i SFL og den særlige stratifikation som man forestiller sig, og begge dele er for så vidt udtryk for en besnærende tilgang til sprog. Problemet er bare at denne tilgang fremstilles som Hjelmslev-inspireret. Læserne kan ikke undgå at få indtryk af at der her er stærke lighedspunkter mellem SFL og Glossematikken. Det er naturligvis korrekt at Hjelmslev argumenterede for en immanent lingvistik, og at denne lingvistik indeholdt indholdsform som et vigtigt stratum. Men Hjelmslevs immanens stod i kontrast til transcendens der baserede sig på substans, herunder indholdssubstans, som lingvistikken jo netop skulle forsage som primært mål for sprogbeskrivelsen. Det er denne indholdssubstans Halliday & Matthiessen med et definatorisk kunstgreb erklærer immanent, hvorfor der ikke længere er nogen reel kontrast mulig mellem immanens og transcendens. Hvis hele verden inviteres indenfor i sproget i form af vores erkendelse og viden – og det er konsekvensen af SFL’s konstruktivistiske tilgang til sprog – giver det faktisk ikke længere mening at tale om en immanent semantik. Der er i bogstavelig forstand ‘en verden’ til forskel mellem Hjelmslevs indholdsform og SFL’s immanente semantik, herunder den

leksikogrammatik som den realiseres igennem. Hjeltslev ville ganske enkelt have betragtet SFL som transcendent.

Det kan indvendes at Hjeltslev hen mod slutningen af OSG lukker indholdssubstansen ind i varmen igen.⁴ Det gør han i opstillingen af sin grandiose semiotiske model, hvor den 'metasemiologi' der har lingvistikken som sin beskrivelsesgenstand, må forholde sig til "de *ting*, der for semiologien [= lingvistikken] henstod som irreduktible indholds-individer [...], og af de *lyd* (eller skrifttræk osv.), der for semiologien henstod som irreduktible udtryksindivider [...]" (1943: 109). Hjeltslev konkluderer således

Metasemiologien er med andre ord i praxis identisk med den saakaldte substansbeskrivelse. (1943: 109; oprindelig fremhævelse)

Og lidt senere åbnes der endnu mere op:

Ligesom denotationssprogenes metasemiologi i praxis vil behandle fonetikken og semantikken emner i reinterpreteret skikkelse, vil i konnotationssprogets metasprog størstedelen af den egentlig sociologiske lingvistik og den saussureske eksterne lingvistik i reinterpreteret skikkelse finde deres plads. (1943: 110)

På allersidste side i OSG ophæver Hjeltslev selv skellet mellem immanens og transcendens på følgende ophøjet vis:

I stedet for at hindre transcendensen har immanensen netop givet denne en ny og bedre begrundelse; immanens og transcendens forenes i en højere enhed på immanensens grund. Sprogteorien føres af en indre nødvendighed til at erkende ikke blot sprogsystemet, i bygning og i brug, i helhed og i enkelthed, men ogsaa mennesket og menneskesamfundet bag sproget, og menneskets samlede erkendelsesomraade gennem sproget. Da har sprog-

---

4. Dette bliver endnu tydeligere i en senere artikel, "La stratification du langage" (1954). Men Hjeltslevs grundlæggende prioritering af form frem for substans, som beskrevet i OSG, forblev uændret, jf. Fischer-Jørgensen (1966: 10f, 17ff).

teorien naaet det maal, som er dens forpligtelse: *humanitas et universitas*. (1943: 112; oprindeligt fremhævelse)

Men som jeg mener at have påvist i gennemgangen af de enkelte sammenligningspunkter i afsnit 3.1-3.6, er der en fundamental forskel på hvorledes Hjelmslev og Halliday ophæver modsætningen mellem immanens og transcendens. Mens Halliday gør det på transcendensens betingelser, så gør Hjelmslev det på immanensens betingelser – og igen er der ‘en verden’ til forskel.

4. Konklusion

Jeg har nu tilendebragt min analyse af en række tematiske berøringspunkter mellem Glossematikken og SFL, nemlig: (1) system og paradigmatisk relationer, (2) funktionsbegrebet og tilhørsforholdet til den europæiske funktionalisme; (3) tekstbegrebet og tekst som forløb; (4) analysens retning og mål; (5) stratifikation; og (6) konstruktivisme og immanent semantik. På den baggrund kan jeg konkludere at bortset fra den principielle anerkendelse af paradigmatisk relationer som primære i sprogbeskrivelsen, er der ingen reelle lighedspunkter mellem Glossematik og SFL. Dette udelukker ikke at Hjelmslev kan have virket inspirerende og igangsættende på den tidlige teoridannelse inden for SFL. Men efterfølgende gives der et helt skævt billede af Glossematikken; og opstillingen af Hjelmslev som inspirationskilde kommer derfor til at virke som et forsøg på at påberåbe sig åndeligt og teoretisk fællesskab med en stor mester. De mange henvisninger til Hjelmslev og Glossematikken i SFL publikationer kan let have den beklagelige effekt at mindre lingvistik-historisk kyndige får et forkert indtryk af hvad han stod for. Hjelmslev ville have taget stærkt afstand fra SFL og ville have frabedt sig at blive fremstillet som en inspirationskilde til denne tilgang til sprog.

Henvisninger

- Anderson, S. R. (1985). *Phonology in the Twentieth Century* (især kapitel 6: The ‘Glossematic’ Theory of Louis Hjelmslev, pp. 140-168). Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Bredsdorff, T. (1967). Litteraturteori og glossematik. *Kritik* 3: 24-61.

- Catford, J. C. (1969). J. R. Firth and British Linguistics. I A. A. Hill (red.): *Linguistics Today*. New York and London: Basic Books. 218-228.
- Firth, J. R. (1955). Structural Linguistics. *Transactions of the Philological Society*. 83-100.
- Fischer-Jørgensen, E. (1943). Anmeldelse af Hjeltslev's OSG. *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme* 7: 81-96.
- Fischer-Jørgensen, E. (1966). Form and Substance in Glossematics. *Acta Linguistica Hafniensia* 10: 1-33.
- Fischer-Jørgensen, E. (1975). *Trends in Phonological Theory*. Copenhagen: Akademisk Forlag. Se især kapitel 7 om Glossematics, pp. 114-143.
- Garvin, P. L. (1954). Review of Hjeltslev's *Prolegomena to a Theory of Language*. *Language* 30/1: 69-96.
- Garvin, P. L. (1969). The Prague School of Linguistics. I A. A. Hill (red.): *Linguistics Today*. New York and London: Basic Books. 229-238..
- Gregersen, F. (1991). *Sociolinguistikens (u)mulighed I + II*. Videnskabs-historiske studier i Ferdinand de Saussures og Louis Hjeltslevs Strukturalistiske sprogteorier. Viborg: Tiderne Skifter.
- Halliday, M. A. K. (1976). Functions and universals of language. I G. R. Kress (red.): *Halliday: System and Function in Language*. London: Oxford University Press. 26-31.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as a Social Semiotic*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. (1985a). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. (1985b). Systemic Background. I J. D. Benson & W. S. Greaves (red..) *Systemic Perspectives on Discourse, Volume 1: Selected Theoretical Papers from the 9th International Systemic Workshop (Advances in Discourse Processes Vol. XV)*, Norwood: N. J. Ablex Publishing Corporation, 1-15.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar. Second Edition*. London & New York: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Hasan R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M. A. K. & Hasan R. (1985). *Language, Context and Text: a Social Semiotic Perspective*. Melbourne: Deakin University Press.
- Halliday, M. A. K. and Matthiessen, C. M. I. M. (1999). *Construing Experience through Meaning: A Language-based Approach to Cognition*. London and New York: Cassell.

- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar (Third Edition)*, London, New York, Sydney & Auckland: Edward Arnold.
- Hasan, R. (1987). The grammarian's dream: lexis as most delicate grammar. I M. A. K. Halliday & R. P. Fawcett (red.) *New developments in systemic linguistics: theory and description*. London: Pinter. 184-211.
- Haugen, E. (1954). Review of Hjelmslev's *Prolegomena to a Theory of Language*. *International Journal of Linguistics* 20: 247-51.
- Hjelmslev, L. (1943) [1993]. *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXV. Med et essay af Francis J. Whitfield. Copenhagen: The Linguistic Circle of Copenhagen.
- Hjelmslev, L. (1954). La stratification du langage. *Word* 10, 163-188 (og i *Essais linguistiques*, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, København 1959, 36-58).
- Hjelmslev, L. (1961) [1969]. *Prolegomena to a Theory of Language*. Translated by Francis J. Whitfield. Madison, Milwaukee and London: The University of Wisconsin Press.
- Lamb, S. M. (1966). Epilegomena to a Theory of Language. *Romance Philology* 19/4: 531-573.
- Malmberg, B. (1964). *New Trends in Linguistics*. Translated from the Swedish original by Edward Carney. Bibliotheca Linguistica. Stockholm and Lund: The Nature Method Institute. Se især kapitlet om Glossematik, pp. 140-157.
- Taverniers, M. (under udgivelse). The syntax-semantics interface in Systemic Functional Grammar: Halliday's interpretation of the Hjelmslevian model of stratification. *Journal of Pragmatics*.
- Uldall, H. J. (1957) [1967]. *Outline of Glossematics. Part I: General Theory*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague X. Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Whitfield, F. (1956). Linguistic Usage and Glossematic Analysis. *For Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday, 11 October 1956*. The Hague: Mouton. 670-676.
- Whitfield, F. (1969). Glossematics. I A. A. Hill (red.): *Linguistics Today*. New York and London: Basic Books. 250-258.

Kausativalternationen i spansk – et spørgsmål om kontrol

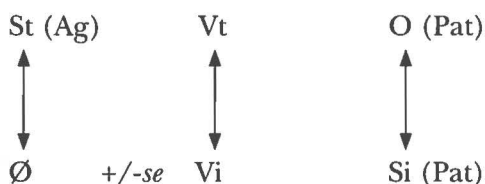
Henriette Reinhardt Balieu

1. Indledning

Ved kausativalternation forstår man, at et verbum alternerer mellem transitiv (Vt) og intransitiv konstruktion (Vi) uden nogen morfologiske ændringer. Det nominalsyntaxme, der fungerer som transitivt objekt (O), er identisk med det nominalsyntaxme, der fungerer som intransitivt subjekt (Si), mens det oprindelige transitive subjekt (St) udelades i den intransitive konstruktion, som eksemplerne på alternationen i henholdsvis dansk (1), spansk (2), engelsk (3) og fransk (4) viser:

- (1) Peter (St) væltede træet (O) ↔ Træet (Si) væltede
  - (2) Pedro (St) rompió el vaso (O) ↔ El vaso (Si) se rompió
'Pedro slog glasset i stykker'   'Glasset gik i stykker'
  - (3) John (St) broke the glass (O) ↔ The glass (Si) broke
'John slog glasset i stykker'   'Glasset gik i stykker'
  - (4) Paul (St) casse la branche (O) ↔ La branche (Si) casse
'Paul knækker grenen'   'Grenen knækker'
- (Rothemberg 1974: 130)

Skematisk kan kausativalternationen opsummeres som i figur 1:

Figur 1

Som det fremgår af figur 1, optræder det reflexive pronomen *se* nogle gange i den intransitive version af alternationen i spansk. Pronominet

er dog ikke obligatorisk ved alle verber. Ydermere bør det nævnes, at de to udgaver af alternationen altid grundlæggende beskriver samme form for situation, selv om der **ikke** underforstås en Agent (Ag) i den intransitive udgave, som det fx ellers sker ved passiv og en del andre alternationer. Desuden udfylder det intransitive subjekt og det transitive objekt samme semantiske rolle, Patient (Pat), i forhold til verbet og resultatet af handlingen er det samme uanset det syntaktiske udtryk.

Formålet med min undersøgelse af kausativalternationen i spansk er følgende:

- At finde ud af, hvilke semantiske træk der tillader et verbum at optræde såvel transitivt som intransitivt, uden at det ændrer form, dvs. en semantisk karakteristik af verberne i alternationen.
- At finde ud af hvornår det reflexive pronomen *se* optræder i den intransitive variant af alternationen.
- At finde ud af hvad der kendetegner de situationer, som alternationen refererer til, og dermed hvad der gør dem så velegnede til at indgå i alternationen, ikke kun på spansk, men også på typologisk såvel beslægtede som ubeslægtede sprog, dvs. en mere overordnet karakteristik af de situationer, verberne i alternationen refererer til i virkeligheden.

2. Tidligere beskrivelser af alternationen med fokus på de tre problematikker

2.1. *Verbernes semantiske træk*

Haspelmath (1993) gennemgår alternationen ved at se på 31 verber i 21 sprog. Hans konklusion er, at et verbum for at kunne optræde i kausativalternationen skal betegne en ændring i tilstand eller mere sjældent en aktivitet. Derudover må det ikke indeholde agentorienterede betydningskomponenter eller andre elementer, der forhindrer, at den situation,¹ det refererer til, kan forløbe spontant. Denne karakteristik tager imidlertid kun højde for, hvilke træk et verbum

---

1. Ved situation forstår jeg det, der udspiller sig i virkeligheden, dvs. både selve handlingen og de partipanter, der deltager i den.

skal have for at kunne intransiveres. Den gør ikke rede for, hvad der kræves, for at et verbum skal kunne optræde transitivt i alternationen. Men Levin & Rappaport Hovav (1995: 92-93) behandler dette spørgsmål og mener, at verbet skal have det semantiske træk kontrol forstået således, at den situation, verbet refererer til, skal forårsages af en ekstern årsag med umiddelbar kontrol over, at handlingen finder sted, fx en vase, der går i stykker. De undlader dog at definere begrebet kontrol yderligere samt hvordan man kan undersøge denne parameter.

2.2. Forekomsten af *se* i den intransitive konstruktion

Der er mange bud på at forklare *se*'s forekomst i de sprog, hvor pronomet eller en tilsvarende størrelse optræder. Der er skrevet meget om emnet i fransk, hvor det er det tilsvarende reflektive pronomen *se*, der kan optræde i den intransitive konstruktion. Og selv om de enkelte verber ser ud til at have flere syntaktiske realiseringsmuligheder, end tilfældet er på spansk, jf. fx Herslund (1996), er forklaringsmodellen den samme². Jeg vil her kort gennemgå de tre realiseringsmuligheder, alternationen har på spansk samt den semantik, der knytter sig til dem. Mulighederne falder sammen med tre grupperinger af verber i forhold til alternationen.

2.2.1. Transitiv ↔ intransitiv ÷ *se*

For det første er der en gruppe verber, der alternerer mellem transitiv struktur og intransitiv struktur uden *se*.³ Mens den transitive konstruktion siges at være kausativ, siges den intransitive uden *se* at være inkausativ og referere til en spontan situation uden underforstået Agent. Årsagen til handlingen er **intern**, dvs. den sker udelukkende i kraft af subjektsreferentens inhærente egenskaber jf. fx Herslund (1996: 236), Labelle (1990) og Mendikoetxea (1999). På spansk siges verberne i denne gruppe normalt ikke at deltage i kausativalternationen. Men semantisk ligner de verberne, der har kausativalternation ved at referere til en ændring i tilstand. Derfor der i spansk få

---

2. Dette gælder i øvrigt for alle de sprog, jeg har set på, hvor fænomenet med to intransitive udtryk af kausativalternationen er muligt.

3. Denne gruppe vil af pladsmæssige årsager som den eneste blive gengivet i afsnit 3.1. De andre bliver præsenteret og gennemgået i afhandlingen.

verber, der alligevel alternerer, og de gør det kun på bestemte vilkår jf. Mendikoetxea (1999), mens det på fransk er mere hyppigt. Et eksempel på et verbum fra denne gruppe er *hervir* 'koge', som altså altid skulle optræde i alternationen som transitiv ↔ intransitiv ÷ *se*. Jeg vil i afsnit 4. vende tilbage til, hvorfor dette er et dårligt eksempel. Grunden til, at jeg alligevel har taget det med, er, at det ofte nævnes som et typisk eksempel på alternationen i litteraturen om emnet i såvel spansk som i andre sprog:

- (5a) Pedro hierve el agua.
 'Pedro koger vandet'
 (5b) El agua hierve.
 'Vandet koger'

2.2.2. *Transitiv ↔ intransitiv +se*

Den intransitive konstruktion med *se* må siges at være inkausativ (i modsætning til den transitive). Men da subjektsreferenten her ikke ser ud til at have de nødvendige og tilstrækkelige egenskaber til, at handlingen kan forløbe af sig selv, ses situationen som fremkaldt af en **ekstern årsag** (Herslund 1997: 124, Mendikoetxea 1999). Andre forklaringer, som dog i mere eller mindre grad giver samme resultat i sidste ende, kommer fra fx Maldonado (1988), der mener, at *se* markerer, at konceptualiseringen af situationen går imod det forventelige, dvs. modsat det, man normalt skulle forvente ville ske i forhold til subjektsreferenten og den situation, verbet refererer til. García (1975) tilskriver *se* den funktion at pege på den eneste optrædende participant som den vigtigste, på trods af at den givne situation under normale omstændigheder ville forudsætte en udefrakommende kraft. Et eksempel på et verbum fra denne gruppe er *romper* 'slå/gå i stykker':

- (6a) Pedro rompió el vaso.
 'Pedro slog glasset i stykker'
 (6b) El vaso se rompió.
 'Glasset gik i stykker'⁴

---

4. En konstruktion af typen *Juan rompió con su novia* 'Juan brød med sin kæreste' har jeg ikke medtaget i min analyse, da den ikke alternerer.

2.2.3. *Transitiv* ↔ *intransitiv* +/÷*se*

Endelig er der på spansk en gruppe verber, der kan alternere transitivt og intransitivt med og uden *se*. Forklaringen på, hvornår verbet forekommer intransitivt med og uden *se*, er den samme som ved de to foregående grupper; hvis subjektsreferenten inhærent har de egenskaber, der skal til, for at handlingen kan forløbe, optræder verbet uden *se*, jf. eks. (7c). Samme verbum kræver derimod pronominet tilstedeværelse, hvis subjektsreferenten ikke har de inhærente egenskaber, der er nødvendige for, at den handling, verbet refererer til, kan forløbe af sig selv, jf. eks. (7b). Et verbum af denne type er *aclarar* 'blive/gøre lys/klar':

(7a) La lejía ha aclarado el jersey.

'Kloren har bleget trøjen'

(7b) El jersey se ha aclarado por sí solo.

'Trøjen er blevet lysere af sig selv'

(7c) El día ha aclarado.

Lit.: 'Dagen er klaret op'

'Det er klaret op/lysnet' (Mendikoetxea 1999: 1599)

Det grundlæggende problem med denne forklaringsmodel er, at det for mig at se, er svært at acceptere, at ting sker blot som et resultat af nogle egenskaber ved en størrelse. Som regel vil dette kun være tilfældet, hvis størrelsen er animeret og dermed i stand til at agere af sig selv. En mere død ting, som fx vand, jf. eks. (5a) og (5b), koger normalt ikke af sig selv, men kræver, at der tilføres en form for energi. Ligesom noget heller ikke går i stykker af sig selv, jf. eks. (6a) og (6b). Her skal også tilføres energi. Så for mig at se er begge typer af situationer kendetegnet ved at kræve en ekstern årsag. Som nævnt er denne forklaring nemmere at acceptere, hvis der er tale om levende størrelser, der undergår situationen, eller om noget, der foregår i naturen, som det er tilfældet i fx (7c). Her er det tydeligere, at der er tale om noget, som sker af sig selv; det er i hvert fald svært at udpege årsagen til den situation, at det er klaret op/lysnet. Det hjælper dog imidlertid stadig ikke på, at de to andre eksempler (5) og (6), er svære at forklare ud fra intern/ekstern årsag. Også selv om man forestiller sig, at der skal nogle helt specielle egenskaber til, for at noget kan koge, hvilket jeg langt hen ad vejen er enig i. Men jeg mener, at der skal nogle ligeså

bestemte egenskaber til, at noget fx kan slås/gå itu. Derfor mener jeg simpelthen ikke, at intern/ekstern årsag forklaringsmodellen er tilstrækkelig; den skal præciseres yderligere. Og det er det, jeg forsøger på i min analyse.

2.3 *Situationsbeskrivelse*

Selv om utroligt mange har beskæftiget sig med alternationen gennem tiden og på mange sprog, er der ingen, der beskriver de situationer, den refererer til, mere præcist end at kalde dem ændring i tilstand eller – mere sjældent – aktiviteter jf. fx Haspelmath (1993), Levin & Rappaport Hovav (1995), hvilket jo mest refererer til verbaltypen som handling (ændring i tilstand) eller aktivitet. Mit ønske er at finde en mere rammende og præcis beskrivelse, fx en bestemt type ændring i tilstand, at ændringen går i en bestemt retning eller hvor gennemgribende den er.

3. Præsentation af analysemodel

3.1. *Korpus og data*

I min undersøgelse af kausivalternationen i spansk bruger jeg Det Spanske Akademi's korpus over nutidigt spansk, som går fra 1975 til i dag, CREA, *Corpus de Referencia del Español Actual*. Dette korpus er opbygget, så man kan søge på et ord og siden afgrænse periode, geografisk område, genre og register (talt/skrevet sprog). Hvor det har været nødvendigt at begrænse antallet af eksempler i en given søgning, har jeg taget de nyeste eksempler. Den eneste afgrænsning, jeg derudover har foretaget i min søgning, er af geografisk art, da jeg har koncentreret mig om spansk fra Spanien. Det har jeg gjort dels for at begrænse mængden af eksempler og ikke mindst for at undgå at skulle tage stilling til for meget dialektal variation.

Til undersøgelsen har jeg som empirisk grundlag udvalgt de tre grupper af verber, jeg præsenterede i 2.2.1. – 2.2.3., nemlig 1) dem, der ifølge Mendikoetxea (1999: 1589-1602) har intern årsag, aldrig har *se* i den intransitive udgave og hvoraf få alternerer og på ganske bestemte vilkår, 2) dem der har ekstern årsag og dermed forekommer intransitivt med *se* og som alle skulle alternere, og endelig 3)

gruppen af verber der kan begge dele. I denne artikel vil jeg dog af pladsmæssige hensyn nøjes med at præsentere og gennemgå resultatet af analysen af den første gruppe, verber med intern årsag uden se i den intransitive udgave.⁵

Verberne med intern årsag er ifølge Mendikoetxea (1999: 1597): *Adelgazar* 'gøre/blive tyndere', *arder* 'brænde', *aumentar* 'forøge(s)', *crecer* 'vokse', *empeorar* 'forværre(s)', *enfermar* 'gøre/blive syg', *enrojecer* 'gøre/blive rød', *ensordecer* 'gøre/blive døv', *envejecer* 'gøre/blive gammel', *florececer* 'blomstre', *germinar* 'spire', *hervir* 'koge', *mejorar* 'gøre/blive bedre', *palidecer* 'blegne'.

3.2. Analysemodel

3.2.1. Verbernes semantiske træk

Som nævnt i afsnit 2.1. skulle verberne, der indgår i kausivalternationen, være kendetegnet ved ikke at have agentorienterede elementer i deres betydning for at kunne intransitiveres. Dette undersøges ved at se, om et givent verbum i sin transitiv struktur forekommer med andre semantiske roller i subjektsfunktionen end Agent, som i sig selv er agentorienteret, og Instrument, som er agentorienteret, da det forudsætter manipulation fra en Agent.

Som ligeledes nævnt i afsnit 2.1., skal den situation, et givent verbum refererer til, kunne kontrolleres direkte udefra, for at transitiv struktur skal være mulig. Levin & Rappaport Hovav (1995) definerer dog ikke, hvad de mener med kontrol, endsige hvordan man kan undersøge denne parameter. Jeg har derfor udviklet min egen definition i forlængelse af Klinge (1996) og Wärnsby (2006), som anvender kontrolbegrebet i forhold til modalitet. Deres definition er, at kontrol er en Agents mulighed for at vælge at få den situation, verbet refererer til, til at ske eller ej. Jeg har udvidet definitionen, så den passer til mit formål, hvorefter den lyder som følger:

---

5. Jeg bruger Mendikoetxeas (1999) grupper i min undersøgelse, for at have nogle verber at tage udgangspunkt i og ikke skulle ud og identificere dem alle selv. Desuden ser jeg det som en oplagt mulighed for at teste, om verberne opfører sig i overensstemmelse med den gruppe, de er placeret i.

Agenten har kontrol over, om en situation finder sted, hvis han udfører det, der betragtes som nødvendigt og tilstrækkeligt, for at situationen sker, eller undlader at gøre noget og dermed lader den udspille sig.

I denne definition kommer vægten således til at ligge mere på selve situationens realisering, end på Agentens vilje til at udføre den eller undlade at gøre det.

Jeg har også udviklet en kontroltest, da mange anvender begrebet kontrol uden at definere det endsige angive, hvordan man kan undersøge det. Den eneste metode, jeg har kunnet komme i tanker om, er at se om et givent verbum optræder i imperativ i korpus, idet jeg forudsætter, at man ikke kan bede nogen om at udføre noget, medmindre vedkommende har kontrol over, at det rent faktisk finder sted. Er der ingen eksempler i korpus, har jeg foretaget en søgning på Google. Der er dog nogle ting, man bør være opmærksom på i forbindelse med testen, idet der er andre faktorer, der spiller en rolle end blot kontrol. Det betyder fx noget, hvad man vil bede andre om at gøre; fx er det sjældent, at man vil bede folk at gøre nogen døve eller at få nogen/noget til at få det værre, mens det er langt mere normalt at bede nogen om at få nogen til at lytte efter eller få dem/det til at få det bedre. Derfor ender jeg nogle gange med næsten ikke at have nogen eksempler på imperativformen, men masser af transitive eksempler, hvilket jo er selvmodsiggende i forhold til, om kontrol af situationen er mulig eller ej. Hvis der mange eksempler, er det udtryk for, at der findes kontrol, hvis der er få, betyder det ikke nødvendigvis mangel på kontrol. Ikke desto mindre mener jeg, at man godt kan bruge testen, når man blot er opmærksom på dette.

3.2.2. Forekomsten af *se* i den intransitive konstruktion

Som nævnt under gennemgangen af de traditionelle beskrivelser af forekomsten af *se* i den intransitive konstruktion (afsnit 2.2.), er begreberne intern/ekstern årsag ikke nok til at kunne forklare dette fænomen. Jeg har afprøvet, om det var tilstrækkeligt ved at forsøge at opstille en række træk, en subjektsreferent skal besidde for at kunne undergå den handling, et givent verbum refererer til, på en naturlig måde, dvs. som resultat af subjektsreferentens inhærente egenskaber. Dette er muligt

ved et verbum som *ensordecer* 'gøre/blive døv', et i øvrigt ikke særlig typisk verbum for alternationen, men som optræder på Mendikoetxea's (1999) liste over verber med intern årsag. Her må det gælde, at subjektstreferenten skal være levende og i besiddelse af en evne til at høre; så kan man blive døv. Men ved verber som *adelgazar* 'gøre/blive tynd', der også befinder sig i gruppen af verber med intern årsag, er det straks sværere at se, hvad der skal til, for at situationen kan udspille sig naturligt. Det er svært at sige, hvilke træk subjektstreferenten skal have for at kunne, og især ikke kunne, blive tynd. Efter at have forsøgt at anvende intern/ekstern årsag på eksemplerne, er jeg gået over til at se på, hvilke typer af patientreferent der forekommer i henholdsvis transitiv struktur, intransitiv struktur uden *se* og intransitiv struktur med *se*. I den analyse har jeg anvendt kategorier som animerethed hos patientreferenten samt set på, hvilke af verbets betydninger (bogstavelig > < overført) der optræder i hvilke af de tre syntaktiske strukturer. Og det har vist sig, at de patientreferenter og betydninger, der optræder i den transitive og den intransitive konstruktion med *se* er meget ens (fx inanimeret patientreferent og overført betydning, dvs. fx 'se tynd ud'). Og da man jo traditionelt er enige om, at den transitive struktur er karakteriseret ved at referere til en situation, der tillader direkte kontrol udefra, finder jeg det nærliggende at inddrage kontrolbegrebet i denne del af analysen også. Således bliver kontrol både udslagsgivende for, om alternationen overhovedet er mulig med et verbum og dernæst for hvordan et verbum manifesteres intransitivt i forhold til *se*. Dvs. der er noget rigtigt i at sige som Mendikoetxea (1999), at de verber, der alternerer, også har *se* i den intransitive udgave. Problemet med hendes fremstilling er blot, at den får det til at fremstå, som om de verber, der alternerer, altid har *se* og ekstern årsag og vice versa, hvilket langt fra er tilfældet.

3.2.3. Situationsbeskrivelse

For at beskrive de situationer, verberne refererer til, systematisk, har jeg valgt at parafasere hvert enkelt verbums betydninger, for at se, hvad de har tilfælles, og på den måde beskrive grundbetydningen, jf. Durst-Andersen (1992), (2005). Således parafaseres en handling, der består af en aktivitet og en tilstand, som følger:

Handling: Fx *romper* 'slå i stykker': X gør noget og Y er i stykker

For *romper* er det tilstanden, der er det fælles semantiske indhold for

alle verbets betydninger, og det vil dermed være den, der kendetegner situationen, i eksemplet *Y er i stykker*.⁶

En aktivitet, der består af en aktivitet, men logisk indebærer en tilstand, parafraseres således:

Aktivitet: Fx gå: X går *indebærer logisk* X befinder sig vertikalt på en lokation.

For eksempel er det fælles semantiske indhold af *floreecer* 'at nogen eller noget blomstrer', at *noget er på sit højeste*, dvs. her er det den tilstand, der forudsætter handlingen, der er fælles for alle verbets betydninger.

Det er mit ønske, når alle verber er parafraseret, at kunne komme med en mere generel beskrivelse af situationerne i forhold til type af partipanter, i hvilken retning ændringen går samt hvor gennemgribende den er for patientreferenten.

4. Resultat af analysen

Jeg har lavet et kontinuum, der viser, hvor meget hvert enkelt verbum kan i forhold til alternationen. Det opsummerer resultatet af min analyse og tager udgangspunkt i, hvordan verberne realiseres i forhold til transitivitet og intransitivitet med og uden *se* samt de træk, jeg har undersøgt. Jeg har opstillet verberne, så det øverste er det, der kan mindst i forhold til alternationen, mens det nederste er det, der kan mest:

Floreecer 'Blomstre' (Kun intransitive eksempler uden *se*)

Germinar 'Spire'

Arder 'Brænde (af)'

Creecer 'Vokse'

Enwejecer 'Gøre/blive gammel'

Hervir 'Koge'

Palidecer 'Gøre bleg/blegne'

Enfermar 'Gøre/blive syg'

Enrojecer 'Gøre/blive rød'

Mejorar 'Forbedre(s)'

---

6. Parafraseringerne er lavet på dansk, fordi afhandlingens arbejdssprog er dansk.

Empeorar 'Forværre(s)'

Aumentar '(Få til at) stige'

Ensordecer 'Gøre/blive døv'

Adelgazar 'Gøre/blive tynd' (Eksempler på alle tre konstruktioner (transitiv, intransitiv +/÷ *se*))

Hvis man går videre fra realiseringsmulighederne, er det første, der springer i øjnene, at aktivitetsverberne (*hervir* samt *florececer*, *germinar*, *arder*, *crececer* og *envejecer*) ikke tillader alternationen. Og hvis de gør, er der tale om, at verbet så bruges som et handlingsverbum:

- (8) Los turistas domingueros que tienen un afán enorme por llenar el paisaje de mierda y detritus y, además, no contentos con eso, de vez en vez, lo arden
'Søndagsturisterne har en enorm trang til at fylde landskabet med lort og affald og ydermere, som om det ikke var nok, brænder de det jævnlige af'

Ved det enkelte transitive eksempel (8) på *arder* betyder dette, at oversættelsen vil lyde 'brænde af' i stedet for 'at brænde'. Dette er grunden til, at eks. (5a) og (5b) er dårlige eksempler på alternationen. Det er nemlig slet ikke eksempler på den. Jeg har alligevel taget dem med i min undersøgelse af kausivalternationen, fordi den går ud på at sammenligne verber, der siges at kunne, ikke kunne og nogle gange kunne alternere. Der er tale om to forskellige verbaltyper. Den transitive variant (5a) er en handling med agentorienterede elementer, mens den intransitive (5b) er en aktivitet. Så det er altså slet ikke samme scene. En forklaring på, hvorfor dette eksempel er meget brugt i litteraturen, kan være, at det tilsvarende verbum *cocer* 'koge, tilberede' ifølge litteraturen altid optræder med *se* intransitivt, selv om de to verber har en meget ens betydning. Og derfor er en sammenligning oplagt. Desuden er den situation, *hervir* refererer til, en af dem, der hyppigt optræder i alternationen i andre sprog, og derfor bør verbet nævnes i en gennemgang af emnet.

Også *germinar* og *envejecer* har en transitiv og intransitiv brug med *se*, hvor de er handlingsverber. Gruppen af aktivitetsverber er desuden kendetegnet ved kun at kunne optræde intransitivt uden *se* med *få* eller ingen eks. på de to andre strukturer (transitiv og intransitiv med *se*). *Hervir* har

agentorienterede elementer i den transitive brug og ved *arder* har jeg ingen eksempler på transitiv brug uden en Agent i subjektsfunktionen. De øvrige verber har ingen agentorienterede elementer. Alle verberne bortset fra *arder*, tillader direkte kontrol udefra af den situation, de refererer til, selv om det ofte drejer sig om ganske få eksempler og som regel kun i en bestemt betydning af verbet, som findes i den transitive brug samt den intransitive med *se*. De steder, hvor der skelnes mellem $+/\div se$, er forskellen bogstavelig ($\div se$) $>$ $<$ overført ($+se$) betydning:

- (9a) Hay una variedad única en España, que sólo crece cerca de Almaraz
 ‘Der er en art, som er særegen for Spanien og som kun gror tæt på Almaraz’
- (9b) Rafael...era un político único, al mismo nivel de carisma que Felipe en Andalucía, que se crecía en los grandes retos...
 ‘Rafael... var en enestående politiker, på samme karismatiske niveau som Felipe i Andalusien, som voksede med de store udfordringer’

Hvis man ser på resten af de verber, jeg har analyseret, er de alle handlingsverber uden agentorienterede elementer. *Enrojecer* ‘gøre/blive rød’ (samt *palidecer* ‘gøre/blive bleg’ og *enfermar* ‘gøre/blive syg’) optræder primært intransitivt uden *se* og med lidt flere eksempler på transitiv struktur end intransitiv med *se*. Det har samtidig været svært at finde eks. på, at kontrol er mulig. Forskellen på $+/\div se$ er dialektal med *enfermar*, således at man i Spanien bruger verbet intransitivt uden *se*, mens det sagtens kan lade sig gøre med *se* i Sydamerika⁷. Animerethed ser ud til at være afgørende for $+/\div se$ ved *enrojecer* forstået på den måde, at der er flere animerede patientreferenter i den intransitive struktur uden *se* end i strukturen med *se*, hvilket underbygger kontrolanalysen, da det må være nemmere at kontrollere en inanimeret størrelse end en animeret i denne situation:

- (10a) Sainz Rodríguez enrojece al conocer la reacción del Rey
 ‘Sainz Rodríguez rødmer, da han bliver klar over kongens reaktion’

7. Det samme gælder i øvrigt *mejorar* ‘forbedre(s)’ og *empeorar* ‘forværre(s)’.

- (10b) Se enrojecieron los cielos como la boca de un horno
'Himlen blev rød som åbningen til en ovn'

Mejorar 'forbedre(s)' (samt *empeorar* 'forværre(s)' og *aumentar* 'forøge(s)') har alle mange eksempler på transitiv konstruktion og intransitiv uden *se*, men få eller ingen eksempler på intransitiv struktur med *se*. Det har været muligt at finde eksempler på imperativ (kontrol) i korpus, men svært at finde en forskel på intransitiv realisering med og uden *se*, da der ikke er stor variation i typen af patientreferent (hvilket måske er årsagen til, at der ikke er så stor variation i det intransitive udtryk):

- (11) Observaron entonces que al utilizar telescopios más largos, mejoraba la calidad de la imagen
'Så fandt de ud af, at ved at bruge længere teleskoper blev kvaliteten af billedet bedre'

Endelig er der *adelgazar* 'gøre/blive tynd' (samt *ensordecer* 'gøre/blive døv'), som kan optræde uden problemer i alle tre strukturer. Især *adelgazar* er et godt eksempel på dette med næsten lige mange eksempler på transitiv (19), intransitiv uden *se* (29) og intransitiv med *se* (31) især hvis man sammenligner med de store forskelle der er ved andre verber. Også her ser kontrol ud til at være mulig, selv om det er usandsynligt, at man beder nogen om at gøre nogen døv, medmindre der er tale om en mere overført betydning (at man få dem til at lade være med at lytte mere). Såvel animerethed som bogstavelig ($\div se$) > < overført betydning (+*se*) ser ud til at spille en rolle for forekomsten af *se*:

- (12a) Se dice que beber agua mineral adelgaza
'Man siger at det at drikke vand slanker'
(12b) Las vértebras adelgazan con el tiempo
'Hvirvlerne bliver tyndere med tiden'
(12c) Las figuras próximas los bordes del encuadre se distorsionan y adelgazan
'Figurerne i kanten af lærredet ser først forvredne og tynde ud'

For nu at fremhæve de træk, der blokerer/muliggør alternationen, kan man sammenligne de to verber, der befinder sig i hver sin ende af skemaet, nemlig *floreecer* 'blomstre' og *adelgazar* 'gøre/blive tynd'.

Sidstnævnte kan alt syntaktisk, mens *florece* kun optræder intransitivt uden *se* i mit materiale. *Florece* er et aktivitetsverb, mens *adelgazar* er et handlingsverb. Ingen af dem har agentorienterede elementer, hvilket vel er forventeligt, da de begge har masser af eksempler på intransitiv struktur. Til gengæld ser det ud til at være en del nemmere at kontrollere at noget bliver tyndere end at noget blomstrer. Det eneste eksempel, jeg kunne finde på imperativ med *florece* er en form for digt, hvor det er et kirsebærtræ, der bliver bedt om at blomstre. Men så kan man jo heller ikke tale om kontrol af situationen udefra; det er jo træet selv, der blomstrer.⁸ Derimod er det nemt at finde eksempler på, at det at gøre noget tyndere, kan kontrolleres.

Man må altså ud fra materialet konkludere, at alternationen ikke er mulig med aktivitetsverber; kun handlingsverber alternerer. Og selv da kræver det, at den situation, der refereres til, tillader direkte kontrol udefra. Dette viser sig ved, at der ofte er eksempler på alle tre strukturer med samme verb, men at man kan se, at det er samme situation (ofte overført betydning), der går igen i den transitive struktur, den intransitive med *se* og imperativseksemplerne. Over for denne står en mere bogstavelig betydning udtrykt gennem den intransitive konstruktion uden *se*, jf. eks. (9a-b) samt (13a-c):

- (13a) Cuando una es joven, el maquillaje envejece
 ‘Når man er ung, får make up én til at se ældre ud’
- (13b) Envejecelo tú mismo. Con esta técnica, podrás crear un aspecto antiguo en casi cualquier pieza de madera.
<http://www.univision.com/content/channel.jhtml?chid=8&schid=1803&secid=24410&Mas=1&moreCETId=8&moreId=24414>
 ‘Få det selv til at se gammelt ud. Med denne teknik kan du give næsten alt træ et gammelt udseende’
- (13c) La población envejece
 ‘Befolkningen bliver ældre’

Kontrol er så vigtig i forhold til alternationen, fordi jeg er startet med de verber, der betegner en ændring i tilstand i den mindst transitive ende af transitivitetsskalaen. Hvis man tager et verb som

8. Dette er en af de ting, der gør imperativtesten svær at anvende og nogle gang upålidelig.

cortar 'at skære' i fx *cortó el pan* 'han skar brødet', er der jo også tale om en ændring i tilstand. Men her er der agentorienterede elementer i verbets semantik jf. *cortó el pan con el cuchillo* 'han skar brødet med kniven' ↔ *el cuchillo cortó el pan* 'kniven skar brødet' ↔ **el pan cortó* '*brødet skar'. Man vil aldrig se verbet uden en Agent eller et Instrument i subjektsfunktionen. Men hvor agentorienterede elementer ikke kommer til at spille en videre rolle (man når jo ikke til alternationen, hvis de er der), bliver kontrol også vigtig i forhold til verbets intransitive udtryk, og det virker næsten som om, at *se* markerer muligheden/holder pladsen for, at det transitive subjekt kan indsættes. Agentorienterede elementer spiller derimod ingen rolle for den intransitive manifestation; parameteren fortæller kun, om intransitiv struktur er mulig.

At kun handlingsverber tillader alternationen, skyldes muligvis, at der ved en aktivitet hele tiden er nogen (X), der gør noget, ellers ophører aktiviteten. Ved en handling er der nogen (X), der gør noget, og en ny tilstand der indtræder. Dette muliggør, at man tager sidste del (tilstanden) ud som selvstændigt betragtningsobjekt. Der er ikke rigtig noget, man kan trække ud af aktiviteten og se på alene, da tilstanden her er en forudsætning for aktiviteten, men ikke forudsætter aktiviteten som ved en handling. Hvis man ser på parafraseringerne, kan man sige, at de går fra meget abstrakt (*florececer* – X er på sit højeste), til mere konkret (*adelgazar* – Y er tynd). Om dette også har noget at sige i forhold til muligheden for alternation, vil jeg ikke udelukke. Det er nemlig meget muligt, at ændringen i tilstand skal være mulig at sanse og konkret, for at sprogbrugerne tillader de konceptualiseringer, som alternationen muliggør.

5. Konklusion

De foreløbige svar på de tre spørgsmål jeg stillede i indledningen, kan stilles op som tre punkter:

- For at et verbum skal kunne deltage i kausativalternationen og forekomme transitivt og intransitivt uden at ændre form, skal det være et handlingsverbum uden agentorienterede elementer og med mulighed for kontrol af situationen udefra.

- Forekomsten af *se* i den intransitive variant af alternationen afgøres af mulighed for kontrol af situationen udefra.
- Med hensyn til situationsbeskrivelsen skal den ændring, verbet refererer til, være mulig at sanse og konkret. Jeg har endnu intet bud på, i hvilken retning den skal gå, men det kunne se ud som om, det er nemme at kontrollere destruktive handlinger end kreative.

Desuden skal det bemærkes, at der her er tale om analysen af én af de verbalgrupper, som Mendikoetxea (1999) stiller op ud fra det princip, at verberne i gruppen skulle fungere ens i forhold til kausativalternationen. Efter analysen er det tydeligt, at dette ikke er tilfældet. Det ses af, hvor stor forskel der er på fx *floreceer* og *adelgazar's* opførsel. Og man bør overveje at gruppere verberne anderledes.

Der er flere fordele ved min forklaringsmodel frem for intern-ekstern årsag. For det første forklarer den, hvorfor *hervir* og *arder* ikke alternerer; der er nemlig tale om aktivitetsverber, hvis referencesituationer kun meget sjældent tillader direkte kontrol udefra. Og hvis de gør, indeholder de agentorienterede elementer. Desuden har begge verber nogle tilsvarende verber i gruppen af verber, der efter sigende altid har *se* i den intransitive struktur og altid tillader alternationen, nemlig *cocer* 'koge/tilberede' og *quemar* 'brænde', som formentlig går ind og dækker betydningsområdet i alternationen. Modellen kan også forklare, hvorfor *floreceer* optræder uden *se* i betydningen 'blomstre', men med *se* i betydningen 'mugne'. Der er nemlig tale om to situationer, hvoraf kun den sidste tillader direkte kontrol udefra. Hvis man lader noget mad ligge, vil det blive muggent på et givent tidspunkt og kontrol er i min definition jf. 3.2.1. jo også, at man undlader at gøre noget og derved ikke forhindrer, at noget sker.

Endelig kan modellen hjælpe med at fremhæve, hvad der karakteriserer de situationer, der indgår i alternationen i spansk, og dermed tværsporgligt, da det jo er de samme situationer, der går igen i rigtig mange typologisk og genetisk forskellige sprog.

Afslutningsvis kan man overveje, om denne analyse kan appliceres på flere typer af *se*-konstruktioner i spansk, samt på alternationen i de sprog, hvor der er to intransitive syntaktiske udtryk.

Henvisninger

- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2005). Leksikaliseringsmønstre ved verber. Et komparativt-typologisk studie, *Hermes, Journal of Linguistics* 35, 211-237.
- García, E. C. (1975). *The Spanish Pronoun System*, North-Holland Publishing Company.
- Haspelmath, M. (1993). More on the Typology of Inchoative/Causative Verb Alternations, i Comrie, B. & M. Polinsky (red.). *Causatives and Transitivity*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 87-120.
- Herslund, M. (1997). *Det franske sprog, Kapitel IV. Diatese*. Handelshøjskolen i København.
- Klinge, A. (1996). The impact of context on modal meaning in English and Danish, *Nordic Journal of Linguistics* 19, 35-54.
- Labelle, M. (1990). Unaccusatives and Pseudo-Unaccusatives in French, *Proceedings of the North East Linguistic Society* 20, 303-317.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav (1995). *Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.
- Maldonado, R. (1988). Energetic Reflexives in Spanish, i Axmaker, S., A. Jaisser & H. Singmaster (red.) *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 153-165.
- Mendikoetxea, A. (1999). Construcciones Inacusativas y Pasivas, i Bosque, I. & V. Demonte (red.) *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Vol. II, Madrid: Espasa Calpe S.A., 1575-1629.
- Rothemberg, M. (1974). *Les Verbes à la Fois Transitifs et Intransitifs en Français Contemporain*. The Hague – Paris: Mouton.
- Wärnsby, A. (2006). (De)coding Modality. The Case of *Must*, *May*, *Måste*, and *Kan*, i Thormählen, M. & B. Warren (red.) *Lund Studies in English* 113.

Korpus

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CREA) [en línea].
Corpus de referencia del español actual. <http://www.rae.es> Eksempler
er indsamlet fra 13.12.2006-21.5-2007

En polyfon analyse af adversative strukturer

Merete Birkelund

1. Indledning

Oswald Ducrots banebrydende arbejde fra 1972 har givet anledning til mange analyser af konnektoren *mais* ('men') på fransk. Langt størstedelen af disse analyser har imidlertid primært haft fokus på det koncessive *mais*, der har en helt central funktion i de strukturer, hvor konnektorens venstre virkefelt, dvs. det virkefelt, hvortil konnektoren ikke er knyttet syntaktisk, kan have forskellige perspektiver, fx non-verbale eller ekstralingvistiske situationer. Imidlertid findes der relativt færre analyser af det adversative *mais*, hvorfor jeg her vil foreslå en analyse af det *mais*, som forekommer i adversative strukturer af typen *Pierre n'est pas Français mais Danois* ('Pierre er ikke franskmand men dansker'), altså en sætningskonstruktion, der består af en relativ kort ytring med formen *neg X mais Y*. Denne sætningskonstruktion afspejler en tvedelt struktur, hvor der til venstre for konnektoren *mais* findes en eksplicit udtrykt syntaktisk negation (som oftest den generelle og almindelige negation *ne ... pas* ('ikke')), mens der til højre for *mais* typisk forekommer et sætningsemne. Den forholdsvis sparsomme litteratur om det adversative *mais* skal muligvis ses i lyset af, at adversative strukturer umiddelbart forekommer langt mindre komplekse end de koncessive, hvorfor den adversative konnektor da også virker tilsvarende ukompliceret.

I det følgende vil jeg indlede med en kort beskrivelse af det korpusmateriale, jeg har benyttet til min undersøgelse. Dernæst vil jeg give en redegørelse for den beskrivelse, Anscombre & Ducrot (1977) foreslår af den franske konnektor *mais* og ifølge hvilken der på fransk findes to forskellige konnektorer *mais*. Nølke og den skandinaviske polyfoniteori *ScaPoLine* følger i det store og hele Ducrots position. Det er navnlig disse to positioner, jeg vil forfølge i min analyse. Endelig vil jeg beskrive nogle generelle og overordnede træk ved det adversative *mais*

og herunder diskutere, hvorvidt den adversative konnektor adskiller sig fra den koncessive. Og til slut vil jeg med anvendelse af *ScaPoLine*'s¹ analyseapparat udfolde det adversative *mais*' særlige syntaktiske og semantiske karakteristika.

2. Beskrivelse af anvendte data

De anvendte eksempler stammer primært fra *Google*, hvor det er relativt enkelt at finde eksempler på den adversative struktur med *mais*. En intuitiv forklaring på frekvensen og hyppigheden er, at den adversative sætningskonstruktion forefindes i titler på artikler, essays o.l. som jo netop er karakteriseret ved at være korte, hvorfor denne struktur synes ganske velegnet. En titel kan undertiden bestå af kun den første del af den adversative struktur, dvs. det venstre virkefelt, enten omfattende *mais* som i (1)

- (1) La saison n'est pas terminée, mais ...
(www.cedic.fm 06.08.08)
'Sæsonen er ikke slut, men ...'

eller uden udtrykt *mais* som i (2)

- (2) La priorité absolue n'est pas de baisser les impôts
(www.l'express.fr/actualité/economie/christine-lagarde 25.07.08)
'Førsteprioriteten er ikke at sænke skatterne'

hvor den fuldt udfoldede konstruktion først forekommer i selve artiklen (her i artiklens undertitel):

- (2') La ministre de l'Economie Christine Lagarde affirme que d'ici 2012, la "priorité absolue n'est pas de baisser les impôts" mais "d'éliminer" le déficit public.
'Økonomiminister Christine Lagarde fastslår at frem til 2012 gælder det ikke om at sænke skatterne, men om at fjerne det offentlige underskud.'

---

1. Den skandinaviske polyfoniteori (la Théorie Scandinave de la Polyphonie Linguistique).

Ofte vil modtager, i kraft af negationens tilstedeværelse i venstre virkefelt, intuitivt være klar over, at højre virkefelt mangler og vil derfor kognitivt forsøge at foretage en udfyldning af konnektorens højre virkefelt.

Et karakteristisk træk af stilistisk art ved de adversative strukturer er deres ofte nærmest ordsprogsagtige egenart, som fx i:

- (3) La vie n'est pas un but mais un cheminement
(www.questions.reponses/yahoo.fr 02.08.08)
'Livet er ikke et mål (i sig selv) men et fremadskridende forløb'
- (4) La terre n'est pas un outil mais un partenaire.
(www.politis.fr 17.07.08)
'Jorden er ikke et redskab men en partner.'
- (5) Avoir un enfant, ce n'est pas pour un jour mais pour la vie.
(www.aquadesign.be 06.08.08)
'At få et barn er ikke (blot) for en dag men for (hele) livet.'
- (6) L'enjeu n'est pas quantitatif mais qualitatif.
(www.acteurspublics.com 03.07.08)
'Udfordringen er ikke kvantitativ men kvalitativ'
- (7) Traduire n'est pas trahir, mais négocier.
(www.fabula.org/revue 02.08.08)
'At oversætte er ikke at bedrage, men at forhandle'

3. Den adversative konstruktions struktur og form

Strukturen i en adversativ konstruktion med *mais* kan illustreres som i (8):

- (8) *P neg X mais Y*

Det karakteristiske er, at konstruktionen indeholder en eksplicit udtrykt syntaktisk negation i konnektorens venstre virkefelt, mens højre virkefelt hverken indeholder et finit verbum eller et subjekt. Strukturen i en koncessiv konstruktion adskiller sig fra den adversative ved ikke

nødvendigvis at indeholde nogen negation i venstre virkefelt, således som det fremgår af (9):

(9) *P est X mais Y*

Og til forskel fra den adversative konstruktion kan højre virkefelt i en koncessiv konstruktion med *mais* både indeholde subjekt og finit verbum, hvilket kan illustreres som i (9a):

(9a) Manif lycéenne : « On n'est pas beaucoup mais nous, on s'en fout. »

(www.grenews.com 24.05.08)

'Vi er ikke mange, men vi er ligeglade'

De konstituentter, der kan udfylde henholdsvis venstre og højre virkefelt, kan fx være:

substantivsyntagmer:

(10) La concurrence n'est pas **une règle**, mais **un moyen de pression politique**.

(www.agoavox.fr 02.07.08)

'Konkurrence er ikke en regel, men et politisk pressionsmiddel'

infinitiver :

(11) Le pays n'est pas à **reconstruire**, mais à **construire**.

(www.alternatives.ca 25.06.05)

'Landet skal ikke genopbygges, men bygges op'

præpositionssyntagmer:

(12) Avoir un enfant, ce n'est pas **pour un jour** mais **pour la vie**.

(www.aquadesign.be 06.08.08)

'At få et barn er ikke for en (enkelt) dag, men for (hele) livet'

adjektiver:

(13) Le fruit n'est pas **mûr**, mais bien **pourri** de l'intérieur.

(www.vigile.net 03.04.07)

'Frugten er ikke moden, men rådden indeni'

adverbier:

- (14) Notre place n'est pas **ici**, mais **dehors!**
(www.Imsi.net 26.02.07)
'Vores plads er ikke her, men udenfor'

Den adversative og den koncessive konstruktion har altså en række fælles lighedspunkter i deres struktur, men indeholder også en række forskelle, hvoraf tilstedeværelsen af negationen i konnektorens venstre virkefelt må formodes at udgøre den væsentligste. Det vil derfor være relevant at undersøge og præcisere på hvilke områder, den adversative konstruktion adskiller sig fra den koncessive og hvorvidt der, udover negationens tilstedeværelse, overhovedet er nogen forskel på de to konstruktioner og deres anvendelse af konnektoren *mais*. Det vil ligeledes være relevant at undersøge, hvilken funktion og indflydelse negationen har for anvendelsen af konnektoren *mais*. Desuden er det af betydning for karakteristikken af den adversative struktur at se nærmere på hvilke typer af konstituent, det adversative *mais* forbinder og undersøge, hvorvidt disse konstituent er af samme type som dem, man finder i den koncessive sætningskonstruktion. Endelig kan man spørge sig om det adversative *mais* er at opfatte som en **rigtig** konnektor.

4. Den pragmatiske konnektor *mais*

Konnektorerne udgør ikke en egentlig ordklasse men er en funktionel ordgruppe. Den prototypiske konnektor er et lingvistisk element, der forbinder to synspunkter, hvorved der skabes et relationelt synspunkt (cf. Nølke *et al.* (2004: 85): « un élément linguistique qui relie deux points de vue (simples ou complexes) pour en former un point de vue relationnel. » ('et sprogligt element der forbinder to (enkle eller komplekse) synspunkter for derved at danne et relationelt synspunkt')). Blandt de ordklasser, der kan fungere som konnektorer, udgør konjunktionerne den største gruppe, men også adverbier som *donc*, *pourtant*, *cependant*, o.l., enkelte præpositioner som *par contre*, *en effet*, *en fait*, osv. og nogle faste udtryk som fx *ainsi que*, *c'est pourquoi* indgår i denne funktionelle ordklasse. I henhold til Nølke (2006) skelnes mellem to hovedgrupper af konnektorer, de kausale og de argumentative konnektorer, som igen underinddeles i de såkaldte ensrettere og modsatrettere; konnektoren

mais tilhører den sidste gruppe og er altså en modsatretter. Det betyder, at de to argumenter, konnektoren *mais* knytter sammen, er argumentativt modsatrettede.

Da *mais* er en modsatretter, har den dobbelt virkefelt, dvs. et venstre og et højre virkefelt. Den vil altid være knyttet til sit højre virkefelt, således som (15) viser:

(15) X, con Y

I (15) er X det syntaktiske segment, der udgør venstre virkefelt, mens Y er det syntaktiske segment, der følger lige efter konnektoren og således udfylder højre virkefelt. Konnektorens to argumenter består af de to segmenter, den knytter sammen. Vi har således argumenterne *p* og *q*. Det er vores kendskab til verden, der etablerer relationen mellem *p* og *q*.

Konnektoren *mais* kan knyttes til

- det non-verbale
- en forudgående eller tidligere ytring fremsagt af en anden afsender end tekstens
- en forudgående eller tidligere ytring fremsagt af samme afsender

Da de eksempler, jeg vil behandle her, primært afspejler en monologisk diskurs, er det den sidste type, jeg vil se nærmere på.

5. Beskrivelse af konnektoren *mais*

5.1. Den 'klassiske' beskrivelse af *mais*

Der findes som nævnt flere beskrivelser af *mais* i litteraturen, men det er navnlig den klassiske beskrivelse, som foreslås af Anscombe & Ducrot i 1977, der har dannet udgangspunkt for andre analyser af konnektoren *mais*, bl.a. Blumenthals beskrivelse (1980), der ganske vist indskrives sig i en lidt anden tilgang med særligt fokus på diskursen og ifølge hvilken der findes tre forskelle typer *mais* på fransk².

---

2. Jeg vil ikke her komme yderligere ind på Blumenthals beskrivelse og analyse af *mais*.

Jeg vil først gøre rede for Anscombre & Ducrots position, da det er denne beskrivelse, der vil danne udgangspunkt for mit forslag til analyse af adversative strukturer og det er da til dels også deres beskrivelse, der ligger til grund for den analyse, man finder i den polyfone tilgang til beskrivelsen af konnektoren *mais*.

Udgangspunktet for Anscombre & Ducrots arbejde er, at mens konjunktionen *men* på tysk og spansk³ svarer til to forskellige morfemer: *aber* og *sondern* på tysk og *pero* og *sino* på spansk, har man på fransk kun ét morfem *mais*. Deres hypotese er, at det franske *mais* indeholder de samme to syntaktiske enheder, som imidlertid ikke længere⁴ har noget konkret eksplicit sprogligt udtryk. Disse to enheder, der således findes implicit i *mais*, kaldes henholdsvis *mais PA* og *mais SN*⁵, og hver især har de deres særlige syntaks og semantik, nøjagtig som det er tilfældet på tysk og spansk. Denne forskel kommer bl.a. til udtryk ved, at den koncessive konnektor *mais PA* fungerer som en argumentativ konnektor, medens *mais SN* fungerer som en adversativ konnektor.

Strukturen i ytringer med konnektoren *mais PA* er som i (16) og kan illustreres ved eksemplet i (16a):

(16) *p mais q*

(16a) Pierre est républicain, mais honnête⁶.
'Pierre er republikaner, men ærlig.'

-
3. Man kunne tilføje at italiensk har flere forskellige konjunktioner for at udtrykke *men*: *però*, *ma*, *anziché* og *bensi*; for at forstærke bruges *bensi* i forbindelse med *ma*, fx *è chiaro che la polizia non aveva voluto minacciare la folla, ma bensì ristabilire l'ordine*. (cit. Zingarelli: *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli. ('Det er klart at politiet ikke havde villet true mængden, men derimod genoprette roen'). I eksemplet kan *bensi* dog også optræde alene. Svensk har tilsvarende både *men* og *utan*, mens dansk kun har *men*.
  4. Fransk havde oprindeligt to forskellige morfemer for *men*, nemlig *mais* og *ainz*. *Ainz* svarede til *sino* og *sondern*, men forsvinder omkring midten af 1700-tallet på grund af en generel betydningssvækkelse, hvorefter *mais* bliver den generelle og eneste konjunktion. Som Anscombre & Ducrot (1977: 33 note 3) også anfører, er det naturligt at morfemet *mais* med den adversative værdi bevarer og viderefører nogle af de syntaktiske træk, som det oprindelige morfem *ainz* havde.
  5. *mais PA* svarer til *mais* med den samme betydning som det spanske *però* og det tyske *aber*; *mais SN* svarer til *mais* med samme betydning som i spansk *sino* og tysk *sondern*.
  6. Det kanoniske eksempel stammer fra George Lakoff (1971).

Den koncessive konnektor *mais PA* fremfører to uafhængige sproghandlinger, men realiserer kun én argumentation; vi har med andre ord en struktur bestående af tre argumenter: p , q og r , hvor p ('Pierre est républicain') fungerer som et argument, der peger mod en mulig konklusion r ('il n'est pas honnête'), medens q ('néanmoins/cependant il est honnête') repræsenterer argumentet for den modsatte konklusion $non-r$ ('il est honnête'). *Mais* fungerer altså som en instruks, der går imod argumentet p og giver argumentativ fortrinsret til q . De to argumenter er modsatrettede i kraft af konnektoren *mais PA*, der har koncessiv funktion i diskursen. På fransk kan denne funktion understreges ved at erstatte *mais* med *cependant*, *pourtant*, *néanmoins*:

(16b) Pierre est républicain, cependant/pourtant/néanmoins il est honnête.

'Pierre er republikaner, imidlertid /alligevel/ ikke desto mindre er han ærlig.'

Ved den adversative konnektor *mais SN* er der kun tale om én sproghandling, idet argumentet q ikke kan fungere som en selvstændig sproghandling, bl.a. fordi q hverken indeholder et selvstændigt subjekt eller et finit verbal, men indgår i samme sætning som p ; *mais* anvendes for at korrigere den negerede ytring, der findes i konnektorens venstre virkefelt. Ytringer med *mais SN* har således den struktur, der illustreres ved (17) og eksemplificeringen i (17a):

(17) $\neg p$ *mais* q

(17a) Pierre n'est pas Français mais Danois
'Pierre er ikke franskmand men dansker.'

Ifølge Anscombre og Ducrots argumentation er der fire kriterier, som skal være opfyldt for at vi har med konnektoren *mais SN* at gøre:

1) Det første argument p udgør en sætning der skal indeholde en negation og som kan analyseres som $neg + p'$.

2) Strukturen p *mais SN* q kan kun forekomme inden for samme ytring, hvilket peger på at den kun findes i en monologisk diskurs med én afsender. Det er den samme afsender, der ytrer p ($neg + p'$) og q .

- (18) X: *p*'
Y: *Neg + p' mais SN q*

Dette modsiges imidlertid af Blumenthal (1980), der fastslår, at den adversative struktur findes ligesåvel i dialogiske diskurser, dog under forudsætning af tilstedeværelsen af visse betingelser. Heri er Anscombe og Ducrot (1977: 26 ff) i og for sig enige, idet de også viser lignende eksempler på det adversative *mais* i visse dialoger, dog med en struktur, der er identisk med den, vi finder i en monologal diskurs, hvor det således er en og samme afsender som i (19) eller (20):

- (19) X : Est-ce que Pierre est français ?
'Er Pierre fransk ?'
Y : Non, il n'est pas français, mais *SN* belge.
'Nej, han er ikke fransk, men belgisk'
(cit. Anscombe & Ducrot 1977: 26)

- (20) X (til Y): Il n'est pas français, mais allemand, et il ne parle pas français du tout.
'Han er ikke fransk men tysk og han taler slet ikke fransk'
(cit. Anscombe & Ducrot 1977: 39)

eller afsenderen af *mais q* kan fortsætte *p*, der er introduceret af en anden afsender (X) som eksempel (21) viser:

- (21) X (til Z): Il n'est pas français.
'Han er ikke fransk'
Y(også til Z): Mais allemand, et il ne parle pas français du tout.
'Men tysk og han taler slet ikke fransk'
(cit. Anscombe & Ducrot 1977: 39)

I sådanne tilfælde vil *mais SN* typisk fungere som svar på et tidligere spørgsmål stillet af en anden afsender. Dialogformen ændrer derfor ikke fundamentalt ved den adversative struktur. Selve den adversative konstruktion udgør kun én talehandling, der udgør én ytring i den samlede dialogiske diskurs. Det spørgsmål, X stiller, betragtes af Y som om, det hentydede til en (virtuel) assertion af typen: *Pierre est français*. Det, der sker her, er blot at afsender forholder sig til en potentiel

forudgående (virtuel) ytring (Anscombe og Ducrot 1977: 27), idet assertionen *Pierre est français* ikke eksplicit er asserteret.

3) Afsender præsenterer argument *q* som det modsatte af argument *p*. Det skal dog bemærkes, at *q* ikke nødvendigvis berører sandhedsværdien i *p* og medfører, at *p* er forkert eller usandt, hvilket fremgår af (22) (her gentaget fra eksempel (7) for nemheds skyld):

(22) Traduire n'est pas trahir, mais négocier.
'At oversætte er ikke at bedrage, men at forhandle.'

Der ikke nogen umiddelbar og direkte modsætning mellem *trahir* og *négocier*, *q* skal snarere opfattes som en korrigerende af *p*.

I eksempel (23):

(23) Le fruit n'est pas mûr, mais bien pourri de l'intérieur.
'Frugten er ikke moden, men rådden indeni.'

er forskellen mellem *être mûr* og *pourri* ikke en forskel mellem sandt og falsk, men snarere en forskel mellem forskellige grader af 'modenhed', dvs. en skalær forskel. Ligesom der heller ikke er tale om nogen decideret og konkret modsætning i eksempel (24):

(24) La crise n'est pas venue du ciel mais du monde néolibéral tant aimé par Sarkozy : c'est sa politique qui est en cause
www.democratie-socialisme.org/spip.php?article1739 (01.01.09)
'Krisen kommer ikke fra himlen, men fra den neoliberale verden, som Sarkozy holder så meget af; det er hans politik det drejer sig om.'

Der behøver altså ikke at være tale om en direkte modsætning mellem de to argumenters semantiske indhold. Som eksemplerne (22) til (24) illustrerer, er der ofte – og måske snarere – tale om, at argument *q* korrigerer indholdet i argument *p*, hvorved de to argumenter, i henhold til afsenders opfattelse, gensidigt udelukker hinanden, uden at de af den grund skal opfattes som diametrale modsætninger⁷.

---

7. Selve termen *adversativ* bør derfor opfattes i bred betydning.

4) Endelig må argument *q* eksplicit afvise argument *p*'. Konstituenterne i de to argumenter *p*' og *q* skal tilhøre samme syntaktiske og semantiske paradigme.

Det er på fransk muligt, at fremhæve *mais SN* med *au contraire*, *par contre*, *en revanche* eller kolon ':' som det fremgår nedenfor:

- (25) Pierre n'est pas Français mais /au contraire/par contre / en revanche il est Danois
Pierre n'est pas Français: il est Danois.
'Pierre er ikke franskmand /men/ han er derimod /til gengæld/tværtimod dansker. / Pierre er ikke franskmand: han er dansker'

Kan man så skelne mellem det koncessive *mais* og det adversative *mais*? Stadig ifølge Anscombre og Ducrot (1977) er den nødvendige, men dog ikke tilstrækkelige, betingelse for anvendelsen af *mais SN*, at der forekommer en negation i konnektorens venstre virkefelt, hvilket betyder, at det ikke er muligt at bytte om på de to segmenter i ytringen:

- (26) Il n'est pas grand mais très grand.
'Han er ikke høj men meget høj.'
(cit. Anscombre & Ducrot 1977: 35)
* Il est très grand mais il n'est pas grand.
'Han er meget høj men han er ikke høj'

Til gengæld er en ombytning mulig ved *mais PA* (det koncessive *mais*):

- (26a) Il n'est pas grand, *mais PA* fort, oui.
Il est fort, oui, *mais PA* il n'est pas grand.
(cit. Anscombre & Ducrot (1977: 35)
'Han er ikke stor, men stærk, ja.'
('Han er stærk, ja, men ikke stor')

Derudover er det en betingelse, at negationen der befinder sig til venstre for *mais SN*, skal være syntaktisk eksplicit udtrykt fx af *ne ... pas*, *ne ... aucun*, osv. og ikke blot have form af en leksikalsk negation.

I en struktur med *mais SN* gælder det desuden, at argumenterne *p* og *q* har det samme subjekt. Dette subjekt kan ikke forekomme i konnektorens højre virkefelt:

- (27) Le pays n'est pas à reconstruire mais à construire.
'Landet skal ikke genopbygges, men opbygges.'
* Le pays n'est pas à reconstruire mais il est à construire.
'Landet skal ikke genopbygges, men det skal opbygges.'

Dette er derimod ikke tilfældet for *mais PA*, hvor det fælles subjekt sagstens kan udtrykkes i *p* og *q* eller det kan udelades, uden at konnektorens koncessive funktion ændres:

- (28) Pierre est républicain, mais /il est/ honnête.

De fire kriterier, som opstilles i Anscombre og Ducrots artikel, udgør et relevant udgangspunkt for en semantisk beskrivelse og sammenligning af det adversative og det koncessive *mais* på fransk. Deres væsentlige tese er, at, på trods af at der kun findes ét morfem *mais* på fransk, kan det udfylde både den koncessive og den adversative funktion i henhold til en række forskellige og helt klare distributionelle semantiske egenskaber, som gør det muligt at skelne mellem de to funktioner. Imidlertid diskuterer deres analyse ikke hvilke konstituentter, der kan/skal udfylde konnektorens venstre og højre virkefelt, ligesom den heller ikke diskuterer negationens indflydelse på og interaktion med konnektoren *mais*.

5.2. En polyfon analyse af den adversative konstruktion

I et forsøg på at løse ovenstående problemer, vil et oplagt analyseredskab være at anvende en polyfon tilgang til disse spørgsmål, ikke mindst på grund af de grundige analyser af negationen og konnektorerne, man finder her. Jeg vil derfor i det følgende anvende den skandinaviske polyfoniteori *ScaPoLine*⁸ på adversative strukturer med særligt henblik på en redegørelse for interaktionen mellem negationen og konnektoren *mais*. Som nævnt i det foregående synes Anscombre & Ducrots

---

8. For yderligere indsigt i den skandinaviske polyfoniteori henvises specielt til Nølke, H. *et al.* (2004) og til Therkelsen, R. *et al.* (red.) (2007).

distributionelt semantiske beskrivelse af *mais* at udgøre et solidt og umiddelbart overbevisende udgangspunkt for at foretage en polyfon analyse af disse konstruktioner, hvorfor deres analyse ligger til grund for det følgende.

Som nævnt tidligere ses en pragmatisk konnektor som et sprogligt element, der forbinder to synspunkter, hvorved der dannes et relationelt synspunkt. I arbejdet med konnektoren *mais* har *ScaPoLine* primært beskæftiget sig med Anscombe & Ducrots *mais PA* og følger da også i store træk deres resultater, idet man her anser konnektoren i den koncessive struktur $p \text{ mais } q$ som en konnektor, der består af tre argumenter p , q og r , hvor argumentet r er implicit til stede. For at finde frem til ytringens argumenter går *ScaPoLine* til værks som følger:

- p udledes af den foregående ko-tekst (eller af den ytring der umiddelbart går forud) eller af ytringssituationen
- q udledes af den ytring, hvortil *mais* er knyttet syntaktisk, eller af ytringssituationen
- r er en betydningseenhed, som fremkommer under tolkningsprocessen. (cf. Nølke 2004: 93)

I et eksempel som (29):

(29) Pierre est beau _{p} mais pauvre _{q} .
 ‘Pierre er smuk, men fattig.’

vil vi, i henhold til vores kendskab til verden og forudfattede meninger om, at skønhed og rigdom ofte er forbundne semantiske størrelser, forudsætte, at hvis Pierre er smuk (*beau*), må han også være rig, men derimod ikke fattig (*pauvre*). Formaliseringen af den semantisk-logiske funktion af *mais* i strukturen $p \text{ mais } q$ vil blive foretaget som i (29a):

(29a) $p \text{ mais } q$
 spkt₁: [X] (SAND (p))
 spkt₂: [ON] (TOPOS (hvis p så r))

spkt₃ : [I₀]⁹ (SAND (*q*))

spkt₄ : [ON] (TOPOS (hvis *q* så *non-r*))

Ifølge afsender X er det propositionelle indhold i *p* sandt, dvs. det er sandt, at *Pierre est beau*. Fortolkeren af spkt₁ må finde frem til *r*, som her fx kunne være *Pierre est riche*. Synspunkt₂, der udgør det første topos og ifølge hvilket det generelt er rigtigt (ON), at hvis man er *beau*, er man også rig, udgør konklusionen *r*. Synspunkt₃ er ytringsafsenders synspunkt, ifølge hvilket det er sandt, at *q* (*pauvre*) er sandt, og endelig synspunkt₄, der udgør ytringens andet topos, og som udtrykker den modsatte konklusion *non-r*, dvs. hvis man er *pauvre*, er man ikke rig. Ytringsafsender I₀ er fortolker af *p* og *q*, og han accepterer spkt₁, spkt₂ og spkt₄. Da ytringsafsender I₀ tager ansvar for det andet topos' antecedent, spkt₄, får dette topos forrang. Det betyder, at *p mais q* bliver et argument for *non-r*. Og da I₀ er enig i spkt₁, som i princippet kan tilskrives et andet diskursindivid, bliver hele strukturen koncessiv (Nølke 2004: 94). Vi har altså to ytringselementer, der er kædet sammen ved hjælp af konnektoren *mais*, og de to argumenter *p* og *q* gentolkes i henhold til *mais*' logisk-semantiske funktion, dvs. man får en analyse med tre argumenter i den koncessive struktur: Argumentet *p* (*beau*) peger på konklusionen *r*, medens *q* (*pauvre*) peger på konklusionen *non-r*. De to argumenter, som i princippet er modsatrettede, er gyldige samtidigt, dog med den restriktion, at argumentet til højre for *mais* er det stærkeste, og det ophæver så at sige *mais*' dobbelte argumentationsretning. Det vil altså sige, at *p* og *q* begge er mulige, selv om de ikke nødvendigvis passer sammen argumentativt. Konklusionen *r* går argumentativt mod *p*, men både *p* og *q* kan appliceres på *Pierre*. Pierre er altså samtidig både smuk og fattig. En sådan formalisering skulle ifølge *ScaPoLine* kunne anvendes på andre anvendelser af konnektoren *mais* og altså også være gældende for det adversative *mais*.

5.2.1. Negationen

Hvis ovenstående formalisering er gældende for *mais*' forskellige anvendelser, burde det også kunne lade sig gøre at indsætte en negation i konnektorens venstre virkefelt som i (29b), hvorved der opnås en struktur, der er identisk med den adversative konstruktion:

9. I₀ er afsender af den aktuelle ytring og er altså kilde til udsigelsen.

(29b) ? Pierre n'est pas beau mais pauvre.

Men at placere en negation i konnektorens venstre virkefelt i (29b) synes diskutabelt og giver anledning til en vis tøven over for ytringens korrekthed. At ytringen i (29b) forekommer en smule underlig, skyldes, at adjektivet *beau* ikke tilhører samme semantiske paradigme som *pauvre*. Intuitivt har man en fornemmelse af tilstedeværelsen af en semantisk opposition mellem adjektiverne *beau* og *pauvre*. Når adjektivet *beau* i konnektorens venstre virkefelt benægtes af negationen *ne ... pas*, ophæves den semantiske opposition mellem *pauvre* og *beau*, og de to adjektiver opnår samme argumentative retning. Da konnektoren *mais*, som tidligere nævnt, er en modsatretter, hindres dette, hvorfor (29b) ikke fungerer argumentativt korrekt. Der er således tale om, at både negationen og *mais* **blokerer** for tilstedeværelsen af prædikater, der tilhører forskellige semantiske grupper.

I ytringen *Pierre n'est pas Français mais Danois* får det første argument *p* (*Pierre n'est pas Français*) en analyse, i henhold til hvilken man har to modsatrettede synspunkter: et spkt_1 som tilskrives et reelt eller virtuelt diskursindivid. Spkt_2 er det synspunkt, der tilhører den aktuelle ytrings-afsender, der afviser spkt_1 som værende ukorrekt; det er netop ved anvendelsen af den eksplicit udtrykte negation, at ytringens polyfone indhold fremhæves:

(30) *Pierre n'est pas Français*
 spkt_1 : [X] (SAND(*p*))
 spkt_2 : [l_0] (FORKERT (spkt_1))

Udfoldes den fulde adversative konstruktion med højre virkefelt, vil analysen blive som følger i (30a):

(30a) *Pierre n'est pas Français mais Danois*
 spkt_1 : [X] (SAND(*p*))
 spkt_2 : [l_0] (FORKERT (spkt_1))
 spkt_3 : [l_0] Pierre est Danois

Spkt_2 korrigeres af den adversative strukturs andet argument *q*, dvs. *mais q* (*mais Danois*), og det er dette andet argument, der udgør spkt_3 .

Med $spkt_3$ korrigerer ytringsafsender $spkt_2$. Negationen fokaliserer altså lige såvel *mais*' venstre som højre virkefelt, eftersom de to segmenter/virkefelter tilhører samme paradigme (*Français/Danois*). Negationen interagerer således med *mais* og skaber derved en opposition inden for samme paradigme.

I den polyfone analyse af den adversative struktur spiller $spkt_1$ en meget aktiv rolle, idet dette synspunkt kognitivt er sat i spil, og fordi dette synspunkt er udtryk for ytringens inhærente polemiske karakter.

Umiddelbart ser det ud som om, den koncessive struktur i *Pierre est beau mais pauvre* og den adversative struktur i *Pierre n'est pas Français mais Danois* i det store og hele er konstrueret på samme måde, og at den eneste forskel mellem de to strukturer er anvendelsen af negationen. I den adversative struktur må argument *p* nødvendigvis udgøres af en hel sætning, ellers ville det ikke være muligt at anvende negationen *ne ... pas*. Argument *q*, der udfylder pladsen i højre virkefelt har form af et sætningsemne, hvor finit verbal og subjekt er udeladt, hvilket kan begrunde, at man har at gøre med elementer, der skal tilhøre samme ytring, dvs. som skal udgøre én talehandling og omfatte én afsender.

Den adversative struktur kan betragtes som en reduktion af (30b):

(30b) *Pierre n'est pas Français, mais il est Danois.*

dog med den væsentlige forskel, at de to argumenter *p* og *q* her ikke tilhører samme paradigme; negationen har kun *Français* i sit virkefelt, medens *mais* indleder en fuld sætning, der gendriver eller modsiger det første argument *p*.

Det er derfor ikke helt korrekt, som det hævdes ifølge *ScaPoLine*, at strukturen for den koncessive konnektor *mais* kan appliceres på alle de funktioner, konnektoren kan udfylde, selv om *mais* i både den koncessive og den adversative struktur fungerer som modsatretter.

Den adversative struktur afspejler som udgangspunkt en paradigmatiske relation. Den negation, vi finder i konnektorens venstre virkefelt er en polemisk negation, hvilket på forhånd gør strukturen relativt kompleks.

For det første fordi en polemisk negation afspejler flere forskellige hierarkisk placerede synspunkter, og for det andet fordi den polemiske negation blokerer *mais'* tredje argument, hvilket følgelig giver en adversativ og ikke en koncessiv læsning. Desuden, når afsender/tekstkonstruktør anvender en negation for at gendrive argument p , så er selektionskriterierne i forhold til argument q ganske rigide. For det første skal både p og q tilhøre samme semantiske paradigme, og de to argumenter skal have samme syntaktiske struktur (cf. eksemplerne (10) til (14)), og for det andet kan p ikke have samme argumentative retning som q (cf. eksempel (29b)).

6. Konkluderende bemærkninger

Af min analyse er det fremgået, at de koncessive og de adversative strukturer synes at have den samme syntaktiske struktur, bortset fra at den adversative struktur altid indeholder en negation i konnektorens venstre virkefelt, hvilket ikke er tilfældet med den koncessive konstruktion. Tilstedeværelsen af en syntaktisk eksplicit udtrykt negation i konnektorens venstre virkefelt er væsentlig for læsningen af konstruktionen som værende adversativ. Negationens tilstedeværelse er således af afgørende betydning, idet den indgår i en direkte forbindelse med konnektoren og dermed interagerer med denne.

Den koncessive struktur består af to separate sproghandlinger, dvs. to forskellige ytringer, mens den adversative struktur kun består af én sproghandling udsagt af samme afsender (I_0); de to virkefelter, henholdsvis venstre og højre virkefelt, indgår i en paradigmatiske relation, hvilket forklarer, at konstituenterne i konnektorens to virkefelter skal tilhøre samme paradigme. De skal følgelig være syntaktisk identiske. I konnektorens højre virkefelt kan ikke forekomme hverken subjekt eller finit verbal. Dette hænger naturligvis sammen med, at den adversative konstruktion kun afspejler én ytring og én sproghandling.

Hvad angår det sidste spørgsmål, jeg ønskede at besvare i min analyse, nemlig hvorvidt det adversative *mais* er en **rigtig** konnektor, altså om der er tale om et sprogligt element, der forbinder to synspunkter for således at danne et relationelt synspunkt, så er dette spørgsmål ikke helt klart besvaret i ovenstående. Umiddelbart synes det rimeligt at

opfatte det adversative *mais* som en konnektor på linje med det concessive *mais*, blot med en række andre karakteristika, således som det også fremgår af de foreslåede analyser hos Anscombe & Ducrot og i henhold til *ScaPoLine*-teorien. Men hvilken status det adversative *mais* præcist skal tilskrives, kræver yderligere undersøgelser. Til sådanne videre undersøgelser af den adversative konnektor forekommer en kombination af Anscombe & Ducrots argumentative tilgang og *ScaPoLine*-teoriens opfattelse af afsenderbegrebet stadig at udgøre et yderst relevant værktøj.

Henvisninger

- Anscombe, J.-C. (2007). Linguistic Polyphony : Notions and Problems (and some Solutions), i R. Therkelsen, N. Møller Andersen, H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 95-108.
- Anscombe, J.-C. & O. Ducrot (1983). *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- Blumenthal, P. (1980). *La syntaxe du message. Application au français moderne*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Bres, J., et al. (red.) (2005). *Dialogisme, polyphonie : approches linguistiques*. Bruxelles: Duculot.
- Bruxelles, S. et al. (1980). *mais occupe-toi d'Amélie*, i O. Ducrot et al., *Dire et le dit*, Paris: Minuit, 93-130.
- Ducrot, O. (1972). *Dire et ne pas dire*. Paris: Hermann.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- Ducrot, O. & J.-C. Anscombe (1977). Deux *mais* en français?, *Lingua* 43, 23-40.
- Ducrot, O. et al. (1980). *Les mots du discours*. Paris: Minuit.
- Lakoff, R. (1971). If's, and's, and but's about conjunction, i C.J. Fillmore & D.T. Langendoen (red.) *Studies in Linguistic Semantics*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 115-149.
- Nølke, H. (1993). *Le regard du locuteur. Pour une linguistique des traces énonciatives*. Paris: Kimé.
- Nølke, H. (1994). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*, Paris/Louvain: Peeters
- Nølke, H. (2001). *Le regard du locuteur 2. Pour une linguistique des traces énonciatives*. Paris: Kimé.

- Nølke, H. et al. (2004). *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Nølke, H. (2005). På vej mod en sproglig polyfoniteori – problemer, fordele og perspektiver, i Nølke, H. & R. Therkelsen, *Sproglig polyfoni*, Arbejdsrapporter, 3, Roskilde: Roskilde Universitetscenter, 139-166.
- Nølke, H. (2006). Hvad konnekterer konnektorerne?, i Vikner, S. & V. Engerer (red.) *Kasus, sætningsled og semantiske roller. Tidsskrift for Sprogforskning*. Nr. 1-2, Århus: Statsbiblioteket, 155-185.
- Nølke, H. (2006). Connexion et anaphoricité: Une étude du connecteur *par contre*, i Riegel, M. et al.: *Au carrefours du sens. Hommages offerts à Georges Kleiber pour son 60e anniversaire*, Leuven/Paris/Dudley M.A.: Peeters, 423-439.
- Nølke, H. (2007). French Enunciation Linguistics. Some remarks on argumentation, Polyphony and Connectors, *Acta Linguistica Hafniensia*, vol. 39, København: C. A. Reitzel, 101-123.
- Riegel, M. et al. (1994/1999). *Grammaire méthodique du français*. PUF.
- Sten, H. (1938). *Nægtelserne i fransk*. København.
- Therkelsen, R. et al. (red.). (2007). *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin & ScaPoLine*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togebj, K. (1984). *Grammaire française*. Vol. 4, København: Akademisk Forlag.

Hvad kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering?

Kasper Boye og Peter Harder

1. Indledning¹

Det er velkendt, at leksikalske elementer kan give ophav til grammatiske elementer. Bl.a. verber og substantiver kan undergå **grammatikalisering** med dannelsen af affikser, klitika, partikler, hjælpeverber osv. til følge. Men hvorfor og hvornår gør de det faktisk? Hvad er det, der kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering?

I forsøget på at nå frem til et svar på disse spørgsmål har grammatikaliseringforskere hæftet sig ved, at grammatiske elementer tværsprogligt har betydninger, der falder inden for en afgrænset række begrebszoner (f.eks. Heine, Claudi & Hünemeyer 1991:32-39; Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 10; Slobin 1997; Croft 2003: 225). Mange sprog har f.eks. grammatiske elementer, der udtrykker 'placering i tid' eller 'type af informationskilde', hvorimod 'type af køretøj' eller 'bevægelseshastighed' altid udtrykkes leksikalsk. Dette forhold har man taget til indtægt for en opfattelse af grammatikalisering som et fænomen, der alene er betydningsmæssigt motiveret. Man har talt om "grammaticizable notions" (Slobin 1997) eller "grammatical concepts" (Croft 2003: 225) og forsøgt at indkredse, hvad det er, der gør en betydning grammatikalisierbar. Her har bl.a. Lyons (1968: 438) og Hopper & Traugott (1993: 97, 2003: 101-102) set generalitet som altafgørende, mens Heine, Claudi & Hünemeyer (1991) har karakteriseret de leksikalske betydningsmæssige "source structures" som havende at gøre med "some of the most elementary human experiences" (p. 33) og som værende "basic to human experience" (p. 36). Det, der gør visse leksikalske elementer til grammatikaliseringskandidater, men ikke andre, er ifølge Heine,

---

1. Kasper Boye ønsker at takke Carlsbergfondet for en bevilling, som har muliggjort hans arbejde på denne artikel.

Claudi & Hünne Meyer, "that they provide 'concrete' reference points for human orientation that evoke associations and are therefore exploited to understand 'less concrete' concepts" (p. 34; jf. f.eks. Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 10).

Sådanne karakteristikk er udgør imidlertid ikke noget tilfredsstillende svar på det ovenfor stillede spørgsmål. Dels er de vage, dels kan de, som påpeget af Slobin (1997: 295-296), ikke gøre rede for det forhold, at grammatiske elementers betydninger ofte er begrebsmæssigt nært beslægtede med leksikalske elementers betydninger (jf. Lyons 1968: 438). Når det gælder spørgsmålet om, hvad der kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering, ser det således ud til, at man må drage samme konklusion som Slobin: "At present there is no useful answer to this question beyond an empirically based list of the notions that receive grammatical expression in the languages of the world" (Slobin 1997: 295).

For os at se hænger manglen på et svar sammen med den mangel, der længe har været, på en teori om og således et bud på en dybere forståelse af, hvad grammatikalisering og grammatiske elementer er. Med Boye & Harder 2009 foreligger der nu i hvert fald i skitseform en sådan teori (jf. Boye & Harder 2007). Med afsæt i denne teori vil vi her give et svar på, hvad der kvalificerer leksikalske elementer til grammatikalisering. Svaret er ikke udtømmende. Det er imidlertid mere præcist og nuanceret end noget andet svar, der hidtil er blevet givet, og det udstikker efter vores mening rammerne, inden for hvilke et udtømmende svar kan findes. Nedenfor præsenterer vi først grundelementerne i vores teori (afsnit 2). Derefter beskriver vi, hvad der ifølge teorien kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering **strukturelt** (afsnit 3) og **funktionelt** (afsnit 4).²

---

2. Det skal understreges, at artiklen udelukkende beskæftiger sig med spørgsmålet om, hvad der kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering. Vi afstår således fra at forholde os til en række beslægtede spørgsmål, herunder spørgsmålet om grammatikaliseringsprocessers placering i det samlede felt af diakrone processer (jf. Andersen 2006) og spørgsmålet om deres rolle i udviklingen af paradigmatiske strukturer og af sproget som system i det hele taget (jf. Heltoft, Nørgård-Sørensen & Schøler 2005).

2. En funktional teori om grammatiske elementer og grammatikalisering

Det har vist sig umuligt at definere grammatiske elementer og grammatikalisering fonologisk, morfosyntaktisk eller semantisk. Uanset hvordan man afgrænser en sådan definition, ender den altid med også at dække typer af elementer, der ikke generelt opfattes som grammatiske (jf. Campbell & Janda 2001). Ikke desto mindre mener vi, at der meningsfuldt kan opereres med en afgrænset klasse af grammatiske elementer og med grammatikalisering som en afgrænset type af sprogforandring. Grammatiske elementer er morfemer, ord eller konstruktioner, der ikke kan udtrykke hovedsagen i en sproglig meddelelse, men som i modsætning til leksikalske elementer alene kan bidrage med diskursivt sekundær information, baggrundsinformation. Grammatikalisering er den diakrone udvikling af sådanne elementer. Den teori, vi foreslår, hviler således på følgende definitioner:

Definition af leksikalske elementer

Leksikalske elementer er kodet som potentielt diskursivt primære.

Definition af grammatiske elementer

Grammatiske elementer er kodet som diskursivt sekundære.

Definition af grammatikalisering

Grammatikalisering er den type sprogforandring, der fører til dannelsen af elementer, der er kodet som diskursivt sekundære.

Med disse definitioner finder teorien en naturlig plads i en generel teori om usus-baseret struktur. Den hævder, at det, der er særegent ved grammatiske elementer er en kodeegenskab, en egenskab, der forbinder **funktion** og **sprogbrug** med **sproglig struktur**.

På den ene side udgør denne kodeegenskab en restriktion på den relative grad af diskursprominens, grammatiske elementer kan have i faktisk kommunikation. **Primær** og **sekundær** er betegnelser for den relative diskursprominens af sprogligt formidlet information. Når vi siger, at et sprogligt element er primært, hævder vi, at det er kommu-

nikativt og kognitivt prominent i forhold til alle andre elementer i en sproglig meddelelse. Når vi siger, at et sprogligt element er sekundært, hævder vi, at et andet sprogligt element er prominent i forhold til det. Sammenlign f.eks. forekomsterne af *kunne* i (1) og (2) (begge fra BySoc-korpusset).

(1) A: – jeg tror ligeså godt han *kan* være gårdmand altså.
B: – ja.

(2) A: – mm men de *kan* måske have været civile eller haft lavere rang eller så noget.
B: – ja det har de jo nok været.

I (1) må B opfatte A's *kan* som diskursivt primært i forhold til det infinitte prædikat (*være gårdmand*). I den eneste naturlige læsning af (1) adresserer B med sit *ja* netop den mulighed, der udtrykkes af *kan*, og ikke den egenskab, der udtrykkes af det infinitte prædikat. I (2) må B derimod opfatte A's *kan* som diskursivt sekundært i forhold til det infinitte prædikat (*have været civile...*). B adresserer klart den egenskab, der udtrykkes af det infinitte prædikat, og ikke den mulighed, der udtrykkes af *kan*. Det, der definerer grammatiske elementer, er, at de altid er sekundære i forhold til et andet element. Betragt f.eks. det danske verbalsuffiks *-(e)r* i (3).

(3) Ib drikker.

Det kan muligvis tildeles kontrastfokus eller på anden vis gøres til genstand for opmærksomhed. Men det kan aldrig udtrykke sin betydning som diskursivt primær i forhold til betydningen af det stammemorfem, det lægger sig til ('drikke').

På den anden side følger der af grammatiske elementers særegne kodeegenskab en række særlige strukturelle egenskaber. Helt centralt følger det af kodeegenskaben 'sekundaritet', at grammatiske elementer er dependente i forhold til et eller flere syntagmatisk relaterede elementer. Da grammatiske elementer er kodet som diskursivt sekundære, kræver de tilstedeværelsen af et andet, syntagmatisk relateret element, i forhold til hvilket de kan være sekundære i faktisk kommu-

nikation.³ I modsætning til grammatiske elementer udviser leksikalske elementer ikke en sådan dependens. Det, at de er kodet som potentielt diskursivt primære, gør, at leksikalske elementer som et særtilfælde kan stå alene. De kan i faktisk kommunikation være diskursivt primære i forhold til nul. Grammatiske elementer bliver således strukturelt dependente, netop fordi de bliver kodet som diskursivt sekundære.

Teorien tillader os altså at betragte grammatiske elementer og grammatikalisering som fænomener, der på én gang er strukturelle og funktionelle. I overensstemmelse hermed skal vi i det følgende argumentere for, at ikke blot funktion og sprogbrug, men også strukturelle forhold spiller en rolle i grammatikalisering. For at kunne blive grammatikaliseret må et leksikalsk element kvalificere sig såvel strukturelt som funktionelt.

3. Strukturel kvalifikation

Den strukturelle kvalifikations egenart følger i sidste ende af de definitioner af leksikalske og grammatiske elementer, der blev givet ovenfor. Ifølge definitionerne kan leksikalske elementer være enten diskursivt primære eller diskursivt sekundære, mens grammatiske elementer inhærent er diskursivt sekundære. Grammatikaliseringen af et leksikalsk element består således i forandringen af et potentielt primært element til et inhærent sekundært, og en sådan forandring må være betinget af, at den leksikalske grammatikaliseringskandidat optræder sammen med et andet leksikalsk element, i forhold til hvilket den i faktisk kommunikation kan være sekundær. Det er m.a.o. en betingelse for grammatikalisering af leksikalske elementer, at der er en strukturel mulighed for konkurrence om opmærksomhed, om diskursprominens. Betragt de fire tilfælde af grammatikalisering i (4)-(7).

Romansk: Grammatikalisering af verbum til suffiks

(4)	amare	<i>habeo.</i>	>	amer- <i>a.</i>
	elske	have.1SG		elske-1 SG.FUT
	'jeg må elske'.			'jeg kommer til at elske'.

3. Beskrivelsen af grammatiske elementer som dependente svarer til den almindelige forestilling om grammatiske elementer som »endelser«, »hjælpe«-verber osv.: Grammatiske elementer er vedhæng til noget andet. Det, vores teori tilbyder, er en forankring af denne forestilling i begrebet diskursprominens.

Engelsk: Grammatikalisering af adnominalt demonstrativ til artikel (jf. Traugott 1980: 49; Diessel 1999: 128-129; Heine & Kuteva 2002: 109-111)

(5) *that* man > *the* man

Færøsk: Grammatikalisering af demonstrativt pronomen til underordningskonjunktion (Lockwood 1968: 223; fra Diessel 1999: 124)

(6) eg sigi *tað* hann kemur. > eg sigi, *at* hannkemur.
jeg siger det han kommer jeg siger at han kommer
'jeg siger det: han kommer'. 'jeg siger at han kommer'.

Afrikaans: Grammatikalisering af subjekt-prædikatsforbindelse til partikel (Boye & Harder 2007: 591-592)

(7) *ek glo* hy ryk is. > hy is *glo* ryk.
jeg tror han rig er han er EVID rig
'jeg tror han er rig'. 'Han siges/menes/antages at være rig'.

De fire tilfælde adskiller sig både med hensyn til det leksikalske input⁴ og med hensyn til det grammatiske output. Men i alle fire tilfælde tager grammatikaliseringen udgangspunkt i en konkurrence om opmærksomhed: I (4) konkurrerer den verbale grammatikaliseringkandidat (*habere*) med et verbalt komplement (*amāre*). I (5) konkurrerer det adnominalt demonstrativ (*that*) med den nominale kerne (*man*), det er tilknyttet. I (6) konkurrerer det demonstrative pronomen (*tað*) med den ledsætning (*hann kemur*), det foregriber. Og i (7) konkurrerer subjekt-prædikatsforbindelsen (*ek glo...*) med sin ledsætning (*hy ryk is*). I alle fire tilfælde kan man således forestille sig grammatikaliseringssceneriet i (8).

Generelt scenarie for grammatikaliseringen af leksikalske elementer

(Y_{LEX} = leksikalsk grammatikaliseringkandidat; Y_{GRA} = grammatisk element; X_{LEX} = leksikalsk element; fed skrift markerer et potentielt diskursivt primært element)

---

4. Jf. bl.a. Diessel 1999 for argumentation for den opfattelse, at demonstrativer som *that* i (5) og *tað* i (6) ikke er grammatiske størrelser.

- (8) $X_{\text{LEX}} Y_{\text{LEX}}$ *Konkurrence om diskursprominens, og Y vinder konkurrencen: diskursivt sekundært X*
 $\langle \rangle$ *Usus-alternation*
 $X_{\text{LEX}} Y_{\text{LEX}}$ *Konkurrence om diskursprominens, og X vinder konkurrencen: diskursivt sekundært Y*
 $>$ *Grammatikalisering: kodning af Y som diskursivt sekundært*
 $X_{\text{LEX}} Y_{\text{GRA}}$ *Resultat af grammatikalisering: grammatisk element Y, der er kodet som diskursivt sekundært*

Den strukturelle kvalifikation til grammatikaliseringen af et leksikalsk element kan beskrives således.

Strukturel kvalifikation til grammatikaliseringen af et leksikalsk element
 For at et leksikalsk element kan kvalificere sig til grammatikalisering må der være en strukturel mulighed for konkurrence om diskursprominens i form af et adækvat ledsagende leksikalsk element.

Når det gælder grammatikaliseringen af verber, er dette faktisk blevet bemærket for næsten 30 år siden af Bolinger (1980: 297): “The moment a verb is given an infinitive complement, that verb starts down the road to auxiliariness”, skrev han. I overensstemmelse hermed kan man ikke forestille sig latinsk *habere* bliver grammatikaliseret i konstruktioner som (9).

- (9) *amicum habeo.*
 ven.ACC have.1 SG
 ‘jeg har en ven’.

I (9) er der intet leksikalsk element, som *habere* kan konkurrere direkte med om diskursprominens. Der er intet andet verbum.

Bolingers formulering er imidlertid ikke helt præcis. Et verbum tager ikke første skridt til hjælpeverbsstatus, så snart det får et verbalt komplement. Muligheden for konkurrence om diskursprominens er en nødvendig betingelse for grammatikaliseringen af leksikalske elementer, men ikke en tilstrækkelig betingelse. For at blive grammatikaliseret må et leksikalsk element også tabe konkurrencen. Og det må tabe så eftertrykkeligt, at der i sidste ende opstår et element, der er taber per konvention eller kode. Kun tabere kvalificerer sig altså til grammati-

14

kalisering, og dette bringer os videre til den funktionelle kvalifikation til grammatikalisering.

4. Funktionel kvalifikation

Hvad kvalificerer et leksikalsk element funktionelt til grammatikalisering? Hvad får et leksikalsk element til at tabe konkurrencen om diskursprominens så eftertrykkeligt, at der i sidste ende opstår et element, der er kodet med diskursivt sekundær status?

Det er uomtvisteligt, at frekvens spiller en rolle: For at et sprogligt element kan blive kodet med diskursivt sekundær status, er det ikke tilstrækkeligt, at det blot anvendes med denne status. Det må anvendes tilstrækkeligt hyppigt med denne status til, at det kan blive associeret med den per konvention i et helt sprogsamfund. Denne rolle er for så vidt velkendt i litteraturen, som den har at gøre med konventionalisering eller kodning. Med udgangspunkt i vores teori kan man imidlertid forestille sig, at frekvens også spiller en anden, hidtil ukendt, rolle: Man kan forestille sig, at et sprogligt element for at kunne blive kodet med diskursivt sekundær status må anvendes hyppigt med diskursivt sekundær status **i forhold til** dets anvendelse med diskursivt primær status. Betragt igen latinsk *habere* i konstruktion med et verbalt komplement.

(10) amare   habeo.
      elske   have.1 sg
      'jeg må elske'.

Selv hvis *habere* i denne konstruktion blev anvendt hyppigt med den diskursivt sekundære betydning 'fremtid', ville det ikke garantere dannelsen af en grammatisk fremtidsmarkør. Hvis verbet stadig blev anvendt langt hyppigere med diskursivt primær status, må man forestille sig, at det ville være utilbøjeligt til at blive konventionelt associeret, dvs. kodet, med sekundær status.

Spørgsmålet er nu dette: Hvilken funktionel egenskab kvalificerer et leksikalsk element til at blive anvendt hyppigt – på både den ene og den anden måde – med diskursivt sekundær betydning? Vi mener ligesom Lyons, at generalitet er en del af svaret. For at blive anvendt med en

vis hyppighed – i den første forstand af ordet – må et leksikalsk element have en betydning, der gør det generelt anvendeligt. En generelt anvendelig betydning er ofte identisk med en generel betydning, om end ikke altid.⁵

Generalitet og generel anvendelighed kan imidlertid ikke være hele svaret. *Mad*, *musik* og *møbel* er alle både semantisk generelle og generelt anvendelige, men ikke desto mindre utilbøjelige til at blive grammatikaliseret. Grammatikaliseringkandidater skal være generelt anvendelige med sekundær status. Den generelle anvendelighed må altså forstås specifikt i forhold til den sekundære status, der ifølge vores teori er definerende for grammatiske elementer. 'Generel anvendelighed med diskursivt sekundær status' er noget andet end generalitet eller generel anvendelighed i bred almindelighed. Det særlige er, at grammatikaliseringkandidater skal vise sig generelt anvendelige i kraft af, hvad de bidrager med i forhold til det leksikalske element, de knytter sig til, dvs. i kraft af deres hjælper-rolle. Grammatiske elementer skal således kunne øge det leksikalske elements funktionelle potentiale på en generaliserbar måde. Abstrakt kan dette udtrykkes ved, at de øger den informationsmæssige værdi af et tilknyttet leksikalsk element. Den fulde redegørelse for, hvad der funktionelt kvalificerer et leksikalsk element til at blive grammatikaliseret, er altså som følger.

Funktionel kvalifikation til grammatikaliseringen af et leksikalsk element
For at et leksikalsk element kan kvalificere sig til grammatikalisering, må det have en funktionel egenskab, der får det til at øge den informationsmæssige værdi af et tilknyttet leksikalsk element.

Betragt for eksempel de epistemiske elementer, der er fremhævet i (11) og (12).

(11) *det er sandsynligt* at vulkanen snart går i udbrud.

(12) *de siger* at vulkanen snart går i udbrud.

---

5. Flertalsbetydningen af f.eks. det engelske nominalsuffix *-s* er generelt anvendelig, bl.a. fordi den er generel og dækker alle antal over 1. Derimod er entalsbetydningen generelt anvendelig uden at være generel. Den dækker kun antallet 1, men der er nu engang et stort behov for netop at kunne udtrykke dette antal.

De udtrykker henholdsvis grad af sikkerhed om og type af informationskilde til den proposition, der udtrykkes af ledsætningen *at vulkanen snart går i udbrud* – og det gør de på et ret generelt niveau (sammenlign f.eks. med *der er 63 procents sandsynlighed for at vulkanen snart går i udbrud* og *hr. Jensen henne fra nummer 44 siger at vulkanen snart går i udbrud*). Med disse funktioner er det sandsynligt, at de to epistemiske elementer bliver brugt hyppigt med sekundær status. Begge elementer er generelt anvendelige som elementer, der øger den informationsmæssige værdi af en proposition. Hvis propositionen ‘vulkanen går snart i udbrud’ ikke ledsages af en indikation af, hvor pålidelig den er, kan man ikke vide, hvordan man skal disponere ud fra den.⁶ Hvis den derimod ledsages af en sådan indikation, får man med propositionen et grundlag for at beslutte sig for, om man vil slå sig ned i et lille hus på vulkanskråningen sammen med sin familie, eller om man hellere vil forlade den ellers smukke vulkan med det samme. I overensstemmelse hermed bliver grad af sikkerhed og type af informationskilde tværsprogligt ofte udtrykt med grammatiske, inhærent sekundære elementer (Boye 2006; Boye & Harder 2009).

Betragt nu de elementer, der er fremhævet i (13) og (14).

(13) *det er forfærdeligt* at vulkanen snart går i udbrud.

(14) *jeg er glad for* at vulkanen snart går i udbrud.

Begge elementer udtrykker en emotiv holdning til propositionen ‘vulkanen går snart i udbrud’. Med denne funktion er det usandsynligt, at de to elementer bliver brugt hyppigt med sekundær status. Det forøger sjældent værdien af en proposition, at man har kendskab til andres emotive holdninger til den.

5. Konklusion

I det foregående har vi givet en beskrivelse af, hvad der kvalificerer et leksikalsk element til grammatikalisering. Beskrivelsen forudsætter en

---

6. En sådan indikation kan være implicit, som når en proposition asserteres i en deklarativ sætning. Det er almindelig anerkendt, at assertionen af en proposition pragmatisk implicerer sikkerhed om propositionen (jf. f.eks. Boye 2006: 196-201).

funktionel teori om grammatiske elementer og grammatikalisering, der hviler på en opfattelse af grammatiske elementer som inhærent diskursivt sekundære. Teorien giver en samlet opfattelse af grammatik som et strukturelt fænomen og et funktionelt sprogbrugsfænomen. I overensstemmelse hermed har vi argumenteret for, at en leksikalsk grammatikaliseringkandidat må kvalificere sig både strukturelt og funktionelt til grammatikalisering. Dels må den findes i en konstruktion, hvor der er en strukturel mulighed for konkurrence om diskursprominens i form af et adækvat ledsagende leksikalsk element. Dels må den i kraft af sin funktion være generelt anvendelig med sekundær status.

Den beskrivelse, vi har givet, er ikke udtømmende. Men den er efter vores opfattelse mere præcis og nuanceret end nogen af de beskrivelser, der hidtil er blevet givet. Den adskiller sig fra disse beskrivelser ved sin understregning af, at der er en strukturel kvalifikation til grammatikalisering, og derved, at den giver en præcis formulering af den funktionelle kvalifikations egenart.

Den er imidlertid ikke uforenelig med tidligere beskrivelser. Det kan meget vel være, at leksikalske elementer, der bliver grammatikaliseret, “provide ‘concrete’ reference points for human orientation that evoke associations and are therefore exploited to understand ‘less concrete’ concepts” (Heine, Claudi & Hünemeyer 1991: 36: 34). Det kan ligeledes meget vel være, at de har at gøre med “the reference plane of basic, irreducible notions” og “concern existence or movement in space or psychological or social states, perspectives, and events” (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 10). I lyset af den funktionelle teori om grammatiske elementer og grammatikalisering er det blot essentielt, at de tillige opfylder de betingelser, vi har skitseret.

Henvisninger

- Andersen, H. (2006). Grammatication, regrammatication, and degrammatication: Tense loss in Russian, *Diachronica* 23.2, 231-258.
- Bolinger, D. (1980). Wanna and the gradience of auxiliaries, i G. Brettschneider & C. Lehmann (red.), *Wege zur Universalienforschung: Sprachwissenschaftliche Beiträge zum 60. Geburtstag von Hansjakob Seiler*, Tübingen: Gunter Narr, 292-299.

- Boye, K. (2006). *Epistemic meaning: A cross-linguistic study*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31.3, 569-606.
- Boye, K. & P. Harder (2009). Evidentiality: Linguistic categories and grammaticalization, *Functions of Language* 16.1, 9-43.
- Bybee, J.L., R.D. Perkins & W. Pagliuca (1994). *The evolution of grammar: Tense, Aspect and Modality in the languages of the world*, Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, L. & R.D. Janda (red.) (2001). *Grammaticalization: A critical assessment*. *Language Sciences* 23(2-3).
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*, 2. udgave, Cambridge: Cambridge University Press.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function, and grammaticalization*, Amsterdam: John Benjamins.
- Heine, B., U. Claudi & F. Hünnemeyer (1991). *Grammaticalization: A conceptual framework*, Chicago: University of Chicago Press.
- Heine, B. & T. Kuteva (2002). *World lexicon of grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heltoft, L., J. Nørgård-Sørensen & L. Schøsler (2005). *Grammatikalisering og struktur*. København: Museum Tusulanum.
- Hopper, P. & E.C. Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopper, P. & E.C. Traugott. 2003. *Grammaticalization*, 2. udg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lockwood, W.B. (1968). *Historical German syntax*, Oxford: Clarendon.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to theoretical linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Slobin, D.I. (1997). The Origins of Grammaticizable Notions: Beyond the Individual Mind, i D.I. Slobin (red.), *The crosslinguistic study of language acquisition, volume 5: Expanding the contexts*, Mahwah: Lawrence Erlbaum, 265-323.
- Traugott, E.C. (1980). Meaning-change in the development of grammatical markers, *Language Sciences* 2.1, 44-61.

Leksikalsk semantik og selektions- restriktioner – kollokationskategorien

Helle Dam-Jensen

1. Indledning

I sin bog fra 2002, *Words and Phrases*, anfører Stubbs med hensyn til studiet af leksikalsk semantik følgende om betydning:

It makes little sense to describe the meaning of individual words in isolation, since words are co-selected with other words, and meanings are distributed across larger units (Stubbs 2002: 100).

At en redegørelse for ords betydning kræver at konteksten inddrages, er en udbredt antagelse, men at ord så at sige “vælges med andre”, er nok noget mere kontroversielt. Ikke desto mindre udviser sproget uden tvivl en meget høj grad af systematik i den måde som ord kan kombineres på rent leksikalsk, og det er disse systematikker som Stubbs – og mange andre – er interesseret i.

Der kan opstilles forskellige kriterier for at indfange de mønstre der er i forskellige leksemkombinationer. Og der kan gives forskellige betegnelser til leksemkombinationerne, fx er kollokation, idiom, frasem og flerordsudtryk velkendte betegnelser. Når man først går i gang med at læse litteratur om emnet, opdager man hurtigt at der langt fra er enighed om opstilling af kategorier og kriterier. Det jeg her gerne vil se nærmere på, er hvad der i en lille del af litteraturen siges om kriterierne for kollokationsbegrebet. Betegnelsen ‘flerordsudtryk’ anvender jeg “neutralt” (hvis man i det hele taget kan det) om grupper af leksemer der optræder sammen i sætninger eller i syntagmer¹.

---

1. Diskussionen på det årlige grammatikmøde har bidraget til flere betragtninger i denne artikel – selvom udmøntningen af denne selvfølgelig står for min egen regning.

2. Kollokationer

Det jeg vil sige om kollokation, er bygget op omkring nogle af de nøgleord der typisk indgår i beskrivelserne af kategorien. Disse er:

- Frekvens
- Kompositionalitet
- Kohæsion
- Leksikalsk selektion

2.1. Frekvens

Siden Firth introducerede kollokationsbegrebet i 1957 med hvad han kaldte "en teknisk term" i diskussionen af betydningsbegrebet, har frekvens indgået som et nøgleord i beskrivelser og analyser af kollokationer. Han undlod ganske vist at give en præcis definition af begrebet, men påpegede at ords betydning bl.a. formes af de ord som de hyppigt optræder sammen med (Firth 1957: 195). I nyere litteratur om kollokation giver Stubbs (2002: 29) følgende definition af begrebet:

Collocation is frequent co-occurrence.

En mere eller mindre enslydende definition ses i *Nudansk ordbog* (2005):

En forbindelse af ord der meget hyppigt forekommer i sammenhæng.

Der er flere problemer forbundet med formuleringer som disse. For det første er frekvent forekomst næppe i sig selv særlig informativ. Det giver i hvert fald ikke i sig selv nogen indsigt i essensen af flerordsudtryk. Dernæst skaber det ikke en afgrænset kategori da alle mulige sproglige fænomener kan falde ind under den; fænomener der viser forskellige sproglige mønstre og dermed viser noget forskelligt om sproget. Braasch (1995: 109) nævner i tråd hermed at det at leksemer hyppigt optræder sammen, ikke gør dem til faste vendinger. Hun giver som eksempel herpå at ordet *AFFÆRE* i en periode ofte optrådte sammen med navnene Clinton og Monica Lewinsky, men at disse tre ord ikke af den grund kan siges at udgøre en kollokation. Man kan sige at ordkombinationen ikke giver os nogen indsigt i ordenes leksikalitet, men snarere i en begivenhed der på et tidspunkt var genstand for me-

gen omtale. Hvis alle frekvente flerordsudtryk kan kategoriseres som kollokationer, vil også kombinationen af fx 'MEGET + substantiv' kunne betegnes som en kollokation, hvilket Bosque (2001: 11-12) kritiserer Collins' ordbog (1995) over kollokationer for. Problemet med at kategorisere sådanne flerordsudtryk som kollokationer, er ifølge Bosque (2001: 12 + 19) at de ikke giver os leksikalsk indsigt; de giver os ikke viden om hvilke semantiske klasser det ene eller det andet ord kan kombineres med.

For mange korpuslingvister er det et mål i sig selv at kvantificere over forekomster: (...) *corpus linguistics is based on the assumption that events which are frequent are significant* (Stubbs 2002: 29). Men selve det at registrere særlig mange forekomster af ordkombinationer, er vel i sig selv uinteressant da det jo i bund og grund ikke er andet end en optælling. Hvis man derimod registrerer at nogle af disse forekomster har særlige leksikalske mønstre, kan det give indsigt i sproget, dvs. indsigt i hvordan sproget fungerer. Og de forskellige mønstre man finder, kan så få forskellige betegnelser. En af disse kunne være kollokation. Det skal nævnes at Stubbs (2002) faktisk foretager sådanne analyser af de forekomster som han finder i sine korpusundersøgelser, men det fremgår bare ikke af hans definition.

Hvis vi antager frekvens som kriterium, kan det tjene til at registrere typiske mønstre, men der må flere kriterier til for at skabe en præcis og operativ definition.

2.2. *Kompositionalitet*

Ud over frekvens indgår ofte også kompositionalitet som del af definitioner på kollokation, fx hos Cruse (1986: 40):

The term collocation will be used to refer to sequences of lexical items which habitually co-occur, but which are nonetheless fully transparent in the sense that each lexical constituent is also a semantic constituent².

---

2. *Semantic constituent* defineres på følgende måde: *A constituent part of a sentence that bears a meaning which combines with the meaning of the other constituents to give the overall meaning of the sentence* (Cruse 1986: 25).

Kompositionalitet udgør også en del af Farøs (2003: 23) definition på kollokation:

Det er flerordsforbindelser, som i princippet kan forstås ud fra enkeltordenes betydning, men som alligevel hænger fast sammen som en betydningsenhed.

Når man ser på de eksempler der gives på kollokationer med udgangspunkt i definitioner som disse, er det tilsyneladende ikke entydigt hvornår betydningen af et flerordsudtryk er kompositional. Alle Farøs eksempler er kompositionelle i den forstand at de ikke skaber metaforisk betydning, fx 'luft hund' og 'børste tænder' (Farø 2003:23) (selvom de i princippet kan anvendes i en kontekst hvor de kan give anledning til en metaforisk læsning). Det samme gælder for Cruse, der bl.a. giver eksemplerne *light drizzle* og *heavy drinker* (Cruse 1986: 40). Ifølge Braasch (2005: 102) er det ikke altid entydigt om et flerordsudtryk har kompositionalitet. Dette gælder når flerordsudtryk har det som Jakobsen (2005) kalder for dobbelt indholdslag. Braasch giver 'at tage bestik af' som eksempel. Problemet er ifølge Braasch at kompositionaliteten ikke i alle tilfælde er åbenbar for alle, fx vil udtrykket 'tage bestik af' forudsætte viden om søfart. Det er kun hvis denne konkrete betydning gør sig gældende i fortolkningen at det kan klassificeres som kollokation. Herved bliver kollokation altså et spørgsmål om fortolkning hos den enkelte sprogbruger. Bartsch (2004: 71-75) påpeger også at kompositionalitet ikke altid er entydig. Hun giver bl.a. som eksempel *to pop the question*, hvor den betydning der udledes ved kompositionalitet, er at der stilles et spørgsmål. Spørgsmålet kunne i princippet være defineret af hvad som helst teksten måtte fastlægge, men vores viden om verden og om det engelske sprog fortæller os dog at der ikke er tale om et hvilket som helst spørgsmål, men om det særlige spørgsmål der impliceres af at fri.

Om kompositionalitet er et operativt kriterium eller ej, kommer derfor bl.a. an på hvor præcist begrebet kan defineres. Først og fremmest mener jeg dog at det kommer an på hvad formålet med at etablere en kategori med betegnelsen kollokation er, dvs. hvad man vil sige noget om. I fx Farøs terminologi ser det ud til at kompositionalitet bruges til at holde flerordsudtryk med to indholdslag i en gruppe for sig, adskilt

bl.a. fra kollokation. Disse udtryk kaldes af Farø (2003: 21) for idiomer. Eksempler herpå kunne være følgende:

- (1) Vi har unge, kvindelige hovedpersoner så smukke, at tilfældige folk på gaden **taber underkæben** af benovelse (Weekendavisen nr. 35, 29. august 2008, anmeldelse af *Ladies* af Mara Lee).
- (2) ... og læseren **får** de første hundrede døre til alverdens fortolkningsrum **lige i synet** (Weekendavisen nr. 35, 29. august 2008, anmeldelse af *Ladies* af Mara Lee).

Udtryk som disse har to indholdslag: et bogstaveligt og et idiomatisk. Den bogstavelige betydning af (1) er at subjektet faktisk taber en kropsdel. Den idiomatiske giver betydning af overraskelse. (2) giver den bogstavelige betydning at subjektsreferenten faktisk får fysiske døre i hovedet, hvor disse døre i den idiomatiske læsning er fortolkningsmuligheder. Af disse to betydninger er det den idiomatiske læsning der har defaultstatus.

En grund til at etablere en kategori af flerordsudtryk med to indholdslag kunne være at disse skaber særlige semantiske mønstre i tekster, fx som beskrevet i Falster Jakobsen (2005), hvor et af disse mønstre beskrives som "generalisation over forhold/aspekter i tekstverdenen, der så ikke behøver at blive udspecificeret" (Falster Jakobsen 2005: 147). Det vil med andre ord sige at den slags udtryk kan forstås som en slags generalisering over detaljer i et begivenhedsforløb der forbliver som usagte.

Andre etablerer endnu en kategori, nemlig af udtryk uden kompositionalitet. Disse kaldes hos Farø fraser med snæver betydning. Det er udtryk som:

- (3) ... **få** Laura **i tale**. (Weekendavisen nr. 35, 29. august 2008, anmeldelse af *Ladies* af Mara Lee)
- (4) For ganske vist har det danske kunstnerkollektiv uden frygt forsynet *Ladies* med et **helt hen i vejret** ringe omslag, der signalerer den værste gang chicklit længe set. (Weekendavisen nr. 35, 29. august 2008, anmeldelse af *Ladies* af Mara Lee)
- (5) Når en kriminel **tager røven på** en kriminel, må han tage hvad der kommer. (Korpus 2000)

54

Kompositionalitet giver således mulighed for at etablere forskellige kategorier af flerordsudtryk.

2.3. *Kohæsion*

Det er uomgængeligt at kollokation i en eller anden forstand udgør en semantisk enhed. Halliday & Hasan (1976: 4) definerer kohæsion på følgende måde:

Cohesion occurs where the INTERPRETATION of some element in the discourse is dependent on that of another. The one PRESUPPOSES the other, in the sense that it cannot be effectively decoded except by recourse to it. When this happens, a relation of cohesion is set up, and the two elements, the presupposing and the presupposed, are thereby at least potentially integrated into a text.

Hos Halliday & Hasan er der altså kohæsion når fortolkningen af et udtryk er afhængig af fortolkningen af et andet. Det skal siges at Halliday & Hasans definition af kohæsion angår tekstsammenhæng og således befinder sig på et mere generaliserende plan. Hvis den skal være operativ i forhold til kollokationskategorien, skal den præciseres.

Netop med henblik på at definere bl.a. kollokation opstiller Braasch (2005) et kontinuum over flerordsudtryk, og variabelen i dette er kohæsion. For Braasch er kriterierne for større eller mindre grad af kohæsion kompositionalitet og variabilitet. Dette betyder at kombinationer af ord der har fuld kompositionalitet, som fx 'dyr bog', og som har fuld variabilitet, dvs. som tillader ændringer i form og struktur, ikke har kohæsion. I modsætning hertil har kombinationer af ord uden kompositionalitet og uden variabilitet høj grad af kohæsion, fx 'at tage det sure med det søde'.

Ud fra disse kan flerordsudtryk indplaceres i et kontinuum fra frie ordforbindelser, valens over kollokation, idiom og formel til sentens, hvor de frie forbindelsers grad af kohæsion er nul og sentens' er fuld. Det skal nævnes at Braasch påpeger at grænsedragningen mellem de enkelte kategorier er svær, men det er vel også derfor at hun foreslår et kontinuum.

Ifølge Cruse (1986: 40) har kollokationer “(...) *a kind of semantic cohesion – the constituent elements are, to varying degrees, mutually selective*”. Her forstås selektion altså som kriteriet for kohæsion.

2.4. *Leksikalsk selektion*

Selektion som kriterium er omdrejningspunktet i Ignacio Bosques diskussion af kollokationsbegrebet. Ifølge Bosque kan leksemer selektere bestemte semantiske klasser på samme måde som prædikater selekterer argumenter. Leksikalsk selektion i Bosques forstand kan sammenlignes med den generative grammatiks *S-selection*, hvor leksemer blandt deres semantiske egenskaber har evnen til at selektere komplementer med bestemte semantiske egenskaber (Chomsky 1986: 86). Kollokation ligger i den forstand i grænsefeltet mellem leksikalitet og syntaks (Bosque 2001: 10).

Det ene element i kollokationen, kollokator, selekterer i kraft af sin denotation en semantisk klasse som det andet element, basis, tilhører. Basis kan ved at tilhøre denne semantiske klasse udfylde en plads i den relation som kollokatoren skaber. Man kan sige at kollokatoren i kraft af sin betydning afgrænser den semantiske klasse som basis kan tilhøre. Som eksempel på dette giver Bosque (2001: 19) adverbiet *PROGRESIVAMENTE* (GRADVIST). Dette adverbium afgrænser gruppen af verber som det kan modificere til de såkaldte *degree achievement verbs*.

Når man sætter sig for at undersøge om et givent leksem kan indgå i kollokationer, skal man altså undersøge om det via sin leksikalitet afgrænser de leksemer som det lader sig kombinere med til en eller flere ensartede semantiske klasser. Leksemet skal altså kræve et semantisk træk af de ord som det lader sig kombinere med. Dette gælder fx for NEDADGÅENDE, som i (6):

(6) ... og det presser renten i **nedadgående retning**. (Korpus 2000)

I (6) kan flerordsudtrykket ‘nedadgående retning’ betegnes som en kollokation fordi adjektivet NEDADGÅENDE selekterer en semantisk klasse der angiver bevægelse (som her i RETNING) eller som muliggør bevægelse (fx TRIN eller BAKKE).

U1

Ligeledes kan 'arg modstander' i (7) også betragtes som en kollokation:

- (7) Dansk Folkeparti har hele tiden været **arg modstander** af parkeringsordningen. (Korpus 2000)

Adjektivet ARG selekterer prototypisk substantiver der angiver opposition, som fx MODSTANDER, KONKURRENT, FJENDE, RIVAL og KRITIKER. Men når jeg siger prototypisk, er det fordi adjektivet også forbindes med substantiver som SOCIALIST og NATIONALIST, og disse kan nok ikke nødvendigvis siges at angive opposition. De må i stedet skulle udgøre en anden semantisk klasse, der angiver politisk tilhørsforhold. Jeg fandt endda et eksempel med KOMEDIE, men det mener jeg kan forklares som en metaforisk anvendelse, hvor ARG er anvendt med sin gamle betydning af 'vred'.

- (8) Det er Rainald Goetz' **arge komedie** 'Jeff Koons', der har taget titel efter den amerikanske kitchkunstner af samme navn. (Korpus 2000)

Bosques definition af leksikalsk selektion skal ikke forveksles med Cruse' mere generelle begreb selektionsrestriktion (Cruse 1986, Cruse 2000). Dette er en betegnelse for at de enkelte leksemers betydning indebærer en række restriktioner for hvilke andre leksikalske størrelser de lader sig kombinere med. Leksikalske størrelser kan ikke knyttes sammen i syntaktiske forbindelser rent vilkårligt; nogle forbindelser af leksemers virker naturlige, mens andre kan virke kunstige, underlige eller direkte forkerte. Følgende syntagmer er eksempler på semantisk naturlige forbindelser med adjektivet YNDIG:

- (9) en yndig lillesøster
(10) en yndig brud
(11) en yndig kjole
(12) en yndig rose
(13) en yndig stemme

Alle de substantiver som YNDIG optræder sammen med, har et fælles træk, nemlig at de betegner en entitet der kan vurderes med hensyn til skønhed, hvad enten det er for øjet eller øret, men det betyder ikke

at der er tale om kollokationer da YNDIG ikke selekterer substantiverne som repræsentanter for en samlet semantisk klasse.

Hvis YNDIG kombineres med substantiver som betegner entiteter som vi som udgangspunkt ikke tilskriver evnen til at kunne vurderes med hensyn til skønhed, enten på grund af vores viden om verden eller på grund af substantivreferentens beskaffenhed, afviger syntagmets semantiske effekt fra den prototypiske:

(14) en yndig rocker

(15) en yndig artikel

(16) en yndig undervisning

Yndig har altså et træk i sig der gør at det adskiller sig fra andre adjektiver der kan betragtes som mere eller mindre synonyme³, som fx SMUK, HENRIVENDE eller BEDÅRENDE. Det er dette træk der gør at syntagmet 'yndig artikel' har helt andre konnotationer end fx 'smuk artikel'.

Det springende punkt i forskellen er altså at Bosques begreb leksikalsk selektion bruges om flerordsudtryk hvor et leksem har en særlig betydning i sig der så at sige udmønter sig i et andet leksem. Cruses begreb selektionsrestriktion gør rede for det generelle forhold at det er muligt at beskrive og analysere en konventionel eller prototypisk betydning, dvs. den betydning vi forventer alt andet lige. Denne kan så bruges som udgangspunkt for at forklare overraskende og metaforiske betydninger når leksemer kombineres med hinanden. Dette synspunkt kan understøttes at Hansens (1970: 9-10) bemærkning om at de sproglige regler i nogle tilfælde overtrædes, og at sprogreglerne giver mulighed for at give en beskrivelse af sådanne overtrædelser.

En tredje måde at tale om selektion på er det der kaldes semantisk prosodi. Dette begreb indebærer at semantiske klasser defineres med

---

3. Definitionen af synonymi er langt fra uproblematisk. Jeg anvender begrebet her blot for det forhold at to eller flere ord har et betydningsfællesskab der gør at de kan dække noget af det samme betydningsområde.

udgangspunkt i negative/positive konnotationer. Semantisk prosodi kan defineres på følgende måde:

... the spreading of connotational colouring beyond single word boundaries (Partington 1998: 68)

Når nogle leksemer kombineres med leksemer der har negativ eller positiv betydning, siger man at de enten har overvejende positiv eller negativ semantisk prosodi. Et eksempel herpå er *CAUSE* i engelsk, der næsten udelukkende kombineres med leksemer med negativ betydning (Stubbs 2002: 45-49). Det samme ser ud til at gælde for det danske *FORÅRSAGE* (Dam-Jensen & Zethsen 2007). Spørgsmålet er hvordan dette passer med Bosques kollokationsbegreb; om sådanne prosodier kan skabe semantiske klasser. Hvis man kigger i den ordbog over kollokationer som Bosque er redaktør på, *REDES* (2004), bekræftes den negative prosodi i store træk for det spanske *CAUSAR* (det har i de semantiske klasser som Bosque etablerer altovervejende negativ prosodi), men dette træk opføres ikke som en semantisk klasse (og det kan det vel næppe heller siges at være), men i stedet som et gennemgående træk ved de semantiske klasser. Spørgsmålet er om, og i givet fald hvordan, semantiske prosodier kan samarbejde med Bosques kollokationsbegreb.

3. Perspektivering

Man kan sige at de tre tilgange til selektion der her er skitseret, har det til fælles at de søger at gøre rede for hvilke betingelser der kan opstilles for den måde som leksemer kan kombineres på. Hvis man vil ekspliciterer de betydningskomponenter der arbejder sammen i betydningsdannelsen i kollokationer, har man brug for et notationsredskab til dette formål. Det er nødvendigt at dette har egenskaber der gør at det kan anvendes til at notere hvordan konteksten indgår i betydningsdannelsen, dvs. ikke betydningen af isolerede leksemer. Et sådant redskab kan findes i Pustejovskys *Generative Leksikon* (Pustejovsky 1995), der i modsætning til traditionelle tilgange til leksikalsk semantik (fx komponentanalyse), netop kan redegøre for hvordan betydning skabes i kontekst. Jeg skal ikke i denne sammenhæng kaste mig ud i en beskrivelse af dette, men blot anføre nogle af de muligheder som

det giver for at generalisere over betydningsgenerering i leksemer i kontekst. Pustejovsky opstiller fire generelle repræsentationsniveauer hvor betydning kan specificeres. I forhold til den problematik der diskuteres her, forestiller jeg mig at den sammenhæng der er mellem to (eller flere) leksemer i en kollokation, skal kunne forklares som en betydningssammenhæng mellem disse niveauer i elementerne i kollokationen. Sagt med andre ord betyder det at i et syntagma som 'arg modstander' skal de to konstituenters fælles betydningskomponent, nemlig [OPPOSITION], kunne genereres via disse repræsentationsniveauer i de to leksemer⁴.

4. Opsamling

Det fremgår af ovenstående at kollokation ikke defineres ens af alle, og at de begreber der indgår i definitioner og kriterier, heller ikke er entydige. Dette kan skyldes flere faktorer. For det første kan det skyldes at man interesserer sig for forskellige mønstre i sproget, fx det at nogle ord ofte ses sammen, eller det at nogle ord har dobbelt indholdslag. Mit udgangspunkt her er at der i sproget er leksikalske mønstre i nogle flerordsforbindelser, mønstre der er præget af kohæsion, sådan som Halliday & Hasan definerer det. Kriteriet herfor er at et ords betydning udmønter en betydning i det andet leksem i forbindelsen: Der er en relation af selektion i mellem dem.

En følge heraf er at kompositionalitet ikke er at regne som kriterium. Der kan være flerordsforbindelser der er hvad andre kalder for idiomer, og der kan være andre der ikke er det.

Mht. frekvens vil jeg hævde at det snarere end at være et kriterium, er en nødvendighed eller en konsekvens i kollokation: Hvis fx leksemet NEDADGÅENDE selekterer andre leksemer der angiver bevægelse, vil det nødvendigvis hyppigt optræde med leksemer med denne betydning.

---

4. Pustejovskys Generative Leksikon er på skitseagtig vis anvendt i beskrivelsen af hvordan nominalsyntagmer samarbejder i referenceetablering i spansk i Dam (2000). Se Høeg Müller (2006) for både en generel diskussion af notationsapparatet og anvendelse i analyse af nominalkomposition i spansk.

Denne redegørelse for kollokation beror som sagt på en bestemt antagelse om hvad kategorien har som formål. Man kan selvfølgelig skære kagen anderledes og dermed nå frem til andre kriterier.

Henvisninger

- Bartsch, S. (2004). *Structural and Functional Properties of Collocations in English. A corpus study of lexical and pragmatic constraints on lexical co-occurrence*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Bosque, I. (2001). Sobre el concepto de 'colocación' y sus límites, *Lingüística española actual: publicación del centro iberoamericano de co-operación* 123/1, 9-40.
- Braasch, A. (2005). Kollokationer som fraseologisk kategori set fra forskellige synsvinkler, *Hermes* 35, 97-117.
- Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language*. (Convergence). Westport: Praeger.
- Collins COBUILD English dictionary* (1995). Ed. by J. Sinclair. London: Collins.
- Cruse, D.A. (1986). *Lexical Semantics*. (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, D.A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Dam-Jensen, H. & K.K. Zethsen (2007). Pragmatic patterns and the lexical system – a reassessment of evaluation in language, *Journal of Pragmatics* 39, 1608-1623.
- Falster Jakobsen, L. (2005). Frasemer som konstituent i løbende tekst, *Hermes* 35, 135-151.
- Farø, K. (2003). Det ligger lige på tungen: Den danske fraseologi, *Mål og mæle* 26, 19-27.
- Firth, A. (1957). *Papers in Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hansen, E. (1970). Nogle problemer omkring "ordgrammatikken", *NyS* 1, 5-14.
- Müller, H.H. (2007). *Nominalkomposition i moderne spansk – en teori om betydningsdannelse*. København: Copenhagen Business School Press.

- Nudansk ordbog* (2005). Hovedredaktør: Becker-Christensen, C. København: Politiken.
- Partington, A. (1998). *Patterns and Meanings*. Amsterdam: Benjamins.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Massachusetts: The MIT Press.
- REDES, Diccionario combinatorio del español contemporáneo*. Dirigido por Ignacio Bosque. Madrid: Ediciones SM. 2004.
- Stubbs, M. (2002). *Words and Phrases, Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell Publishing.

At undervise i grammatik på de nye fremmedsprogsstudier. Udfordringer og perspektiver

Susana Silvia Fernández

1. Indledning: Grammatikundervisningens 4 funktioner

Denne artikel handler om de didaktiske udfordringer, som grammatikundervisning på de videregående fremmedsprogstudier indebærer. Der er ingen tvivl om, at både undervisere og studerende betragter grammatikken som en central komponent i fremmedsprogstudierne (fx optræder grammatikrelaterede fag på alle sprogstudier på Aarhus Universitet (se tabel 1), hovedsageligt på Bachelor-uddannelserne). Begge parter har desuden store og tydelige forventninger til, hvad grammatikundervisningen bør dække over og bidrage med (se afsnit 5). Men parternes forventninger er ikke altid i overensstemmelse med hinanden, hvilket kan give frustrationer. Desuden har ordet *grammatik*, efter min erfaring som underviser, en dårlig klang for mange studerende, som anser disciplinen for nødvendig, men svær og utiltrækkende. Set med mine fremmede øjne¹ virker det som om, denne dårlige klang gennemsyrrer hele det danske uddannelsessystem, og bl.a. udmønter sig i pudsige detaljer som det faktum, at ordet *grammatik* ikke én eneste gang bliver nævnt i den nye læreplan for spansk på Stx-uddannelsen (UVM: 2006). Forholdet mellem de studerendes og undervisernes syn på faget udgør en pædagogisk udfordring, men det er langt fra den eneste.

---

1. Jeg kommer fra et uddannelsessystem (det argentinske), hvor grammatik er et centralt element både i modersmåls- og fremmedsprogundervisningen, allerede fra folkeskolen.

	Tysk	Brasiliansk	Spansk	Fransk	Engelsk	Italiensk
BA	Lingvistik og fonetik Moderne sprogbeskrivelse Oversættelse og praktisk grammatik	Grammatik og fonetik	Grammatik og tekstproduktion Grammatik og kommunikation Grammatik	Grammatik og tekstproduktion Grammatik og kommunikation Grammatik	Morfologi og syntaks Semantik og pragmatik	Grammatik og tekstproduktion Grammatik og kommunikation Grammatik
KA		Sprogbeskrivelse	Pædagogisk grammatik	Grammatik og tekstlingvistik		Grammatik

Tabel 1 – Grammatikrelaterede discipliner i fremmedsprogstudierne på Institut for Sprog, Litteratur og Kultur (Aarhus Universitet) ifølge gældende studieordninger i 2008

En anden pædagogisk udfordring ligger i det faktum, at grammatikken på disse studier varetager en række forskellige funktioner, som alle til en vis grad bør tilgodeses i undervisningen: Man kan starte med at nævne, at grammatik har en klar støttestrøktion i forhold til de studerendes fremmedsprogstilegnelse. Selvom adgangskravet nu om dage for de fleste studier er niveau A fra gymnasiet eller lignende, må vi indse, at vores studerende ved studiestart langt fra er færdige med at tilegne sig det pågældende fremmedsprog. Hvis vi betragter eksplicit grammatikundervisning som værende til gavn for fremmedsprogstilegnelse generelt, kan der ikke være tvivl om disciplinens støttende funktion også på de videregående uddannelser. Faktisk er denne støttende funktion helt central i de studerendes forventninger til faget (se afsnit 5).

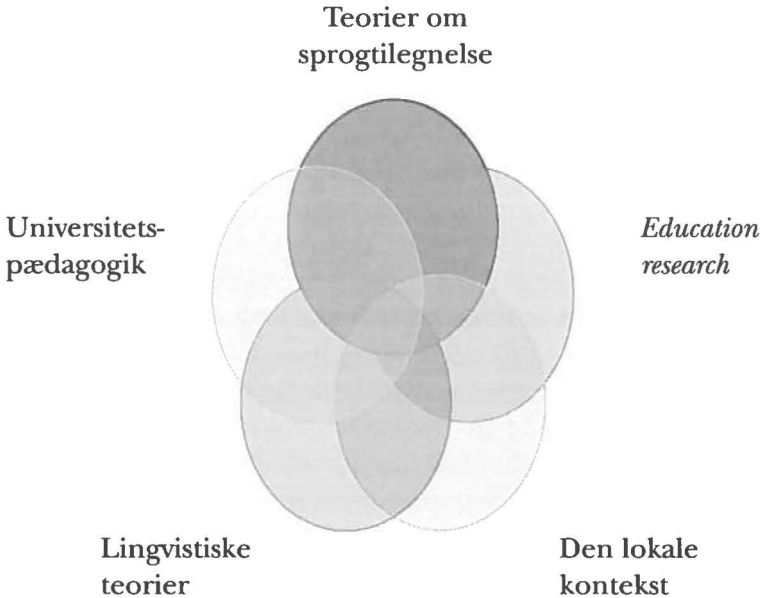
Men jeg vil også påstå, at disciplinen har en teoretisk funktion. Den bidrager til at skabe den lingvistiske dannelse, som vores studerende skal opnå ved deres studium. Som de humanistiske fremmedsprogstudier er organiseret i Danmark lige nu, er der tale om tre bærende søjler: sprog, litteratur og kultur, hver søjle med sin teoretiske ballast såvel som sit praktiske indhold. I den sproglige søjle bør optræde en indføring i grammatik og lingvistiske teorier som en måde at systematisere og perspektivere sprogbeskrivelsen på. Omfanget vil naturligt afhænge af, hvilket studietrin vi befinder os på.

Selvom vores kandidater i dag heldigvis er eftertragtede på det private arbejdsmarked og ender med at udfylde en bred vifte af arbejdsopgaver, er det ikke desto mindre sandt, at mange af dem afsættes i uddannelsessystemet, nærmere bestemt på de gymnasiale uddannelser. Faktisk er vores studier den eneste eksisterende uddannelse af gymnasiesproglærere i landet. Derfor har disciplinen grammatik også en pædagogisk funktion på de videregående uddannelser, idet studierne skaber kommende undervisere. Ved pædagogisk funktion forstår jeg, at de studerende har brug for (grammatik-)didaktiske redskaber til anvendelse i deres fremtidige virke som sproglærere.

Afslutningsvis vil jeg nævne en mulig fjerde funktion, som vi grammatikundervisere er ganske modvillige over for, men som ofte rekvireres af vores kollegaer fra andre discipliner og af de studerende, nemlig en støttefunktion for andre discipliner på studiet. Hvor mange grammatikundervisere er ikke blevet "overfaldet" af kollegaer, som på første semester undrer sig over, hvorfor man ikke har undervist i passiv endnu, når de studerende har brug for passiv i deres oversættelsesøvelser? Eller af kollegaer, som ikke kan forstå, hvordan en bestemt studerende har kunnet bestå sin grammatikeksamen, når den pågældende studerendes skriftlige niveau på fremmedsproget er intet mindre end katastrofalt? Eller af studerende, som beder deres grammatiklærer om hjælp til at løse deres tekstanalyseopgaver? Eksemplerne på denne slags situationer er mange, og læseren kan sikkert tilføje sine egne til listen. Jeg har bare nævnt nogle få episoder, som jeg har oplevet for nylig, og som i mine øjne skaber en yderligere udfordring i undervisningen. Selvom man med rette kan vælge at afvise disse anmodninger eller bebrejdelser, tyder henvendelserne på, at omverdenen ofte betragter grammatikken som et redskabsfag, samtidig med at den har en alt for stor tiltro til den eksplicite grammatikundervisnings øjeblikkelige effekt (fx i forhold til korrekt skriftlig produktion).

Denne mangfoldighed af funktioner, som kendetegner grammatikken på de videregående uddannelser, placerer disciplinen i et krydsfelt af synsvinkler og arbejdsområder, som underviseren må tage i betragtning. Støttefunktionen til sprogtilegnelsen og den pædagogiske funktion fører os direkte til det meget omfangsrige felt af sprogtilegnelsesteorier og sprogdidaktik. Den teoretiske funktion kræver et bevidst og informeret

valg af teoretisk tilgang, dvs. vi befinder os i feltet af lingvistiske teorier, og forholdet til andre discipliner kræver, at vi er klar over studierne struktur og profil, hvilket jeg vil indskrive i det nyere felt kendt som *education research* eller uddannelsesforskning. Når vi nu snakker om grammatikundervisning specifikt i universitetets regi, er det uundgåeligt at fokusere på universitetspædagogik, et område som i de seneste år har vundet terræn her i Danmark. Sidst men ikke mindst er den lokale kontekst central, da jeg vil påstå, at udfordringerne i undervisningen varierer alt efter, hvor i verden vi agerer. I den lokale kontekst inkluderer jeg uddannelses- og politiske institutioner samt de traditioner og holdninger, som gør sig gældende i samfundet (fra både elevernes og lærernes side) vedr. undervisningen. Figur 1 opsummerer på grafisk vis disse fem faktorer, som jeg udfolder i resten af artiklen.

Figur 1 – Universitetsgrammatik i et krydsfelt

2. Grammatikken og sprogtilegnelsesteoriene

Af pladshensyn er det i denne artikel ikke muligt at præsentere hele historien om den lange debat, som har fundet sted i årenes løb blandt

sprogdidaktikerne angående grammatikkens rolle i sprogundervisningen. I meget få ord har grammatikken bevæget sig fra ærespladsen i undervisningen i den traditionelle grammatik- og oversættelsesmetode (hvor fokus var på de sproglige former: *focus on forms*) til en helt perifer placering i Krashens (1982) *natural approach* (hvor fokus ikke længere var på formen, men på betydningen: *focus on meaning*) til en mellemplads i den nu herskende kommunikative metode, hvor både form og betydning er i centrum (*focus on form*). (Long 1991)²

Der hersker i dag ikke tvivl blandt didaktikerne om, at en form for eksplicit grammatikundervisning er nødvendig for at fremme den lærendes fremmedsprogstilegnelse. Et utal af empiriske undersøgelser har vist flere gavnlige effekter ved grammatikundervisningen (Nassaji & Fotos 2004). Man ved i dag, at grammatikundervisningen har en positiv virkning på læringshastigheden, korrektheden i den sproglige produktion og det endelige færdighedsniveau. Man ved ligeledes, at undervisningens effekt varierer, alt afhængigt af hvilket grammatisk element den handler om, dvs. ikke alle grammatiske fænomener egner sig lige godt til eller kræver eksplicit undervisning. Og endelig ved man, at læringsruten ikke påvirkes af grammatikundervisningen, dvs. at den lærende tilegner sig grammatikken, når han/hun er udviklingsmæssigt klar til det (se Pienemanns *teachability hypothesis* i fx Ellis 2002).

Debatten har været hed gennem tiderne og har ikke blot handlet om grammatikkens rette plads i sprogundervisningen, men også om hvordan grammatikundervisningen skulle foregå: eksplicit vs. implicit; deduktivt vs. induktivt; på sætningsniveau eller på teksthiveau; mekanisk gennem *drills* eller mere kommunikativt; med fokus på selve produktionen eller på inputbehandlingen (Van Patten 2003).

I dag er synspunkterne mere nuancerede, og man har for længst indset, at det ikke drejer sig om modsætninger og dikotomier, men om komplementære elementer, som alle kan og bør være til stede i undervisningen, dog selvfølgelig ikke nødvendigvis alle sammen på én gang. Jeg kalder dette mere åbne og nuancerede syn på grammatikken

---

2. For en mere udførlig beskrivelse se fx Cadierno (1994), Hinkel og Fotos (2002) eller Tornberg (2007)

den rummelige tilgang. I den rummelige tilgang er der plads til og brug for både sætnings- og tekstniveauet; deklarativ og instrumentel viden; eksplicit og implicit undervisning; deduktiv og induktiv undervisning; mekanisk og kommunikativ øvelse i både produktion (output) og inputbehandling.

Litteraturen om grammatikdidaktik er omfattende og videnskabeligt baseret på udførlige eksperimentelle analyser. På denne basis har flere didaktikere forsøgt at definere, hvad den gode kommunikative grammatikundervisning er (se fx Mitchell 2000, Larsen-Freeman 2002, Pennington 2002, Schneider 2005). Nøgleordet er i dag *consciousness-raising*, bevidstgørelse, som Ellis (2002) forklarer på følgende måde:

The goal of a grammar syllabus becomes not that of teaching learners to use grammar but of helping them to understand how grammar works. (Ellis 2002: 27)

Spørgsmålet er nu, om denne rigdom af videnskabelig litteratur bliver tilstrækkeligt taget i betragtning og anvendt af os grammatikundervisere på de danske videregående uddannelser. I et spørgeskema afleveret i 2008 til 24 danske universitetsgrammatikundervisere fra forskellige fremmedsprog har hele 75 % svaret, at teorierne om sprogtilegnelse og sprogpedagogik er mindre vigtige eller ikke vigtige, når de planlægger et grammatikforløb på universitetet.

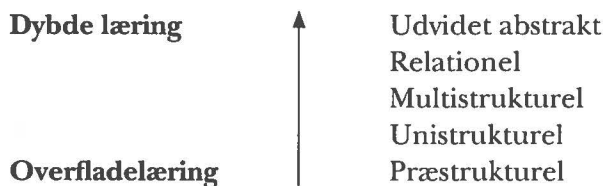
Uden at pege fingre vil jeg gerne slå et slag for større inddragelse af sprogdidaktik (herunder grammatikdidaktik) på vores KA-studier og især på adjunkt-pædagogikum. Den langvarige tradition med manglende pædagogiske og didaktiske overvejelser i universitetsverdenen er langsomt ved at vende takket være de nye centre for pædagogisk udvikling (fx CFU – Center for Undervisningsudvikling – på det Humanistiske og det Teologiske Fakultet, AU; eller PUCS – Pædagogisk Udviklingscenter Sundhedsvidenskab på KU for blot at nævne et par), pædagogiske initiativer som kollegial supervision, og ikke mindst adjunkt-pædagogikumforløbene. Sidstnævnte har sat stor fokus på universitetspædagogik (se næste afsnit), men mangler efter min mening i høj grad fokus på decideret fagdidaktik, i hvert fald inden for fremmedsprog, som er det område, jeg har kendskab til.

3. Grammatikken i universitetsregi

I dette afsnit vil jeg meget kort skitsere de to områder, universitetspædagogik og uddannelsesforskning, som fokuserer specifikt på universitetsverdenen, og som på hver sin vis også påvirker vores grammatikundervisning.

Mens sprogdidaktik og sprogtilegnelsesteorier ikke virker særligt populære hos de adspurgte grammatikundervisere, er universitetspædagogik en lille smule mere inde i varmen. Kun 62% svarede, at universitetspædagogik er mindre vigtig eller ikke vigtig for deres planlægningsarbejde. Denne lidt øgede interesse for eller kendskab til universitetspædagogik stammer muligvis fra de tidligere nævnte adjunkt-pædagogikumforløb, som i dag er obligatoriske som pædagogisk forberedelse til en lektorstilling på universiteterne.

Hovedsageligt gennem universitetspædagogikkens guru Biggs (2003) har vi på disse kurser lært om det konstruktivistiske syn på læring, om *alignment* – dvs. kohærensens mellem faglige mål, undervisning og bedømmelse – og ikke mindst om SOLO, Biggs' berømte læringstaksonomi (se figur 2), som kan hjælpe os med at skelne mellem overflade- og dybdelæring.

Figur 2 – Biggs (2003) SOLO (Structure of Observed Learning Outcome)-taksonomi

Selvom meget kan siges om den til tider overdrevne interesse for Biggs' værk blandt adjunktpædagogikumsarrangører, er fokuset på universitetspædagogik kærkomment. Det er svært at planlægge og udføre undervisning på universitetet uden et klart syn på, hvordan vores studerende lærer nyt stof³, hvad forskningsbaseret undervisning inde-

3. Men 67 % af de adspurgte grammatikundervisere svarede, at læringsteoriene er mindre vigtige eller ikke vigtige i deres planlægning.

bærer, og hvad uddannelsestrinnet (fx bachelor- eller kandidatniveau) betyder for progression⁴, målsætning, bedømmelseskriterier etc.

Helt konkret i forhold til grammatikundervisningen er jeg særligt interesseret i at arbejde med progressionen mellem de forskellige uddannelsestrin. Hvordan adskiller den grammatik, vi underviser i på universitetet sig fra den grammatik, som de studerende har fået på gymnasiet? Er det mere af det samme, fordi “de alligevel ikke har lært noget” eller “de har glemt det hele”, eller er der både kvalitative og kvantitative forskelle i det, vi gør?⁵ En ønskværdig kvalitativ forskel er den teoretiske vinkel, som jeg vil diskutere i næste afsnit.

Ud over progression, som så at sige udgør et internt forhold i grammatikundervisningsudviklingen, er der et eksternt forhold, som også spiller en rolle i undervisningens planlægning, nemlig grammatikkens forhold til de andre discipliner i studiet, og dermed grammatikken set i lyset af studiets profil i det hele taget. I min spørgeskemaundersøgelse viste det sig, at grammatikunderviserne lægger en betydelig vægt på disse to faktorer: 70 % mener, at forholdet til andre discipliner er en vigtig eller meget vigtig faktor, når de planlægger et grammatikforløb på universitetet. 67 % mener, at det samme gælder for studiets profil i sin helhed.

Grammatikken falder inden for de lingvistiske/sproglige moduler på studierne sammen med discipliner som tekstproduktion eller skriftlig sprogfærdighed, mundtlig sprogfærdighed, fonetik og oversættelse. Man kan undre sig over denne atomisering af det lingvistiske område, når man i sprogdidaktikken i dag insisterer kraftigt på en øget integration af de sproglige færdigheder (Kumaravadivelu 2003). Som et klart eksempel kan nævnes den *task*-baserede tilgang, som er en afstikker af den kommunikative metode. Denne og beslægtede moderne tilgange har tilsyneladende haft svært ved at overvinde den lange tradition for

---

4. Her er der enighed: 87 % svarede at betragtninger om progression er vigtige eller meget vigtige i deres planlægning.

5. Rapporten Fremtidens Sprogfag (UVM 2003: 17) peger på “en klar progression, så der ikke blot fra niveau til niveau gives mere af det samme i undervisningen”. Desuden foreslår rapporten, at “[e]levens tilegnelse af sproglig viden tager udgangspunkt i de større sproglige elementer for på de højere niveauer at koncentrere sig om detaljen.”

at adskille færdighederne, som stammer fra 1950ernes og 1960ernes audiolinguale metode. Studieordningerne på universitetet afspejler i høj grad stadigvæk den atomiserende tendens, men nye tiltag spirer langsomt frem.

Jeg vil tillade mig at reklamere for de senest udviklede BA-studieordninger for spansk, fransk og italiensk på Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, AU. Her har vi håndteret forholdet mellem grammatik og de andre lingvistiske discipliner ved at integrere de mere teoretiske discipliner med de praktiske, således at der fx på første semester findes en samlet eksamen i Grammatik & Tekstproduktion og en samlet eksamen i Fonetik & Mundtlig Sprogfærdighed, og på andet semester en eksamen i Grammatik & Kommunikation. Desuden er der et fælles forløb ved navn "Tværfagligt introduktionsprojekt", som strækker sig over den første måned af studiet, og som har til formål at introducere den studerende til sammenhængen mellem fagets forskellige discipliner. Som led i dette projekt arbejdes der i de forskellige 1. semester-discipliner med de samme tekster, således at den studerende får et indtryk af, hvordan hver af disciplinerne bidrager til forståelsen af forskellige aspekter af disse tekster, og hvordan den enkelte disciplin bidrager til studiets helhed⁶. Disse fælles forløb stiller krav til underviserne om samarbejde og koordination, som af nogle kan føles som en byrde, men de har den store fordel, at de giver både studerende og undervisere det store overblik. Det kan lette undervisningens planlægning.

Det overordnede mål må være at skabe et kohærent og tidssvarende fremmedsprogstudium, og på dette område kan man næppe påstå, at det danske universitetsmiljø har ligget stille. Det SHF-finansierede Sprog- og Kulturnetværk, som agerede fra 2003 til 2005, har både skabt en vigtig debat om fremmedsprogsstudiernes profil i globaliseringens tidsalder og produceret en omfattende litteratur om emnet (Hansen 2002 og 2004, Birkelund *et al.* 2005, Andersen *et al.* 2006). Netværket fokuserede stærkt på paradigmeskiftet fra den gamle filologi, med dens romantiske opfattelse af sproget (et sprog = en nation og et sprog = en kultur) til det moderne fremmedsprogstudium, som sigter mod interkulturel kommunikation i en tidsalder, hvor begrebet nation svækkes

---

6. Se også Fernández (2007)

i takt med udviklingen af det globale samfund. Paradigmeskiftet indebærer et ændret mål i fremmedsprogundervisningen: fra stræben efter *native-like* sprogfærdighed til kultur- og sprogformidling.

Spørgsmålet, jeg er interesseret i, er igen, hvilken betydning disse ændrede forhold har for grammatikundervisningen, eller hvilke nye krav der stilles. Et nyt krav til grammatikundervisningen kan være et sprogsyn, hvor sprog betragtes som kommunikation frem for system. Dette fører naturligt til næste afsnits emne, nemlig den teoretiske synsvinkel.

4. Grammatikken og den teoretiske vinkel

Universiteternes særkende er forskningsbaseret undervisning. Selvom begrebet kan forstås på flere forskellige måder, er det ofte fortolket på den måde, at underviserne skal undervise i det, de forsker i, og ud fra den samme teoretiske vinkel som i deres forskning. Jeg er principielt enig i denne fortolkning, men kan samtidig se potentielle problemer i forhold til grammatikundervisningen.

En ting er sikker: At vælge den mest hensigtsmæssige teoretiske tilgang er én af de pædagogiske udfordringer, som grammatikundervisningen står over for, eller det er i hvert fald ét af de didaktiske valg, som enhver underviser må foretage ved planlægning af et grammatikforløb. Både når man fokuserer på grammatikkens støttefunktion for sprogtilegnelsen, og når man sigter mod den teoretiske (lingvistisk dannende) funktion, vil spørgsmålet om den bedst egnede teoretiske tilgang opstå. Det rigtige svar kan afhænge af, hvor fokus ligger, hvilket er en udfordring, når nu fokus efter min mening bør ligge begge steder på samme tid.

Fra et lingvistisk dannende synspunkt kan det være relevant at præsentere den studerende for en vifte af de mest udbredte grammatiske teorier. Eller man kan simpelthen vælge at præsentere den lingvistiske teoriretning, som underviseren selv indskriver sig i som forsker. Men grammatikkens støttefunktion for sprogtilegnelsen kan stille helt andre krav. Her har vi med en pædagogisk grammatik at gøre, og en pædagogisk grammatik vil i sagens natur vægte sprogindlæring højt. En pædagogisk grammatik vil desuden altid basere sig på et bestemt syn på sprogets natur, dvs. en

bestemt teori (Tomlin 1994). Spørgsmålet er, om alle teoriretninger i samme grad kan håndtere et fokus på sprogindlæring.

Som før nævnt fokuserer de nye fremmedsprogsstudier på interkulturel kommunikation, hvilket stemmer overens med den moderne kommunikative tilgang til fremmedsprogsundervisning, som betragter sproget som kontekstualiseret social aktivitet. Fokus er på tilegnelsen af den kommunikative kompetence (Canale & Swain 1980, Savignon 1998). I denne kontekst har flere grammatikere talt for en funktionel grammatik som den bedst egnede pædagogiske grammatik:

Under the assumption of communicative language teaching theory, the development of L2 grammar arises from successful discourse use of the new language. A pedagogical grammar must address how grammatical constructions are deployed in discourse, which is precisely what functional grammars do. ... Since full communicative ability in L2 requires the learner to master use as well as form, one cannot be satisfied with a pedagogical grammar which does not address how grammatical forms are employed in discourse interaction. Any linguistic theory which restricts its descriptive and explanatory scope to syntactic form exclusively must, by its own definition, fail to provide the theoretical, descriptive, and explanatory bases on which a pedagogical grammar must be constructed. (Tomlin 1994: 141, 142)

En funktionel pædagogisk grammatik som ovenfor beskrevet bør opfylde flere krav. For det første må den række ud over sætningsniveauet og videre til diskursen:

[S]entence grammar (understood in the traditional sense as the rules that underlie structures and choices within closed sets) must become discourse grammar, that is to say, a grammar that is fully explicable only with reference to contextual features and speakers' or writers' moment-by-moment creation of interaction. (Hughes & McCarthy 1998: 266)

Dette fokus på diskursen medfører, at de grammatiske fænomener ikke betragtes isoleret, men i deres pragmatisk kontekst, som indebærer

viden om deltagere, mål og emne. En pædagogisk grammatik er en kontekstualiseret grammatik:

[K]nowing the literal and decontextualized meaning of an utterance and being able to produce it with grammatical accuracy are only a part (some would say a small part) of being able to use the utterance appropriately in a variety of communicative contexts. One needs contextual knowledge (pragmatic knowledge regarding participants, purpose, topic, etc.) in addition to knowledge of grammar and lexis to be able to do this. (Celse-Murcia 2002: 119)

Sidst, men ikke mindst, må den funktionelle pædagogiske grammatik ikke begrænse sig til de grammatiske fænomeners anvendelse i skriftlig tekst, men bør også tage mundtligheden i betragtning:

[W]e have expressed the view that language pedagogy that claims to support the teaching and learning of speaking skills does itself a disservice if it ignores what we know about the spoken language. Whatever else may be the result of imaginative methodologies for eliciting spoken language in the second-language class-room, there can be little hope for a natural spoken output on the part of language learners if the input is stubbornly rooted in models that owe their origin and shape to the written language. (McCarthy & Carter 2002: 51)

Jeg deler denne interesse for funktionel grammatik i en pædagogisk kontekst (se Fernández 2007), og arbejder for tiden (Fernández under udgivelse) didaktisk med en helt bestemt gren af den funktionelle grammatik, Kognitiv Lingvistik (se fx grundlæggerne Langacker 1987, 1991 og Lakoff 1981). Denne teoris implikationer for sprogtilegnelse er langsomt ved at blive udforsket (Taylor 1993 og 2002, Pütz *et al.* 2001, Achard & Niemeier 2004, Evans & Tyler 2005). Min hypotese er, at Kognitiv Lingvistik kan belyse forholdet mellem det enkelte sprog og den kultur, det hører til, samt give en forklaring på de sociokulturelt baserede konceptuelle strukturer, som viser sig, når man sammenligner – og ikke mindst når man prøver at lære – forskellige sprog. En fordel ved Kognitiv Lingvistik er, at fokuset ikke

blot falder på de enkelte grammatiske fænomener, men på et samlet billede af det grammatiske system, hvilket kan give de studerende et integreret syn på grammatikken gennem en forståelse af de kognitive mekanismer, som medvirker til, at sprogene er struktureret, som de er.

Mit primære ærinde er imidlertid ikke at fremme Kognitiv Lingvistik eller andre funktionelle tilgange. Jeg vil blot vise, at valget af teoretisk udgangspunkt i undervisningen langt fra er et uproblematisk spørgsmål. Tværtimod kan der nemt opstå en konflikt mellem underviserens teoretiske tilhørsforhold i forskningsregi og didaktiske hensyn.

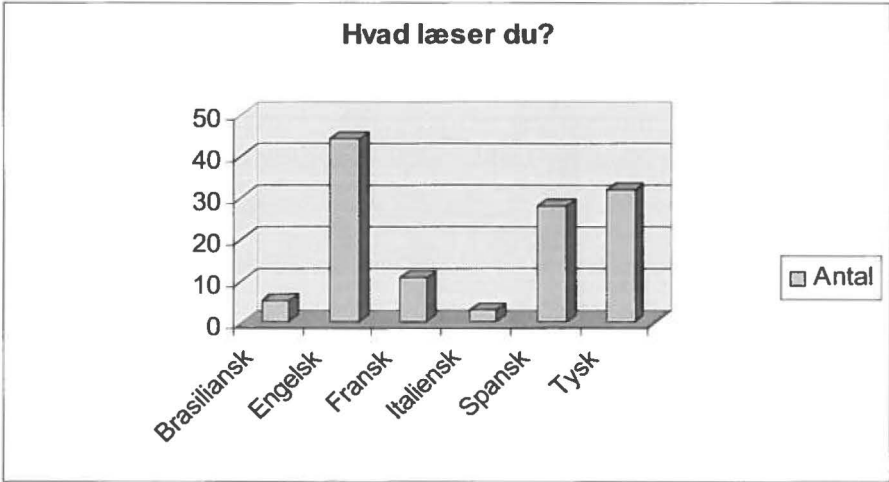
5. Grammatikken i den lokale kontekst

Som nævnt i indledningen er den lokale kontekst endnu en faktor, som påvirker undervisningsplanlægningen. Den lokale studietradition, den uddannelsesmæssige lovgivning i landet, de didaktiske materialer som man har til rådighed og endda den bestemte studieordning, man er nødt til at respektere, er alle elementer som enten begrænser eller guider vores pædagogiske valg.

I dette afsnit vil jeg vende tilbage til den lokale faktor, jeg startede min artikel med, nemlig de forskellige forestillinger, som studerende og undervisere møder hinanden med. Jeg har i min egen undervisning oplevet, at de studerende kommer til studiet med klare meninger om, hvad disciplinen grammatik burde indeholde. De baserer holdningerne på deres tidligere oplevelser med fremmedsprogsundervisning, både på gymnasiet og ved udenlandske sprogkurser (fx på en sprogskole i Spanien). De forventer, at grammatikundervisningen på deres Bachelorstudium skal foregå som en fortsættelse af det, de allerede kender, og de kan blive forbeholdne eller frustrerede, når de mødes med en helt anden tilgang.

For at få mere konkrete viden har jeg udleveret et spørgeskema til alle de nye bachelorstuderende på Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, AU, i 2008. Ud af en total på 143 nye studerende har jeg fået svar fra 123, fordelt på brasiliansk, fransk, italiensk, spansk, engelsk og tysk som

vist i figur 3. De studerende svarede på mine spørgsmål umiddelbart før deres første grammatiktime. De havde således ikke kendskab til deres kommende grammatikforløbs indhold eller struktur og svarede alene ud fra deres egne forventninger.

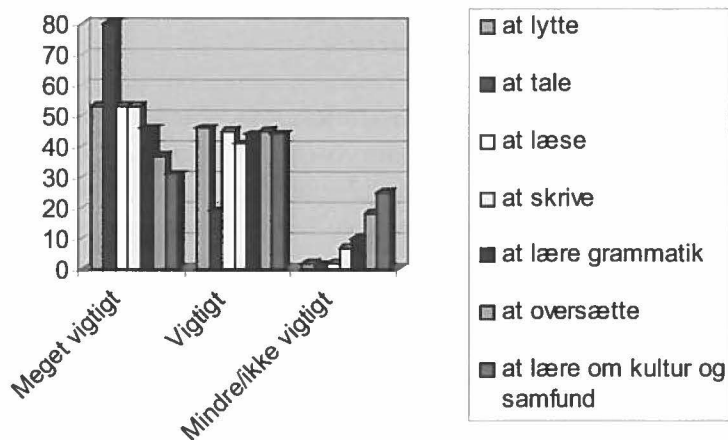

Figur 3 – Respondenternes fordeling på fremmedsprog

Ét spørgsmål gik ud på, hvad de studerende betragter som vigtigt, når de lærer sprog. Figur 4 viser, at der er enighed om, at talefærdigheden er det vigtigste. De tre andre klassiske færdigheder, at lytte, at læse og at skrive, følger et stykke efter, tæt efterfulgt af grammatik og derefter af oversættelse. Et tankevækkende resultat er, at samfund og kultur kommer ind på en klar sidsteplads på trods af det aktuelle fokus på koblingen mellem sprog og kultur⁷.

7. Bl.a. inden for den kommunikative metode i sprogundervisningen.

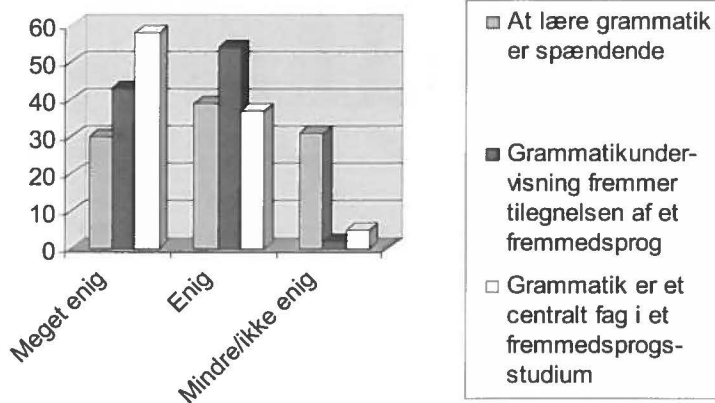
Hvad er vigtigt for dig, når du lærer sprog?

Figur 4 (i procenter)

Det næste spørgsmål (figur 5) fokuserer specifikt på de studerendes vurdering af disciplinen grammatik. Der er enighed om, at grammatikundervisning fremmer sprogtiltagelsen, og at den er et centralt

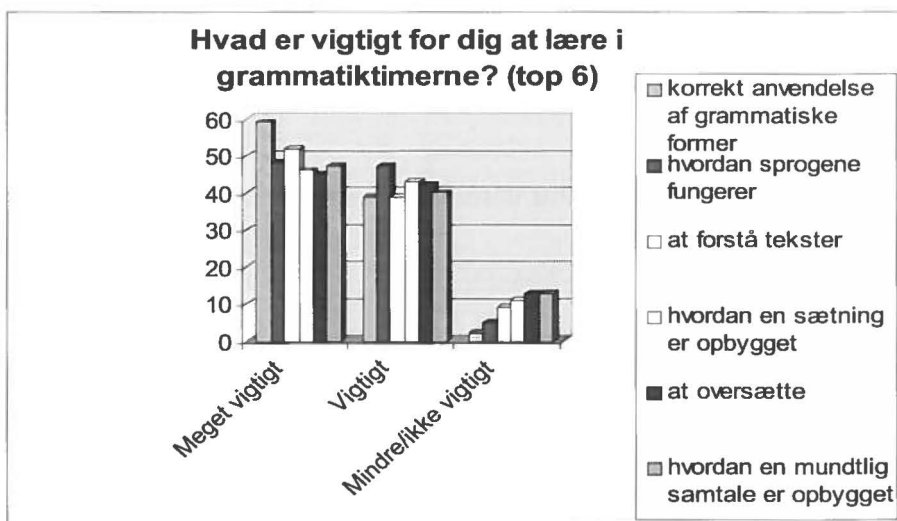
Er du enig i følgende udsagn?

Figur 5 (i procenter)

element på et fremmedsprogstudium. Men der er blandede meninger om, hvorvidt grammatik er spændende. Her skal det nævnes, at de nye engelskstuderende var betragteligt mere negative over for grammatikken end alle andre respondenter.

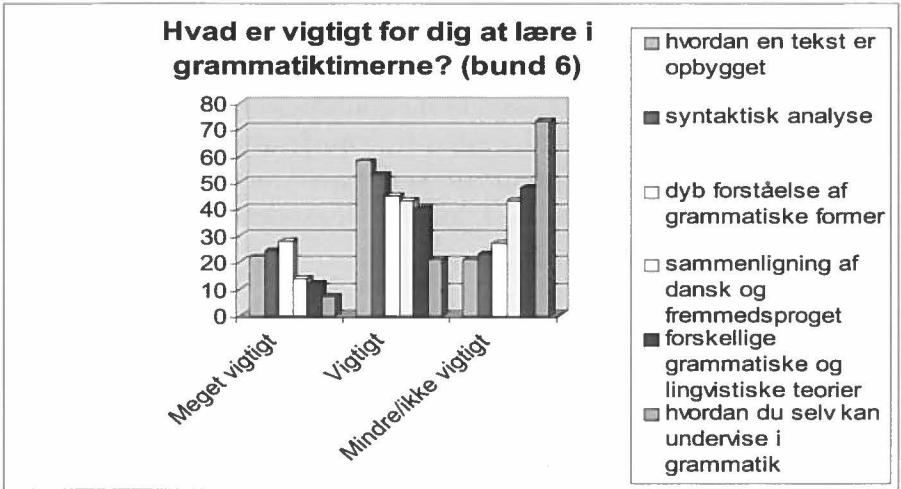
Figur 6 og 7 viser, hvad de studerende betragter som vigtigt i deres kommende grammatikundervisning. De ønsker først og fremmest at lære den korrekte anvendelse af grammatiske former, mens mere teoretiske indsigter som en dyb forståelse af grammatikken, diverse lingvistiske teorier og endda syntaktisk analyse tillægges mindre betydning. Der ligger med andre ord tilsyneladende en undervisningsmæssig udfordring i at engagere de studerende i grammatikkens teoretiske funktion. Den klare sidsteplads går dog til den pædagogiske funktion ("hvordan du selv kan undervise i grammatik"), hvilket tyder på, at vores nye studerende (endnu) ikke betragter sig selv som kommende undervisere.

Figur 6

Af pladshensyn kan jeg ikke præsentere mere detaljerede data for forskellene mellem de forskellige sprog, men som nævnt ovenfor var

Figur 7

der faktisk betydelige forskelle, primært mellem engelsk og de øvrige sprog. De engelskstuderende var således særligt negative over for grammatik. I et åbent spørgsmål, hvor jeg bad de studerende om at nævne, hvilke emner de forventer vil indgå i deres grammatikundervisning på universitetet, fik jeg en meget lav svarprocent fra de engelskstuderendes side. De romanske og tyske studerende var derimod bedre i stand til at opremse en række grammatiske fænomener, de forventer at blive præsenteret for i undervisningen. Specielt de tyskstuderende udtrykte ønsker om at lære tekniske og latinske begreber, samt historiske perspektiver. De få svar fra engelskstuderende antyder manglende grammatisk viden (“aner det ikke, har ikke haft grammatik før”) eller interesse (“lad lingvisterne tage sig af grammatik, så tager jeg mig af litteratur”). Med denne korte sammenligning vil jeg blot gøre opmærksom på, at udfordringerne for underviserne kan være ret forskellige, afhængigt af hvilket sprog vi har med at gøre. De undervisningstraditioner, som knytter sig til hvert enkelt sprog, kan have stor betydning. Fx kan de engelskstuderendes svar være udtryk for, at grammatikundervisning ikke prioriteres højt i faget Engelsk på gymnasieniveau. Det kan også være udtryk for, at de studerende (fejlagtigt?) tror, at de allerede har opnået et højt sprogligt niveau.

6. Konklusion

I denne artikel har jeg givet et overblik over en række forskellige faktorer, som spiller en rolle i tilrettelæggelsen og udførelsen af et grammatikforløb på et videregående humanistisk fremmedsprogstudium. Blandt andet har jeg lagt fokus på grammatikkens funktioner i studierne og på de forskellige forventninger og krav, som de studerende har til vores undervisning.

Min pointe er, at enhver undervisningssituation kræver didaktiske overvejelser, og at didaktiske overvejelser kræver solid didaktisk og pædagogisk viden. Grammatikundervisningen på universitetsniveau er ingen undtagelse, selvom vi universitetsundervisere ikke nødvendigvis er vant til at tænke i disse retninger eller trænet heri. Med min nuværende forskning prøver jeg at bidrage til udviklingen af området sprogdidaktik på de videregående uddannelser.

Henvisninger

- Achard, M. & Niemeier, S. (2004). *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition and Foreign Language Teaching*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Andersen, H.L., Lund, K. & Risager, K. (red.) (2006). *Culture in Language Learning*. Århus: Aarhus University Press.
- Biggs, J. (2003). *Teaching for Quality Learning at University*. Berkshire: Open University Press.
- Birkelund, M., Magnussen, A. & Nørgaard, N. (red.) (2005). *Sproglig konstruktion af kulturel identitet*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Cadierno, T. (1994). On the role of instruction in SLA: Research results and theoretical explanations. *Pluridicta* 29.
- Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics* 1, 1-47.
- Celse-Murcia, M. (2002). Why it Makes Sense to Teach Grammar in Context and through Discourse. I Hinkel & Fotos (red.)
- Ellis, R. (2002). The Place of Grammar Instruction in the Second/ Foreign Language Curriculum. I Hinkel & Fotos (red.)
- Evans, V. & Tyler, A. (2005). Applying Cognitive Linguistics to Pedago-

- gical Grammar: The English Prepositions of Verticality. 2005. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 5, 2, (ss. 11-42).
- Fernández, S. (2007). En diskursiv tilgang til grammatik undervisning på spansk BA-uddannelsen. *Sprogforum* 39.
- Fernández, S. (under udgivelse). Los aportes de la lingüística cognitiva a la enseñanza de la gramática de lenguas extranjeras en el nivel universitario. *Actas del XVII Congreso de Romanistas Escandinavos*. Tampere: Tampere Universitet.
- Hansen, H.L. (red.) (2002). *Changing Philologies. Contributions to the Redefinition of Foreign Language Studies in the Age of Globalisation*. København: Museum Tusulanum Press.
- Hansen, H.L. (red.) (2004). *Disciplines and Interdisciplinarity in Foreign Language Studies*. København: Museum Tusulanum Press.
- Hinkel, E. & Fotos, S. (red.) (2002). *New perspective on grammar teaching in second language classrooms*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hughes, R. & McCarthy, M. (1998). From Sentence to Discourse: Discourse Grammar and English Language Teaching. *Tesol Quarterly*, Vol. 32, No. 2, 263-287.
- Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall International.
- Kumaravadivelu, B. (2003). *Beyond Methods. Macrostrategies for Language Teaching*. New Haven & London: Yale University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Langacker, R. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Larsen-Freeman, D. (2002). The Grammar of Choice. I Hinkel & Fotos (red.)
- Long, M.H. (1991). Focus on form: A design feature in language teaching methodology. I K. de Bot, R. Ginsberg & C. Kramsch (red.) *Foreign Language Research in Cross-Cultural Perspective* (ss. 39-52). Amsterdam: John Benjamins.
- McCarthy, M. & Carter, R. (2002). Ten Criteria for a Spoken Grammar. I Hinkel & Fotos (red.)
- Mitchell, R. (2000). Applied Linguistics and Evidence-based Classroom

- Practice: The Case of Foreign Language Grammar Pedagogy. *Applied Linguistics* 21/3: 281-303.
- Nassaji, H. & Fotos, S. (2004). Current developments in research on the teaching of grammar. *Annual Review of Applied Linguistics* 24, 126-145.
- Pennington (2002). Grammar and Communication: New Directions in Theory and Practice. I Hinkel & Fotos (red.)
- Pütz, M. et al. (red.) (2001). *Applied Cognitive Linguistics I: Theory and Language Acquisition*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Pütz, M. et al. (red.) (2001). *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Savignon, S. (1998). *Communicative Competence: An Experiment in Foreign Language teaching*. Philadelphia: Center for Curriculum Development.
- Schneider, J. (2005). Teaching grammar through community issues. *ELT Journal*. Volume 54/4.
- Taylor, J. (1993). Some pedagogical implications of cognitive linguistics. I R. Geiger & B. Rudzka-Ostyn (eds.) *Conceptualizations and mental processing in language*. Berlin/NY: Mouton de Gruyter.
- Taylor, J. (2002). *Cognitive Grammar*. Oxford: OUP.
- Tomlin, R. (1994). Functional grammars, pedagogical grammars, and communicative language teaching. I T. Odlin (ed.) *Perspectives on Pedagogical Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tornberg, U. (2007). *Sprogdidaktik*. København: Alinea.
- Van Patten, B. (2003). *Processing Instruction: Theory, Research and Commentary*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- UVM (Det Danske Undervisningsministerium) (2003) *Fremtidens sprogfag – vinduer mod en større verden. Fremmedsprog i Danmark – hvordan og hvorfor*
- <http://pub.uvm.dk/2003/sprogfag/index.html>
- UVM (Det Danske Undervisningsministerium) (2006). Læreplan for Spansk på Stx-uddannelsen <http://www.uvm.dk/Uddannelse/Gymnasiale%20uddannelser/Fagenes%20sider/Fag%20S-AA/Spansk%20-%20stx.aspx>

Komplekse verber (verbum+partikel konstruktioner) – på dansk og standarditaliensk og i diverse norditalienske dialekter

Hanne Jansen

1. Indledning

I forhold til Leonard Talmys typologiske distinktion (jf. Talmy 1985) mellem *verb-framed languages*, dvs. de sprog hvor bevægelsens retning typisk udtrykkes i verbalroden, og *satellite-framed languages*, hvor retningen typisk udtrykkes ved tilføjelse af partikel til verbet, placerer dansk som de øvrige germanske sprog sig blandt *satellite-framed languages* (jf. *gå op/ned/ind/ud*; og ofte med brug af mere specifikke *manner verbs*¹: *hoppe, krybe, svæve, sjoske op/ned/ind/ud*), mens italiensk i lighed med de andre romanske sprog normalt kategoriseres som *verb-framed* (jf. de højfrekvente *path verbs*: *salire, scendere, entrare* og *uscire = bevæge sig op/ned/ind/ud*). Som det dog efterhånden er blevet slået fast i flere nyere studier (bl.a. Simone 1997, Venier 1997, Jezek 2002, Antelmi 2002, Jansen 2004a, Iacobini & Masini 2005, 2006, 2007, Cini 2008, med Raffaele Simones artikel fra 1997 som et vigtigt referencepunkt), kan der konstateres en stigende tendens til også på italiensk at anvende denne type komplekse verber, altså *verbum+partikel konstruktioner* (jf. *andare su/giù/dentro/fuori*), i stedet for, eller parallelt med de ovennævnte syntetiske ækvivalenter. Dette gælder efterhånden for hele det italienske område, især, men ikke kun, i de mere uformelle varianter, jf. Iacobini & Masini (2006: 2): “The remarkable feature of present-day Standard Italian is that VPCs [verb particle constructions] are by now a widespread lexical

---

1. Jf. Talmy (1985) der skelner mellem *manner verbs* der udtrykker bevægelse og måde, og *path verbs* der udtrykker bevægelse og retning.

resource and their diffusion depends very loosely on diatopic or diamesic factors.”²

Der er blevet fremsat forskellige hypoteser for hvorfor italiensk indtager denne særstatus, og altså følger både den typiske romanske model og i stigende grad også den germanske model.³ En af forklaringerne har været afsmitning fra germansk via de norditalienske dialekter, hvor man finder en særlig udbredt brug af verbum+partikel (V+P) konstruktionen. Efterhånden er de fleste italienske lingvister dog enige om at udbredelsen i standarditaliensk ikke (eller ikke primært) skyldes germansk indflydelse, men at der er tale om tendenser der var til stede allerede i ældre italiensk, men som i århundreder er blevet holdt nede af den konservative italienske sprognorm, der altid har været stærkt præget af det litterære skriftsprog.⁴ Først fra ca. midten af sidste århundrede er italiensk for alvor blevet et hverdagssprog, og ikke mindst et talt sprog, mens denne funktion før næsten udelukkende blev varetaget af dialekterne.⁵ En situation der kan være en af grundene til at vi først nu ser en egentlig udbredelse af V+P konstruktionen, som jeg kort vil vende tilbage til i konklusionen.

At de ret sporadiske undersøgelser af fænomenet er ved at udvikle sig til et egentligt forskningsområde inden for italiensk lingvistik, ses bl.a. af afholdelsen af et seminar i 2007 der udelukkede beskæftigede sig med komplekse verber af typen V+P i standarditaliensk og i de dialektale varianter.⁶ Nærværende artikel har hentet megen inspiration fra dette seminar. Set fra en dansk vinkel var ikke mindst de fremlagte eksempler på V+P konstruktioner i mange norditalienske dialekter interessante (primært fra regionerne Friuli og Veneto, samt områderne omkring byerne Bergamo, Torino og Parma): en række konstruktioner og anvendelsesmuligheder

---

2. Bemærkelsesværdigt at Simone (2008: 25) ligefrem kategoriserer italiensk som *satellite-framed*.

3. Jf. Schwarze 1985, der i sin interessante artikel behandler V+P konstruktionen (med henvisning bl.a. til Talmy 1985), men uden at artiklen bliver et referencepunkt for senere behandlinger af fænomenet sådan som Simones artikel fra 1997 bliver det.

4. Jf. fx Bernini (2008: 145) og Cini (2008: 795).

5. Jf. Jansen 2004a og 2004b.

6. Akterne er publiceret i Cini (red.) (2008): *Verbi sintagmatici in italiano e nelle varietà dialettali*. Termen *verbo sintagmatico*, kalkeret efter det engelske *phrasal verb*, anvendes af Simone (1997) og er efterhånden den mest anvendte italienske betegnelse for V+P konstruktionen.

på disse dialekter, som ikke findes på standarditaliensk, udviser til gengæld slående paralleller til gængse danske konstruktioner.

Min hensigt i det følgende er at se på forskelle og ligheder mellem danske, standarditalienske og dialektale V+P konstruktioner. Jeg vil først se på de kriterier (syntaktiske og prosodiske) der opstilles for at afgrænse V+P konstruktionen som komplekst verbum, og især diskutere den markante forskel mellem dansk og italiensk (både standard og dialekter) i forhold til hvor mange og hvilke led der kan placeres mellem verbum og partikel. Jeg vil dernæst, med udgangspunkt i en i Italien gængs kategorisering af konstruktionens forskellige anvendelser (pleonastisk, lokativ, metaforisk, jf. Simone 1997), diskutere om denne kategorisering kan gøres mere nuanceret, samt hvilke typer anvendelse vi finder på hhv. dansk, standarditaliensk og i dialekterne. Det vil især dreje sig om konstruktioner hvor partiklen varetager en ren aspektuel funktion, og konstruktioner af typen *caused motion*.

2. Kohæsion i V+P konstruktionen

Simone (2008: 16) taler om “kohæsive kræfter” der virker mellem ord i løbende tekst og samler dem i bestemte grupperinger (eller som han siger “syntagmatiske kæder”) af forskellig natur, sammenhængskraft og udstrækning. Det er disse kohæsive kræfter der gør det muligt for sprogbrugeren med en ret stor præcision at skelne mellem ord-der-udgør-syntagme (uden at de nødvendigvis behøver stå ved siden af hinanden) og ord-der-ikke-udgør-syntagme (selvom de måske står ved siden af hinanden); hvilket ses i sprogbrugers valg af fx trykforhold, pauser, tegnsætning, samskrivning etc. Jeg vil ikke komme nærmere ind på Simones skelnen mellem kombinationer (syntagmatiske “fænomener” der kun aktiveres når ordene optræder sammen i kæden) og konstruktioner (hvor en syntagmatisk struktur så at sige stabiliserer sig på paradigmatiske niveau og begynder at opføre sig som leksikalsk enhed)⁷, men se på hvad det er der gør at vi som sprogbrugere er klar over at V og P hører sammen og skal læses som en enhed, en konstruktion, et

---

7. Sammenlign med Goldbergs definition af “constructional idioms”: “i.e. semispecified syntactic structures with a (partially) non-compositional meaning that are stored in the lexicon and display limited productivity” (Goldberg 1995, citeret fra Iacobini & Masini 2007: 159).

komplekst verbum og ikke en fri syntaktisk forbindelse. Hvilke kohæusive kræfter sikrer at sammenstillingen af de to elementer udgør en enhed? Og hvad vil omvendt kunne blokere for sprogbrugerens genkendelse af konstruktionen? Det interessante i en kontrastiv vinkel er at de kohæusive kræfter, selv når det drejer sig om analoge konstruktioner som i dette tilfælde V+P konstruktionen, ikke er de samme og/eller ikke virker i samme grad.

2.1. Lineær kohæision

Jeg vil først se på hvad jeg har valgt at betegne lineær kohæision, dvs. den kohæision der er knyttet til leddenes placering i forhold til hinanden i ordkæden.

På dansk er det som bekendt muligt at skille de to led i konstruktionen ad, som det fremgår af de helt gængse og umarkerede eksempler i (1), fundet via *google*.

(1a) <i>Politiet anklager ham for at have <u>hørt</u> <u>dronningens hund over</u></i>	OBJ
(1b) <i>Cykelrytteren <u>hørte nemlig en hund over</u>.</i>	let ADV+OBJ
(1c) <i>Da vi var på vej der ned <u>hørte vi 2 fugle og 1 død kat over!</u></i>	SUBJ+OBJ

Som man kan se af eksemplerne, kan såvel frie konstituent, fx adverbialer, som argumenter, dvs. objekter og subjekter, indsættes mellem V og P. Hvad angår objektet, er placeringen før partikel endda obligatorisk på dansk, jf. Durst-Andersen & Herslund (1996: 86): "In contradistinction to the other Scandinavian languages and to English, the particle invariably follows the object in Danish." Også subjektet optræder hyppigt mellem V og P. Dette skyldes at dansk er et V2-sprog: det finitte verbum skal stå på andenpladsen (der ses bort fra konjunktioner, ekstrapositioner, osv.), og subjektet skal i reglen stå umiddelbart før eller efter det finitte verbum; hvis en anden konstituent (hyppigt fx et adverbial) udfylder fundamentfeltet før det finitte verbum, flytter subjektet derfor over på en tredjeplads, umiddelbart efter det finitte verbum og, hvis der er tale om en V+P konstruktion, før partiklen. Eksemplerne i (2) er konstruerede, med indføjelser af både subjekt og objekt og dertilknyttede relativsætninger, samt ret tunge adverbialer:

- (2a) *og så **kørte** han ved en fejltagelse hunden,
der endelig var kommet hjem igen, over*
- (2b) *og derefter **kørte** manden, der endelig var kommet hjem,
desværre naboens hund over*

Selvom sætninger af denne type givetvis ikke er højfrekvente, er de fuldstændig korrekte og acceptable, jf. et autentisk eksempel fra Bergen-holtz i (3), citeret fra Nedergaard Thomsen (2002: 149), som dog pointerer at der er tendens til at placere en del af det tunge materiale i ekstraposition (i det citerede eksempel ville de to relativsætninger muligvis flyttes hen efter *frem*: “viser det store anlæg frem, **som** er bygget op...”):

- (3) *siger Johan Møller, mens han viser det store anlæg, som er bygget op midt
inden i det store fabrikskompleks, der er beliggende mellem Vamdrup og
Lunderskov, frem.*

På italiensk vil konstruktioner som ovenstående være utænkelige. Federico Vicario, ekspert i Friuli-dialekten og i særdeleshed V+P konstruktioner, siger således (1997: 21) at: “Et kriterium ud fra hvilket man kan identificere et VA [analytisk verbum], er at forsøge at adskille verbum og adverbium med indsættelse af andre elementer [...]; hvis operationen ikke er mulig, har man indkredset et VA”.⁸ Han tilføjer (1997: 31) at friulansk og standarditaliensk på dette punkt opfører sig ens: mellem V og P er det kun muligt at indføje klitiske pronominer og eventuelt et let sætningsadverbial. Simone (1997) anfører netop “*la separabilità bassa o nulla*” (lav eller ingen delelighed) som et af de vigtigste træk ved V+P konstruktionen på standarditaliensk, og Masini (2008: 83) giver i (4) følgende eksempler, med konstruktionen *mettere sotto* (bogst. ‘anbringe under’ = *køre over*), som illustration derpå:

- (4a) *hai quasi messo sotto il cane*
[du-har næsten **anbragt under** hunden (kørt hunden over)]
- (4b) *stavi per metterlo sotto*
[du-var ved at **anbringe**-den **under** (køre den over)]

8. Min oversættelse fra italiensk, som også i de følgende oprindeligt italiensksprogede citater.

- (4c) *lo hai messo quasi sotto*
[den du-har **anbragt** næsten **under** (næsten kørt den over)]
- (4d) **hai quasi messo il cane sotto*
[du-har næsten **anbragt** hunden **under**]
- (4e) **lo hai messo come se niente fosse sotto*
[den du-har **anbragt** som om intet var **under**]

Et problem i forhold til reglen om “udelelighed” opstår i de tilfælde hvor der bliver “trukket” i partiklen fra to sider, dels et verbum, dels en præposition med styrelse, jf. det følgende ofte citerede eksempel fra Simone (1997: 163), med konstruktionen *buttare giù* (bogstavelig betydning: *kaste/smide ned*; overført betydning: *gøre nedtrykt*):

- (5a) *Quella telefonata ha **buttato giù** mio fratello*
(primært overført læsning)
[det telefonopkald har **kastet ned** min bror
(gjort min bror deprimeret)]
- (5b) **Quella telefonata ha **buttato mio fratello giù***
[det telefonopkald har **kastet** min bror **ned**]
- (5c) *Quella telefonata ha **buttato mio fratello giù dal letto***
(kun bogstavelig læsning)
[det telefonopkald har **kastet** min bror **ned** fra sengen]

Som man kan se, er det kun når partiklen er tiltrukket af et yderligere syntagma (her *dal letto*), at et ikke-klitisk objekt kan indføres mellem V og P. Mens der i (5a) tydeligvis er tale om et komplekst verbum, som ofte (hér pga. *quella telefonata*) vil udløse en helt specifik idiomatisk læsning og som ikke tillader objekt mellem V og P, jf. (5b), så vil et præpositionssyntagma (som her *dal letto*) i reglen have større kohæsiv kraft i forhold til partiklen end verbet, jf. (5c), og det vil endvidere medføre en obligatorisk bogstavelig læsning. Dog gælder ikke det omvendte, altså at den bogstavelige læsning nødvendigvis kræver at P placeres sammen med præpositionssyntagmet, jf. (6), fundet via *google*:

- (6) *Ha **buttato giù** mio marito dal campanile, e ora giace morto al camposanto*
[har kastet ned min mand fra klokketårnet, og nu ligger han død på kirkegården]

Problemet i ovenstående tilfælde er at partiklens syntaktiske status er uklar: hvornår fungerer P som en udvidelse af verbet, og hvornår som en udvidelse af præpositionen? De fleste italienske lingvister vil mene at vi i (5c) ikke har med en egentlig V+P konstruktion at gøre (jf. Vicarios test med indsættelse af objekt nævnt ovenfor): *giù* modificerer i dette tilfælde ikke verbet, men fungerer derimod som introducerende element til præpositionssyntagmet *dal letto*, og der er tale om en fri syntaktisk forbindelse og ikke en fast konstruktion (hvilket understreges af den ikke-idiomatiske læsning). Men hvordan skal *giù* i eksempel (6) så analyseres?

Samme diskussion om syntagmegrænsen og partiklens status ses også i analyser af konstruktioner på dialekt, jf. Bernini (2008: 147-152) der bl.a. om eksemplet fra Bergamo-egnen i (7) spørger sig selv om adverbiet er en del af verbalet, eller af præpositionsforbindelsen; altså *komme op | i vores stald*, eller *komme | op i vores stald*):

- (7) *l gnìa sö 'n da nòsta stala a dürmi*
 [3SG.M veniva su nella nostra stalla a dormire]
 [3SG.M kom op i vores stald for at sove]

Det interessante er hér (som også i et tilsvarende dansk eksempel: “*Vognen kørte ind | i gården* <-> *Vognen kørte | ind i gården*”, jf. Jansen 2004b, der ligeledes diskuterer partiklens svære placering “mellem periferi og centrum”), at det ikke er en transitiv konstruktion, og at det således ikke blot er +/÷ mulig tilstedeværelse af et direkte objekt, der udløser problemer omkring partiklens status og syntagmeafgrænsning.

En speciel “løsning” på partiklens tvetydige status, der på italiensk (standard og dialekter) bliver særlig tydelig og problematisk i de transitive konstruktioner, er den vi ser bl.a. i eksempel (8), igen fra Bergamo-egnen (Bernini 2008: 149). Kravet om lineær kohæsion mellem V og P, altså udelelighed, ser hér ud til at veje lige så højt som den tiltrækning præpositionssyntagmet udøver, hvilket fører til en “fordobling” af partiklen:

- (8) *l portà-a sö la ca-àgna sö da nù*
 [3SG.M portava su la cesta su da noi]
 [3SG.M bragte op kurven op hos os]

Kravet om lineær kohæsion, der som vist ovenfor på såvel standard-italiensk som i dialekterne betinger om en V+P sammenstilling kan kategoriseres som en egentlig konstruktion, altså et komplekst verbum, er dog muligvis ved at vakle lidt. Masini (2008: 92-98) præsenterer således en række tilfælde (vel at mærke uden efterfølgende præpositions-syntagme) som umiddelbart ser ud til at gå imod princippet om V og P's udelelighed:

- (9a) *Qui bisogna pensare a **buttare la palla dentro***
[nu gælder det om at smide bolden ind]
- (9b) *Ha un cellulare dietro*
[have en mobil efter (have en mobil med sig)]
- (9c) *È del tutto insensato **tenere i tossici dentro***
[det er helt ufornuftigt at holde junkierne inde]
- (9d) *È un fenomeno, **mette una stranissima sensazione addosso**.*
[det er et fænomen, den anbringer en mærkelig følelse på (giver en mærkelig følelse)]

Masinis hensigt er netop at klarlægge om den "diskontinuerte rækkefølge (*ordine discontinuo*) rent faktisk også findes på italiensk" (Masini 2008: 86), og svaret på undersøgelsen er bekræftende, på trods af lav attestation i korpora, og på trods af en række selektionsrestriktioner i forhold til a) konstruktionens semantik (større sandsynlighed for diskontinueret rækkefølge, hvis lokativ); b) omfanget af objektet (kun ganske få eksempler på den type komplekse nominalsyntagmer, vi finder på dansk); c) type objekt (fortrinsvis konkrete objekter); samt d) objektets grad af ny information (fortrinsvis allerede introducerede objekter).

Det er endvidere interessant at bemærke at partiklerne anvendt i (9) i vid udstrækning falder sammen med dem anvendt i eksemplerne i (10a) og (10b) på standarditaliensk (Masini 2008: 87), og (10c) på siciliansk (Amenta 2008: 167). Der er her tale om sætninger med foranstillede klitiske dativpronominer, hvor partiklerne kan analyseres som del af en sammensat præposition (*appresso a, dentro a, davanti a*) og det klitiske pronomen som deres komplement; de minder således om den danske gængse konstruktion med "stranded preposition" (*bogen, som han læste i; broen, som hun kørte under* etc.), som man ikke finder på italiensk. Også her er det muligt at indføje et objekt mellem V og P:

- (10a) *Che ci offendono, che CI tirano la roba **appresso*** (*appresso* a noi)
 [Som fornærmer os, som OSdat. kaster ting efter]
- (10b) *Può **metter**CI libri **dentro** tranquillamente* (*dentro* ad esso)
 [kan anbringeDÈR bøger ind roligt]
- (10c) *MI mittia **u libbru** **davanti*** (*davanti* a me)
 [MIGdat. anbringer bogen foran]

Vi har altså en serie partikler der ofte kombineres med *a* i sammensat præposition (*dentro a, dietro a, avanti a, addosso a*), og hvor det i alle eksemplerne er let at indtænke en styrelse (et *landmark*)⁹, hvad enten det signaleres af de klitiske pronominer, som i (10a,b,c), eller kan udledes af konteksten som i (9a,b,c,d). Er det netop konstruktioner med denne særlige undergruppe af partikler, der lettere accepterer indføjelser af objekt mellem V og P?

2.2. Prosodisk kohæsjon

Fra lineær kohæsjon til prosodisk kohæsjon, og igen hvad der kræves for at holde sammen på V og P, for at kombinationen V+P opfattes som et komplekst verbum og ikke fri syntaktisk forbindelse. Venier pointerer (1996: 151) at: "Udeleligheden kan også ses i forbindelse med intonationspause. Når partiklen er del af verbalsyntagmet, kan den heller ikke på intonationsniveau skilles fra verbet"; og Simone understreger (1997: 167) at: "Adverbierne der er del af et VS [syntagmatisk verbum] er trykstærke, de har tendens til at danne fonologisk ord med den verbale del af VS, og bærer i final position den største fremhævelse." Der er klare paralleller til hvad Harder, Heltoft og Nedergaard Thomsen (1996: 67) siger om komplekse verber: "Absence of full stress from the verb signals that the verb does not serve as clausal predicate of its own, and that the element that receives full stress, i.e. which carries the "unit accentuation", is part of the semantic domain of the clausal predicate." I modstillingen af simpleksverbum *vaske* og komplekst verbum *vaske op*, ses dette tydeligt:

- (11a) *du skal **vaske** alt det der ligger i kurven*
 (11b) *du skal **vaske** alt det der står på bordet **op***

9. Jf. Langacker (1990: 21-25) om *trajectory* og *landmark*.

140

Det manglende tryk på verbet *vaske* i (11b) medfører en afventende intonationkurve; verbet gøres først komplet med den trykstærke partikel *op* (der bærer enhedstrykket). Der er altså tale om en vigtig kohæsiv funktion: én intonationskontur for at tydeliggøre at der er tale om én enhed, hvilket er særligt vigtigt når der, som på dansk, kan indsættes flere og også tunge elementer ind mellem V og P, og der således ikke er lineær kohæsion.

Udover den kohæsive funktion, har enhedstrykket også ofte en distinktiv funktion på betydningsplan, jf. følgende eksempel fra H.C. Andersens eventyr *Sneemanden* og den italienske oversættelse af Bruno Berni:

- (12a) ...*solen, hun kommer igjen imorgen, hun lærer dig nok at løbe ned i voldgraven*
 (12b) ...*il sole, tornerà domani mattina, ti insegnerà ben a correre giù nel fosso*

Den italienske oversættelse er på skrift tvetydig: alt efter hvor accenten placeres, på hhv. verbet eller partiklen, fremkommer en hhv. atelisk eller telisk læsning. I '*correre* | *giù nel fosso* lægger partiklen *giù* sig til præpositionssyntagmet, og specificerer placeringen af stedet for verbalhandlingen 'at løbe' (svarende til på dansk: *løbe nede i voldgraven*); i *correre* '*giù* | *nel fosso*, lægger *giù* sig til verbet, og modificerer verbet ved at tilføje retning for bevægelsen (svarende til det danske oplæg). Hvor enhedstrykket således på dansk er vigtigt for at holde de to dele af det komplekse verbum sammen (jf. 11b), fungerer det på italiensk, sammen med intonationspausen, som en eksplicitering af syntagmegrænsen og fremkalder dermed den teliske læsning.¹⁰

10. I et ofte citeret eksempel hos Simone (1997: 167):

I commercianti 'tirano | *sul prezzo* <-> *I commercianti tirano* '*su* | *il prezzo*

[De handlende hiver | på prisen <-> De handlende hiver op | prisen]

fremhæves, ud over forskellig trykfordeling og +/- intonationspause, også +/- mulighed for sammentrækning af *su* og *il*, som tydelig angivelse af forskellig syntagmegrænse (og forskellig semantik, hhv. 'prutte om prisen' og 'sætte prisen op'). Dog værd at bemærke omkring netop dette eksempel, at italiensk *su* i sin anvendelse svarer til såvel præpositionen *på* som adverbiet *op* på dansk, og at det kun er i den adverbielle anvendelse at vi på standarditaliensk finder *su* i V+P konstruktioner. På standarditaliensk kan kun adverbier anvendes som partikel i komplekse verber; det gælder ikke i samme omfang i dialekterne; hér er præpositionen *su* (*sü, sü*) fx anvendt i en vifte af konstruktioner af typen: *mettere su*, helt parallel til *tage på* (om tøj).

Opsummerende kan man sige om kohæsionen i V+P konstruktioner, at hvor den lineære kontinuitet ikke på dansk er afgørende for at skelne mellem komplekst verbum og fri syntaktisk forbindelse, så er det på italiensk (standard og dialekter) det vægtigste krav overhovedet (men muligvis lidt under opblødning, jf. Masini 2008). Selvom den prosodiske kohæsion træder til som samlende faktor, er den diskontinuerte rækkefølge på dansk alligevel slående. Er det fordi komplekse verber på dansk, især V+P konstruktioner, er så udbredte, så leksikaliserede, at den diskontinuerte rækkefølge tilsyneladende ikke blokerer for sprogbrugerens opfattelse af dem som en enhed?

3. Semantisk klassifikation

Jeg vil nu se på V+P konstruktionen fra en semantisk vinkel og forsøge at opstille en klassifikation der tager udgangspunkt i Simones tredeling (1997: 162):

- a) V+P konstruktioner hvor P har en klar direktional/lokativ betydning
- b) V+P konstruktioner hvor P udelukkende har en intensiverende betydning
- c) V+P konstruktioner med en idiomatisk/metaforisk betydning

men forsøger at nuancere den ud fra de senere italienske behandlinger (om såvel standarditaliensk og dialekter), samt danske analyser af konstruktionen.

3.1. P med direktional betydning

I denne gruppe finder vi de prototypiske konstruktioner, bestående af et bevægelsesverbum der angiver bevægelse og måde (et *manner verb*), og en partikel der tilføjer retning. Både partiklen og den samlede konstruktion har en konkret lokativ betydning, og udtrykket kan i vid udstrækning aflæses kompositionelt ved at addere de to elementers betydning, dvs. semantisk transparens. Der er i højere grad end for de mere metaforiske konstruktioner tale om syntaktiske enheder, snarere end leksikalske, hvilket især ses på italiensk af muligheden for indsættelse af konstituenten mellem V og P (sammenlign (5a))

og (5c) ovenfor; og se også, i (9a,b,c,d), de italienske eksempler på objekt mellem V og P, som helt overvejende er konstruktioner med lokativ betydning). Som vi så ovenfor, kan det diskuteres om der i nogle af disse tilfælde virkelig er tale om komplekse verber og ikke blot frie syntaktiske forbindelser. Denne indvending giver til en vis grad mening på italiensk, men mindre på dansk. Her har vi for en række helt gængse bevægelsesverber ingen alternativer til V+P konstruktionen, hvis vi vil udtrykke bevægelsens retning (i modsætning til på italiensk, jf. de syntetiske ækvivalenter, typiske *path verbs*, som *salire, scendere, uscire, entrare*), hvilket taler for at se konstruktionerne som næsten faste leksikaliserede udtryk. Selvom der er en række faste konstruktioner på standarditaliensk, er de i høj grad begrænset til ret generiske bevægelsesverber; på dialekterne ser vi, som på dansk, et langt højere antal af mere specifikke *manner verbs* anvendt i V+P konstruktionen med lokativ betydning.

3.2. Pleonastisk anvendelse af partiklen

Denne gruppe omfatter de konstruktioner hvor partiklen blot gentager og intensiverer den direktionale betydning der allerede ligger i verbet, jf. *uscire fuori, entrare dentro, salire su, scendere giù*. Denne pleonastiske anvendelse, der kan ses som en slags overlappning af den romanske og den germanske type (jf. Schwarze 1985), er udbredt på standarditaliensk, selvom den ud fra et normativt synspunkt, fx i skolesammenhæng, ofte stemples som uacceptabel. Det er interessant dels at den pleonastiske type allerede findes i ældre italienske tekster fra 1300- og 1400-tallet (jf. Masini 2005: 163 og Jansen 2004a: 138); dels at tendensen til pleonastisk brug af partiklen ser ud til at brede sig, især i uformel sprogbrug. Ud over de netop anførte næsten helt umarkerede konstruktioner, møder man også andre der umiddelbart forekommer påfaldende og markeret redundante: fx *gocciolare giù* (dryppe ned), *derivare fuori* (udlede ud), *togliere via* (fjerne væk) (jf. Jansen 2004a: 140). Tegn på at den talende føler (og allerede tidligt i det italienske sprogs udvikling har følt) behov for at forstærke den direktionale betydning i verbet. En del af forklaringen kan være at de verber der er tale om, ofte er udviklet af latinske præfigerede verber, fx *uscire* <- *ex-ire*, men da præfixernes oprindelige direktionale betydning ikke længere er transparent for den italienske sprogbruger, opstår behovet for "igen" at tilføje retning – og V+P konstruktionen er ved hånden.

På dansk er den pleonastiske anvendelse ret sjælden, primært fordi dansk ikke råder over særlig mange *path verbs*. Eksempler som fx *bakke baglæns* (hvor verbet *bakke* allerede indeholder trækket ‘bagud’) er måske de mest interessante, fordi modsætningen *bakke frem* faktisk heller ikke er udelukket (hvis bilen kun kan køre i bakgear, men bevæger sig frem mod et eller andet); ligesom vi også finder *løfte ned*, *hæve ned* (dog kun om “hævelse der falder”), og *sætte sig op*, hvor default-betydningen tydeligvis er at *sætte sig ned*. Disse eksempler der umiddelbart kan forekomme internt selvmodsigende (der angives to modsatte retninger i hhv. V og P), kan ses som en understregning af at retningen der angives (mere eller mindre eksplicit) i verbet, på dansk snarere betragtes som den måde hvorpå en given genstand bevæger sig, end som den “sti” bevægelsen følger – altså som *manner verbs* snarere end *path verbs*.

I de italienske dialekter finder vi også den pleonastiske konstruktion, men mindre hyppigt, fordi de syntetiske verber ikke bruges i samme grad. Den pleonastiske konstruktion er altså en kategori opstillet specifikt for italiensk, og hænger tæt sammen med at italiensk som udgangspunkt er et *verb framed language* og derfor råder over mange *path verbs*.

3.3. *Metaforisk/idiomatisk anvendelse*

Fra det spatiale domæne breder konstruktionen sig til andre domæner; partiklen får en stadig mindre klar direktional betydning og konstruktionerne bliver mere idiomatiske. Den samlede betydning kan ikke længere aflæses kompositionelt, men går nu fra semitransparent semantik (overført betydning) til fuldstændig uigennemsigtighed. Samtidig sker der en udvikling mod stadig højere grad af leksikalisering, altså fra fri syntaktisk kombinatorik til status som leksikalsk enhed (ordbogsopslag).

Mange af de rent lokative konstruktioner (med betydningen: konkret bevægelse + retning), som blev omtalt ovenfor og hvoraf en del ligger på grænsen mellem komplekse verber og frie syntaktiske forbindelser, kan bruges med overført betydning og fungerer hér entydigt som faste enheder. Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen taler (1996: 164) om:

idiomatic phrasal predicates, like *smide UD* (‘throw out, reject’), *kaste OP* (‘throw up, vomit’), in which the element of direction is

more bound up with a specific action type [...] the directionality can be understood as an internal conceptual part of the meaning of a composite predicate.

På standarditaliensk har vi således overnævnte *mettere sotto* ('anbringe under' = *køre over*), *tirare su* ('hive op' = *hæve* [pris/karakter]; *opdrage*), *buttare giù* ('kaste ned' = *skrive hurtigt ned*; *gøre nedtrykt*). I forskellige dialekter: (Parma) *tirar sy* (*trække op* [om ur]), *star sy* ('stå 'op' = *rejse sig*; *stå op* [om morgenen]; *vågne*), *bytar fora* ('kaste ud' = *kaste op*); (Friuli) *bevi su* ('drikke op' = *opsuge*), *fâ jù* ('gøre ned' = *klippe* [hår/skæg], *forføre*), *dâ daûr* ('give efter' = *imitere*); (Veneto) *meter su* ('anbringe på' = *tage på* [om tøj]).¹¹

Benincà & Poletto siger (2006: 14) om de idiomatiske og metaforiske V+P konstruktioner at:

[...] contrary to transparent PhVs [phrasal verbs], in these cases the verb is not necessarily a motion verb. Moreover, the preposition does not seem to keep its original meaning: this is also shown by the fact that different dialects use different prepositions for the same semantics: *broar su/zo* (lit. wash up/down) "wash the dishes", *buttar fora/tirar su* (lit. throw out, pull up) "throw up". [...] In non-transparent constructs the preposition acquires an aspectual value.

3.1. Andre anvendelser

Det er netop ud fra den aspektuelle værdi (jf. sidste linie i foregående citat), at Masini (2005: 154) definerer en fjerde kategori af V+P konstruktioner, jf. nedenstående opstilling:

intensification: *uscire fuori* (*gå-ud ud*)

direction marking: *mettere giù* (*anbringe ned*)

metaphorical meaning:

transparent: *buttare via* ('kaste væk' = *smide ud*)

---

11. For yderligere eksempler, se bl.a. Begioni 2001; Benincà & Poletto 2006; Bernini 2008; Vicario 1996, 1997 og 2008.

opaque; *portare avanti* ('bære frem' = *fremføre, videreføre*)
complete idiomatic: *fare fuori* ('gøre ud' = *eliminare, fortære, dræbe*)

aspectual meaning: *lavare via* (*vaske væk*)

Masini siger i forbindelse med denne sidste kategori at nogle partikler har udviklet "en særlig aspektuel betydning", men anfører kun partiklen *via* ('væk') (igen med en henvisning til Simone 1997: 161), jf. Iacobini & Masini (2006: 24):

[...] when added to this class of verbs [*grattare, lavare, raschiare*], the particle *via* stresses the successfulness of the process and emphasizes the result. In actional terms, it changes an Activity (or an Activity/Accomplishment) into an Accomplishment.

Selve det faktum at tilføjelsen af en partikel ændrer en aktivitet til en handling (jf. Durst-Andersen der bl.a. i Durst-Andersen & Herslund (1996) opererer med en sondring mellem aktivitet, tilstand og handling, hvor handling netop defineres som en aktivitet der resulterer i en tilstand), gælder i mange andre V+P konstruktioner, også de rent lokative, hvor partiklen entydigt angiver bevægelsens retning. Det bevægelsesverbum (typisk et *manner verb*) der indgår i konstruktionen, er i en række tilfælde atelisk og bliver netop ved tilføjelsen af partiklen gjort telisk (jf. *løbe + ud* i (12a) ovenfor), og det er da også et træk (ændringen i aktionsart), der bliver trukket frem igen og igen i de forskellige fremstillinger af V+P konstruktionen, i forbindelse med såvel standarditaliensk som dialekterne. Det særlige ved de tilfælde som Masini (og Iacobini) nævner, er at det drejer sig om ikke-bevægelsesverber, og at partiklen således ikke blot tilføjer retning, men faktisk også bevægelse (objektets bevægelse). Jeg er enig i at *via* i de nævnte forbindelser (*raschiare, grattare, lavare via* = *høvle, kradse, vaske væk*) understreger at handlingen er succesfuldt tilendebragt (dermed det aspektuelle/resultative), men jeg mener at det er vigtigt at pointere at partiklen **samtidig** bevarer sin direktionale værdi. Snarere end en særlig "aspektuel" anvendelse af P, vil jeg kategorisere de anførte tilfælde som *caused motion* konstruktioner.

P har såvel en direktional som en aspektuel værdi, og konstruktionen har en skematisk betydning i retning af: "aktivitet der fører til nogens/

nogets bevægelse i en eller anden retning”. De kræver transitiver verber (et objekt der skal ‘flytte sig’ som følge af subjekts handlen med det), eller verber der med den særlige konstruktion “gøres” transitiver. På italiensk er eksemplerne som sagt få, og til en vis grad ligger der allerede i de anvendte verber en betydning af at noget skal fjernes, skal “bevæges væk”. På dansk er konstruktionen omvendt uhyre produktiv og vi finder mange eksempler på stor kreativitet hos sprogbrugerne: *låse X ind/ud; trampe X ned; hoste X op; tale X ned* (fx fra en bro); *klappe/buhe X ud* (af scenen); *eksaminere X op/ned; spise X ud* (af huset); eller *sove X ud*, hvorom ODS (på nettet) giver følgende definition: “*fordrive ved at sove*”, jf. også følgende eksempler fra google:

(13a) *En 42-årig mand blev så voldsom og provokerende, at han måtte sove rusen ud i detentionen*

(13b) *så tullede vi behageligt overrislede hjem til hotellet for at sove rødvind og jetlag ud*

Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen (1996: 165) taler også om en særlig gruppe V+P konstruktioner hvor partiklen fungerer som “aspektuel operator”, men de understreger netop at partiklen i disse tilfælde ikke længere har sin direktionale betydning:

[...] they [the directional adverbs] occur as nuclear aspectual operators [...] denoting only transitional (completive) aspect. [...] typically the adverbs in such combinations have lost their directional meaning, retaining only their transitivity.

Af sådanne konstruktioner, hvor partiklen udelukkende har aspektuel værdi (brugt kompletiv/forstærkende: angiver at en handling “fuldføres”, “udføres helt til bunds”) og ikke implicerer retning, har vi på dansk en stribe så som: *spise/brænde op; drikke/sove ud; grine/regne af*, samt *sove ud* (denne gang uden objekt), hvorom ODS igen leverer en rammende definition: “*sove saa længe, at man ikke trænger til mere søvn*” (og et lige så rammende eksempel “*Naar man har sovet ud, saa blir man vaagen*”). På italiensk findes konstruktionen slet ikke; til gengæld fremviser de norditalienske dialekter et sandt overflødhedshorn af slagsen: *magnar fora* (‘spise ud’ = *spise op*), *serar/siarâ su* (‘lukke op’ = *lukke helt*), *buli su*

(‘koge op’ = *koge helt færdigt*), *bevar fora/bevâ sy* (‘drikke ud/op’ = *drikke ud*), *brusar fora* (‘brænde ud’ = *brænde op*), *polsar fûr* (‘hvile ud’ = *hvile ud*), *cirî fûr* (‘lede ud’ = *finde*), *combinâ fûr* (‘kombinere ud’ = *løse*).¹²

I forhold til en nuancering af Simones oprindelige tredeling af V+P konstruktioner i hhv. pleonastisk, lokativ og metaforisk/idiomatisk, vil jeg (med forbehold for at der er tale om glidende overgange) mene at man kan udskille en gruppe af V+P konstruktioner af typen *caused motion*, med den skematiske betydning: “aktivitet der fører til X’s bevægelse i retning Y” og den binding at V er et ikke-bevægelsesverbum; samt en gruppe af rent “aspektuelle” V+P konstruktioner, hvor P udelukkende fungerer som “aspektuel operator” i forhold til V, der til gengæld i vid udstrækning bevarer sin grundbetydning.

4. Hvor er de italienske V+P konstruktioner på vej hen?

Som nævnt i indledningen er den “germanske hypotese” (en eksternt motiveret sprogforandringsmodel)¹³ som forklaring på V+P konstruktionens udbredelse i italiensk ikke længere så udbredt. Et argument mod den “germanske” indflydelse giver Vicario (1997: 241), idet han dokumenterer hvordan de komplekse verber i den friulanske dialekt dukker op, ret sporadisk, i 1500-tallet på et tidspunkt hvor den germanske indflydelse ikke er nær så stærk som i det foregående århundrede, og også viser hvordan de i løbet af en relativ kort periode går fra at være et ret sporadisk fænomen til at udgøre en dominerende del af sprogsystemet, vel at mærke i et sprog der var næsten udelukkende et talt sprog.

I stedet for den “germanske hypotese” foreslår Iacobini & Masini (2005: 160) en hypotese der bygger på internt motiveret forandring:

[...] *typological-structural hypothesis*. According to this hypothesis, the emergence of VPSs is the result of an *autonomous* development

---

12. Eksemplerne er fra Friuli (Vicario), Parma (Begioni) og Veneto (Benincà & Poletto).

13. Jf. Kragh i denne publikation om Henning Andersens skelnen (2001) mellem eksternt og internt motiverede forandringer, hvor de første skyldes påvirkninger udefra og som regel starter i skriftsprog for dernæst at brede sig til hverdagssproget, mens de sidste bunder i sproget selv og som regel starter i talesprog for derefter at brede sig til skriftsprog.

internal to the Italian language, mainly due to both typological and structural factors.

De peger dels på behovet for at erstatte den latinske præfigering med "rumlig" funktion med andre midler (og dvs. den efterhængte spatial-partikel), dels den generelle udvikling bort fra den latinske *modifier-head* struktur til en *head-modifier* struktur (se også Vicario (1997: 203-4) der taler om skift fra SOV-struktur på latin til SVO-struktur på friulansk og romanske sprog generelt).

Vicario (1997: 190) understreger endvidere V+P konstruktionernes vitalitet: "Via analogi og igennem synonyme verber overføres evnen til at danne analytiske former fra *verbum* til *verbum*". Det er derfor interessant at se hvad der vil ske i standarditaliensk: Kan dialekterne give nogle fingerpeg om hvad der vil ske? Bliver vi vidne til samme markante udvikling som i fx friulansk? Vil nogle af de konstruktioner som nu findes i dialekterne (fx den "aspektuelle" V+P konstruktion) også dukke op i standarditaliensk? Og vil vi måske på et tidspunkt se endnu flere paralleller mellem dansk og italiensk? Vil den diskontinuerede rækkefølge, som ellers går imod et af grundkriterierne for V+P konstruktionen på italiensk, vinde indpas mere generelt? Vil vi se flere eksempler på *caused motion* konstruktioner, end serien med partiklen *via*?

Henvisninger

- Amenta, L. (2008). Esistono i verbi sintagmatici nel dialetto e nell'italiano regionale siciliano? i M. Cini (red.), 159-174.
- Begioni, L. (2003). Le costruzioni verbali V+Indicatore spaziale nell'area dialettale dell'Appennino parmense, i Giacomo-Marcellesi & Rocchetti (red.) *Il verbo italiano. Studi diacronici, sincronici, contrastivi, didattici, Atti del XXXV Congresso SLI* (Parigi 2001). Roma: Bulzoni, 327-342.
- Benincà, P. & C. Poletto (2006). Phrasal Verbs in Venetan and Regional Italian, i F. Hinskens (red.) *Language Variation – European Perspectives. Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3)*. Amsterdam: John Benjamins, 9-22.

- Bernini, G. (2008). Per una definizione di verbi sintagmatici: la prospettiva dialettale, i M. Cini (red.), 141-158.
- Cini, M. (2008). I verbi sintagmatici nell'italiano regionale piemontese, i M. Pettorini (red.) *La comunicazione parlata. Atti del congresso internazionale. Napoli, 23-25 febbraio 2006 – Tomo II*. Napoli: Liguori, 783-797.
- Cini, M. (red.) (2008). *I verbi sintagmatici in italiano e nelle varietà dialettali. Stato dell'arte e prospettive di ricerca*. (Spazi comunicativi – Kommunikative Räume, Vol. 3). Bern: Peter Lang.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996). The syntax of Danish verbs. Lexical and syntactic transitivity, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 65-102.
- Harder, P. & L. Heltoft & O. Nedergaard Thomsen (1996). Danish directional adverbs. Content syntax and complex predicates: A case for host and co-predicates, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 159-198.
- Iacobini, C. & Francesca M. (2007). Verb-particle constructions and prefixed verbs in Italian: typology, diachrony and semantics, i *Online Proceedings of the 5th Mediterranean Morphology Meeting*, University of Bologna, 157-184.
- Iacobini, C. & F. Masini (2006). The emergence of verb-particle constructions in Italian: locative and actional meanings, i *Morphology* 16 (2), 155-188.
- Jansen, H. (2003). L'impatto di una particella. Le parti del discorso nel testo e nella traduzione, i *Revue Romane* 38-2, 272-302.
- Jansen, H. (2004a). La "particella spaziale" e il suo combinarsi con verbi di movimento nell'italiano parlato, i P. D'Achille (red.) *Generi, architetture e forme testuali. Atti del VII convegno SILFI*. Firenze: Franco Cesati, 129-144.
- Jansen, H. (2004b). Spatialpartiklen mellem periferi og centrum. Om spatialpartikler og spatial kodning på dansk og italiensk, i B. Lihn Jensen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 127-148.
- Masini, F. (2005). Multi-Word Expressions between Syntax and the Lexicon: The Case of Italian Verb-Particle Constructions, i *SKY Journal of Linguistics* 18, 145-173.

- Masini, F. (2008). Verbi sintagmatici e ordine delle parole, i M. Cini (red.), 83-102.
- Nedergaard Thomsen, O. (2002). Complex Predicates and Processing in Danish, i Nedergaard Thomsen & Herslund (red.) *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXXII, 120-174.
- Schwarze, C. (1985). *Uscire e andare fuori*: struttura sintattica e semantica lessicale, i A. Franchi de Bellis & L. M. Savoia (red.) *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive*. Roma: Bulzoni (SLI 24), 355-371.
- Simone, R. (1997). Esistono verbi sintagmatici in italiano? i T. De Mauro & V. Lo Cascio (red.) *Lessico e grammatica. Teorie linguistiche e applicazioni lessicografiche*. Roma: Bulzoni, 155-170. [først udgivet 1996, i *Cuadernos de Filología Italiana* 3, 47-61].
- Simone, R. (2008). I verbi sintagmatici come costruzione e come categoria, i M. Cini (red.), 13-30.
- Talmy, L. (1985). Lexicalisation Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms, i T. Shopen (red.) *Language Typology and Syntactic Description. Vol III*. Cambridge: Cambridge University Press, 57-149.
- Venier, F. (1996). I verbi sintagmatici, i Blumenthal, Rovere & Schwarze (red.) *Lexikalische Analyse romanischer Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 149-156.
- Vicario, F. (1996). Per la definizione della categoria dei verbi analitici in friulano, i *Archivio glottologico italiano* II, 177-206.
- Vicario, F. (1997). *I verbi analitici in friulano*. Milano: FrancoAngeli.
- Vicario, F. (2008). I verbi sintagmatici e organizzazione dello spazio cognitivo, i M. Cini (red.), 31-40.

Refleksivt anvendte pronominer i moderne dansk

Torben Juel Jensen

1. Indledning

Dansk grammatik skelner i forbindelse med 3. persons-pronominer der fungerer som bestemmere i nominalhypotagmer, mellem refleksiv og ikke-refleksiv anvendelse. Hvis pronominet har samme referent som sætningens subjekt, dvs. anvendes refleksivt, bruges ved **entalsreferenter** en form af det possessive pronomener *sin* (jf. 1). Hvis pronominet ikke anvendes refleksivt, bruges derimod en genitivform af et personligt pronomener, dvs. *hans/hendes/dens/dets/ens* afhængigt af hvilken type referent der er tale om (jf. 2) (Wiwel 1901: 250-251; Mikkelsen 1975 [1911]: 258; Diderichsen 1974: 55 ff.; Hansen 1965: 111 ff.; Hansen 1967: II 245).

(1)	Politimanden stopper sin bil	[politimandens egen bil stoppes]
(2)	Politimanden stopper hans bil	[en anden parts bil stoppes]

Det er dog ikke kun når pronominet korefererer med det grammatiske subjekt i sætningen, at der anvendes refleksive former, dvs. former af *sin*.¹ Alle beskrivelser nævner også at *sin* bruges ved koreference med andre sætningsled end det grammatiske subjekt; dette formuleredes således af Diderichsen:

“Men desuden bruges *sig* og *sin* henvisende til et Led, der fungerer som ‘logisk Subjekt i en skjult Sætning’, dvs. et Led, der bliver grammatisk Subjekt, hvis man omskriver en Forbindelse uden Finit til en Sætning.” (Diderichsen 1974: 56; jf. også Wiwel 1901: 251; Mikkelsen 1975 [1911]: 258-260; Hansen 1965: 112-115).

---

1. Her og i det følgende dækker betegnelsen “refleksive former” over *sin*, *sit* og *sine*, mens “non-refleksive former” henviser til formerne *hans*, *hendes*, *dens*, *dets*, *ens*, *deres* og *Deres*.

Som det vil blive beskrevet nærmere i afsnit 4, anvendes *sin* således fx med henvisning til sætningens grammatiske objekt i “akkusativ med infinitiv”-forbindelser:

(3) De så politimanden stoppe **sin** bil [politimandens egen bil stoppes]

Sin har tidligere også været anvendt i forbindelse med flertalsreferenter, men i nyere standarddansk anvendes pronominet *deres* uanset om det anvendes reflektivt eller ej (Brøndum-Nielsen 1965: 89-91; Diderichsen 1939: 67 ff.; Diderichsen 1974: 57; Hansen 1965: 115; Mikkelsen 1975 [1911]: 261; Wiwel 1901: 250):

(4) Politimændene stopper **deres** biler [egne biler eller andre parters biler]

Den ovenstående beskrivelse dækker først og fremmest den præskriptivt givne norm, idet der såvel i skriftsproget som i talesproget, og både i forbindelse med entals- og flertalsreferenter, ses variation (Diderichsen 1939: 59 ff. og 67 ff.; Hansen 1965: 111 ff.; Mikkelsen 1975 [1911]: 261 ff.). Selvom sprogbrugen i forbindelse med reflektivt anvendte pronominer ikke er eksplicit normeret i Retskrivningsordbogen – det angives her blot at *sin* er et pronomen (RO 2001: 455) – er det et fast punkt i anvisninger af korrekt sprog (jf. fx Brandt 1996: 83-84; Galberg Jacobsen & Stray Jørgensen 2005: 536-541; Hansen 1993: 176-180). Det er min opfattelse at de fleste danskklærere bruger en del af deres undervisningstid på eksplicit at undervise i brugen af refleksive pronominer, og anvendelsen af refleksive former er da også med i nogle undersøgelser over skoleelevers stavevanskeligheder (Noesgaard 1951: 74-78; *Hvordan staver eleverne?* 2002: 50 & 64). Dette må tages som udtryk for at afvigelser fra standardnormen på dette område trækker ned i vurderingen af elevernes (i hvert fald) skriftsproglige kompetence.

Sprogbrugen i forbindelse med reflektivt anvendte pronominer er altså i høj grad et tilfælde af sproglig variation der er bevidsthed om i det danske sprogsamfund – de fleste danskere behøver bare at høre sætningen *Han tog hans hat og gik hans vej* før de ved hvilken problemstilling der er tale om. Samtidig synes fornemmelsen blandt sprogbrugerne at være at systemet er under nedbrydning på den måde at non-refleksive former

i stigende grad anvendes refleksivt i forbindelse med entalssubjekter, og omvendt at *sin* i stigende grad anvendes også ved flertalsreference. Erik Hansen skriver således:

Sin ved flertalsgrundled synes at vinde stærkt frem i disse år, og det ville ikke være overraskende, hvis dansk vender tilbage til den oprindelige brug af *sin/sit/sine*, sådan som det altid har været i norsk og svensk (Hansen 1993: 179).

Jeg har derfor valgt at inddrage refleksivt anvendte pronominer som en af de grammatiske variable jeg arbejder med i Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sprogforandringsstudiers (DGCSS') undersøgelse af sprogforandringer i det 20. århundredes danske talesprog. Undersøgelsen vil i det følgende blive refereret til som LANCHART-projektet.

2. LANCHART-undersøgelsen af refleksivt anvendte pronominer

LANCHART-projektet (*LANguage CHange in Real Time*) omhandler det danske sprogs udvikling i det 20. århundrede set ud fra en primært sociolingvistisk synsvinkel. Projektet gentager et antal tidligere studier af dansk talesprog som er foretaget for 20-30 år siden i områderne Vinderup, Odder, Vissenbjerg, Næstved, Køge og København. Vi lokaliserer her et stort udvalg af de oprindelige informanter og optager dem under sociolingvistiske interview og (i begrænset omfang) gruppesamtaler, dvs. omtrent på samme måde som i de gamle studier. Da disse informanter i sagens natur ikke er helt unge, rekrutterer vi for at få den unge generation med også et antal nye informanter, udvalgt så sammensætningen svarer til sammensætningen af de ældre informanter mht. køn og socialklasse².

De resultater der fremlægges i denne artikel, baserer sig på den del af LANCHART-projektets optagelser der er tilgængelige i udskrevet form nu. Det drejer sig optagelser med 171 forskellige informanter fra

---

2. Der arbejdes i projektet med to socialklasser, arbejderklasse (AK) og middelklasse (MK). Klasses tilhørsforholdet bestemmes ud fra kriterierne jobkategori, arbejdsmæssig position og uddannelsesbaggrund.

København, Næstved, Odder og Vinderup. Informanterne er inddelt i tre alderskohorter, som i det følgende vil blive omtalt som **generation 1** (født i perioden 1942-63), **generation 2** (født i perioden 1964-74) og **generation 3** (født i perioden 1989-92). De to ældste generationer, generation 1 og 2, er optaget to gange, første gang i perioden 1978-89 og anden gang inden for perioden 2005-07. Generation 3 er kun optaget én gang, i perioden 2005-07. Informanterne er udvalgt så de er omtrent ligeligt fordelt mht. køn og med hensyn til de to socialklasser middelklasse og arbejderklasse (Gregersen Udk.).

Tabel 1 viser fordelingen af informanterne i forhold til lokalitet og aldersgruppe. Som det fremgår, er alle generationer ikke repræsenteret på alle lokaliteter, og det har heller ikke i alle tilfælde været muligt at opnå idealet om for hver generation og på hver lokalitet at have 6 informanter i hver af de fire celler der defineres af de to køn og de to socialklasser, dvs. 24 informanter. Det skyldes at vi for generation 1 og 2's vedkommende naturligvis har været afhængige af at der fra de gamle undersøgelser var egnede optagelser med informanterne af de ønskede kategorier, og at de kunne opspores og var villige til at deltage igen. Den manglende repræsentation af generation 3 i København og Odder vil der derimod blive rettet på idet der er planlagt nyoptagelser med unge informanter i København i 2009, og idet der allerede er optaget samtaler med unge informanter i Odder, som er under udskrivning.

	Generation 1	Generation 2	Generation 3
København	24	18	
Næstved	24		32
Odder	12	12	
Vinderup		19	30

Tabel 1: Fordeling af informanter

I de i alt 270 samtaler (a typisk 1-2 timers varighed) der indgår i undersøgelsen, er samtlige forekomster af formerne *hans, hendes, dens, dets, ens, deres, Deres, sin, sit* og *sine* blevet opmærket automatisk. Herefter har vi i hvert enkelt tilfælde kategoriseret forekomsterne efter om der er

tale om refleksiv anvendelse eller ej; og for de i alt 2084 pronominer der er refleksivt anvendte,³ har vi yderligere kategoriseret dem efter typen af referent og efter den refleksive konstruktions syntaktiske egenskaber.

De to sproglige faktorer, "reference" og "syntaks", og deres indflydelse på hvorvidt der anvendes refleksive eller non-refleksive former, vil blive beskrevet i afsnit 3 og 4. Her ses alle informanterne, og de gamle og nye optagelser, under ét. I afsnit 5 og 6 beskrives undersøgelsens resultater mht. den regionale og sociale distribution af refleksive og non-refleksive former, og i afsnit 7 præsenteres resultaterne mht. udviklingen i refleksive og non-refleksive former over tid.

3. Reference

De refleksivt anvendte pronominer der forekommer i samtalerne, er kategoriseret efter hvilken type af reference de har. De i alt seks kategorier er defineret dels ud fra hvilke pronominer der bruges såfremt en non-refleksiv form anvendes, dels efter de refleksivt anvendte pronominers koreferent.

Ental, person: Pronominet refererer til en person – inklusive roller som kan indtages af personer, og dyr eller ting hvortil der refereres med *han* eller *hun* (*sin* alternerer med *hans* og *hendes*).

(5) han går simpelthen og passer på **sin** lillesøster⁴

(6) hun lavede simpelthen bare om på **hendes** sprog

Ental, ting: Pronominet refererer til en ting eller et abstrakt (*sin* alternerer med *dens* og *dets*).

(7) men en Centurion-kampvogn den har jo gjort **sit** i anden verdenskrig

---

3. Der er i de samtaler der indgår i undersøgelsen, i alt 4578 forekomster af formerne *hans*, *hendes*, *dens*, *dets*, *ens*, *deres*, *Deres*, *sin*, *sit* og *sine*. Heraf er 46 % refleksivt anvendte, og 48 % er anvendt ikke-refleksivt, mens 6 % forekommer i ikke-fuldførte konstruktioner (herunder forekomster i sætninger der afbrydes før en mening er udtrykt, alvorlige anakolutier samt ved gentagelser af samme form inden for samme konstruktion – her medregnes kun det *sidste* af de gentagne pronominer som fuldført).

4. Her og i det følgende er alle eksempler autentiske excerpter fra DGCSS' korpus.

- 130
- (8) man ha kan jo ikke rigtigt udrydde hunden for at den kan ha slippe for sin allergi så den må bare leve på piller og medicin resten af **dens** liv

Ental, generisk: Pronominet refererer til en generaliseret person (*sin* alternerer med *ens*).

- (9) det betyder meget bare man får **sin** nattesøvn ikke

- (10) man kan ikke være kammerater med **ens** overordnede

Flertal: Pronominet refererer til flere personer eller ting (*sin* alternerer med *deres*)⁵.

- (11) de fik tøjdyr af **deres** far fra Italien

- (12) der er mange der går op i **sit** hår

Ubestemt: Pronominet korefererer med et ubestemt eller spørgende pronomen ud fra hvis form det ikke kan afgøres om der er tale om ental eller flertal.⁶

- (13) der er da nogle der gør det tager **sin** eftermiddagskaffe med ned

- (14) jeg har ikke set nogen voksen der gad la- lege med **deres** egne børn

Anden type: Pronominet har **ingen eksplicit koreferent**, men refererer til det der i traditionen kaldes en "implicit forestilling". Det drejer sig for det første om pronominer der forekommer i infinitiver med generisk reference (jf. 15) og for det andet om pronominer der forekommer i de faste vendinger *i/til sin tid*, *på sin vis* og *på sine steder* (jf. 16). I førstnævnte type alternerer *sin* med *ens*.

- (15) det øh er jo svært at få **sine** børn ind der

- (16) jeg prøvede at blive pilot i **sin** tid

Det kan diskuteres om der overhovedet er tale om en refleksiv anvendelse i og med at der ikke er nogen eksplicit koreferent. I den danske gram-

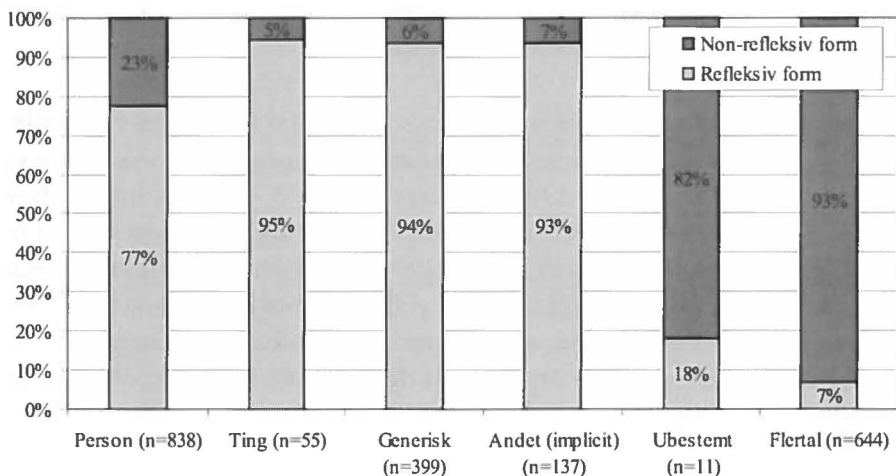
---

5. Kategorien inkluderer tilfælde af høflig tiltale med *Deres*, men dette er uhyre sjældent forekommende i DGCSS' korpus. Der indgår således blot en enkelt forekomst af refleksivt anvendt *Deres* i undersøgelsen.

6. Det drejer sig i stort set alle tilfælde om pronominerne *nogen/nogle*, der i talesproget er enslydende. I de forekomster af denne type der findes i korpusset, alternerer *sin* kun med *deres*.

matiske tradition henføres (15) som en undertype af “logisk subjekt i en skjult sætning”, mens der synes at være en vis vaklen og uenighed mht. hvorvidt anvendelsen i (16) er reflektiv (Wiwel 1901: 252; Mikkelsen 1975 [1911]: 259; Diderichsen 1939: 35 ff.; Hansen 1965: 114; Hansen 1993: 179). Jeg har valgt at medtage begge anvendelsestyper i undersøgelsen, men altså som en særlig kategori af reflektiv anvendelse (jf. også afsnit 4). De to typer (15) og (16) er omtrent lige hyppige i korpusset.

Diagrammet i figur 1 afbilder resultaterne af undersøgelsen mht. sammenhængen mellem typen af referent og anvendelsen af reflektive vs. non-reflektive former.

Figur 1: Reflektivt anvendte pronominer, samlet

Som det fremgår af diagrammet, gælder det for kategorierne “ting”, “generisk” og “andet” at der i meget høj grad anvendes reflektive former (dvs. *sin*, *sit* eller *sine*). χ^2 -test for uafhængighed viser at der ikke er nogen signifikant forskel mellem de tre kategorier indbyrdes mht. fordelingen af reflektive vs. non-reflektive former, mens de derimod adskiller sig signifikant fra de øvrige kategorier⁷ (“ting” + “generisk”

7. På grund af det meget lille antal forekomster i kategorien “ubestemt” er det ikke muligt at teste statistisk om den adskiller sig signifikant fra de øvrige. For at muliggøre statistisk testning er denne kategori derfor slået sammen med kategorien “flertal”, som den ser ud til at ligne mest.

+ “andet” vs. “person”: $\chi^2=67,88$; 1 frihedsgrad; $p<<0,01$. “ting” + “generisk” + “andet” vs. “ubestemt” + “flertal”: $\chi^2=2963,13$; 1 frihedsgrad; $p<<0,01$). Omvendt gælder det for kategorien “flertal” at der meget sjældent anvendes reflexive former; den adskiller sig således signifikant fra de øvrige kategorier (“person” vs. “flertal” + “ubestemt”: $\chi^2=729,98$; 1 frihedsgrad; $p<<0,01$). For de ovennævnte kategorier gælder det således at sprogbrugen ligger ret tæt op ad den norm der er blevet beskrevet i indledningen, dvs. at der ved entalsreferenter anvendes reflexive former mens der ved flertalsreferenter anvendes non-reflexive former. Kun i mellem 5 og 7 % af tilfældene ses der afvigelser fra normen. Anderledes ser det ud i forbindelse med reflexivt anvendte pronominer der henviser til en person. Her afviger sprogbrugen fra den præskriptivt givne norm i næsten en fjerdedel af tilfældene.

Man kan konkludere af undersøgelsen at typen af referent har væsentlig indflydelse på om der anvendes reflexive eller non-reflexive former, når man ser på gruppen af informanter under ét. Dette er naturligvis også hvad man ville forvente i forhold til skellet mellem entals- og flertalsreferenter; men mere overraskende viser undersøgelsen altså også at der er en tydelig forskel mellem reflexivt anvendte pronominer der refererer til en person, og reflexivt anvendte pronominer med andre typer af entalsreferenter – og at der er størst forskel mellem den præskriptivt givne norm og den faktiske sprogbrug i det førstnævnte tilfælde.

4. Syntaks

Den anden sproglige faktor der er inddraget i undersøgelsen, er de syntaktiske egenskaber i forholdet mellem det reflexivt anvendte pronomen og dets koreferent, altså det grammatiske eller “logiske” subjekt. Faktoren er inddraget ud fra hypotesen om at tendensen til at vælge en reflexiv form er stærkest når pronominet korefererer med sætningens grammatiske subjekt – i modsætning til når det korefererer med det der i indledningen blev beskrevet som et “logisk subjekt i en skjult sætning”. Hypotesen bygger først og fremmest på den eksisterende litteratur om emnet hvor det ofte angives at der er “usikkerhed”, “vaklen” o.l. i sprogbrugen i sidstnævnte tilfælde (Diderichsen 1974: 56-57; Hansen 1993: 176 f.; Hansen 1965: 112 f.; Mikkelsen 1975 [1911]: 262 f.).

Alle reflexivt anvendte pronominer blev derfor kategoriseret efter hvorvidt de korefererer med det grammatiske subjekt (jf. eksempel 5-14) eller ej. De reflexivt anvendte pronominer der **ikke** korefererer med det grammatiske subjekt, blev kategoriseret i de nedenstående seks underkategorier.

Koreference med “implicit forestilling”. Denne kategori er sammenfaldende med kategorien “anden reference” beskrevet i forrige afsnit. Forekomsterne er kendetegnede ved ikke at have nogen eksplicit koreferent, jf. eksempel 15 og 16.

Koreference med objekt i “akkusativ med infinitiv”-forbindelse
(8 forekomster):

- (17) jeg synes du skal lade hende komme ind på Kongens Nytorv og hente **sine** ting

Koreference mellem objekt og præpositionsforbindelse
(26 forekomster):

- (18) så går jeg op og hjælper Joan i **hendes** have

Koreference inden for nominalhypotagme (12 forekomster):

- (19) jeg har siddet en times tid med en lods fra Thyborøn uden **sine** tænder

Koreference med foranstillet sideordnet nominal (9 forekomster):

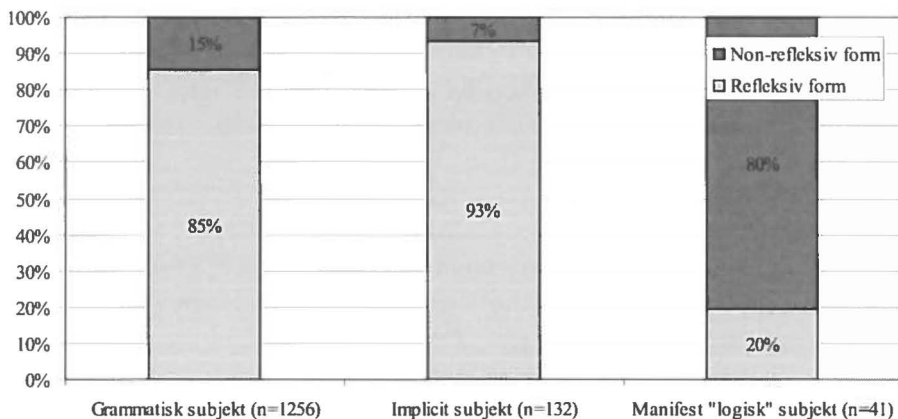
- (20) der er jo syv års forskel ikke på Ole og jeg hh og det er der også på hende og **sin** bror

Koreference med præpositionsforbindelse (11 forekomster):

- (21) det har i hvert fald været sejt for hende at skulle fortælle det til øh til **sine** omgivelser

Pga. det meget lave antal forekomster viste det sig nødvendigt at slå de fem sidstnævnte kategorier sammen til én kategori, “koreference med manifest logisk subjekt”, for at kunne teste resultatet statistisk.

Diagrammet i figur 2 afbilder resultatet af undersøgelsen i forbindelse med **entalsreferenter** (dvs. referencetyperne “person”, “ting”, “generisk” og “andet”).

Figur 2: Refleksivt anvendte pronominer, samlet, entalsreferent

Overordnet viser resultaterne at de syntaktiske egenskaber ved den refleksive konstruktion har væsentlig betydning for om der anvendes refleksive eller non-refleksive former. Resultaterne bekræfter hypotesen om at tendensen til at vælge en refleksiv form er stærkest når pronominet korefererer med sætningens grammatiske subjekt i modsætning til et logisk subjekt, dog med den væsentlige modifikation at der i sidstnævnte tilfælde må skelnes mellem pronominer der korefererer med en manifest størrelse i sætningen, og pronominer der refererer til en implicit forestilling. Pronominer der refererer til sætningens grammatiske subjekt, har således en signifikant højere andel af refleksive former end pronominer der korefererer med et manifest logisk subjekt ($\chi^2=118,85$; 1 frihedsgrad, $p < 0,01$), men en signifikant lavere andel af refleksive former end pronominer der refererer til en implicit forestilling ($\chi^2=5,48$; 1 frihedsgrad; $p < 0,05$). Den sidstnævnte forskel skyldes formentlig at forekomsterne i kategorien "implicit subjekt" udgøres dels af faste vendinger hvor der rent faktisk kun er mulighed for at anvende *sin*, dels af konstruktioner med generisk reference hvor der i sig selv er en kraftig tendens til at vælge refleksive former (jf. afsnit 3).

Det mest interessante aspekt ved resultaterne er efter min mening at andelen af refleksive former i de tilfælde hvor pronominet korefererer med et logisk, men ikke grammatisk subjekt, er så lav som den er: Kun i 20 % af tilfældene anvendes der her refleksive former, og det synes således mest oplagt at slutte at talesproget på dette område følger en

anden norm end den der fremstilles i de grammatikbeskrivelser der er inddraget i det forudgående. I talesprog af den type der er repræsenteret i DGCSS' korpus, synes normen således at være at der anvendes **non-refleksive** former ved henvisning til et manifest logisk subjekt. Resultaterne viser i øvrigt også meget tydeligt at den type af konstruktioner hvor et pronomen korefererer med et logisk subjekt, er uhyre sjældne i talesproget. De reflektivt anvendte pronominer med entalsreferent korefererer således i 88 % af tilfældene med sætningens **grammatiske** subjekt og kun i under 3 % af tilfældene med et logisk subjekt.

I forbindelse med **flertalsreferenter** gælder det også at de reflektivt anvendte pronominer altovervejende (i 96 % af tilfældene) korefererer med sætningens grammatiske subjekt. Her er der dog mht. valget mellem refleksive og non-refleksive former ingen forskel mellem pronominer der korefererer med et grammatisk subjekt, og pronominer der korefererer med et logisk subjekt.

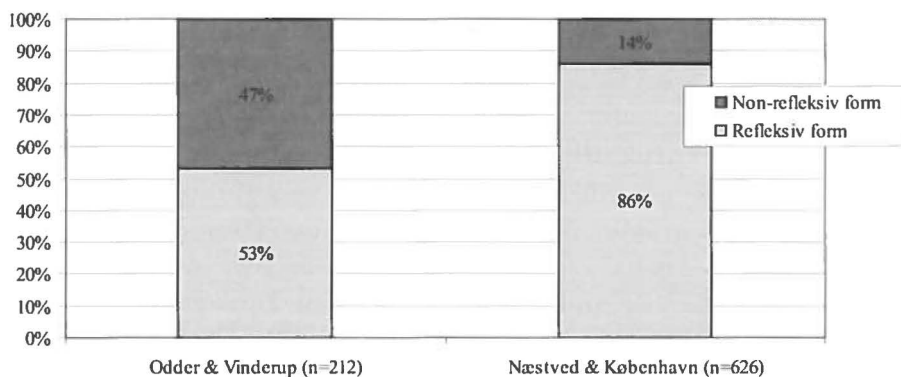
5. Regionale forskelle

Det er almindeligt kendt at der blandt jyske sprogbrugere er en relativt begrænset anvendelse af refleksive former (Diderichsen 1939: 91; Jul Nielsen 1986; Noesgaard 1951: 74-75; Togeby 2003: 146). Den mest omfattende undersøgelse af dette er foretaget af Bent Jul Nielsen på baggrund af seddelmaterialet i dialektarkiverne samt Jysk Ordbogs spørgelistemateriale. Han konkluderer for det første at den ofte meget generelt formulerede påstand om at anvendelsen af *sin* i Jylland er stærkt begrænset, må modificeres på den måde at dette først og fremmest drejer sig om de tilfælde hvor pronominet refererer til **en person**, mens der til gengæld ses en videre anvendelse af *sin* end i standarddansk i visse (ikke-refleksive) kontekster. For det andet konkluderer han at der ses regional variation mht. anvendelsen af *sin* også inden for det jyske dialektområde (Jul Nielsen 1986). Af relevans for denne undersøgelse, som jo kun inkluderer reflektivt anvendte pronominer, og som fra det jyske område kun inddrager sprogbrugere fra Odder i Midtøstjylland og Vinderup i Midtvestjylland, er det dog først og fremmest at Jul Nielsen finder at *hans* og *hendes* i disse områder af Jylland dominerer stærkt over *sin* ved henvisning til en person, mens der (ligesom i resten af Jylland) anvendes *sin*

ved andre typer af 3. person entals-referenter (Jul Nielsen 1986: 78). I forbindelse med flertalsreferenter anvender alle jyske dialekter først og fremmest *deres* (Jul Nielsen 1986: 56).

Forventningen til resultaterne vil på baggrund af ovenstående være at informanterne fra Odder og Vinderup har en lavere andel af refleksive former end informanterne fra Næstved og København i forbindelse med referencetyperen "person", mens der i forbindelse med andre typer af entalsreferenter samt ved flertalsreferenter ikke er nogen regionalt betingede forskelle.

Figur 3 afbilder resultaterne i forbindelse med referencetyperen "person".

Figur 3: Refleksivt anvendte pronominer, "person"-reference

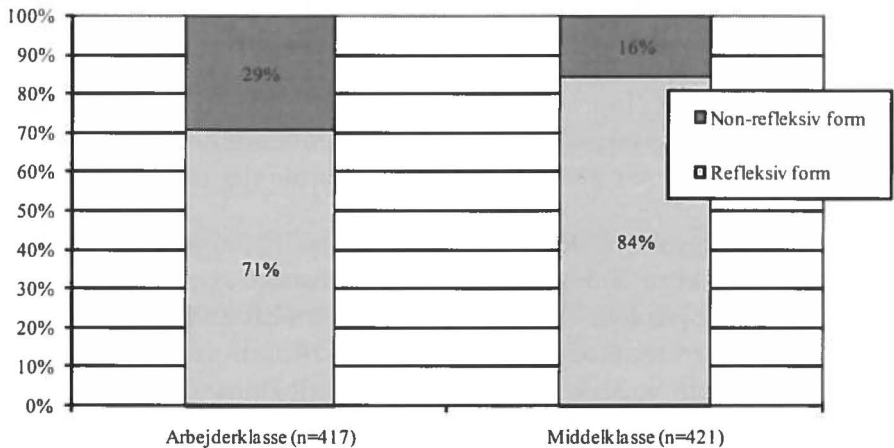
Resultatet svarer til forventningerne idet sjællænderne har en væsentlig større anvendelse af refleksive former end jyderne, som kun anvender refleksive former i godt halvdelen af tilfældene. Forskellen er statistisk stærkt signifikant ($\chi^2=96,57$; 1 frihedsgrad; $p < 0,01$).⁸ Derimod er der ingen forskel mellem jyder og sjællændere mht. andre typer af entalsreferenter ("generisk", "ting" og "anden type" set under ét) eller flertalsreferenter.

8. Der er derimod ingen signifikant forskel mellem informanterne fra Odder og Vinderup indbyrdes eller mellem informanterne fra Næstved og København.

Ud fra undersøgelsen kan det for det første konkluderes at Diderichsens og Jul Niensens beskrivelser af sprogbrugen i forbindelse med reflektivt anvendte pronominer i Jylland stadig er gældende på den måde at der ses regionalt betingede forskelle i forbindelse med referencetyperen "person", og vel at mærke kun her. Sprogbrugerne i Odder og Vinderup synes altså stadig at være påvirket af den traditionelle dialekt på dette område. For det andet kan det konkluderes at der – hvis Jul Niensens beskrivelse af at *hans* og *hendes* i de traditionelle dialekter har domineret stærkt over *sin*, holder stik – har fundet en tilnærmelse til standardsproget sted i Vinderup og Odder, idet der her trods alt anvendes reflektive former i lidt over halvdelen af tilfældene ved referencetyperen "person".

6. Sociale forskelle

Når det reflektivt anvendte pronomener henviser til en person, er der, som det ses af figur 4, den statistisk signifikante sammenhæng mellem talernes sprogbrug og deres sociale baggrund at middelklassetalerne i højere grad end arbejderklassetalerne anvender reflektive former ($\chi^2=22,12$; 1 frihedsgrad; $p < 0,01$).

Figur 4: Reflektivt anvendte pronominer, "person"-reference

Middelklassetalerne ligger altså i deres sprogbrug tættest på standardnormen. Dette skyldes formentlig både at middelklassetalerne har haft

en længevarende kontakt med undervisningssystemet hvor normen vedrørende reflektivt anvendte pronominer håndhæves, men formentligt også at middelklassetalere i højere grad end arbejderklassetalerne stræber efter at følge standardsprogsnormen (dvs. det sprog der opfattes som mest korrekt) og tilskynder deres børn til at gøre det samme.

Der er ingen statistisk signifikante forskelle mellem arbejder- og middelklassetalere mht. pronominer med anden type af entalsreference eller med flertalsreference. Der er i øvrigt heller ingen forskelle mellem mænd og kvinder mht. reflektivt anvendte pronominer.

7. Forandringer i anvendelsen af refleksive pronominer

Anvendelsen af refleksive pronominer i talesproget er ikke blevet studeret kvantitativt før den undersøgelse der præsenteres i denne artikel, men som beskrevet i indledningen synes der blandt en del sprogbrugere at være en fornemmelse af at non-refleksive former vinder frem i forbindelse med entalsreferenter, og at refleksive former omvendt vinder frem i forbindelse med flertalssubjekter.

I forbindelse med talerne fra København og Næstved vil en oplagt hypotese derfor være at non-refleksive former vinder frem i forbindelse med **entalsreferenter**, både når der sammenlignes i "virkelig" tid, dvs. når de gamle optagelser fra 1970'erne og 80'erne sammenlignes med optagelserne fra de seneste år, og når der sammenlignes i "forestillet" (*apparent*) tid, dvs. når ældre informanter sammenlignes med yngre.

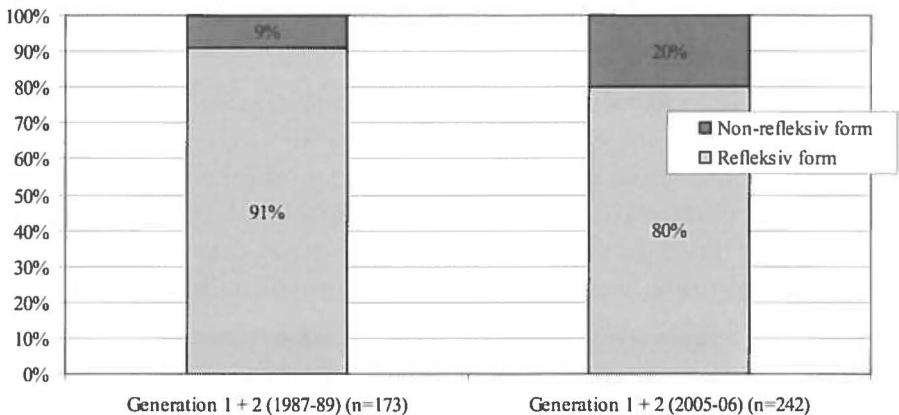
Mht. informanterne fra Odder og Vinderup må hypotesen være anderledes, i hvert fald med hensyn til reflektivt anvendte pronominer der refererer til en **person**. Det skyldes at den traditionelle dialekt her adskiller sig fra standardsproget, og at det 20. århundredes danske sprogsamfund om noget kendetegnes ved at dialekterne udjævnes, og at sprogbrugen uden for Københavnsområdet nærmer sig standardsproget. Den mest oplagte hypotese vil derfor være at refleksive former i Odder og Vinderup vinder frem i forbindelse med henvisning til en person.

Da der efter alt at dømme ikke er nogen forskel mellem jyske dialekter og standardsproget i forbindelse med **flertalsreferenter**, må hypotesen her være at refleksive former vinder frem overalt.

7.1. Forandring i virkelig tid (fra 1978-89 til 2005-07)

Resultaterne mht. forandring i virkelig tid bekræfter kun delvis hypoteserne.

For informanterne fra **Sjælland** og deres anvendelse af pronominer med **entalsreference** gælder det at der, når Næstved og København ses under ét, **ikke** er nogen signifikante forskelle mellem de gamle og de nye optagelser med generation 1 og 2. Når der alene ses på informanterne fra Næstved, er der heller ingen signifikante forskelle mellem sprogbrogeren i de gamle og i de nye optagelser. Det er der derimod når der ses på informanterne fra København for sig selv. Diagrammet i figur 5 afbilder resultaterne i forbindelse med pronominer der refererer til en person (der er ingen signifikant forskel ved de øvrige entalsreferenter).

Figur 5: Refleksivt anvendte pronominer, "person"-reference, København

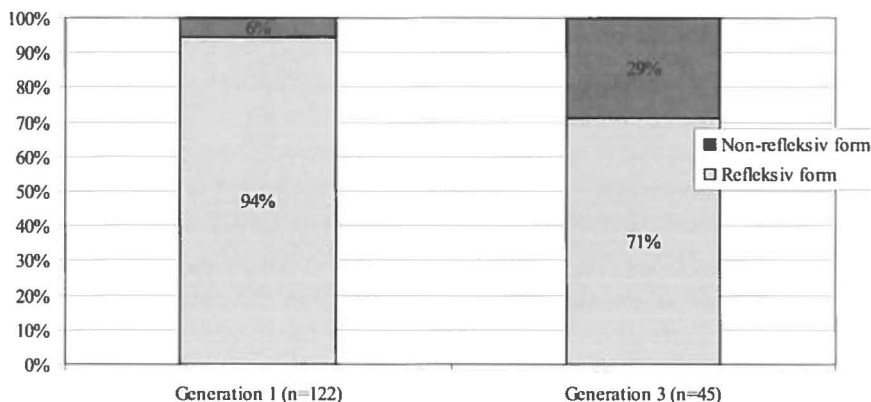
Som det fremgår, sker der et fald i andelen af refleksive former i perioden fra de gamle til de nye optagelser. Forskellen er statistisk signifikant ($\chi^2=7,87$; 1 frihedsgrad; $p<0,01$). Da København generelt antages at være foran mht. udviklinger i standardsproget, kan resultatet ses som en indikation af at der er en forandring på vej i det danske sprogsamfund i forbindelse med refleksivt anvendte pronominer der henviser til en person. Forandringen går i retningen væk fra den præskriptivt givne norm og mod det system der traditionelt er regnet som kendetegnende for sprogbrogeren i Jylland.

Hos informanterne fra **Jylland** set under ét er der ingen signifikant forskel mellem sprogbrugen i de gamle og de nye optagelser. Hvis man ser på Odder og Vinderup hver for sig, er der for få forekomster af reflektivt anvendte pronominer til at det er muligt at teste statistisk om der er forskel mellem de nye og de gamle optagelser. Resultaterne af undersøgelsen bekræfter altså **ikke** hypotesen om at reflektive former i Odder og Vinderup vinder frem i forbindelse med henvisning til en person, og der synes altså ikke at være sket en tilnærmelse til standardnormen i den undersøgte periode.

Mht. reflektivt anvendte pronominer med **flertalsreference** er der ingen signifikante forskelle mellem de nye og de gamle optagelser, hverken når alle lokaliteter ses under ét, eller når der ses på lokaliteterne hver for sig.⁹ Hypotesen om at reflektive former er på vej frem her, kan altså **ikke** bekræftes.

7.2 Forandring i forestillet tid (mellem generationerne)

Når man i de **nye optagelser** sammenligner sprogbrugen hos yngre og ældre informanter mht. reflektivt anvendte pronominer der henviser til en **person**, er der kun på én lokalitet signifikant forskel. Det er i Næstved ($\chi^2=14,59$; 1 frihedsgrad; $p<0,01$), hvor resultaterne viser at de yngre informanter anvender færre reflektive former end de ældre, jf. figur 6.

Figur 6: Refleksivt anvendte pronominer, "person"-reference, Næstved 2005-06

9. Der er kun for København forekomster nok til at teste resultaterne statistisk for lokaliteten for sig selv.

Her bekræfter resultaterne således hypotesen om at non-refleksive former vinder frem i forbindelse med entalsreferenter, i hvert fald ved entalsreferenter der henviser til en person. Udviklingen i forestillet tid svarer til den udvikling der ses i virkelig tid i København (jf. afsnit 7.1).

I København ses samme tendens idet generation 1 har en andel af refleksive former på 84 % mens generation 2 kun har 75 %, men forskellen er her ikke stor nok til at være statistisk signifikant. Den mest sandsynlige forklaring på denne forskel mellem Næstved og København er efter min mening at aldersforskellen mellem de informantgrupper der sammenlignes, er større i Næstved end i København: I Næstved sammenlignes generation 1 med generation 3 i stedet for, som i København, generation 2.

I Jylland er der hverken i Odder eller Vinderup signifikante forskelle mellem generationerne mht. refleksivt anvendte pronominer der henviser til en person, så heller ikke i forestillet tid kan hypotesen om at refleksive former i Jylland vinder frem ved henvisning til en person, bekræftes.

I de **gamle optagelser** er det kun muligt at sammenligne i forestillet tid i Odder og København, og i Odder er der for få forekomster af refleksivt anvendte pronominer til at det er muligt at teste resultatet statistisk. Det er det derimod i København, men χ^2 -test for uafhængighed viser her at der **ikke** er nogen signifikant forskel mellem generation 1 og 2. Dette indikerer at der på dette tidspunkt, dvs. i 1980'erne, ikke var nogen igangværende forandring mht. refleksivt anvendte pronominer, og at den forandring der synes at være i gang i dag, altså er af nyere dato.

Mht. refleksivt anvendte pronominer der henviser til **andre typer af entalsreferenter** end en person, er der alle steder for få forekomster til at resultaterne kan testes statistisk. Det er dermed ikke muligt at be- eller afkræfte om non-refleksive former vinder frem her.¹⁰

---

10. Da tendenserne ikke er de samme på de forskellige lokaliteter (nogle steder falder andelen af refleksive former mens den andre steder stiger fra de ældre til de yngre informanter), giver det ikke umiddelbart mening at slå lokaliteterne sammen for at få forekomster nok til at muliggøre statistisk test.

For refleksivt anvendte pronominer med **flertalsreference** er der i de nye optagelser på ingen af lokaliteterne forekomster nok til at teste forskellene statistisk. Det er der hvis lokaliteterne slås sammen, og resultatet viser at der **ikke** er signifikante forskelle mellem generationerne.¹¹ Heller ikke i forestillet tid bekræfter resultaterne altså hypotesen om at refleksive former skulle være på vej frem.

8. Diskussion

Undersøgelsen har vist at valget af refleksive vs. non-refleksive former i forbindelse med refleksivt anvendte pronominer i meget høj grad afhænger dels af numerus dels, i singularis, af hvorvidt der er tale om en person eller ej. Med hensyn til sidstnævnte fænomen er den egentlige faktor formentlig hvorvidt der er tale om en størrelse med et køn (i betydningen hankøn vs. hunkøn), for i forbindelse med generisk reference hvor der også refereres til en, dog generaliseret, person, anvendes i modsætning til ved "person"-reference helt overvejende *sin*. Der synes altså i dansk talesprog at være en tendens til, som Diderichsen beskriver det, at lade flertalsbetegnelsen og modsætningen maskulinum vs. femininum gå forud for reflektivbetegnelse (Diderichsen 1939: 91).

Førstnævnte tendens er for længst slået igennem i standardsproget, og anvendelsen af *deres* i stedet for *sin* anses i dag for at være den korrekte sprogbrug også i skriftsproget, mens tendensen til at vælge *hans* eller *hendes* frem for *sin* traditionelt (og også af Diderichsen) betragtes som et jysk dialekttræk, og for ukorrekt i skriftsproget (jf. afsnit 1). Denne undersøgelses resultater tyder dog på at sidstnævnte tendens snarere er et generelt træk ved dansk talesprog, som imidlertid er i konflikt med standardnormen og dermed undertrykkes. Det er således bemærkelsesværdigt at tendensen til at anvende *hans* og *hendes* er tydeligst dels i de traditionelle jyske dialekter som pga. den geografiske og kulturelle afstand til normcentrummet København har været mindst påvirket af standardnormen, dels hos arbejderklassetalerne, som har haft en mindre

---

11. I de gamle optagelser er der hverken i København eller Odder hver for sig eller i de to lokaliteter set under ét nok forekomster af refleksivt anvendte pronominer med flertalsreference til at muliggøre statistisk test.

intens kontakt med uddannelsessystemet (og dermed den kodificerede norm) end middelklassetalerne.

Når de non-refleksive former tilsyneladende har vundet frem på Sjælland i de seneste årtier i forbindelse med henvisning til en person, mener jeg derfor ikke at der er tale om et nyt fænomen i talesproget, eller at der er sket en påvirkning fra jysk. Det er derimod mere sandsynligt at der er tale om en afsvækkelse eller fleksibilisering af standardnormen som følge af de processer i det senmoderne sprogsamfund der er blevet betegnet som demotisering af standardsproget (Mattheier 1997) eller destandardisering (Daneš 2006). Der henvises her til processer hvor tidligere stigmatiserede typer af sprogbrug revaloriseres med en mere kompleks situation til følge mht. hvad der anses for det "bedste" sprog:

...eine gesellschaftliche Teilgruppe ausgebildet, die die Gültigkeit der Norm, die sie in der Schule gelernt hat, in Frage stellt. Der diastratische Geltungsbereich der Norm wird eingeschränkt. Ebenso können auch diatopische oder diastratische Beschränkungen stattfinden, wenn die kodifizierte Norm nur noch die Sprache bestimmter konservativer Kreise oder bestimmter Textsorten ist. Aber auch die Gültigkeit der Standardvarietät als Ganzes kann in einer Sprachgemeinschaft in Frage gestellt werden. (Mattheier 1997: 7)

Denne mere komplekse situation fører til at presset på den enkelte taler i retning af at rette ind efter den konservative norm lettes, og en sådan demotisering kunne således forklare hvorfor sprogbrugen hos sjællandske talere tilsyneladende har udviklet sig i retning væk fra standardnormen i de seneste år. Det kan også forklare hvorfor standardiseringen mht. refleksive pronominer synes at være stoppet i Jylland, specielt når det tages med i betragtning at den traditionelle sprogbrug i Jylland faktisk minder om en radikal version af den moderne københavnske.

9. Konklusion

Undersøgelsen har bekræftet at sprogbrugen i forbindelse med refleksivt anvendte pronominer i moderne dansk talesprog er variabel, og at variationen til dels er geografisk betinget på den måde at jyske

150

sprogbrugere har en lavere anvendelse af refleksive former end sjæl-
lænderne i forbindelse med reference til en person (og kun her).
Valget af refleksive vs. non-refleksive former er kraftigt influeret af
hvilken type referent der er tale om, og af om pronominet korefererer
med sætningens grammatiske subjekt eller med et "logisk" subjekt. I
sidstnævnte tilfælde synes normen i talesproget, i modsætning til den
præskriptivt givne norm, at være at der anvendes non-refleksive former
også ved entalsreferenter.

Resultaterne indikerer at der er en forandring i gang på Sjælland i for-
bindelse med pronominer med entalsreference (i hvert fald hvis der
henvises til en person), og at forandringen går i retning af at der anvendes
non-refleksive former i disse tilfælde – i modsætning til hvad den præ-
skriptivt givne norm angiver, og i lighed med det system der traditionelt
er blevet regnet som kendetegnende for jysk sprogbrug. Derimod kan
der ikke påvises forandring i sprogbrugen hos de jyske informanter, så i
det omfang der her er sket en standardisering i retning af den standard-
danske norm i Vinderup og Odder, må den primært have fundet sted i
perioden før de første optagelser i 1970'erne og 80'erne. Undersøgelsen
tyder heller ikke på at der er nogen forandring i gang i forbindelse med
refleksivt anvendte pronominer med flertalsreference.

Henvisninger

- Brandt, S. (1996). *Pas på sproget – en håndbog*. København: Amanda.
- Brøndum-Nielsen, J. (1965). *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk
Fremstilling. Vol. V: Pronominer*. København: Københavns Universitets
Fond til Tilvejebringelse af Læremidler.
- Daneš, F. (2006). Herausbildung und Reform von Standardsprachen
und Destandardisierung, i Ammon, U., N. Dittmar, K.J. Mattheier,
& P. Trudgill (red.) *Sociolinguistics/Soziolinguistik*, Berlin: Walter de
Gruyter, 2197-2209.
- Diderichsen, P. (1939). *Om pronominerne sig og sin*. København: Ejnar
Munksgaard.
- Diderichsen, P. (1974). *Elementær dansk grammatik* (3. udg.). København:
Gyldendal.
- Galberg Jacobsen, H. & P. Stray Jørgensen (2005). *Håndbog i Nudansk*
(5. udg.). København: Politikens Forlag.

- Gregersen, F. (Udk.). The data and design of the LANCHART study, *Acta Linguistica Hafniensia* 41.
- Hansen, A. (1965). *Vort vanskelige sprog* (2. udg.). København: Grafisk Forlag.
- Hansen, A. (1967). *Moderne dansk*. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, E. (1993). *Rigtigt dansk* (2. udg.). København: Hans Reitzel.
- Hvordan staver studenterne? – en undersøgelse af stavfejl i studentereksamenstilene 1998* (2002). København: Undervisningsministeriet.
- Jul Nielsen, B. (1986). Om pronominet *sin* i jysk, *Danske Folkemål* 28, 41-100.
- Mattheier, K.J. (1997). Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen europäischen Standardsprachen, i Mattheier, K. J. & E. Radtke (red.) *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1-9.
- Mikkelsen, K. (1975 [1911]). *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg håndbog for viderekomne og lærere* (Fotografisk optryk af 1. udg.). København: Hans Reitzel.
- Noesgaard, A. (1951). *Danske dialekter og skolebørns skriftlige arbejde*. København: Nordisk Forlag.
- Retskrivningsordbogen* (2001). (3. udg.). København: Dansk Sprog-nævn.
- Togebj, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Wiwel, H.G. (1901). *Synspunkter for dansk sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

Fra sukkerproduktion til tekstproduktion

Bente Lihn Jensen

1. Introduktion

Hvad har sukkerproduktion og tekstproduktion med hinanden at gøre? Mere end man umiddelbart skulle tro. De resultater der her skal præsenteres, bygger nemlig empirisk på en samling danske og italienske tekster fra det såkaldte SugarText-korpus. Dette korpus præsenteres i afsnit 2, og teksterne omhandler netop sukkerproduktion. Formålet med artiklen er dels at vise at der på såvel makroniveau som mikroniveau kan være forskel i den måde en tekst/tekstsekvens/ytring er opbygget på i de danske og de italienske tekster, dels at argumentere for at forskellene kan forklares som værende typologisk betingede.¹ På det overordnede tekstplan, dvs. på makroniveau (se fx Matthiessen & Thompson (1988) samt Lundquist (2003: 248)), kan opbygningen være væsensforskellig forstået på den måde at mens de danske tekster i alle tilfælde fremstiller sagen i kronologisk orden, er det kun en del af de italienske tekster der følger det mønster. På mikroniveau drejer det sig om hvordan situationer hhv. karakteristik, dvs. en generalisering af en tilgrundliggende situation², er italesat i teksterne på de to sprog.

Inden vi går over til at se nærmere på resultaterne af undersøgelsen i afsnit 4 og tolkningen af dem i afsnit 5, skal der i afsnit 2 gives en kort præsentation af SugarTexts samt af sukkerproduktionen og dens faser. I afsnit 3 præsenteres de analyseredskaber der er anvendt i forbindelse med undersøgelsen.

---

1. Andre forskelle er behandlet i Lihn Jensen (2009).

2. Forskellen på situationer og karakteristik er den at mens situationer refererer til én situation/ét situationsforløb ude i verden, er der ved karakteristik tale om en norm, et almengyldigt forhold. Forskellen er fx den mellem *blive*-passiv og *-s*-passiv, som er illustreret i E. Hansen (1998: nr 4 side 7) *Der bliver talt dansk i Frankrigvs. Det tales ikke dansk i Frankrig.*

2. SugarTexts

Dette tekstkorpus består af en samling autentiske tekster der beskriver hvordan sukkerfremstilling på basis af sukkerroer foregår.³ Teksterne er hentet dels fra trykte medier dels fra internettet: lærebøger, encyklopædier, enkelte fagbøger, sukkerfabrikkers hjemmeside og brochurer samt andre former for formidlingstekster. Der er tekster på adskillige sprog. Ud over de danske og de italienske tekster, som danner grundlag for den aktuelle undersøgelse, findes der tekster på engelsk, fransk, russisk, spansk og tysk. Der arbejdes på at gøre korpusset offentligt tilgængeligt elektronisk. I skrivende stund (primo 2009) kan det dog ikke oplyses hvornår.

Det danske korpus består af 16 tekster. Der er tre tekster der skiller sig ud ved at være markant kortere end flertallet. Det drejer sig om DA5, DA14 og DA15, som er på henholdsvis 515, 719 og 776 tegn med mellemrum. Der er ligeledes en der er langt længere end flertallet. Det er DA12, der er på 5.966 tegn med mellemrum. De øvrige er på omkring 1800 tegn.

Det italienske korpus indeholder 15 tekster, men i realiteten er der kun tale om 14, da IT5 er så fragmenteret at sammenhængen mangler. Jeg har en formodning om at der kan være tale om undertekster til billeder hvor billederne er udeladt. De øvrige 14 italienske tekster er af meget varierende længde. Den korteste (IT2) er på 1.046 tegn, og den længste (IT4) er på 4.498. De øvrige 12 er af varierende længde fra 1.141 (IT6) til 3.700 (IT1).

For at læserne kan danne sig et mere konkret indtryk af hvordan en sådan tekst kan se ud, er en af de danske tekster gengivet i (1). Det drejer sig om en tekst fra De Danske Sukkerfabrikker – Danisco med titlen *Fra sukkerroe til sukkerskål*.

- (1) Efter indvejningen tippes roelæset ned i roedepotet, hvor roerne spules med en vandkanon. På den måde bliver jord og sten skyllet af. Mudderet løber ud i nogle store slambassiner, hvor jord og

---

3. *SugarTexts* er blevet til på initiativ af en af mine kolleger på CBS, Viktor Smith. I Smith (2003) gøres der rede for overvejelserne bag.

sten bundfælder [...]. Fra roedepotet føres sukkerroerne ind i roevasken, hvor de sidste rester af jord skylles af. For at udvinde sukkeret fra roerne, bliver de skåret i tynde snitter, og på et transportbånd føres snitterne hen til et såkaldt "diffusionsapparat". I apparatet overskylls roestykkerne med 70 grader varmt vand, der udtrækker sukkeret. I løbet af 70 til 90 minutter er alt sukkeret vasket ud af roesnitterne, som derefter presses fra til dyrefoder. Det varme sukkervand fra diffusionsapparatet indeholder [...] forskellige urenheder. Urenhederne fjernes ved, at der blandes læsket kalk i sukkersaften. Når saften herefter opvarmes og blandes med kuldioxid, udfældes kalken i form af små partikler. Kalkpartiklerne binder samtidig urenhederne til sig. Kalkpartiklerne og urenhederne fjernes fra saften i nogle store filtre [...]. Den rene sukkersaft løber ud på den ene side af filtret, og på den anden side samles kager af kalkslam. Sukkersaften er nu en lysegul væske, som føres til de store fordampe-apparater. Her varmes sukkersaften op, og ved inddampning koges ca. 75% af vandet bort. [...] Tyksaften bliver [...] hældt over i nogle store kogeapparater, hvor saften koger ved atmosfærisk undertryk. [...] Efterhånden som vanddampen ledes bort, dannes der krystaller i saften. Sukkersaften er nu en tyk, brun grød, der pumpes over i store centrifuger. I centrifugerne slynges det brune stof – siruppen – ud af sukkergrøden. Kogningen og centrifugeringen sker i flere omgange. Og til sidst kan man hælde ren, hvid melis ud af centrifugerne.⁴ (DA2)

2.1. Sukkerfremstillingen og dens faser

Som nævnt i foregående afsnit foregår sukkerfremstillingen stort set ens i alle lande, og som det siges i en af de italienske tekster "er fremstillingen ikke kompliceret, men den består af talrige delprocesser" (IT15 min oversættelse). Når man skal beskrive fremstillingen, kan man anskue forløbet fra det tidspunkt hvor sukkerroerne ankommer til sukkerfabrikken og til det tidspunkt hvor råmateriale forlader fabrikken igen i form af melis, fra to forskellige synsvinkler. Den ene vedrører roens vej fra det ene sted til det andet i produktionsanlægget, den anden vedrører råmateriale, der undervejs i produktionsanlægget konstant skifter karakter.

---

4. Udeladelserne [...] er ikke mine. De er foretaget af redaktørerne af SugarTexts.

130

Som eksempler på førstnævnte synsvinkel kan nævnes følgende fra (1): *Efter indvejningen tippes roelæsses ned i roedepotet (periode 1) og ... på et transportbånd føres snitterne hen til et såkaldt "diffusionsapparat" (periode 5). I umiddelbar forlængelse følger beskrivelse af råmateriale fra den anden synsvinkel. I første tilfælde kan man udlede at råmateriale ændres fra beskidt til delvist rent: (Efter indvejningen tippes roelæsses ned i roedepotet,) hvor roerne spules med en vandkanon. I det andet tilfælde ændres råmateriale på den måde at sukkeret til en start er i roestykkerne og efterfølgende er trukket ud i det varme vand: (... på et transportbånd føres snitterne hen til et såkaldt "diffusionsapparat".) I apparatet overskylles roestykkerne med 70 grader varmt vand, der udtrækker sukkeret (periode 6).*

Den sammenhæng der ude i virkeligheden er mellem enheder i produktionsanlægget og råmaterialelets forandring, er skitseret i Oversigt 1. I kolonne 1. nævnes de enheder der indgår i produktionsanlægget. I kolonne 2. angives de aktiviteter/handlinger⁵ der foregår på de forskellige lokaliteter. I enkelte tilfælde indgår en lokalitet ikke i det egentlige produktionsforløb, men fungerer derimod som opbevaringssted. I dé tilfælde foregår der ikke nogen aktivitet/handling, hvilket i oversigten angives med parentes ( ), der signalerer tilstand. I kolonne 3. anføres råmaterialelets forskellige kendetegn undervejs i produktionen. Læser man således lodret inden for den enkelte kolonne, kan man eksempelvis danne sig et indtryk af hvordan produktionsapparatet er udformet. Læser man derimod vandret, kan man i den enkelte række se hvilken aktivitet/handling der er knyttet til en given lokalitet, samt hvilken form for produkt der produceres på en given lokalitet.

---

5. 'aktivitet' dækker norm/regel, mens 'handling' dækker specifik situation – jf. note 2.

1. Sukkerfabrikken med dens forskellige enheder i produktionsanlægget	2. Aktivitet/Handling¹ (eller Tilstand)⁶	3. Råmaterialets beskaffenhed efter endt bearbejdning
depot	(opbevare)	(beskidte roer som de modtages fra landmanden)
transportrende	forvaske og transportere	roer rensed for græs og sten
roevask	vaske	rene roer
snitemaskine	skære i mindre dele	snitter
diffusionsapparat/ ekstraktionsapparat	trække sukker ud	sukkerholdig saft = råsaft
saturationsanlæg	fjerne urenheder	råsaft tilsat læsket kalk
filtre	filtrere = rense	råsaft rensed for urenheder = tyndsafte
fordampeapparat	inddampe	tyksafte
kogeapparat	opvarme til 80° samt tilsætte flormelis = udkrystallisere	fuldmasse, der består af sukkerkrystaller omgivet af modersirup
centrifuge	centrifugere	sukkerkrystaller adskilt fra modersirup
åben centrifuge	udtage sukkerkrystaller	fugtige sukkerkrystaller
tørretromle	tørre færdigt	tørre, varme sukkerkrystaller
sigte	afkøle samt sigte	afkølede ensartede sukkerkrystaller = færdigt produkt
sukkersilo	(opbevare)	(færdigt produkt)
pakkeri	pakke	emballeret færdigprodukt

Oversigt 1. Sukkerproduktion opdelt på produktionsenheder, aktivitet/handling og råmaterialets beskaffenhed efter endt bearbejdning i den nævnte produktionsenhed

6. For definition af de tre termer 'aktivitet', 'handling' og 'tilstand' se afsnit 3.2.

3. Analyseapparat

Inden vi går over til at beskrive data, skal vi kort gøre rede for de analyseredskaber der er anvendt i beskrivelsen af data. Det drejer sig om 1. tekststrukturering, 2. situationer: klassifikation og typologi, herunder i 2.1. relokation samt 3. sprogtypologi.

3.1. Tekststrukturering

Undersøgelsen af den overordnede tekststruktur bygger på den analysemodel der er fremlagt i Matthiessen & Thompson (1988). Modellen tager udgangspunkt i prædikationer (eng. *clauses*). Ifølge forfatterne kan de indgå i *clause combining* eller kan optræde i indlejrede sætninger, kaldet *embedding*. Inden for *clause combining* skelnes der mellem *hypotaxis* (underordning på det mentale plan) og *parataxis* (sideordning på det mentale plan).⁷ *Hypotaxis* foreligger mellem to størrelser der kaldes henholdsvis nukleus og satellit. Satellitdelen er underordnet nukleus og kan udtrykke forskellige forhold som fx temporale, kausale og uddybende (som i artiklen benævnes *elaboration*). *Parataxis* kan derimod forekomme mellem 1. flere nuklei, 2. flere satellitter og 3. flere nukleus-satellit enheder. I sådanne tilfælde tales der om listestruktur.⁸

Den enkelte sætning kan indeholde nukleus og satellit. Det samme kan en periode, en tekstsekvens, og en hel tekst. I sidstnævnte tilfælde taler man om overordnet nukleus/satellit eller makronukleus og makrosatellit.

3.2. Situationer: klassifikation og typologi

Undersøgelsen af situationer, som enten er konkret til stede i en tekst, eller som er underliggende den karakteristik der gives (jf. note 2), bygger på Durst-Andersens klassifikation fra 1992. I modellen skelnes der mellem simple og komplekse situationer. De simple situationer defineres som situationer der kan opleves umiddelbart, og der skelnes mellem tilstande og aktiviteter på basis af forskellig værdi af det

7. Da der er tale om en kognitiv tilgang, er betegnelserne '*hypotaxis*' og '*parataxis*' bevaret. De adskiller sig således fra 'hypotakse' og 'paratakse', som er syntaktiske begreber.

8. For yderligere oplysninger se fx Lihn Jensen (1999b: 555-556) og Skytte & Korzen (2000: 65-80).

semantiske træk [dynamik]: tilstande er kendetegnet ved [-dynamik], aktiviteter ved [+dynamik]. I modsætning til de simple situationer er en kompleks situation et mentalt konstrukt, der består af en proces, der er udtrykt i en underliggende proposition p, og som er efterfulgt af en tilstand, der er udtrykt i en underliggende proposition q, og som er betinget af processen. Set som et hele kaldes en kompleks situation for en handling. Handlinger kan i modsætning til tilstande og aktiviteter ikke opleves umiddelbart. Det man umiddelbart kan opleve, er enten processen eller tilstanden. Som eksempler kan nævnes: tilstand: *stå i kø*, aktivitet: *gå på række*, handling: *stille sig i kø*.

Ud over denne klassifikation opererer Durst-Andersen (2007) med en typologi der går på tværs af klassifikationen. Der skelnes mellem fire former for situation:

1. **lokationsbaseret** situation – foreligger, når en af kernepropositionens entiteter siges at være/blive positioneret som figur på en særlig måde, fx *sidde, sætte sig, sætte*
2. **possessionsbaseret** situation – foreligger når en af kernepropositionens entiteter er kendetegnet ved at være/komme i besiddelse af noget eller ved at mangle/afgive noget, fx *have, eje, administrere, give, få, modtage*
3. **experiencebaseret** situation – foreligger når en af kernepropositionens animerede entiteter oplever noget. Det kommer fx til udtryk i verber som: *se, høre, erfare, opdage*
4. **kvalifikationsbaseret** situation – foreligger når en af kernepropositionens entiteter tilskrives en kvalitet

Mens de to første situationstyper er nogle der vedrører den ydre verden, vedrører de to sidstnævnte den indre verden.

↓ Form for forankring	Klassifikation af situationer → ↓ Situationstypologi	Simple		Komplekse
		Tilstand ——	Aktivitet ~~~~~	Handling ~~~ —
Ydre forankring	Lokation	<i>ligge</i>	<i>krybe</i>	<i>lægge</i>
	Possession	<i>have</i>	<i>administrere</i>	<i>give</i>
Indre forankring	Experience	<i>vide</i>	<i>undervise</i>	<i>få at vide</i>
	Kvalifikation	<i>være glad</i>	<i>glæde sig over</i>	<i>opmuntre</i>

Oversigt 2. Situationsklassifikation og -typologi^{9 10}

3.2.1. Relokation

I relation til de lokationsbaserede situationer inddrager undersøgelsen begrebet relokation, som er introduceret i Smith (2003). Benævnelsen er inspireret af Talmys begreb *motion event* og er defineret som “relocation, i.e. moving from one location (Loc₁) to another (Loc₂).” Verber der udtrykker relokation benævnes også relokationsverber i artiklen, og det siges at de er “location based action verbs” (idem: 73).

Begrebet indtager en central plads i de fleste af de arbejder der vedrører SugarTexts. Ud over Smiths egne artikler (se bl.a. 2003 og 2006) drejer det sig primært om en del specialer, som inden for de seneste år er skrevet af studerende på CBS.¹¹

Afhængigt af leksikaliseringsmønstrene skelnes der mellem de semantiske træk [Manner] og [Path]. Danske relokationsverber siges at være kendetegnet ved at udtrykke [Manner] i verbet og være efterfulgt af en satellit der udtrykker [Path], fx: *svømme ind, pumpes op, styrtes ned*. De

9. Grafikken i forbindelse med de tre typer situationer skal læses: — = statisk, ~~~~~ = dynamisk, ~~~|— = dynamisk efterfulgt af statisk. Den dynamiske del af en handling forårsager den efterfølgende statiske del. | = fører til.

10. En varm tak til min kollega Per Durst-Andersen, som har været mig behjælpelig i forbindelse med udarbejdelsen af denne oversigt.

11. Disse omhandler sprogene: fransk, italiensk, russisk, spansk og tysk.

romanske sprog siges derimod hyppigt at udtrykke [Path] i leksemet, mens udtryk for [Manner] er fakultivt (udtrykt ved () i det sidste af følgende eksempler), fx: *entrare* (bevæge-sig-ind), *uscire* (bevæge-sig-ud), *trasportare a Loc₂ (mediante nastro)* (transportere til Loc₂ (ved-hjælp-af (transport)bånd)). Nok så vigtigt for denne undersøgelse gøres der opmærksom på at verber der leksikalisierer [Manner], er procesorienterede, dvs. de vedrører p-propositionen der indgår i den komplekse situation, hvorimod verber der leksikalisierer [Path], er q-orienterede, dvs. tilstandsorienterede (op.cit: 73-74).

3.3. Sprogtypologi

Den forklaringsmodel der benyttes til at forklare typologiske forskelle på i hvert fald mikroniveau, er den jeg i andre sammenhænge (se fx Lihn Jensen (2005)) har kaldt centri-typologien. Der er tale om en leksikonbaseret typologi der ser dansk som hørende til de såkaldt endocentriske sprog, mens italiensk som et af de romanske sprog hører til de såkaldt exocentriske sprog. **Endocentriske sprog** er kendetegnet ved at der er tendens til at leksemer med stor intension og lille ekstension, dvs. leksemer med konkret og specifik betydning, gennemgående findes inden for verber – som eksempler kan nævnes: *gå, cykle, ride, sejle*, der alle angiver bevægelse, men adskiller sig ved den måde bevægelsen foregår på. På de **exocentriske sprog** er der derimod en udpræget tendens til at de samme kendetegn findes inden for substantiver: *mammifero, carnivoro, mollusco*. Disse forskelle er illustreret i Oversigt 3, hvor de italienske substantivers betydning er gengivet i rubrikken med dansk.

	stor intension = + specifik lille ekstension = + konkret	lille intension = -specifik stor ekstension = -konkret
verber	<i>gå, cykle, ride, sejle</i>	<i>andare (= bevæge-sig) ~ a piedi, in bicicletta, a cavallo, in barca</i>
substantiver	<i>mammifero, carnivoro, mollusco</i>	<i>pattedyr, rovdyr, bløddyr</i>

Oversigt 3: Forskelle i leksikaliseringsmønstre på dansk (**endocentriske sprog**) og italiensk (**exocentriske sprog**)¹²

12. For yderligere oplysninger kan fx henvises til Herslund (1994) og Lihn Jensen (2006).

4. Resultater

Lad os starte med at se på teksterne på makroniveau (afsnit 4.1.) for derefter at rette blikket mod situationstypologien (4.2.).

4.1. Tekstopbygning på makroniveau

Med undtagelse af DA8, der indeholder en makronukleus og en makrosatellit, er teksterne i det danske korpus alle bygget kronologisk op. Dvs. at tekststrukturen er en listestruktur (*først... så... så... derefter...*), hvor hver del som minimum indeholder en nukleus-del. Andre strukturmuligheder er nukleus-satellit eller satellit-nukleus. Pladsen tillader ikke at dette aspekt uddybes. I to af teksterne (DA5 og DA15), der er blandt de korteste i samlingen, indeholder teksten kun kvalifikationsbaserede beskrivelser. Det samme gælder for DA8, der stammer fra *Den Store Danske Encyklopædi*. Teksten i sin helhed er ikke lige så kort som de førnævnte tre tekster, men den overordnede nukleusdel, hvori sukkerfremstillingen kort gengives, er på 218 tegn med mellemrum. I den overordnede satellit uddybes forskellige forhold ved fremstillingen.

En del af teksterne i det italienske korpus er overordnet set bygget op på samme måde som de danske. Det drejer sig om 10 af teksterne. En af teksterne IT8 starter bemærkelsesværdigt ved udtrækningen, men beskrivelsen er i øvrigt kronologisk som de andre. Tre af de resterende fire tekster er derimod bygget op omkring en overordnet nukleus, hvortil der er knyttet en satellit i form af en såkaldt *elaboration*, dvs. uddybning. Denne *elaboration* er udformet som en listestruktur, hvor kronologien igen får overtaget. Denne form for tekststruktur findes i tre tekster: IT10, IT11 og IT15.

IT10 henvender sig til børn. At dømme ud fra titlen ("Min første bog om bondegården": min oversættelse) og tekstens sproglige udformning er der tale om en bog der henvender sig til børn i underskolen. Den overordnede nukleusdel oplyser bl.a. at hele produktionen foregår maskinelt. Det uddybes så i en satellit der er udformet som en listestruktur: først listes der med talangivelse seks faser; og efterfølgende følger en beskrivelse af endnu et par faser i produktioner. Hver af de seks afsnit er bygget op som en periode omkring et finit verbum, og hver periode beskriver en kvalifikationsbaseret situation. Faserne 2 og 3 er gengivet i (2).

(2) ...2. Le radici vengono tagliate a fettine sottili: le fettucce. 3. Le fettucce vengono messe a bagno in acqua tiepida che si carica di zucchero. (IT10)

(...2. DET_{det} roer komm-_{3.p.pl.} skær-_{p.p.f.pl.} til små-skiver tynde: DET_{det} snitter. 3. DET_{det} snitter komm-_{3.p.pl.} anbring-_{p.p.f.pl.} i bad i vand lunkent som sig last-_{3.ps.sg.} af sukker = ...2. Roerne bliver skåret i tynde små skiver kaldet snitter. 3. Snitterne anbringes i lunkent vand som bliver sukkerholdigt.)¹³

En lignende struktur med en satellit som listestruktur i en *elaboration* findes i IT15, der er en leksikonartikel. Dog er der her den meget markante forskel at de enkelte punkter ikke er nummererede, men indledt af et verbalsubstantiv. Disse er understreget i (3), og jeg tolker at de tjener som overskrift/stikord snarere end som subjekt på grund af skilletegnet ‘-’ eller ‘,’ efter verbalsubstantivet. I de tekstsekvenser der er udeladt (= [...]), gives så kvalifikationsbaserede beskrivelser af forløbet.

(3) Le barbabietole vengono raccolte ad agosto-settembre, e subito affluiscono allo zuccherificio su camion o carri ferroviari. **La lavorazione non è complessa ma richiede numerose operazioni:** Lavaggio – avviene in grandi vasche, dove [...]. Trinciatura – [...]. Diffusione – [...]. Depurazione, [...]. Concentrazione – [...]. Centrifugazione – [...] (IT15)

(DET_{det} sukkerroer komm-_{3.p.pl.} høst-_{p.p.f.pl.} i august-september, og straks tilflyd-_{3.p.pl.} til-DET_{det} sukkerfabrik på lastbil eller vogne jernbane-. DET_{det} bearbejdning ikke vær-_{3.p.sg.} kompliceret men kræv-_{3.p.sg.} talrige arbejdsgange: vask_{verbalsubst.} – ske-_{3.p.sg.} i store kar, hvor [...]. ituskæring – [...]. udtrækning – [...]. rensning, – [...]. krystallisering – [...]. centrifugering [...] = Sukkerroerne bliver høstet i august-september, og straks køres de til sukkerfabrikken på lastbil eller med jernbane. Bearbejdningen er ikke kompliceret, men den kræver mange arbejdsgange: Vask –sker i store kar, hvor [...] osv.)

---

13. Tempus-modus bestemmelsen er udeladt her og i de følgende eksempler når den svarer til præsens indikativ.

I to af teksterne (IT11 og IT14) siges det eksplicit at der er én eller to centrale faser: udtrækningen af sukker samt eventuelt krystalliseringen. De øvrige opfattes som perifere. Ifølge IT14 er der to fundamentale faser:

- (4) Terminate queste operazioni di pulizia del prodotto le barbabietole vengono inviate alla linea per la produzione dello zucchero che consta di due fasi fondamentali: l'estrazione dello zucchero: [...]; la crystallizzazione: [...]. (IT14)
- (afslutt_{p.p.f.pl.} disse arbejdsgange af rengøring af-DET_{det} produkt
 DET_{det} sukkerroer komm_{3.p.pl.} send_{p.p.f.pl.} til-DET_{det} linje for DET_{det} produktion af-DET_{det} sukker som bestå_{3.p.sg.} af to faser fundamentale:
 DET_{det} udtrækning af-DET_{det} sukker: [...]; DET_{det} udkrystallisering:
 [...] = Når sukkerroerne er blevet rengjorte, sendes de til den del af anlægget der vedrører sukkerproduktionen, og som består af to essentielle faser: udtrækningen af sukkeret [...] og udkrystalliseringen [...])

Denne tekst er temmelig kompliceret i sin opbygning. Den starter kronologisk og som en listestruktur, men efter citatet i (4), der starter 4-5 linjer inde i teksten, følger en uddybning af hvad der sker såvel før som efter udtrækningen af sukkeret, og hvad der sker efter udkrystalliseringen. Teksten er mao. bygget op som en liste, hvoraf den første del består af 331 tegn mens den anden består af 1.903. Nukleusdelen af denne anden del består af 340 tegn, mens resten udgør en satellit i form af en elaboration i listestruktur.

Sammenfattende kan man sige at de danske tekster er bygget op som et kronologisk fremadskridende forløb der består af en liste af et antal sideordnede nukleus-satellit dele. DA8 adskiller sig delvist idet den er opbygget som en overordnet nukleus-satellit, men den overordnede nukleus er også bygget kronologisk op. Af de 14 italienske tekster følger 3 (eller 4 hvis vi medtager den lidt atypiske IT14) en overordnet nukleus-satellit struktur, hvor den overordnede nukleus indeholder en forklaring eller det som af tekstforfatteren opfattes som det vigtigste. Noget tilsvarende viste flere undersøgelser i forbindelse med Mr. Bean-projektet, som jeg selv deltog i tilbage i 1990'erne (se Skytte et al. (1999)). Den ikke-kronologiske struktur vidner om en mere intel-

lektuel bearbejdning af stoffet, med det resultat at der skabes et retorisk forgrund-baggrund forhold, et forhold som I. Korzen har behandlet i flere af sine arbejder (se fx Skytte & Korzen 2000: 90ff).

4.1. *Situationstypologi*

Som nævnt i afsnit 3.2.1. var det Smiths idé (Smith 2003) at undersøge hvordan relokation (fremover ReL) er italesat på forskellige sprog. Ifølge Smith er det gennemgående det semantiske træk [Manner] der er leksikaliseret på dansk, og hertil er der knyttet en partikel der angiver [Path] fx *svømme hen til, spule ind i, styrte ned i, pumpe op i*. På de romanske sprog eksemplificeret med fransk er det derimod det semantiske træk [Path] der er leksikaliseret: fx *entrer, salir*.

Pladsen tillader mig ikke her at komme nærmere ind på hvordan ReL er udtrykt i materialet, men jeg tilslutter mig den fundamentale forskel vedrørende p- og q-orientering som der gøres opmærksom på i Smith (2003), og som er omtalt i afsnit 3.2.1. Her vil jeg holde mig til at se på om der foreligger udtryk for ReL. Overordnet kan man sige at den aktuelle undersøgelse viser at udtryk for ReL er et gennemgående træk i de danske tekster (der er kun to af de korteste hvor de ikke er til stede, nemlig DA5 og DA15). Som det fremgår af (1), indeholder denne tekst en opbygning der er karakteristisk for de danske tekster, inden for en tekstsekvens¹⁴: Først udtrykkes der ReL, der efterfølges af en lokationsbetegnelse for Loc₂, og herefter følger en ny kvalifikation af råmaterialet. Her vises 2 eksempler:

- (1a) Fra roedepotet føres sukkerroerne ind i roevasken (ReL), hvor (Loc₂) de sidste rester af jord skylles væk (ved inferens kan man slutte at roerne ændrer form fra halvbeskidte til rene roer i og med at jorden fjernes).
- (1b) ...Sukkersaften (ny kvalifikation) er nu en lysegul masse, som føres til de store fordampeapparater (ReL). Her (Loc₂) varmes sukkesaften op, og ved inddampning koges 75% af vandet bort. Tyksaften (ny kvalifikation) bliver hældt over i nogle store kogeapparater (ReL), hvor (Loc₂) saften koger ved atmosfærisk undertryk.

---

14. For definition se Skytte & Korzen (2000: 67).

I de italienske tekster finder vi ligeledes italesættelse af ReL, se (5) der strukturelt er identisk med konstruktioner vi finder i det danske korpus, men ikke nær så udbredt som i de danske tekster.

- (5) ... Dai silos le bietole vengono trasferite all'impianto di lavaggio (ReL), dove (Loc₂) avviene il processo di pulitura (IT1)
 (...fra-DET_{det} siloer DET_{det} roer komm-_{3.p.pl.} send-_{p.p.f.pl} til-DET_{det} anlæg af vask, hvor ske-_{3.p.sg.} DET_{det} proces af renselse = Fra siloerne bliver roerne sendt til vaskeanlægget, hvor vaskeprocessen sker)

Det gennemgående træk i de italienske tekster er derimod italesættelse af forandringen af råmaterialet, hvadenten subjektets materiale denoterer første ordens entitet som i (6) '*un forte getto d'acqua*' eller '*le radici*' eller ikke-første ordens entitet¹⁵ som i (7) '*la fase della diffusione*', og som det netop anførte NP viser, tales der i de italienske tekster ofte om faser, hvilket stort set ikke forekommer i de danske.

- (6) 1. Un forte getto d'acqua asporta i residui di terra e l'erba. 2. Le radici vengono tagliate a fettine sottili: le fettucce. 3. Le fettucce vengono messe a bagno in acqua tiepida che si carica di zucchero (IT10)
 (1. DET_{indet} kraftig stråle af vand fjern-_{3.p.sg.} DET_{det} rester af jord og DET_{det} græs. 2. DET_{det} roer komm-_{3.p.pl.} skær-_{p.p.f.pl} til små-skiver tynde: DET_{det} snitter. 3. DET_{det} snitter komm-_{3.p.pl.} anbring-_{p.p.f.pl} i bad i vand lunkent som sig last-_{3.p.sg.} af sukker = 1. En kraftig vandstråle fjerner jordrester og græs. 2. Roerne bliver skåret i tynde små skiver kaldet snitter. 3. Snitterne anbringes i lunkent vand som bliver sukkerholdigt)
- (7) Le barbabietole, una volta raccolte, vengono pesate e lavate, prima di essere tagliate a fette, dette "fettucce". Comincia, quindi, la fase della diffusione, durante la quale si estrae lo zucchero contenuto nelle fettucce. (IT6)
 (DET_{det} sukkerroer, DET_{indet} gang indsaml-_{p.p.f.pl.}, komm-_{3.p.pl.} vej-_{p.p.f.pl.} og vask-_{p.p.f.pl.}, inden at være skær-_{p.p.f.pl.} til skiver, kald-_{p.p.f.pl.} "snitter". Begynd-_{3.p.sg.}, så, DET_{det} fase af-DET_{det} diffusion, under DET_{det} hvilken

15. For definition se Lyons (1977: 446).

sig udtrækk-_{3.p.sg.} DET_{det} sukker indehold-_{p.p.m.sg.} i-DET_{det} snitter = Sukkerroerne, når de er blevet høstet, bliver vejjet og vasket førend de bliver skåret i skiver, kaldet snitter. Så begynder diffusionsfasen under hvilken sukkeret der er indeholdt i snitterne, udtrækkes)

I nogle tilfælde er oplysningen om kvalifikationsændringen ledsaget af oplysning om hvor ændringen foregår – se (8)¹⁶ hvor lokationsbetegnelsen er understreget.

- (8) Lo scioppo è scaldato in una caldaia. (IT10)
 (DET_{det} sirup vær-_{3.p.sg.} opvarm-_{p.p.m.sg.} i DET_{indet} kar = Siruppen er opvarmet i et kogekar.)

5. Sammenfatning

I et tidligere arbejde har jeg gjort mig til talsmand for at mens der på dansk er en tendens til at italesætte verden som en film med dens ustabile, dynamiske billeder, er der på italiensk en tendens til at gengive den som stabile, statiske billeder (Lihn Jensen 2005: 156). Dette forklares i lyset af de sprogtypologiske forskelle der er nævnt i afsnit 3.3. Sagt med andre ord søger italiensk [-dynamik], mens dansk søger [+dynamik].

Er det noget de aktuelle resultater kan bekræfte? Ja, det mener jeg. Som resultaterne viser, er der i de danske tekster flere udtryk for ReL end i de italienske, og det tegner alt andet lige et mere dynamisk billede af verden. På italiensk opdeles produktionen i flere tilfælde i faser, og overgangen mellem faserne italesættes ikke (jf. (2)-(3)). Det giver til gengæld et mere staccatopræget statisk billede af verden.

På makroniveau er der den væsentlige forskel at 4 ud af de 14 italienske tekster (dvs. knap 30% af teksterne) benytter en ikke-kronologisk tekststruktur, hvorimod samtlige danske benytter den kronologiske struktur. Det peger tillige på en forskel som kan udlægges som typolo-

---

16. Se tillige (5). Denne struktur optræder flere gange i teksten, men af pladshensyn er de udeladt i citatet.

gisk betinget. Den ikke-kronologiske struktur i 4 af de italienske tekster bevirker at der skabes et mentalt-retorisk forgrund-baggrund forhold. Det udlægges som nævnt i bl.a. Skytte & Korzen (2000) som et typologisk træk, og det modsvares af den parahypotaktiske struktur der er kendetegnende for dansk (se Lihn Jensen (1999a)).

At den ikke-kronologiske beskrivelse endvidere kan fremstå som mere abstrakt end den kronologiske, er et aspekt som kunne understøttes af brug af verbalsubstantiver. Af pladshensyn er dette aspekt dog blevet ladet ude af betragtning, og aspektet i sin helhed må derfor behandles andetsteds.

Henvisninger

- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar: Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2007). *Strukturering og præsentation af situationer i danske, engelske og russiske SugarTexts*. Ikke offentliggjort foredrag, Hindsgavl 22-08-2007.
- Hansen, E. (1998). Glæden ved grammatik. *Mål & Mæle*, 4: 6-10.
- Herslund, M. (1994). Leksikalske strukturer i dansk og fransk, i F. Sørensen (red.) *Leksikon og verden* [Ark 76]. København: Handelshøjskolen i København, 1-14.
- Lihn Jensen, B. (1999a). V og V konstruktioner på dansk. En parahypotaktisk konstruktion?, i C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 6*. Odense: Odense Universitetsforlag, 145-161.
- Lihn Jensen, B. (1999b). Karakteristik af perioden (Il periodo), i G. Skytte et al. 485-565.
- Lihn Jensen, B. (2005). Hvad siger du? ~ Che hai detto? K. Boye et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 12, Musholmsymposiet 2004*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 139-158.
- Lihn Jensen, B. (2006). Constrative Linguistics: Voice and Typology, i H. Nølke et al. (eds.) *Grammatica – Festschrift in honour of Michael Herslund*. Bern: Peter Lang, 295-309.
- Lihn Jensen, B. (2009). SugarTexts in italiano e in danese. Verbalizzazioni delle fasi di produzione, i S. Bach et al. (a cura di). *Atti dell' VIII Congresso degli Italianisti Scandinavi, Aarhus – Sandbjerg 21-23*

giugno 2007. Aarhus: Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, Aarhus Universitet, 327-347.

Lundquist, L. (2003). Tekstlingvistik, i M. Herslund & B. Lihn Jensen (red.) *Sprog og sprogbeskrivelse*. København: Samfundslitteratur, 227-253.

Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matthiessen, C. & S. A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination', i J. Haiman & S. A. Thompson (eds.) *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Skytte, G. & I. Korzen (2000). *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv 1-3*. København: Samfundslitteratur.

Skytte, G. et al. (red/a cura di) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk – Resultater af en komparativ undersøgelse/Strutturazione testuale in italiano e in danese – Risultati di una indagine comparativa*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Smith, V. (2003). Talking about Motion in Danish, French, and Russian: Some Implications for LSP in Theory and Practice. *LSP and Professional Communication* 3,2, 66-90.

Smith, V. (2006). Talking about Motion in Danish, French and Russian, i H. Nølke et al. (eds.) *Grammatica – Festschrift in honour of Michael Herslund*. Bern: Peter Lang, 461-475.

Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms, i T. Shopen (ed.) *Language typology and syntactic description* Vol III. *Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

SugarTextcitaterne stammer fra:

DA2: *Fra sukkerroe til sukkerskål*. (1995) De Danske Sukkerfabrikker. Danisco

DA8: *Den Store Danske Encyklopædi*. Sukker – Fremstilling

IT10: *Il tuo primo libro della fattoria*. (2004). Milano

IT14: AIIA 2001: *Ingegneria Agraria per lo sviluppo dei paesi del mediterraneo*.

<http://www.iaan.it/application/aiiavieste8.pdf>

IT15: *Encyclopedia.it – la Nuova Encyclopedia Online* http://www.encyclopedia.it/zuccherodi_barbabetola.html

Markeret hvad angår hvad? Om markerethedsteori i grammatikken

Eva Skafte Jensen

1. Indledning

Som ved så mange andre termer er der stor forskel på hvordan ord som markeret og umarkeret bruges. Det er helt almindeligt at finde betegnelsen markeret anvendt om hvad som helst der på en eller anden måde gør sig bemærket, det være sig frekvensmæssigt, stilistisk eller andet. Der er dog forskellige forskningstraditioner hvor markerethedsbegrebet bruges som rigtige lingvistiske fagtermer, med dertil hørende kriterier for hvornår noget kan betegnes markeret hhv. umarkeret.

Blandt grammatikere der har brugt markerethedsbegrebet som en positivt defineret fagterm, kan man i hvert fald iagttage to ret forskellige måder at bruge det på. Den store forskel på de to måder ses i hvad der gøres til udgangspunktet for at kunne betegne noget (u)markeret.

En grammatiker som Givón gør for eksempel processering og forståelse til omdrejningspunktet for om noget er (u)markeret. Efter Givóns opfattelse er substantiver med bestemt artikel således markerede fordi de ikke entydigt udpeger referenten, men overlader til modtager at gøre en hel masse mentalt arbejde for at processere den information der ligger i substantivsyntagmets bestemte form. Heroverfor står substantiver med ubestemt artikel som umarkeret (Givón 1995: 383ff).¹

En anden måde at bruge markerethedsbegrebet på repræsenterer jeg selv. Ifølge denne måde ser man på hvordan forskellige udtryk som

---

1. Af pladshensyn må jeg afstå fra at redegøre nærmere for analysen, se i stedet Givón 1995: 383ff.

står i paradigme sammen, kan beskrives i forhold til hinanden alt efter deres mulige anvendelsesområder. Det medlem af et paradigme der har de videste anvendelsesmuligheder, er det umarkerede (det ekstensive), mens det medlem der kun kan anvendes til ganske få ting, er det markerede (det intensive).² For at bruge det samme eksempel kan substantiver med bestemt artikel efter denne opfattelse betegnes som umarkerede – for de kan anvendes i flere tilfælde end substantiver med ubestemt artikel, og substantiver med ubestemt artikel bliver følgelig set som markerede, jf. Jensen (2007).

Analysen af markerethedsforholdene ved substantiver med bestemt og ubestemt artikel – og uden artikel overhovedet – vender jeg tilbage til i afsnit 3. Her nøjes jeg med at nævne at det er hvad angår evnen til at indføre en ny eller fastholde en allerede etableret diskursreferent, at substantiv med bestemt artikel viser sig at være umarkeret, mens substantiv med ubestemt artikel er markeret; og det er dette **hvad angår** evnen til dette og hint, der er hovedemnet for nærværende artikel. Først vender jeg dog blikket bagud i videnskabshistorien.

2. Arven fra Trubetzkoy og den Jakobson'ske fortolkning

Den brug af termen markerethed man finder i moderne lingvistik, tilskrives som regel Pragerfonologerne (jf. Bußmann 1983: 310; Givón 1995: 26ff; Andersen 2001; Christensen 2002: 18f), og i særdeleshed Trubetzkoy, der brugte begrebet i sit forsøg på at beskrive hvordan de forskellige fonemer var karakteristiske hver især og i forhold til hinanden. I sin berømte fonemartikel fra 1931 skriver han:

“Die zwei Glieder eines korrelativen Gegensatzes sind nicht gleichberechtigt: das eine Glied besitzt das betreffende Merkmal (oder besitzt es in seiner positiven Form), das andere besitzt es nicht (oder besitzt es in seiner negativen Form). Wir bezeichnen das erste als merkmalthaltig, das zweite – als merkmалlos.” (Trubetzkoy 1931: 97)

---

2. Begreberne ekstensiv og intensiv er Hjelmlevs (jf. fx Hjelmlev 1972: 77ff). I denne artikel holder jeg mig til termerne umarkeret og markeret.

Trubetzkoy var optaget af at opstille klare kriterier for hvordan fonologiske systemer kunne beskrives sammenhængende ved at analysere de enkelte lyde som sproglige enheder der hver især bestod af en samling minimale træk³. I sit arbejde pegede han på at to sproglige størrelser således kunne beskrives i forhold til hinanden netop i sådanne termer: altså at to lyde stod i paradigme sammen med hensyn til et bestemt træk.

Jakobson så potentialet i Trubetzkoy's idéer, i særdeleshed det med det asymmetriske,⁴ og han overførte straks idéen om markerede og umarkerede størrelser til leksik og grammatik. Allerede året efter Trubetzkoy's artikel publicerede han selv artiklen "Zur Struktur des russischen Verbuns", og få år senere brugte han tankegangen om asymmetriske paradigmer i sin kasusartikel (Jakobson 1932 og 1936). Det spring han foretog i forhold til Trubetzkoy's fonologiske analyser bestod i at han så at sige indførte 'anvendelsesområde' som relevant for analysen (Jakobson 1932: 4). Det er således det område inden for hvilket en bestemt sproglig størrelse kan siges at operere, der viser hvad der er markeret hhv. umarkeret. Det er dette jeg prøver at indfange med vendingen **hvad angår** evnen til det ene eller det andet. Jakobson's 1932-analyser gælder dels et leksikalsk eksempel, dels analysen af et verbalsystems morfologiske kategorier, begge dele med russisk som analysegenstand. I stedet for at bruge russiske eksempler bruger jeg her et par danske eksempler til at vise hvordan det med 'anvendelsesområde' skal forstås.

Jakobson's russiske ordeksempel var *osel* 'æsel' : *oslica* 'æselinde' (Jakobson 1932: 3; Andersen 2001: 40; Christensen 2002: 18 og 2007: 55). På

---

3. Ordet 'træk' bruges af Jakobson, det optræder ikke i Trubetzkoy's artikel. If. Fischer-Jørgensen 1995: 146 har Jakobson overtaget termen 'distinctive features' fra Bloomfield's bog fra 1933. Men tankegangen i 'distinktive træk'-analysen kan have været inspireret af Trubetzkoy's 1931-artikel.

4. Også Givón taler om arven fra Trubetzkoy. Dog ikke 1931-artiklen, men 1958-bogen i eng. udg. Især er det det at medlem X kan anses at have noget mere end medlem Y, der resulterer i at den best. art. anses for det markerede medlem, for det byder på mere processeringsarbejde hos modt. end den ubest. Iø. skriver han selv at nok er han inspireret af Trubetzkoy, men forholder sig ret frit til denne inspiration (Givón 1995: 26). Man kan sige at Givón forholder sig til hvad et udtryk **har/er**, mens den tradition jeg repræsenterer, hæfter sig ved hvad et udtryk **kan**.

dansk kan man i stedet bruge ordparret *and* : *andrik*. Ordet *andrik* er kønsspecifikt, det kan kun bruges om hankønssjerkræ af den bemeldte dyreart. Ordet *and* derimod kan dels bruges kønsspecifikt til at betegne hunkønsvæsener af arten, dels kan det bruges som generel betegnelse for de dyr der tilhører arten uanset køn. I dette lille paradigme er *andrik* den markerede størrelse, den med begrænsede anvendelsesmuligheder, *and* er den umarkerede størrelse. Dette kan skildres således:

(1)	[umarkeret	[markeret]	]
	[and	[andrik]	]

Bemærk det asymmetriske forhold mellem de to medlemmer af paradigmet.

De grammatiske eksempler i Jakobsons 1932-artikel gælder de russiske verbalparadigmer. Her holder jeg mig til at vise et enkelt eksempel fra de danske verbalbøjninger, nemlig det asymmetriske forhold mellem den rent tidslige betydning af dansk præteritum og præsens. Ifølge traditionen fra Wiwel er skellet mellem præteritum og præsens i dansk semantisk set et skel mellem afstand og nærhed (Wiwel 1901: 136f). Ifølge GDS, som bygger på Wiwels analyse, kan dette skel ses manifesteret i to dimensioner: en der har med tidslighed at gøre, og en der har med realitet at gøre (Hansen & Heltoft 2007: 251-258). I det følgende illustrerer jeg udelukkende det asymmetriske forhold mellem præteritum og præsens i den tidslige dimension, og derfor kalder jeg for tydeligheds skyld de to former for datid og nutid i den følgende analyse snarere end præteritum og præsens.⁵

Ligesom leksemerne *and* : *andrik* udgør to medlemmer i et paradigme, hvor det ene medlem har begrænsede anvendelsesmuligheder, og det

---

5. Jeg ser dermed netop bort fra de anvendelser af præteritum der angiver afstand i realitet, snarere end i tid. Det gælder fx udsagn der handler om hypotetiske tilfælde (*hvis du kom i morgen, ville det være dejligt*) og børns lade-som-om-universer (*så var jeg jo moren*). Hvordan markerethedsforholdene gør sig gældende i denne dimension, må bero på en nærmere analyse.

andet medlem har videre beføjelser, kan datid og nutid ses som to medlemmer i et paradigme, hvor det ene (datid) kun kan bruges til at betegne ganske bestemte sagforhold, nemlig sådanne som er fortidige (2), mens det andet medlem (nutid) kan bruges om sagforhold der er fremtidige (3), nutidige (4), fortidige (5) og 'altidige' (6):⁶

(2) jeg **faldt** på isen

(3) det **bliver** varmt i morgen

(4) søn: hvad **laver** du?
mor: jeg **hænger** vasketøj op

(5) og så **kommer** han ind fra højre, og jeg **ser** ham lige ud ad øjenkrogen, og så **lægger** jeg den lige bagover til ham, og så **sparker** han den ind (spillens beskrivelse efter en fodboldkamp).

(6) katten **er** et rovdyr

Når man ser på hvad de to medlemmer i paradigmet kan hver især, er medlemmet 'datid' altså markeret, det med begrænsede anvendelsesmuligheder. Hvad angår tidslighed, kan det kun betegne fortidige sagforhold. Medlemmet 'nutid' er på sin side umarkeret, for det kan bruges i langt flere sammenhænge end 'datid', inkl. de sammenhænge hvor medlemmet 'datid' bruges, jf. (2) og (5).

(7) [umarkeret   [markeret]   ]
      ['nutid'   ['datid']   ]

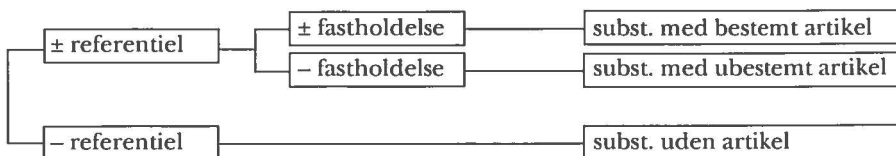
Det er her afgørende at se at der er et overlap mellem de to medlemmer. Det ene medlem kan både sit 'eget' og det som det andet medlem kan. Når man bruger formuleringer som 'nutid kan vikariere for datid', 'ental kan vikariere for flertal' osv., skyldes disse formuleringer netop overlappingsforholdet. Traditionelt kaldes dette overlappingsforhold for participation, jf. fx Hjelmlev 1935: 102.

---

6. Af denne grund har Otto Jespersen kaldt den danske nutidsform for 'utid', jf. Wiwel 1901: 139.

3. Analysen af substantivsyntagmer med og uden (u)bestemt artikel

Det er ved at følge denne tankegang at jeg er nået frem til den analyse af substantiv med hhv. bestemt og ubestemt artikel som blev nævnt i afsnit 1. I dette afsnit fremlægger jeg hovedpunkterne af denne analyse (en mere udførlig redegørelse kan læses i Jensen 2007). Analysen indgår i en større analyse der også omfatter substantiver uden artikel overhovedet, jf. figur 1:

Figur 1

Af figur 1 fremgår det at analysen omfatter tre sproglige udtryksstørrelser, læst nedefra: 1) substantiv uden artikel, 2) substantiv med ubestemt artikel og 3) substantiv med bestemt artikel. I min analyse fra 2007 skelner jeg i første omgang mellem substantiv med artikel (umarkeret) over for substantiv uden artikel (markeret); og her er det **hvad angår** evnen til at kunne fungere referentielt der er omdrejningspunktet for analysen (dette uddybes i afsnit 3.1). I næste omgang inddeler jeg substantiv med artikel i et underparadigme bestående af de to medlemmer substantiv med bestemt artikel (umarkeret) over for substantiv med ubestemt artikel (markeret); og her er det **hvad angår** evnen til at kunne bruges ved fastholdelse af en diskursreferent eller ej, at substantiv med bestemt artikel viser sig som umarkeret, og at formen med ubestemt artikel er den markerede form. Hvordan jeg kommer frem til dette, gør jeg nærmere rede for i afsnit 3.2.

Analysen gælder for substantiver i singularis, og den ser bort fra substantiver der bruges som styrelse for en præposition. Desuden tager den ikke højde for genus (semantisk genus vs. styret genus) og dermed heller ikke forholdet mellem masse og tællelig.

3.1. Substantiv ±artikel

Substantiv uden artikel analyseres som det markerede medlem i paradigmet substantiv ±artikel. Grunden til dette er at substantiver med

artikel har videre anvendelsesmuligheder end substantiver uden artikel overhovedet. Uden artikel har substantivet i moderne dansk ingen udpegningsfunktion, men kun beskriverfunktion (Thomsen 1991; Herslund 1995; Heltoft 1996; Jensen 2004, 2007). Dermed tolkes substantivet uden artikel automatisk som noget ikke-referentielt, og det bruges for eksempel som prædikativ, i generiske udsagn, i inkorporeringskonstruktioner, eller noget helt fjerde. I (8) og (9) giver jeg blot to eksempler (prædikativ vender jeg tilbage til i afsnit 6):

- (8) han er købmand
*den er jeg også
det (: være-købmand) er jeg også
- (9) regn er godt for græsset
*ja, den er
*ja, det er den
ja, det (: at-det-regner) er (det)

Substantiv med artikel har potentielt en udpegningsfunktion foruden beskriverfunktionen. Det resulterer i at substantiv med artikel både kan bruges ved størrelser der er udpegende, og ved størrelser der ikke er udpegende. Dette viser sig ved bestemt såvel som ved ubestemt artikel. Både ved (10) og (11) kan den pågældende ytring således læses på to måder.

- (10) **tulipanen** kræver veldrænet jordbund
- (11) hun vil gerne giftes med **en mand** med smuk sangstemme
a. og hvis han har penge, er det også helt fint
b. - ja, ham har jeg mødt

I (10) kan der være tale om en instruks jeg giver til den veninde der har lovet at passe mine blomster mens jeg er bortrejst, og der kan være tale om en sætning fra en biologibog der omtaler arten tulipan. I (11) kan *en mand* både læses som en specifik mand og som en der endnu kun eksisterer i damens fantasiverden, jf. de to mulige fortsættelser i (11a) og (11b).

Som det ses, har substantiv med artikel altså videre anvendelsesmuligheder end substantiv uden artikel, og ikke nok med det. Sub-

stantiv med artikels muligheder omfatter blandt andet de muligheder som er substantiv uden artikels særlige anvendelsesområde. Dette kan skildres sådan:

- (12) [umarkeret   [markeret]   ]
       [+artikel   [-artikel]   ]

Hvad angår evnen til at udpege er substantiv med artikel det umarkerede medlem, mens substantiv uden artikel er det markerede medlem.

3.2. *Substantiv med (u)bestemt artikel*

Medlemmet substantiv med artikel består i sig selv af et underparadigme hvor substantiver med bestemt artikel er det ene medlem, og substantiv med ubestemt artikel er det andet. Her er jeg som sagt nået frem til at substantiver med ubestemt artikel er det markerede medlem, og substantiver med bestemt artikel er det umarkerede. I dette underparadigme er det hvad angår diskursfunktioner, nærmere bestemt om substantiv med (u)bestemt artikel kan bruges ved fastholdelse af diskursreferent eller ej, at det viser sig at substantiv med ubestemt artikel er markeret, og substantiv med bestemt artikel er umarkeret.

Jeg følger her den Heltoft'ske analyse hvor der skelnes skarpt mellem identificerbarhed og tekstlig bundethed. Identificerbarhed er det semantiske indhold der er knyttet til bestemtheds-kategorien; det hører til på langue-niveau. Tekstlig bundethed er et tekstpragmatisk begreb som tager udgangspunkt i om noget er præsenteret i teksten før eller ej; det hører til på parole-niveau.

Som semantisk kategori denoterer bestemthed identificerbarhed. Bestemt form giver instruksen **identificerbar**, ubestemt form giver instruksen (endnu) **ikke identificerbar**. Ved at bruge en diskursreferent i bestemt form præsupponerer afsender altså at modtager kan identificere hvilken entitet der er tale om. Det identificerbare kan afstedkommes på forskellig vis. For eksempel kan en given diskursreferent være identificerbar fordi den er nævnt i teksten forinden (anafori). I så fald kan den betegnes som **tekstligt bunden**. Men en diskursreferent kan også være identificerbar uden at have været nævnt direkte i teksten forinden, fordi den i stedet kan afledes af situationen, for eksempel

med udgangspunkt i det aktuelle diskursunivers. Ved sidstnævnte type er identificerbarheden inferentielt betinget, og denne type betegnes som **tekstligt ubunden**.⁷ Dette fører til en analyse med overlap mellem den semantiske kategori identificerbarhed og den tekstpragmatiske kategori tekstlig bundethed, jf. figur 2:

Figur 2	BESTEMT FORM	UBESTEMT FORM
SEMANTIK	identificerbar	ikke-identificerbar
TEKSTPRAGMATIK	tekstligt bunden (fastholdelse af allerede etableret diskursreferent)	tekstligt ubunden (indføring af ny diskursreferent)

Dette gælder alment for entiteter i (u)bestemt form, i denne artikel nøjes jeg med at se på konsekvenserne for konstellationen substantiver med (u)bestemt artikel. Konsekvensen for disse er nemlig at substantiver med ubestemt artikel altid betegner nyindførte diskursreferenter, mens substantiver med bestemt artikel dels kan bruges ved fastholdelse af allerede etablerede diskursreferenter, dels ved indføringen af nye tekstligt ubundne diskursreferenter.⁸ Dette kan illustreres ved det gamle børnerim i (13):

(13) der var engang **en** mand
han boede i **en** spand
og spanden var af ler
og **konen** vasked' ble'r

-
7. Heltofts standardeksempel på dette er flg.: "Nikolaj fik en ny cykel til sin fødselsdag, men var ikke helt tilfreds. *Skærmene* var ikke den rigtige slags, *styret* ikke et racerstyr, og *farven* fra tiden omkring 1968". (Heltoft 1996: 253; Hansen & Heltoft 2007: 84). I dette eksempel er de kursiverede størrelser ikke tekstligt bundne, men dog identificerbare ud fra diskursuniverset, som handler om Nikolajs cykel. Også deiktisk identificerbare entiteter anses for tekstligt ubundne.
8. Om de sidste siger Togeby at de er "nye, men omtales som om de var givne" (Togeby 2003: 146). Se også Hansen & Heltoft 2007: 83: "Bundne størrelser er allerede indført i teksten, ubundne størrelser er ikke, men indføres i kommunikationsøjeblikket. Bundethed er således et rent tekstligt fænomen." Bemærk at denne analyse således adskiller sig fra associativ-anaforanalysen, jf. fx Korzen 2000: 543f.

I (13) bruges den ubestemte artikel udelukkende ved indføringen af nye diskursreferenter (*en mand, en spand*). Ved de to forekomster af substantiv med bestemt artikel er den første (*spanden*) tekstligt bunden og bruges dermed ved fastholdelse af en allerede etableret diskursreferent. Den anden forekomst (*konen*) er derimod tekstligt ubunden. Der er her tale om en nyindført diskursreferent i bestemt form hvis identificerbarhed er inferentielt betinget.

Hvad angår markerethed, fører dette til en analyse hvorefter substantiv med ubestemt artikel er det markerede medlem, det med begrænsede anvendelsesmuligheder (det kan kun bruges ved indføringen af nye – ikke ved fastholdelse af etablerede – diskursreferenter), mens substantiv med bestemt artikel er det umarkerede medlem, for det kan bruges både ved indføringen af nye og ved fastholdelse af allerede etablerede diskursreferenter, og det har dermed videre anvendelsesmuligheder end substantiv med ubestemt artikel.

(14)	[umarkeret	[markeret]	]
	[subst. med bestemt art.	[subst. med ubestemt art.]	]

Det er altså 'hvad angår' evnen til at bruges ved fastholdelse af diskursreferent eller ej, der resulterer i analysen at substantiver med ubestemt artikel er markeret og med bestemt artikel er umarkeret.

4. Lingvistens afgrænsning som symptom på 'hvad angår'

I markerethedsanalyserne af grammatiske paradigmer ovenfor (tempus i afsnit 2 og substantivsyntagmer i afsnit 3) er der visse afgrænsninger. Ved tempusanalysen holder jeg mig udelukkende til den brug af tempus der har med den tidslige dimension at gøre, ved analysen af substantiv med (u)bestemt artikel afholder jeg mig fra at sige noget om en hel række tilfælde hvor man kan finde substantiver med bestemte og ubestemte artikler.

Denne fremgangsmåde er helt almindelig, og ikke kun ved markerethedsanalyser. I de fleste grammatiske fremstillinger ser man hvordan analytikeren ser på en kategori under nogle bestemte betingelser. I nogle fremstillinger er der simpelthen et afsnit tidligt i artiklen/bogen

der har 'afgrænsing' i overskriften, andre steder er det flettet ind i brødteksten i de tidlige indledende afsnit.

Når det falder nødvendigt at bruge denne fremgangsmåde, kan man i virkeligheden se det som et symptom på fænomenet 'hvad angår'. Derved adskiller 'hvad angår' sig til dels fra Hjelmsevs begrebszone og Jakobsons Grundbedeutung. Når Hjelmsevs og Jakobsons lavede markerethedsanalyser, tog de gerne udgangspunkt i en grammatisk kategori som helhed, for eksempel komparation (Hjelmsevs 1972: 76f) eller kasus (Hjelmsevs 1935, 1937; Jakobson 1936), og gerne sprogspecifikt, men i øvrigt tog de ikke stilling til om analysen af markerethedsforholdene skulle justeres alt efter syntaktiske, tekstpragmatiske, topologiske eller ordklasse-mæssige omstændigheder. Kasus nominativ i et givet sprog analyseredes bare som umarkeret i forhold til for eksempel akkusativ, uden skelen til om der var tale om substantiv, pronomen eller adjektiv og uden skelen til syntaktisk funktion. Dette uddybes i Jensen (under udarb.).

I praktisk grammatisk analyse støder man dog ofte på at den analyse man foretager, ikke dækker samtlige de tilfælde hvorunder et givet grammatisk fænomen (fx tempusformer eller artikelbrug) kommer til udtryk. Det fører til de kendte afgrænsningsafsnit, og det leder også frem til at det der på udtryksiden er én ting, i analysen godt kan falde forskelligt ud med hensyn til markerethed. Dette vil blive uddybet og eksemplificeret i resten af denne artikel.

5. Omvendt markerethed

I dette afsnit vil jeg vise et eksempel på at noget der på overfladen kan beskrives som et og samme fænomen, kan være enten markeret eller umarkeret alt efter hvad 'hvad angår' dette eller hint består i. Eksemplet er sætningsmønster i dansk, og analysen er Tanya Christensens (Christensen 2007).

Christensen tager udgangspunkt i en Heltoft-analyse fra slutningen af 1980'erne (trykt i Heltoft 1990). I denne vises kombinatorikken i sætningsmønster (altså leddenes rækkefølge) og sætningshierarki (altså om noget fungerer som ledsætning eller på helsætningsniveau –

Christensen kalder det hovedsætning). Når man kombinerer disse to ting – sætningsmønster og sætningshierarki – resulterer det i en mulig 2 x 2-løsning (jf. Heltoft 1990; Christensen 2007: 109):

Figur 3		deklarativ (Fvsa)	neutral (sav)
sætningshierarki ↓	sætningsmønster (dvs. ledstilling) →		
hovedsætning		a. <i>Han sover ikke endnu</i>	b. <i>Bare han ikke sover endnu</i>
ledsætning		c. <i>at han sover ikke endnu</i>	d. <i>at han ikke sover endnu</i>

Med udgangspunkt i denne opstilling foretager Christensen en markerethedsanalyse af de to sætningsmønstre i dansk. Det der gøres til omdrejningspunktet for analysen, er spørgsmålet om illokutionær ramme. Det er 'hvad angår' hvilket sproghandlingspotentiale det givne sætningsmønster har alt efter om det bruges på ledsætningsniveau eller på helsætningsniveau, der er afgørende for hvordan markerethedsforholdene vender. Selvom jeg selv foretrækker termen helsætning frem for hovedsætning, bruger jeg Christensens terminologi i det følgende og taler om ledsætninger og hovedsætninger.

5.1. Sætningsmønster i ledsætninger

Først vises analysen for sætningsmønstrene i ledsætninger. I disse er det deklarativ sætningsmønster (*Fvsa*) markeret, og det neutrale (*sav*) umarkeret.

(15) [umarkeret   [markeret]]
       [sav   [Fvsa]   ]

Det deklarativ mønster (*Fvsa*) brugt på ledsætningsniveau giver en tolkning som Christensen kalder assertivt potentiale. Et eksempel som (16) har en smag af citat eller noget i den retning, det er næsten som om man kan høre ledsætningen fungere uden sin oversætning

(16) at   F   v   s   a
           han   sover   ikke   endnu

Det neutrale mønster *sav* brugt i ledsætninger resulterer derimod ikke i en snæver tolkning, eksempel (17) kan indgå i alle typer sproghandlinger, (18)-(21):

(17) at   s   a   v
          han   ikke   sover endnu

(18) jeg har lagt mærke til at han ikke sover endnu (konstatering)

(19) jeg er fortvivlet over at han ikke sover endnu (emotivt udbrud)

(20) sørg for at han ikke sover endnu (ordre)

(21) er det rigtigt at han ikke sover endnu (spørgsmål)

—

—

5.2. Sætningsmønster i hovedsætninger

Sætningsmøntrene anvendt i hovedsætninger resulterer i en omvendt markerethedsanalyse:

(22) [umarkeret   [markeret]]
      [Fvsa   [sav]   ]

Christensen beskriver det således:

“Så snart sætningsmønstrene anvendes i hovedsætninger, sker der det interessante at markerethedsforholdet vendes på hovedet. En hovedsætning med neutralt mønster er således markeret ift. hovedsætninger med deklarativt mønster. Den første type er låst til subjektiv eller emotiv funktion (afhængig af den indledende partikel (24-27)), mens den anden kan være alt fra konstativ over direktiv til interrogativ og emotiv.” (Christensen 2007: 114)

Den første type nævnt i citatet er således markeret og kan illustreres ved (23). I hovedsætninger er sætningsmønstret *sav* altså markeret.

(23)   s   a   v
bare han   ikke   sover endnu (emotivt udbrud)

Heroverfor står sætningsmønstret *Fvsa*, som er umarkeret i hovedsætninger, og dette viser sig ved at sætningen *han sover ikke endnu* uden

videre kan bruges til en masse typer sproghandlinger, inkl. emotiver, jf. (25).

(24) han sover ikke endnu (konstatering)

(25) åh nej! han sover ikke endnu! (emotivt udbrud)

(26) han sover ikke endnu, at du bare ved det! – ellers har vi balladen senere. (ordre)

(27) han sover ikke endnu, vel? (spørgsmål)

–

–

5.3. Afsluttende om markerethed ved sætningsmønster

Analysen af sætningsmønster ligger altså ikke fast en gang for alle hvad angår markerethed, jf. (15) og (22). Man kan ikke udnævne rækkefølgen *sav* til at være markeret eller umarkeret i forhold til rækkefølgen *Fusa*, det giver simpelthen ikke mening. Man er nødt til at fastlægge de nærmere omstændigheder, og i dette tilfælde gælder de nærmere omstændigheder sætningshierarki, altså om noget er 'hovedsætning' (i Christensens terminologi) eller ledsætning.

6. Substantiv uden artikel som umarkeret

Belært af analysen i afsnit 5 ved vi nu at en og samme sproglige udtryksstørrelse kan falde forskelligt ud i markerethedsanalysen, alt efter de nærmere omstændigheder. Her til slut vil jeg kort vise endnu et eksempel hvor noget sådant kan forekomme. Det drejer sig om den sproglige størrelse artikelløst substantiv, som i afsnit 3 rask væk blev betegnet som det markerede medlem i paradigmet substantiv ± artikel. Det var på grund af artikelløst substantivs manglende evne til at udpege (fungere referentielt) at det blev udnævnt til det markerede medlem; noget der blandt andet viste sig ved at artikelløst substantiv kunne bruges som prædikat. Men denne analyse så bort fra at man sagtens kan finde eksempler på prædikat med artikel. Aage Hansen (1967: 170; se også Aa.Hansen 1927: 53ff) nævner blandt andet følgende eksempler:

(28a) han er klovn

(28b) han er en klovn

(29a) hun er mor (til fem børn)

(29b) hun er en mor for dem

(30a) han er arbejder

(30b) han er en arbejder

Og han karakteriserer dem således:

“Ved personbetegnelser der bruges som prædikat (til en anden personbetegnelse) har nøgen f. og forbindelsen til ubest. art. nu delt området mellem sig. Nøgen f. angiver profession, stand, stilling, nationalitet o.l., dvs. hvad personen *er*, medens forbindelsen med ubest. art. *tillægger, tilskriver* en noget eller angiver hvad han optræder som om han var” (Aa.Hansen 1967: 170; forfatters fremhævelser).

Umiddelbart ligner denne karakteristik det som Erik Hansen (1990) har kaldt en sondring mellem *essens* (a-eksemplerne) og *accidens* (b-eksemplerne). Men man kan jo godt mene at *han er en klovn* beskriver en essentiel og permanent egenskab ved en person. Derfor vil jeg mene at en mere dækkende karakteristik ligger i en sondring mellem objektiv beskrivelse (som indgår i konstativer) og subjektiv vurdering.

Hvis teorien om markerethedsforhold skal holde, skal der nu gerne være et asymmetrisk forhold mellem de to medlemmer i paradigmet. Det ene medlem (det umarkerede) skal altså kunne bruges til mere end det andet (det markerede), inklusive det som det markerede kan bruges til. Og dette viser sig faktisk også at holde stik, hvilket kan vises ved et andet af Aage Hansens eksempler (excerperet fra Jacob Knudsen):

(31) han var Underklasse, eller for at sige det tydeligere, han var Proletar

I dette eksempel kan sætningen med *proletar* både læses som en nøgtern konstatering, en objektiv beskrivelse af klassesforhold, og som en subjektiv vurdering af den pågældende persons ringhed.

Dette peger på at paradigmet substantiv ±artikel har et underparadigme som kan betegnes substantiv ±artikel i funktion som subjektsprædikat,

100

og at i dette underparadigme er det artikelløse medlem det umarkerede – det giver bare en beskrivelse, som per implikatur kan tolkes som en vurdering – mens substantiv med for eksempel ubestemt artikel altid udløser en snævrere tolkning, nemlig subjektiv vurdering.

(32) [umarkeret   [markeret]   ]
      [uden artikel   [med ubestemt artikel]   ]

Hvordan markerethedsforholdene er i subjektprædikativets underparadigmer [subst. uden artikel : subst. med bestemt artikel] og [subst. med bestemt artikel : subst. med ubestemt artikel] må bero på en nærmere undersøgelse.

7. 'Hvad angår'-grebet som bindeled mellem Grundbedeutung og empiriske forekomster

Som det gerne skulle være fremgået af de ovenstående analyser, kan man altså ikke afgøre hvordan markerethedsforholdene ved en bestemt grammatisk størrelse vender, uden at skele til under hvilke omstændigheder størrelsen forekommer.

Grammatiske størrelser indgår som regel i samspil med andre grammatiske størrelser i den faktiske realisering, og i det samspil foregår der en gensidig påvirkning mellem størrelserne så det samlede udtryk godt kan have en anderledes tolkningsramme end de enkelte størrelser hver for sig, og dermed kan markerethedsforholdene for enkeltstørrelserne også komme til at vende forskelligt alt efter hvordan det samlede udtryk (for eksempel sætningen) de indgår i, er bygget op.

Et godt eksempel på dette er sætningsmønstrene i moderne dansk. Her kan det ikke afgøres alene ud fra de to størrelser (Fvsa : sav) om den ene eller den anden er den (u)markerede, al den stund der ikke er et svar der gælder for samtlige mulige omstændigheder. Christensens analyse fremlagt i afsnit 5. viser netop at forholdene er mere komplekse end som så, og at et ordentligt og dækkende svar nødvendigvis må tage højde for 'hvad angår'-delen.

Man kan sige at 'hvad angår'-grebet er en konsekvens af mødet mellem teorien in abstractum og det empiriske materiale man gerne

vil sige noget meningsfuldt om. Som teorierne om Grundbedeutung (eller begrebszone) hidtil har været formuleret, er de ikke ordentligt dækkende, for der er for mange empiriske belæg der falder ved siden af. Dette kan udlægges på to måder: enten eksisterer der ikke noget som Grundbedeutung, eller også rammer de foreliggende beskrivelser af grammatiske størrelses Grundbedeutung bare ikke helt plet.⁹ Jeg hælder til det sidste. Jeg er med andre ord ikke ude på at afskaffe begreber som Grundbedeutung eller begrebszone. I stedet er mit ærinde at bringe markerethedsanalyserne ind i grammatikanalyserne på en anvendelig måde, og til det formål kan 'hvad angår'-grebet bruges som bindeled mellem den abstrakte teori og de konkrete empiriske forekomster.

Præcis hvilke parametre der er relevante for 'hvad angår'-analyserne, ligger endnu ikke helt klart. Alene i denne artikel har de forskellige analyser peget i retning af sproghandlingspotentiale, diskursfunktioner og evnen til at forankre et udtryk i tid. Afgørende må være at der er en systematisk forbindelse mellem den enkelte udtryksstørrelse, grammatisk realisering og noget tredje, for eksempel de just nævnte parametre (sproghandlingspotentiale etc.). Hvad denne del af arbejdet med markerethed i grammatikken angår, er der stadig meget at gøre.

8. Afrunding

I denne artikel har jeg villet vise hvordan markerethedsteori er anvendelig i grammatikanalyser. Jeg har fulgt den tradition der tager udgangspunkt i udtryksstørrelser og undersøger disses anvendelsesmuligheder. Min egen hovedpointe er at en enkelt sproglig størrelse, som for eksempel et sætningsmønster eller en artikel, ikke i sig selv kan være enten markeret eller umarkeret – denne sproglige størrelse kan kun være markeret eller umarkeret **hvad angår** noget. Der skal med andre ord en nærmere indkredsning til for at kunne sige noget om hvordan markerethedsforholdene vender, og det er så lingvistens opgave at finde ud af hvilke sondringer der er relevante for at kunne foretage sådanne analyser. Dette arbejde ligger i naturlig forlængelse

---

9. Måske netop fordi de er blevet formuleret på basis af dele af materialet snarere end hele materialet.

af det som er i øvrigt gængs praksis, nemlig at foretage afgrænsninger af under hvilke omstændigheder en given analyse gælder.

Henvisninger

- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change, i H. Andersen (red.) *Actualization. Linguistic Change in Progress. Current Issues in Linguistic Theory, Vol. 219*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 21-57.
- Bußmann, H. (1983). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Christensen, T. (2002). *Det funktionelle paradigmebegreb*. Specialeafhandling ved Dansk, RUC.
- Christensen, T. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modussystemer*. Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter.
- Fischer-Jørgensen, E. (1995). *Trends in Phonological Theory Until 1975. A Historical Introduction. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXVII*. København: C.A.Reitzel.
- Givón, T. (1995). *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, E. & L. Heltoft. (2007). *Grammatik over det Danske Sprog. Kap. I. Sprogvidenskabelig indledning og Kap. II: Morfologisk og syntaktisk oversigt*. Endelig udgave, oktober 2007.
- Hansen, E. (1990). Essens og accidens i dansk, i I. Sooman (red.) *Vänbok. Festgabe für Otto Gschwanter zum 60. Geburtstag*. Wien: VWGÖ. Genoptrykt i H. G. Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. København: Reitzel 2001, 226-235.
- Hansen, Aa. (1927). *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks. I*. Kjøbenhavn: Arnold Busck.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne dansk II*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Heltoft, L. (1990). En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sætningsskema. *Selskab for nordisk Filologi: Årsberetning 1987-1989*. København, 26-45.
- Heltoft, L. (1996). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg, i M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*, Odense Universitetsforlag, 7-34.

- Heltoft, L. (1996). Topics in Danish and in Universal Pragmatics, i L. Heltoft & H. Haberland (red.) *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde University, Department of Language and Culture, 251-262.
- Herslund, M. (1995). The object relation and the notion of incorporation, i L. Schøsler & M. Talbot (red.) *Studies in Valency I. RASK Supplement 1*. Odense: Odense University Press, 1-18.
- Hjelmslev, L. (1935). La Catégorie des cas. Étude de grammaire générale 1. *Acta Jutlandica 7.1*. Aarhus & København: Universitetsforlaget og Reitzel.
- Hjelmslev, L. (1937). La Catégorie des cas. Étude de grammaire générale 2. *Acta Jutlandica 9.2*. Aarhus & København: Universitetsforlaget og Levin & Munksgaard.
- Hjelmslev, L. (1972). *Sprogsystem og sprogforandring. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XV*. Copenhague: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Jakobson, R. (1932). Zur Struktur des russischen Verbuns. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague & Paris: Mouton, 3-15.
- Jakobson, R. (1936). Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbe deutungen der russischen Kasus. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague & Paris: Mouton 1971, 23-71.
- Jensen, E. S. (2004). Kanoniske og ikke-kanoniske nominalsyntaxmer i moderne dansk, i B. L. Jensen m.fl. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11*. Syddansk Universitetsforlag, 157-180.
- Jensen, E. S. (2007). Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk, i H. Jørgensen & P. Widell (red.) *Det bedre argument. Festskrift til Ole Togeby*. Århus: Forlaget Wessel & Huitfeldt, & Nordisk Institut, 299-320.
- Jensen, E. S. (under udarb.). *Nominativ i gammelskånsk. Afvikling og udviklinger*.
- Korzen, I. (2000). Reference og andre sproglige relationer, i G. Skytte & I. Korzen: *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, konnexion og diskursmarkering*, vol. 1-3. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Thomsen, O. N. (1991). Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia* 23, 145-196.

- 150
- Togebj, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Trubetzkoy, N. S. (1931). Die phonologischen Systeme. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 4. Genoptryk Nendeln/Lichtenstein: Kraus Print, 1968, 96-116.
- Trubetzkoy, N. S. (1958). *Principles of Phonology*. 3rd ed. 1962. University of California Press.
- Wiwel, H. G. (1901). *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.

Konstruktionsdannelse som grammering

En teoretisk udvidelse af begrebet grammatikalisering.
Sans- og meningsverbs
syntaktiske konstruktionsudvikling i fransk

Kirsten Jeppesen Kragh

1. Introduktion

I den internationale forskning i historisk grammatik står grammatikaliseringsteorien centralt som en teori om hvordan ord og ordforbindelser omtolkes til grammatiske størrelser med stigende grad af bundethed, i sidste instans til bøjningsendelser og eventuelt til disses bortfald. Teorien har således et bud på hvordan grammatiske bøjningssystemer bliver til, men den har ikke noget bud på hvordan andre dele af grammatikken som ledstillingssystemer og konstruktionsystemer opstår, og på dette punkt har den afgørende mangler.

I den nyeste strukturalistisk funderede historiske teori (Andersen 2006a, 2006b, Heltoft, Nørgård-Sørensen & Schøsler 2005, under udgivelse) arbejdes der med en teori der også omfatter dannelse og omdannelse af andre grammatiske systemer end de morfologiske. For det første er begrebet om grammatik i denne teori bredere så det både omfatter bøjning, ledstillingssyntaks og konstruktionssyntaks, og for det andet tager den højde for at de fleste grammatiske systemer faktisk opstår ved omdannelse af ældre, allerede grammatikaliserede systemer. I denne teoridannelse opereres med begrebet grammering, som netop bruges om grammatiske forandringer i konstruktioner som ikke normalt dækkes af grammatikaliseringstermen (Andersen 2006a).

Målet med denne artikel er at bidrage til udviklingen af denne nævnte teoridannelse ved at sætte fokus på nogle centrale ændringer i konstruk-

tionssyntaksen i fransk, nemlig konstruktionsreglerne for sætninger med meningsverber (fx *croire, espérer, penser, trouver*) og sanseverber (fx *voir, regarder, entendre, écouter, sentir*), som for begges vedkommende ser ud til at udvikle sig fra frie konstruktioner til grammatikaliserede konstruktioner.

Mit forskningsprojekt befinder sig endnu i en indledende fase, men det er tanken at udbygge materialet med supplerede empiri og desuden at udvide feltet til også at omfatte ytringsverber (fx *dire, affirmer, déclarer, écrire*).

2. Konstruktioner

Ifølge den traditionelle konstruktionsgrammatik (*Construction Grammar* (CG)) klassificeres morfemer, ord og idiomer samt grammatiske kategorier som *konstruktioner*, og som følge heraf optræder grammatikalisering, forstået som forandring fra noget leksikalsk til noget grammatisk, principielt ikke i konstruktionsgrammatik (Noël 2006: 9).

Da det forekommer mig uhensigtsmæssigt at udvide konstruktionsbegrebet, og da det i forvejen strider imod grammatikaliseringsteorien at anvende begrebet på morfem-, ord- og idiomniveau, tager jeg udgangspunkt i Heltoft *et al.* (under udgivelse)'s noget snævrere definition af konstruktioner, som indebærer følgende kriterier for klassificering af syntaktiske strenge som konstruktioner:

- Den syntaktiske streng er et komplekst tegn med en intern syntaks og semantisk kodning.
- Dens grammatiske status defineres af dens position i et eller flere paradigmer, dvs. der skal være en formel modsætning mellem mindst to medlemmer der hører under samme semantiske ramme.
- Et konstruktionsparadigmes domæne er den syntaktiske kontekst hvori de paradigmatiske relationer mellem en eller flere konstruktioner gælder.
- Rammen er paradigmets semantiske fællesnævner. Den semantiske relation mellem konstruktionerne er onomasiologisk fordi paradigmets medlemmer deler en fælles betydning.

- Konstruktionens sprogspecifikke udtryk er forbundet med et sprogspecifikt indhold.

Når alternerende konstruktioner indgår i et paradigme, medfører det at valget af et af to (eller flere) udtryk indebærer valget af et specifikt indhold. Paradigmer kan identificeres ved hjælp af Hjelmsevs kommutationsprincip (Hjelmsevs 1943: 66) ifølge hvilken ændring af udtryk følges af ændring i indhold. Hvis denne paradigmatiske relation ikke findes, er der ikke tale om en konstruktion.

Simple sætningskonstruktioner udtrykker ifølge Goldberg (1995) menneskers oplevelser, især dem med dynamisk indhold, som når noget overleveres til en anden, når nogen får noget til at bevæge sig eller ændre tilstand, når nogen oplever noget etc. Dette skulle være et universelt forhold for alle sprog, men det relevante i denne sammenhæng er at måderne at udtrykke disse oplevelser på er sprogspecifikke.

Den fælles grundlæggende betydning (den semantiske kodning) som forbindes med visse konstruktioner, kan overføres til andre verber således at disse verber får en ny betydning når de antager denne konstruktion. Med andre ord kan en konstruktions specifikke betydning overføres eller nedarves fra et verbum til andre verber, sådan som vi i det følgende vil se det ved fx sanseverber, som i forbindelse med deres forskellige komplementeringsmuligheder glider ind i nye paradigmer, som hver især kendetegnes ved en semantisk kodning.

3. Probleminventering

I denne artikel undersøges nogle centrale ændringer i konstruktioner i fransk, nemlig konstruktionsregler for sætninger med

- Sanseverber (fx *voir, regarder, entendre, écouter, sentir*)
- Meningsverber (fx *croire, espérer, penser, trouver*)

I det følgende redegøres for de mest karakteristiske forhold ved de to grupper af verber.

I beskrivelsen af sanseverber er det den semantiske tolkning af selve sanseverbet, som for de flestes vedkommende er flertydig, der op-

træder som overordnet problematik, altså sanseverbernes polysemi. Derudover fokuseres i forbindelse med kompletivsætningerne på modussystemets indflydelse og i forbindelse med de prædikative relativsætninger som komplement på deres relation til tilsvarende præsenterativer, altså deres indtræden i paradigme med andre præsenterativer (kap. 3.1). I beskrivelsen af meningsverberne vil jeg som udgangspunkt se på betydningen af subjektcoreferens i forbindelse med infinitivkonstruktioner og kompletivsætninger som komplement samt på nægtelsens indflydelse, som også har betydning for modussystemet (kap. 3.2).

Disse områder forekommer umiddelbart at være temmelig heterogene, men pointen er netop at der, når det kommer til stykket, ser ud til at være en forbindelse. Det drejer sig altså om 3 områder, det leksikalske, modussystemet, og præsenterativernes paradigmatisering, som principielt er så langt fra hinanden at de ikke undersøges under samme forhold, men som alle er under udvikling, og det er netop målet at prøve at afdække hver deres diakroni for at se om de konvergerer.

3.1. *Sanseverber*

Sanseverber har i moderne fransk fire komplementeringsmuligheder:

- I. Nominalsyntaxme: *Je vois Jean*
- II. Neksuskonstruktion med infinitiv: *Je le vois arriver*
- III. Konstruktion med prædikativ relativsætning: *Je le vois qui arrive*
- IV. Konstruktion med kompletivsætning: *Je vois qu'il arrive*

Som det fremgår af Tabel 1, optræder komplementtype II på fransk i to forskellige varianter, nemlig som akkusativ med infinitiv, hvor akkusativobjektet placeres mellem hovedverbal og infinitiv (akkusativ + infinitiv 1), og i konstruktionen hvor verbet og infinitiven optræder som sammensat verbal, hvilket indebærer at akkusativobjektet ikke kan placeres mellem de to (akkusativ + infinitiv 2). Ved pronominalisering af objektet placeres dette i begge tilfælde i verbalfeltet (*Il le voit couler*).

Komplement	I. Nominalsyntagme	II. Neksuskonstruktion med infinitiv		III. Prædikativrelativsætning	IV. Kompletivsætning
		akk. + infinitiv 1	akk. + infinitiv 2		
	<i>Il voit le naufrage</i>	<i>Il voit le bateau couler</i>	<i>Il voit couler le bateau</i>	<i>Il voit le bateau qui coule</i>	<i>Il voit que le bateau coule</i>
	Han ser skibsforsøret	Han ser skibet forlise		[Han ser skibet som forliser]	Han ser at skibet forliser

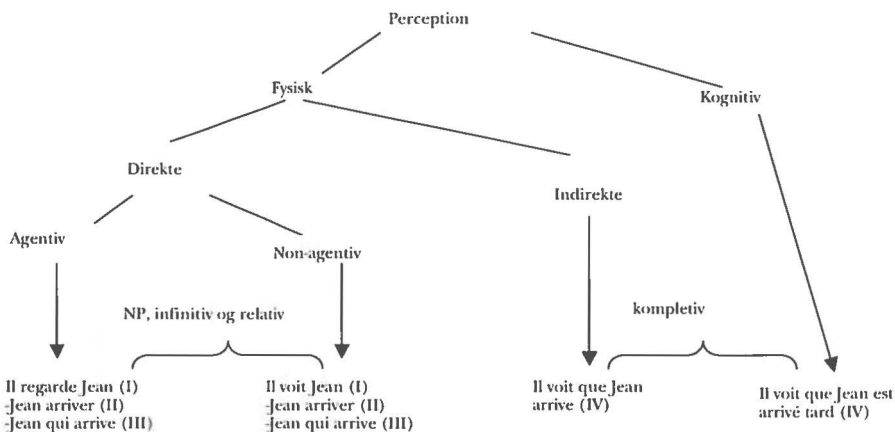
Tabel 1: Sanseverbers komplementeringskonstruktioner

Jeg vil i det følgende med udgangspunkt i det visuelle sanseverb *voir* og det auditive sanseverb *entendre* undersøge nogle semantiske forhold der har indflydelse på distributionen af de enkelte komplementtyper, idet jeg dog ikke vil komme nærmere ind på type I, som indeholder et verballøst komplement.

3.1.1. Sanseverbet 'voir'

På baggrund af distinktionen mellem *voir* ('se') og *regarder* ('kigge'), hvor konstruktioner med *regarder* udtrykker en aktiv perception (volitiv, agentiv), mens konstruktioner med *voir* opfattes som passiv perception (ikke-volitiv, ikke-agentiv) har Willems (1983, 2007) gennem sin analyse af komplementeringstyperne påvist at der for *voir* findes flere anvendelsesmuligheder end for *regarder*. Hun konkluderer på den baggrund at *voir* optræder som det umarkerede element i modsætningsparret *voir/regarder* (Willems 1983: 157).

Mens betydningen af sanseverbet *voir* er rent fysisk i komplementeringstyperne I, II og III, er der større tvivl om hvor konkret betydningen er af sanseverbet i type IV. Leth Andersen & Schøsler (2002) påviser i modeller inspireret af Willems (1983) hvordan tolkningen af sanseverbet forankres i konkrete konstruktioner:

Figur 1 Tolkning af sanseverbet *voir* forankret i konkrete konstruktioner (Leth Andersen & Schøsler 2002)

Af modellen fremgår sanseverbet *voir*'s polysemi. Komplementeringsvariant I (nominalsyntaxe), II (infinitivkonstruktion) og III (prædikativ relativsætning) adskiller sig fra variant IV (kompletivsætning). I I, II og III tolkes sanseverbet i fysisk forstand, men ved type IV tolkes det i indirekte fysisk forstand. Ved tilføjelse af fx et tidsadverbial, skifter fortolkningen karakter, som det er tilfældet i eksemplet *Il voit que Jean est arrivé tard*. Her får sanseverbet en helt anden, nemlig en kognitiv betydning i forhold til eksemplet uden tidsadverbial. At tilføjelse af et tidsadverbial har afgørende betydning fremgår også af Willems' diskussion (1983: 148-149), hvor det illustreres at tidsadverbialet begrænser anvendelsesmulighederne for komplementtyperne II og III:

- (1) Je vois que les dames se lèvent de table ('jeg ser at damerne rejser sig fra bordet')
- (2) Je vois qu'il est rentré tard hier soir ('jeg ser at han er kommet sent hjem i går aftes')

I eksempel (1) er komplementet en kompletivsætning, der er tale om samtidighed og sanseverbet har indirekte fysisk værdi. Eksempel (2) viser at kompletivsætningen uden problemer kan udvides med et tidsadverbial, som tilfører sanseverbet kognitiv værdi og samtidig svækker

den fysiske værdi. Tidsadverbialet, som angiver et tidspunkt i fortiden er temporalt set i konflikt med sanseverbets tempus, som er præsens og det er derfor umuligt at forstå sanseverbet som udtryk for en fysisk opfattelse, da man ikke fysisk kan se en handling, der har fundet sted på et tidligere tidspunkt. I den kognitive tolkning ligger dermed at kompletivsætningen udtrykker noget fortidigt, som subjektet for sanseverbet må inferere sig til. Eksempel (3) er en variant af eksempel (1) med komplementtype II og illustrerer *voir*'s direkte fysiske betydning, samtidig med at der udtrykkes samtidighed:

- (3) Je vois les dames se lever de table ('jeg ser damerne rejse sig fra bordet')

I eksempel (4) er infinitivkonstruktionen erstattet af en prædikativ relativsætning og *voir* bevarer her sin direkte fysiske værdi:

- (4) je vois les dames qui se lèvent de table ('jeg ser damerne som rejser sig fra bordet')

De tilsvarende varianter af eksempel (2) er ikke mulige. I eksempel (5) er tidsadverbialet i temporal konflikt med det overordnede verbal, og i eksempel (6) gør tempusuoverensstemmelsen mellem overordnet verbal og ledsætningsverbal ligeledes sætningen ugrammatisk:

- (5) *Je le vois rentrer tard hier soir
(6) *Je le vois qui est rentré tard hier soir

Denne analyse stemmer overens med at den kognitive anvendelse, ifølge Lemhagen (1979), er den foretrukne tolkning af den komplette konstruktion med *voir*.

Følgende eksempler, alle fra avisen *Le Monde* 1994, illustrerer bevægelsen gennem de forskellige komplementtyper fra den entydigt fysiske tolkning af *voir* til den kognitive betydning:

- (7) Quand l'immeuble sera achevé, on ne verra plus la tour Eiffel, là-bas. ('Når ejendommen er bygget færdig, kan man ikke længere se Eiffeltårnet ...').

Eksempel (7) har et nominalsyntaxme som komplement, altså type I, og sanseverbet udtrykker den direkte fysiske 'sans' i ordinær forstand, mens eksempel (8) tilhører type II, hvor komplementet er akkusativ med infinitiv, og sanseverbet tolkes som den direkte fysiske 'sans' i udvidet forstand. Her er ikke tale om at man **ser** resultaterne dykke i konkret betydning, men i overført betydning:

- (8) Mais la première entreprise française **verra ses résultats chuter plus fortement en raison des fortes provisions constituées.** ('Men den første franske virksomhed vil se sine resultater dykke voldsommere pga...').

I eksempel (9) er komplementet en kompletivsætning i indikativ (type IV), og anvendelsen af *voir* til at angive den fysiske sans i indirekte forstand forudsætter temporal samtidighed hos de to processer, dvs. mellem *verrez* og *proposeront*.

- (9) Quelques temps encore et vous **verrez que les partis de droite en proposeront la gratuité.** ('Vi lader lidt tid gå endnu, og så vil I se at højrepartierne vil tilbyde den gratis').

Voir i kognitiv forstand ses i eksempel (10), hvor kompletivsætningen også er i indikativ, men uden at der forudsættes samtidighed i de to processer, dvs. mellem *verra* og *sommes*.

- (10) Et il **verra que nous ne sommes pas une chaîne balladurienne...** (og han vil se (=indse) at vi ikke er sådan en Balladur kæde').

Den prædikative relativsætning (komplementtype III *je le vois qui arrive*) er særegen som komplement for sanseverber, og det er derfor relevant at indkredse dens bevægelse i forhold til de øvrige komplementtyper. Denne konstruktion har et meget begrænset anvendelsesområde i forhold til de øvrige komplementtyper. Den er underlagt dels temporale restriktioner, dels syntaktiske og leksikalske restriktioner: den prædikative relativsætning skal være *imparfait* eller præsens og forenelig med tempusformen i hovedsætningen, korrelatet kan løsrives fra prædikatet, som det ses i eksempel (11) og der kan kun indledes med *qui* som udfylder subjektsplassen i relativsætningen. Derudover er

tolkning af relativsætningens verbum af ikke-permanent type, og den kan ikke negeres.

- (11) On le **voit**, *tout à coup* **qui** creuse la mer, lourd, chargé, la ligne de flottaison invisible, hérisse dans les coursives et jusque sur le pont supérieur de silhouettes encore vagues dans la distance ... ('man ser ham pludseligt som ...'). (Dormann, Geneviève, 1993, *La Petite main*, 226)

I eksempel (11) og i eksempel (12) - (15) præciseres sanseverbet af et adverbial, hvilket medvirker til at fastholde den fysiske tolkning. Det kan være et decideret stedsadverbial som i eksempel (14) (*De son divan*) eller en slags mådesadverbial, der mere præcist angiver detaljer om sanseverbet, som i eksempel (12), (13) og (15):

- (12) *À travers les jumelles*, Sylvain le **voit qui** observe attentivement un trou au pied de la falaise par où s'écoule un ruisseau provenant, vraisemblablement, d'une infiltration de la Seine qu'on voit couler de l'autre côté du quai. (Dormann, Geneviève, 1993, *La Petite main*, 30) ('Gennem kikkerten ser Sylvain ham som ...')
- (13) *Dans le rétroviseur*, il **voit** Diane **qui** court, traverse le boulevard en flèche, à travers les voitures qui freinent en catastrophe pour l'éviter. (Dormann, Geneviève, 1993, *La Petite main*, 113) ('I bakspejlet ser han Diane som ...')
- (14) *De son divan*, Caroline la **voit**, de dos, **qui** se redresse de temps à autre, pour juger ce qu'elle vient de dessiner. (Dormann, Geneviève, 1993, *La Petite main*, 202) ('Fra sin divan ser Caroline hende bagfra som ...')
- (15) *Par la fenêtre*, Caroline le **voit qui** dévale l'escalier rocheux qui mène à l'appontement, ... (Dormann, Geneviève, 1993, *La Petite main*, 237) ('Gennem vinduet ser Caroline ham som ...')

Hermed svarer konstruktionen med *voir* og adverbial til konstruktionen med den markerede form *regarder*:

- 200
- (16) Cette femme **regarde** Adèle et la Mousson **qui** occupent une assez grande table. (Bienne, Gisèle, 1990, *Les Jouets de la nuit*, 115) ('Denne kvinde kigger på A. og M. som ...')

Når der ikke er knyttet et adverbial til konstruktionen med *voir*, svækkes den fysiske værdi af sanseverbet, og dette får snarere karakter af et præsentativ:

- (17) Elle **voit** l'abbé **qui** revient à leur table. (Cluny, Claude-Michel, 1983, *Un jeune homme de Venise*, 65) ('Hun ser abbeden som kommer tilbage til deres bord')
- (18) Le son est coupé, on **voit** les étudiants en révolte **qui** défilent devant le Panthéon. (Rochant, Éric, 1990, *Un monde sans pitié*, 78) ('..., ser man studenterne i oprør som ...')

Dette tyder på at sanseverbet, idet det kan styre en prædikativ relativsætning, i moderne fransk er på vej ind i et paradigme med andre præsentativer som det fremgår af Tabel 2:

Je vois

C'est

Il y a   mon fils qui lit

Voici

etc.

Tabel 2: Præsentativparadigme

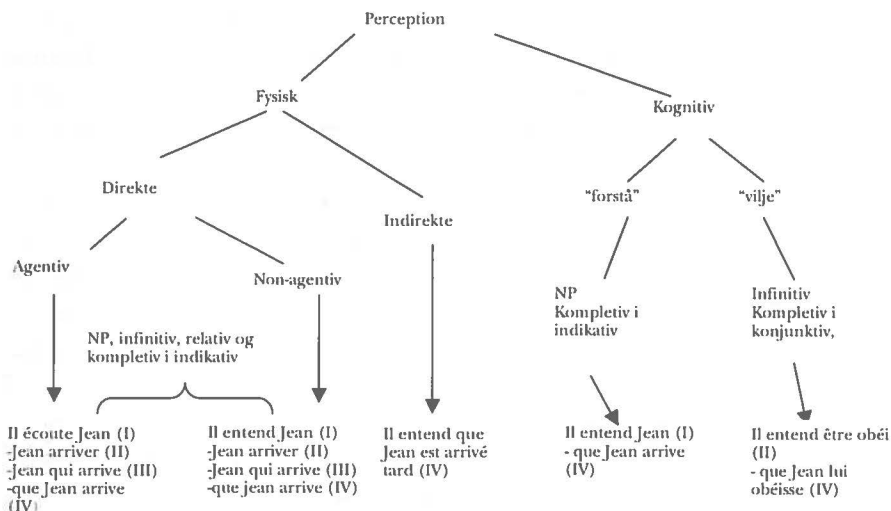
I dette paradigme forskydes fokus fra hovedsætningen til bisætningen og præsentativet får pragmatisk karakter. Denne tendens ser ud til at være under udvikling i moderne fransk, og det er en tydelig indikation på at *voir* her får en anden funktion, som har en mere kognitiv værdi. Det betyder at verbet *voir* her bevæger sig fra sanseverbets paradigme over til præsentativparadigmet.

Meget tyder således på at *voir* i overensstemmelse med Lemhagens påstand (1979) (se ovenfor), er i en bleachingproces og at verbet i

dag optræder hyppigst som udtryk for en opfattelse, snarere end for et konkret syn.

3.1.2. Sanseverbet 'entendre'

Ved indsættelse af sanseverbet *entendre* i samme skematiske form opstår en sondring mellem modus i kompletivsætningerne alt efter hvilke semantiske tolkninger sanseverbet tillægges.

Figur 2 Tolkning af sanseverbet *entendre* forankret i konkrete konstruktioner (Leth Andersen & Schøsler 2002)

Som det fremgår af Figur 2, optræder indikativ i kompletivsætningen når sanseverbet tolkes i fysisk betydning, uanset om betydningen er direkte eller indirekte fysisk.

(19) Il entend que Pierre est [ind.] arrivé ('han hører at P. er ankommet')

Men indenfor det kognitive domæne udnyttes modusdistinktionen indikativ/konjunktiv til at udtrykke forskellige betydninger, som eksemplerne (20), (20a) og (21) viser.

- (20) Il entend que Pierre est [ind.] arrivé ('han forstår at ...')
- (20a) Il entend que Pierre est [ind.] arrivé tard ('han forstår at P. er ankommet sent')
- (21) J'entends qu'on m'obéisse [konj.] ('jeg forventer at man adlyder mig')

Med indikativ har sanseverbet den fysiske betydning i eksempel (19), men også den kognitive betydning i eksempel (20), hvor *entendre* skal tolkes som 'forstå'. Med konjunktiv får det kognitiv betydning når sanseverbet får karakter af viljesverbum som i eksempel (21). Denne sondring er i overensstemmelse med assertionsteorien om modusbrugen på fransk¹ (Korzen 1999). Til gengæld viser eksemplerne at komplementsystemet ikke svarer til det latinske hvor et alternativ til akkusativ med infinitivkonstruktionen var en final *UT/NE*-bisætning i konjunktiv (= for at/for at ikke) som kunne oversættes med 'se til at' eller 'sørge for at'. Sætninger som eksempel (21) er netop ikke finale som den latinske konjunktivkonstruktion, og det må derfor antages at der sker noget andet i moderne fransk. Den moderne franske situation forudsætter en kompleks eller kombineret grammatikalisering af komplementkonstruktion og modusystem til ét sammenhængende system. Eksempel (22) til (24) fra *Le Monde* 1994 illustrerer bevægelsen gennem de forskellige komplementtyper fra den entydigt fysiske tolkning af *entendre* til den kognitive betydning. I eksempel (22) er der tale om den rent fysiske tolkning af sanseverbet med komplementtype II, nemlig akkusativ med infinitiv:

- (22) ... l'on entendait (sans le voir) un homme crier en polonais : ... ('man kunne høre (uden at se) en mand råbe på polsk: ...')

I eksempel (23) og (24) er der tale om anvendelsen af *entendre* i kognitiv betydning og en illustration af modusdistinktionen, som fremgår

---

1. Ifølge assertionsteorien anvendes konjunktiv i ikke-asserterede ledsætninger, mens indikativ anvendes i asserterede ledsætninger. Hermed optræder ledsætninger i konjunktiv som bærere af enten præsupponeret eller irrealis-information, hvorved det overordnede subjekt + verbal har mere tyngde end ledsætningen. Tilsvarende har hovedsætningsverbalet som følges af en kompletivsætning i indikativ mindre vægt, idet kompletivsætningen i indikativ indeholder ikke-kendt information.

af eksempel (21). I eksempel (23) er kompletivsætningen i indikativ og *entendre* bruges i betydningen 'forstå'.

- (23) ... et laissaient **entendre**, mercredi, **qu'il serait désigné officiellement comme candidat de la CDU-CSU** ... ('... og lod forstå, i onsdags at han ville blive officielt udpeget som kandidat til ...')

I eksempel (24) fra *Le Monde* 1994 anvendes konjunktiv i kompletivsætningen da sanseverbet her har karakter af vilje. Viljesverber følges i fransk af konjunktiv.

- (24) ... j'**entends que nous favorisons toutes les transitions politiques**... ('... jeg forventer at vi støtter alle de politiske overgange ...')

I konstruktionen med prædikativ relativsætning (type III) fastholder *entendre* i højere grad end *voir* sin fysiske værdi, som det ses i eksempel (25):

- (25) On **entend** le fracas des crânes **qui éclatent** sous la masse, le bruit mou des ventres déchirés par les lances. (Lanzmann, Jacques, 1994, *La Horde d'or*, 98) ('Man hører larmen fra kranerne som bryder løs under ...')

3.1.3. Sammenfattende bemærkninger om sanseverber

Sanseverbernes forskellige komplementeringsmuligheder bevæger sig, men i forskellige retninger: type II med akkusativ og infinitiv indgår sammen med verbet *laisser* i sit eget paradigme, idet denne konstruktion ikke forekommer ved andre typer verber². Type III, den prædikative relativsætning, bevæger sig over i et præsentativparadigme og type IV hvor komplementet er en kompletivsætning, glider ind i modusproblematikken.

3.2. Meningsverber

Nogle forhold ved meningsverber er tilsvarende, andre er helt forskellige fra det vi lige har set. På latin fandtes kun konstruktioner med

2. Den har, som det fremgår af Tabel 1, en parallel variant hvis syntaktiske struktur svarer til *faire*+infinitiv (*Je fais partir mon fils*), dvs. at sanseverberne og *laisser* kan indgå i fast verbalforbindelse med infinitiven (*Je vois partir mon fils*). Dette vil ikke blive nærmere berørt i denne artikel.

401

nominaler (objekt) eller akkusativ med infinitiv efter meningsverber, og konstruktionstypen i eksempel (26) er en nydannelse i fransk.

(26) Il pense que Jean partira demain ('han tror Jean tager af sted i morgen')

Akkusativ med infinitiv er ikke længere mulig i moderne fransk ved meningsverber, men findes kun som nævnt ved sanseverber og ved verberne *faire* og *laisser*. På den anden side er subjektcoreferens blevet en relevant parameter. Der kan ikke optræde et grammatisk objekt for meningsverbet som kan fungere som logisk subjekt for infinitiven, og infinitivkonstruktionen er således kun mulig hvis der er subjektsammenfald mellem finit og infinit verbal som i eksempel (27):

(27) Il pense partit demain ('han har tænkt sig at tage af sted i morgen')

I konstruktioner med subjektcoreferens og kompletivsætning kan det styrende verbum få karakter af en epistemisk markør i stedet for et prædikat, som det ses i eksempel (28) og (29):

(28) Je pense que je pars demain ('Jeg tror, jeg tager af sted i morgen')

(29) Je pense que je partirai demain ('Jeg tror, jeg vil tage af sted i morgen' (~det kan også være, jeg finder på at lave noget andet))

I disse tilfælde kan rækkefølgen ændres:

(30) Je pars/partirai demain, je pense

Ændring af rækkefølgen er til gengæld ikke mulig hvis der ikke både er subjektcoreferens og kompletivsætning på samme tid:

(31) *Jean partira demain il pense

(32) *Partir demain je pense

Dette implicerer at der i tilfælde (28) - (30), i overensstemmelse med assertionsteorien (Korzen 1999) (se fodnote 1), er en tendens til hierarkisk

forskydning mellem hoved- og bisætning, således at hovedsætningen, som formelt er overordnet, reanalyseres til en epistemisk markør, og herved indgår i et paradigme med andre epistemiske markører som *sans doute*, *certainement*, m.fl., mens bisætningen får karakter af en hovedsætning. Rollen som epistemisk markør kan således alene tilskrives det overordnede verbal når dette følges af en kompletivsætning.

3.2.1. Meningsverber med nægtelse

Når tilsvarende konstruktioner benægtes, har det følgende implikationer: ved infinitivkonstruktion med subjektcoreferens er der i eksempel (33) ingen ændring i forhold til konstruktionen uden nægtelse som vi så i eksempel (27):

(33) Je ne pense pas partir demain ('jeg har ikke tænkt mig ...')

Men når komplementet er en kompletivsætning, påvirker tilstedeværelsen af en nægtelse konstruktionen. I eksempel (34) kan hovedsætningen ikke reanalyseres til epistemisk markør (svarende til konstruktion (26), hvor der ikke var subjektcoreferens) fordi den er benægtet og bisætningen som følge deraf står i konjunktiv:

(34) Je ne pense pas que je parte demain (~afgørelsen ligger uden for 'min magt')

Hvis nægtelsen derimod placeres i bisætningen, reanalyseres hovedsætningens verbal til epistemisk markør, hvilket også fremgår af at rækkefølgen kan ændres, som i eksempel (35) og (36):

(35) Je pense que je ne partirai pas demain (~egen planlægning)

(36) Je ne partirai pas demain, je pense

Brugen af konjunktiv og mulighederne for placering af henholdsvis hoved- og bisætning kan altså bruges som test til identifikation af konstruktionens funktion. Både nægtelsens placering og modus er afhængig af det overordnede verbal; hvis der ingen egentlig funktionel overordnet sætning er, er der ingen konjunktiv. Dette stemmer også overens med assertionsteorien (Korzen 1999).

3.3. *Sammenfatning*

Jeg har i det foregående vist ændringer både ved sanseverber og ved meningsverber. Ændringerne er ikke leksikalske, men derimod paradigmatiske idet der er tale om at nogle konstruktioner mister leksikalsk værdi og bliver medlemmer af andre grammatiske paradigmer. Det fremgår af nogle af de eksempler jeg har vist at det moderne franske systems kompletivsætninger spiller tæt sammen med modussystemets modsætning mellem indikativ og konjunktiv. Modussystemets funktion hænger sammen med den moderne tendens til ændring af balancen mellem hovedsætningen (*je pense, il entend*, osv.) og bisætningen, som netop ses ved sanse- og meningsverber, og som ændres på en måde der øger bisætningens semantiske tyngde i forhold til hovedsætningen. Derved bliver det oprindelige styrende verbum sekundært og bisætningens indhold primært. Samme ændring ses i konstruktioner med sanseverbum og prædikativ relativsætning som er undervejs i et paradigmeskift til præsensativparadigmet. Der sker altså både inden for sanseverber og inden for meningsverber ændringer fra det leksikalske mod det pragmatiske.

4. Målsætning med undersøgelsen

Ved at kaste lys over komplementeringssystemet i moderne synkron fransk grammatik er det hensigten at kunne forklare den nuværende sprogtilstand som et resultat af en differentieringsproces. Det relativt entydige latinske system afløses efterhånden af en opspaltning, der må betyde nye semantiske skel i grammatikken, hvor latin oprindeligt ikke skelnede. Latin tillod akkusativ med infinitiv i flere verbalklasser, heriblandt både sanseverber og meningsverber, mens moderne fransk kun tillader den ved sanseverber. Dette må betyde at konstruktionen i moderne fransk tolkes semantisk snævrere end i latin. Disse ændringer skaber en ny grammatisk tilstand og anvendelsen af grammatikaliseringsteorien kan bidrage til at forstå både tilstanden og processen.

4.1. *Henning Andersens sprogforandringsmodel*

Udgangspunktet for at belyse ændringerne i et grammatikaliseringsspektiv er Henning Andersens sprogforandringsmodel (Andersen 2001a, 2001b), som er tæt integreret i grammatikaliseringsteorien. Sprogforandringer er resultater af reanalyser af input. Reanalysen manifesterer sig ved et efterfølgende output som afslører en genfor-

tolkning af et givet tegns betydning. Når disse reanalyser accepteres og optages af andre sprogbrugere, fører det i nogle tilfælde – men ikke i alle – til sprogændringer. Med henblik på at afdække sprogændringers spredningsmekanisme skelner Andersen (2001b) mellem internt og eksternt motiverede forandringer. Internt motiverede forandringer er forandringer hvis årsager ligger i sproget selv. Disse starter gerne i umarkeret kontekst (fx talesprog) og breder sig til markeret kontekst (skriftsprog). Eksternt motiverede forandringer skyldes påvirkninger udefra, fx sprogaftsmitning, og starter som regel i markeret kontekst for at brede sig til umarkeret kontekst.

Ændringerne i konstruktioner med sans- og meningsverber er ikke leksikalske, men derimod internt motiverede paradigmatiske forandringer, idet der er tale om at nogle konstruktioner mister leksikalsk værdi og bliver medlemmer af nye paradigmer der er defineret ved fælles semantiske rammer.

4.2. Grammatikaliseringsprocessen

Grammatikaliseringsprocessen opfattes som resultat af en sprogbrugsbetinget reanalyse, hvor sprogbrugeren per inferens overfører implikationen af en given konstruktion til konstruktionen selv. Denne overførsel breder sig derpå blandt sprogbrugerne, den accepteres og udgør derved en sprogændring (Andersen 2006b).

I tilfælde som to af de analyserede eksempler, eksempel (28) (*je pense que je pars demain*) og (29) (*je pense que je partirai demain*) kan reanalysen fx underbygges ved at det kan påvises at det formelt overordnede verbal, *je pense*, ikke længere udgør en hovedsætning: hovedsætningen indgår i de nævnte eksempler i en paradigmatiske alternation med andre epistemiske udtryk som *sans doute*, *certainement*, osv., mens *penser* naturligvis som fuldverbum ellers indgår som medlem af klassen meningsverber. Formelt er hovedsætningen overordnet, men efter reanalysen er der ikke længere tale om en egentlig valensrelation mellem hovedsætningen og bisætningen: Bisætningen bærer ytringens indhold, og hovedsætningen er reduceret til en epistemisk markør. I overensstemmelse med Andersens teori om spredning af sprogforandringer (Andersen 2001a) kan man antage at reanalysen først manifesterer sig i talesprog, siden breder sig til skriftsprog og mere formelle registre.

På tilsvarende måde har vi set hvordan sanseverbet *voir* i konstruktionen med den prædikative relativsætning glider fra den direkte fysiske betydning af verbet til at indgå i et paradigme med præsentativer. Også her er der tale om tab af leksikalsk værdi med en mere grammatisk egenskab i bytte.

5. Perspektivering

Nærværende artikel har karakter af en status over et igangværende forskningsprojekt, og de afrundende bemærkninger er derfor ikke en egentlig konklusion, men snarere en perspektivering af ikke særlig homogen art.

Jeg har med udgangspunkt i en ny og snæver definition af konstruktioner forsøgt at teste begrebet grammering, som er initieret af Andersen (2006a), og som anvendes til beskrivelse af grammatikaliseringer i konstruktioner, dvs. typer af grammatikalisering som ikke hører under den klassiske definition af termen. Gennem analyser af komplementeringssystemet i moderne fransk har jeg påvist forandringer som indebærer visse konstruktioners paradigmeskift, med tab af leksikalsk værdi og tiltagende grammatisk værdi som resultat. Disse forandringer tyder på at der er tale om resultater af en differentieringsproces. Der er i moderne fransk nye skel i grammatikken med hensyn til anvendelse af de forskellige komplementeringstyper, hvor latin oprindeligt ikke skelnede. Akkusativ med infinitiv fandtes i latin ved flere verbalklasser; mens moderne fransk kun tillader den konstruktion ved sanseverber. I meningsverber har fransk i dag kun mulighed for infinitivsyntagme som komplement, når der er subjektoreferens mellem finit og infinit verbal. Også de prædikative relativsætninger begrænser sig til sanseverbumbonstruktioner. Disse mister leksikalsk værdi og bevæger sig over i præsentativparadigmet, ligesom meningsverberne, når de efterfølges af kompletivsætninger, ligeledes mister leksikalsk tyngde og har tendens til at glide over i et paradigme med epistemiske markører.

Det er hensigten i et større perspektiv systematisk at afprøve mulighederne for en afgrænsning af det leksikalske over for det grammatiske, hvilket i dette projekt vedrører udviklingen af hovedsætningen, ved successive strukturanalyser af de verbalkonstruktioner der indgår i

projektet, som alle er eksempler på udviklinger fra frie konstruktioner til mere eller mindre grammatikaliserede konstruktioner.

Formålet er for det første at bidrage til en fornyelse af den forskning der foregår inden for grammatikalisering ved at kombinere den diakrone og den synkrone tilgang, for det andet at kombinere det leksikalske og det grammatiske og for det tredje at bidrage til den udforskning af konstruktionstyper der mangler for fransk men som findes for engelsk (Levin 1993) og som i den nyeste terminologi kaldes grammering.

Henvisninger

- Andersen, H. (2001a). Actualization and the (uni)directionality of change, i H. Andersen (red.), *Actualization. Linguistic change in progress*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 226-248.
- Andersen, H. (2001b). Markedness and the theory of linguistic change, i H. Andersen (red.), *Actualization. Linguistic change in progress*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 21-57.
- Andersen, H. (2006a). Grammatization, regrammatization, and degrammatization: Tense loss in Russian. *Diachronica*, 23(2), 231-258.
- Andersen, H. (2006b). Synchrony, diachrony, and evolution, i O. Nørgaard Thomsen (red.), *Competing models of linguistic change. Evolution and beyond* Vol. 279, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 59-90.
- Goldberg, A.E. (1995). *Constructions: construction grammar approach to argument structure*. Chicago, University of Chicago Press.
- Heltoft, L., J. Nørgård-Sørensen & L. Schøsler (2005). *Grammatikalisering og struktur*. Kbh., Museum Tusulanum.
- Heltoft, L., J. Nørgård-Sørensen & L. Schøsler (under udgivelse). *Grammaticalisation and paradigmatic structure*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hjelmslev, L. (1943). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København.
- Korzen, H. (1999). Principper for opstilling af modus i kompletiv-sætninger på fransk, i C. Bache, Lars Heltoft & Michael Herslund (red.), *Rolighedsymposiet 1998: Ny forskning i grammatik*, Vol. 6, Odense: Odense Universitetsforlag, 181-203.
- Lemhagen, G. (1979). *La concurrence entre l'infinitif et la subordonnée complétive introduite par que en français contemporain*. Uppsala, [s.n.].

- 410
- Leth Andersen, H. & L. Schøsler (2002). La complémentation, i H. Jansen, P. Polito, L. Schøsler & E. Strudsholm (red.), *L'infinito & oltre. Omaggio a Gunver Skytte*, Odense: Odense University Press, 273-295.
- Levin, B. (1993). *English verb classes and alternations: a preliminary investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Noël, D. (2006). *Diachronic construction grammar vs. grammaticalization theory*. *Preprints of the Department of Linguistics. Katholieke Universiteit Leuven*, 255.
- Willems, D. (1983). Regarde voir. Les verbes de perception visuelle et la complémentation verbale, i E.L.T. Roegiest (red.), *Verbe et phrase dans les langues romanes. Mélanges offerts à Louis Mourin*, Gent: Romanica Gandensia XX, 147-158.
- Willems, D. (2007). Typologie des procès et régularités polysémiques, i D. Bouchard & I. Evrard (red.), *Représentations du sens II: De Boeck-Duculot*, 162-177.

Homogenitet og inkorporering i spansk (og dansk)

Henrik Høeg Müller

1. Indledning

Denne artikel tager udgangspunkt i den grundantagelse, at spanske substantiver – modsat danske – ikke er kodet for homogenitet i leksikon, men at denne kodning først finder sted, når de instantieres i syntaksen (jf. for fransk/dansk Herslund 1997). Jeg vil argumentere for, at denne påståede semantiske forskel i kodning af substantivernes homogenitet mellem de to (typer af) sprog har afgørende indflydelse på inkorporering og dermed dannelse af komplekse prædikater.

2. Grundlæggende distribution

Hvis vi ikke i første omgang tager hensyn til den fundamentale denotationelle eller semantiske distinktion mellem utællelige og tællelige substantiver, kan man sige, at spanske såkaldt nøgne substantiver på sætningsniveauet kan optræde på grundlæggende tre forskellige måder, som vist i (1), (2) og (3).

(1) Argumentposition:

Subjekt: *Surgieron **problemas** en el Oriente Medio.*
opstod problemer i Mellemøsten
Objekt: *Juan compra **patatas** en ese mercado.*
Juan køber kartofler på det marked

(2) Prædikativ position:

Sub. præd.: *Mi padre es **médico**.*
min far er læge
Obj. præd.: *Los guerreros proclamaron rey a David en Hebrón.*
krigerne udnævnte konge (akk.) David i Hebron
La iglesia tachó a Galileo de hereje.
kirken anklagede (akk.) Galilæi for kætter

(3) Efter præposition som modifierator:

Måde:	<i>Vigilaron</i>	<i>la zona</i>	<i>con</i>	<i>helicópteros.</i>
	de.overvågede	området	med	helikoptere
	<i>Comunican</i>		<i>por</i>	<i>satélite.</i>
	de.kommunikerer	via	sattelit	
	<i>Se</i>	<i>cuecen</i>	<i>bajo</i>	<i>presión</i>
	sig	koger	under tryk	nogle minutter
	<i>unos</i>	<i>minutos.</i>		
Sted:	<i>Miles</i>	<i>de personas</i>	<i>patinaron</i>	<i>sobre hielo</i>
	tusindvis af personer	løb.på.skøjter	på is	i jul(en)
Tid:	<i>Sus</i>	<i>padres</i>	<i>lo</i>	<i>esperaban</i>
	hans forældre	ham	ventede	i timer
			<i>durante</i>	<i>horas.</i>

Det kanoniske mønster i spansk er, at spanske substantiver uden determination kun optræder i post-verbal position. Syntaktisk fungerer de som enten objekter som i (4a-d), subjekter ved inakkusative verber som i (4e-f) eller i forbindelse med refleksive og perifrastiske passiver som i (4g-h). Suñer (1982: 209) har kaldt denne begrænsning i forbindelse med subjektet for "Naked Noun Constraint": "An unmodified common noun in preverbal position cannot be the surface subject of a sentence under conditions of normal stress and intonation."

- (4a) *Compran coches en Alemania.*
de.køber biler i Tyskland
- (4b) *Siempre bebió café por la mañana.*
altid han.drak kaffe om morgenen
- (4c) *Lisa tiene perro.*
Lisa har hund
- (4d) *Hay pan en la mesa.*
der.er brød på bordet
- (4e) *Sale agua del grifo.*
løber.ud vand af vandhanen
- (4f) *Llegan postales de todas partes.*
ankommer postkort fra alle steder
- (4g) *Se vende(n) café/ piso/ pisos*
sig sælger kaffe/ lejlighed/lejligheder
- (4h) *Fue encontrado oro en el Mar del Norte.¹*
blev fundet guld i Nordsøen

1. Eksemplet er fra Bosque (1996: 30).

Denne indskrænkning betyder således, at preverbale nøgne substantiver ikke er mulige under normale prosodiske forhold (dog kan intonation og tryk i forbindelse med fokalisering gøre, at de kan optræde preverbalt).

(5a)	<i>*Agua</i>	<i>cae</i>	<i>por</i>	<i>las paredes.</i>
	vand	løber.ned	ad	væggene
(5b)	<i>*Niños</i>	<i>entraron</i>	<i>en</i>	<i>el jardín.</i>
	børn	kom.ind	i	haven
(5c)	<i>*Coches</i>	<i>vendieron</i>	<i>en</i>	<i>Polonia.</i>
	biler	de.solgte	i	Polen
(5d)	<i>*Miel</i>	<i>producen</i>	<i>aquí.</i>	
	honning	de.producerer	her	

2.1. Denotation

Med hensyn til denotation er den generelle regel i spansk, at nøgne substantiver kun forekommer, når de denoterer masser eller en flerhed af individer. Med andre ord kan utællelige og tællelige substantiver i flertal optræde uden determinativ, mens tællelige substantiver i ental ikke kan, jf. eksemplerne i (6ab).

(6a)	<i>Fabrican</i>	<i>miel.</i>	/	<i>Publican</i>	<i>libros.</i>
	de.producerer	honning	/	de.publicerer	bøger
(6b)	<i>*Fabrican</i>	<i>coche.</i>	/	<i>*Publican</i>	<i>libro.</i>
	de.producerer	bil	/	de.publicerer	bog

Der findes dog en række undtagelser fra det generelle mønster. Ved koordination, negeret kontekst, verbonominale prædikater og hvad man kunne kalde stereotype situationer, jf. nedenstående eksempler, kan den nominale konstituent optræde i singularis.

(7a)	<i>Padre y madre son necesarios y complementarios en</i>	
	far og mor er nødvendige og komplementære i	
	<i>la crianza de los hijos.</i>	
	opdragelsen af børnene	
(7b)	<i>Llevo año y medio viviendo en Valencia y nunca he visto</i>	
	jeg.har år og halvt boet i Valencia og aldrig jeg.har set	

- ciudad más sucia y gente más guarra.*
 by mere beskidt og mennesker mere svinske
- (7c) *Juan tiene miedo de los perros*
 Juan har frygt for hundene
- (7d) *Juan tiene perro.*
 Juan har hund

Ingen af disse typer eksempler udgør dog efter min mening et problem for den udlægning, jeg præsenterer i det følgende. Kort fortalt kan koordination som i (7a) opfattes som en form for kvantificering, og den negerede kontekst i (7b) kræver et efterfølgende restriktivt komplement a la *más sucia* ‘mere beskidt’, som virker som et determinativ. Verbonominale prædikater, som (7c) er et eksempel på, optræder i langt overvejende grad med abstrakte substantiver, der på mange måder minder om massedenoterede substantiver, og endeligt udgør de såkaldt stereotype situationer som i (7d) ikke et produktivt mønster.

3. Det komplekse prædikat

Før jeg går ind i den i indledningen annoncerede diskussion vedr. homogenitet og systematiske forskelle mellem spansk og dansk, vil jeg argumentere for, at det determinativløse nominal inkorporeres i verbet, hvorved der dannes et komplekst prædikat. Det vil fremgå senere, at netop opfattelsen af V+ØN som komplekst prædikat, er vigtig for den overordnede forståelse af homogenitet.

3.1. Aspekt

Eksemplerne i (8a-h) viser, hvordan transformationen af det nominale argument fra en referentiel enhed til modifikator medfører en aspektuel ændring, således at det nye komplekse prædikat denoterer en aktivitet i stedet for en handling. Dvs. at integrationen af de direkte objekter og de intransitive subjekter i de oprindelige verber afstedkommer en aspektuel ændring, sådan at de nye komplekse prædikater er semantisk kompatible med frie adverbelle tilføjelser, der udtrykker varighed i tid. Bemærk dog, at referentielle substantiver i pluralis godt kan optræde sammen med adverbialt *durante meses* ‘gennem måneder’, men at der så opstår en form for toto-generisk læsning – derfor markering med

spørgsmålstegn i (8a), (8c) og (8g) –, mens dette synes vanskeligt i forbindelse med referentielle massedenoterende substantiver som i (8e).

- (8a) ??*Compró*_{PR.ED.} *las patatas*_{OBJ.DIR.} *en ese mercado durante meses.*
han.købte kartoflerne på det marked gennem måneder
- (8b) [*Compró patatas*]_{PR.ED.} *en ese mercado durante meses.*
[han.købte kartofler] på det marked gennem måneder
- (8c) ??*Me trajeron*_{PR.ED.} *las flores*_{OBJ.DIR.} *durante meses.*
mig de.bragte blomsterne gennem måneder.
- (8d) *Me* [*trajeron flores*]_{PR.ED.} *durante meses.*
mig [de.bragte blomster] gennem måneder
- (8e) **Salió*_{PR.ED} *el agua*_{SUB.} *del grifo durante meses.*
løb.ud vandet af hanen gennem måneder
- (8f) [*Salió agua*]_{PR.ED.} *del grifo durante meses.*
[løb.ud vand] af hanen gennem måneder
- (8g) ??*Surgieron*_{PR.ED.} *los problemas*_{SUB.} *en el Oriente Medio durante meses.*
opstod problemerne i Mellemøsten gennem måneder
- (8h) [*Surgieron problemas*]_{PR.ED.} *en el Oriente Medio durante meses.*
[opstod problemer] i Mellemøsten gennem måneder

Denne aspektuelle ændring understøttes af en række data, der viser den inkorporerede strukturs manglende kompatibilitet med elementer, der generelt udtrykker perfektivitet.

I (9abc) vises inkompatibiliteten med etisk dativ og leksikalsk perfekte prædikater, og i (10) med absolutte participialkonstruktioner, som indebærer en terminativ dimension i den forstand, at den handling, der udtrykkes af participialkonstruktionen, går forud for den, der udtrykkes af hovedprædikationen. Den terminative læsning, der stimuleres af den perifrastiske konstruktion i (11), er i konflikt med aktivitetslæsningen, som er et resultat af inkorporeringen, og endelig kan man se i (12), at aktivitetslæsningen, der opnås ved inkorporering af objektet, kræver agentive, kontrollerende og intentionelle subjekter, sådan som det normalt er tilfældet ved "ægte" aktiviteter (modsat konstruktioner, hvor der udtrykkes en egenskab ved subjektsreferenten som i *estas pelotas saltan mucho* 'disse bolde hopper meget' / *el agua está cociendo* 'vandet koger').

- (9a) *Juan {bebió/ se bebió} la leche.*²
 Juan {drak/ selv drak} mælken
- (9b) *Juan {bebió/ *se bebió} leche.*
 Juan {drak/ selv drak} mælk
- (9c) *Juan {bebió/ *apuró} vino.*
 Juan {drak/ drak op} vin
- (10) *Comprado {el café/ *café}, nos fuimos a casa.*³
 købt {kaffen/ kaffe}, os vi.gik hjem
- (11) **Lleva pronunciadas conferencias.*⁴
 han.har holdt indlæg
- (12a) **Detesto leche. – *leche detestada*⁵
 jeg.hader mælk – mælk hadet
- (12b) *El sol de agosto quema {*campos/ los campos}.*
 augustsolen sveder {marker/ markerne}
- (12c) *Como se parecía a una bruja, la vieja asustaba*
 fordi sig lignede en heks, den gamle skræmte
 {*niños/a los niños}.
 {børn/(akk.) børnene}

3.2. *Attributiv vs. prædikativ funktion*

Eksemplerne (13a) og (13c) er tvetydige på den måde, at adjektiverne *cruda* 'rå' og *frío* 'kold' kan læses enten attributivt eller som frie prædikativer, der danner sekundære prædikationer med objekterne, mens (13b) og (13d) er entydige, idet de kun kan læses attributivt. En god forklaring på denne forskel, vil jeg mene, er, at i de sidstnævnte tilfælde inkorporeres *carne cruda* og *café frío* som komposita i verberne, således at man får et komplekst aktivitetsdenoterende prædikat. Altså er der tale om endnu et argument for, at der dannes et komplekst prædikat ved inkorporering.

2. (9abc) er fra Bosque (1996: 30ff.).

3. Eksemplet er fra Contreras (1996: 147).

4. Eksemplet er fra Laca (1996: 245).

5. (12bc) er fra Laca (1996: 263). En informant gør opmærksom på, at (12b) er acceptabel i sin inkorporerede version, idet subjektsreferenten kan tvinges over i en agentiv læsning, altså en form for "type coercion".

- (13a) *Adriana come la carne cruda.*⁶
Adriana spiser kødet råt/ det rå kød
- (13b) *Adriana come carne cruda.*
Adriana spiser kød råt (rå kød)
- (13c) *Pablo bebe el café frío.*
Pablo drikker kaffen kold/ den kolde kaffe
- (13d) *Pablo bebe café frío.*
Pablo drikker café kold (kold kaffe)

3.3. Akkusativ vs. dativ

I (14ab) repeterer jeg – her med data fra Masullo (1996: 192) – det forholdsvis kendte fænomen i spansk, at kausative konstruktioner med *hacer* 'gøre' i kombination med intransitive verber tilskriver det andet argument akkusativ, jf. (14a), mens de kausative konstruktioner i kombination med transitive verber tilskriver det andet argument dativ, jf. (14b). Denne viden kan man så bruge på følgende måde: Hvis man, som i (14c), udskifter det intransitive verbum med en kompleks inkorporeeringsstruktur a la *formar fila* 'stå på række' eller *tomar distancia* 'holde afstand', så tilskrives det andet argument stadigvæk kasus akkusativ, ikke dativ, jf. (14d), hvilket jo peger på, at den komplekse inkorporeeringsstruktur fungerer fuldstændigt som et aktivitetsdenoterende simpleksverbum, selvfølgelig fordi, vil jeg hævde, at verbum og nominal danner en enhed.

- (14a) *El profesor (los) hizo trabajar/reír a sus estudiantes.*⁷
læreren (dem) fik.til at arbejde/grine (akk.) sine studerende
- (14b) *El profesor les hizo leer El Quijote a sus estudiantes.*
læreren dem fik.til at læse El Quijote (dat.) sine studerende
- (14c) *El preceptor (los) hizo formar fila/tomar distancia (a los estudiantes).*
læreren dem fik.til at stå på række/holde afstand (akk. de studerende)
- (14d) *?? El preceptor les hizo formar fila/tomar distancia (a los estudiantes).*
læreren dem fik.til at stå på række/holde afstand (dat. de studerende)

6. (13a-d) er fra Masullo (1996: 192).

7. (14a-d) samt (15a-d) er fra Masullo (1996: 183), som gør opmærksom på, at denne distinktion neutraliseres i leistiske dialekter.

3.4. *Bunden vs. fri dativ*

Masullo (ibid.) viser også med eksemplerne i (15a-d), at inkorporeringskonstruktioner er inkompatible med tilskrivning af den strukturelle bundne dativ i form af et nøgent substantiv, jf. (15b) og (15d), mens de accepterer en fri dativ udtrykt ved præpositionssyntagmet *para* + udetermineret substantiv, jf. (15a) og (15c). Dette forhold peger på, at de oprindelige verber allerede ved inkorporering af akkusativobjektet er mættede og derfor ikke tillader inkorporering af endnu et argument, altså et argument som kandiderer til en plads i det allerede komplekse prædikat. Sagt med andre ord, er det komplekse intransitive prædikat ikke dativstyrende, som man jo ellers godt kunne argumentere for, at verberne i deres oprindelige former er. Dette er endnu et argument for en transformation til et komplekst prædikat, som jeg ser det.

(15a)	<i>Compraron</i>	<i>computadoras</i>	<i>para</i>	<i>estudiantes.</i>
	de.købte	computere	til	studerende
(15b)	<i>*Les compraron</i>	<i>computadoras</i>	<i>a</i>	<i>estudiantes</i>
	dem de.købte	computere	(dat.)	studerende
(15c)	<i>Recogieron</i>	<i>ropa usada</i>	<i>para</i>	<i>mendigos.</i>
	de.indsamlede	tøj brugt	til	tiggere
(15d)	<i>*Les recogieron</i>	<i>ropa usada</i>	<i>a</i>	<i>mendigos.</i>
	dem de.indsamlede	tøj brugt	(dat.)	tiggere

3.5. *Negationens scope*

Eksemplerne i (16) viser en vigtig forskel mellem inkorporerings- og ikke-inkorporeringskonstruktioner ud fra negationens scope. Eksemplerne i (16b) er kontradiktoriske, fordi negationen obligatorisk må fortolkes eksternt, mens eksemplerne i (16a) ikke er kontradiktoriske, fordi negationen her kan fortolkes både eksternt og internt. I forbindelse med inkorporeringsstrukturene kan negationen altså kun fortolkes med snævert scope, hvilket jo tyder på, at verbal og nominal er smeltet sammen. Negationen opererer på hele udtrykket, aldrig partielt på dele af det. Altså endnu et argument, der understøtter opfattelsen af et komplekst prædikat.

(16a)	i.	<i>A</i>	<i>la reunión</i>	<i>asistieron</i>	<i>muchos</i>	<i>profesores.</i> ⁸
		til	mødet	kom	mange	lærere

8. Laca (1996: 253) har givet inspiration til (16ab).

- ii. A *la reunión no asistieron muchos profesores.*
 til mødet ikke kom mange lærere
- (16b) i. A *la reunión asistieron profesores.*
 til mødet kom lærere
- ii. A *la reunión no asistieron profesores.*
 til mødet ikke kom lærere

5. Homogenitet

Herslund (1997: 49ff.) argumenterer for, at verber, dvs. verbalrødder, – ligesom substantiver – kan inddeles i henhold til homogenitet sådan at forstå, at tilstands- og aktivitetsverber, som fx *ligge* og *løbe*, kan siges at have trækket [+Homogen], fordi ethvert tidsinterval, sekvens eller udsnit af den situation, der denoteres af verballeksemet, denoteres det samme som hele situationen, den er af samme beskaffenhed, kunne man sige, som den fulde situation, der denoteres af verbalet. I modsætning hertil har aktionsdenoterede verber trækket [-Homogen], fordi de inhærent indeholder en grænse og således består af to faser. Derfor forholder det sig ikke sådan, at et hvert udsnit af en situation denoteret af et aktionsverbum, som fx *lukke*, er identisk med hele situationen. Situationer, der denoteres af aktionsverber, består med andre ord af flere uensartede dele. Disse forhold afbildes med streger og prikker i forbindelse med aktionsart i (17).

(17) Verbernes homogenitet

Type af verbum:	Aktionsverber	Aktivitets-/tilstandsverber
Semantisk træk:	[-Homogen]	[+Homogen]
Aktionsart:	(...../.....)	(-----)
Valens:	Transitivitet & inakkusativitet	Inergativitet (& transitivitet)

Herslunds (1997: 26ff.) idé er så, at der i forhold til det semantiske træk homogenitet er analogi mellem verberne og substantiverne. Massedenoterede substantiver, som *hønning* fx, kan opdeles i mindre portioner af samme beskaffenhed, altså er et hvilket som helst udsnit

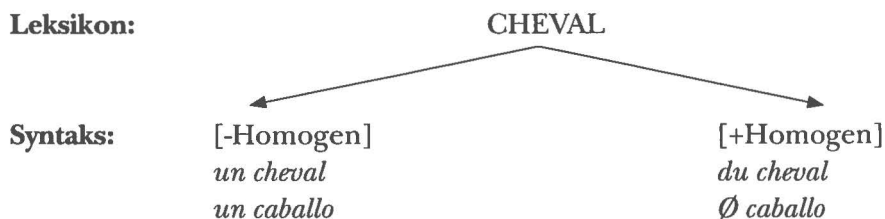

Spansk

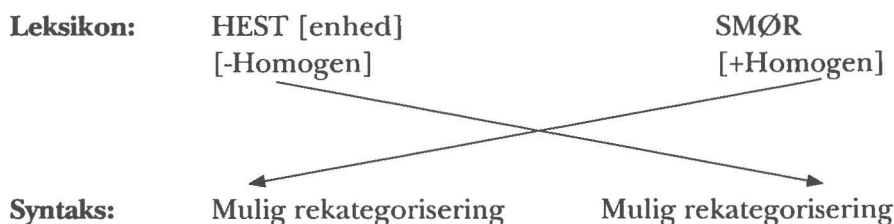
1.	<i>una mesa</i>	–	<i>una mantequilla</i>
2.	<i>mesas</i>	–	<i>mantequillas</i>
3.	<i>mucha mesa</i>	–	<i>mucha mantequilla</i>

Med udgangspunkt i Lyons' (1977) diskussion af klassifikatorer argumenterer Herslund (ibid.) for, at franske substantiver minder om substantiver i klassifikatorsprog, fordi de franske substantiver, når de instantieres i syntaksen, skal forsynes med en markør, en klassifikator, for at vise, hvilken denotation der er den relevante i en given kontekst, i.e. homogen eller inhomogen. Det vil sige, at franske substantiver ikke er kodede for homogenitet, før de indsættes i en syntaktisk sammenhæng. De er med andre ord ukodede for homogenitet i leksikon. Herslund (ibid.) sammenligner fransk og dansk og foreslår så – stadig med udgangspunkt i Lyons – at danske substantiver, modsat de franske, er leksikalsk kodede for tællelighed, hvilket viser sig ved, at danske tællelige substantiver indeholder betydningskomponenten [enhed], mens utællelige ikke indeholder dette betydningselement. Det betyder, at homogenitetsdistinktionen i forbindelse med danske substantiver allerede eksisterer i leksikon, den er kodet leksikalsk, mens altså homogenitet i forbindelse med franske substantiver bestemmes i syntaksen, jf. figur 1 og 2. Der er således tale om en fundamental påstand om, at franske og danske substantiver simpelthen ikke er ens leksikalsk set, hvilket man mig bekendt ellers hidtil har haft som stiltiende fælles udgangspunkt eller antagelse. Det samme synspunkt vil jeg gøre gældende i forbindelse de spanske substantiver. Her forholder det sig blot sådan, at spansk ikke råder over en delingsartikel, som det er tilfældet i fransk, men derimod tillader inkorporering, hvilket fransk jo ikke gør. Jeg plæderer således for, at den franske delingsartikel funktionsmæssigt svarer til nul-determinativ i spansk, hvilket ikke er et helt ukendt synspunkt, men sikkert heller ikke helt ukontroversielt. Så antagelsen bliver altså, som det er tilfældet for fransk, at et hvilket som helst spansk substantiv kan og skal kodes i syntaksen som enten massedenoterende eller individdenoterende. Der er med andre ord ingen spanske substantiver, der på forhånd er kodet leksikalsk som masse- eller individdenoterende. Alle kan få en syntaktisk instruks om at denotere det ene eller det andet. Dette udgangspunkt er mig bekendt ret kontroversielt, i hvert fald set i forhold til den spanske tradition, hvor det som hovedregel antages, at substantiver er kodede

i leksikon som enten masse- eller individdenotering, og at de så kan rekategoriseres i syntaksen (se fx Bosque 1999).

Figur 1

Figur 2

Eksemplerne nedenfor i (19) illustrerer, hvordan spanske substantiver enten kan kodes som inhomogene, jf. (19a-d) eller som homogene, jf. (19e) og (19f).

- (19a) Los **diversos barros** de Copahue para fangoterapia se extraen del fondo de estas lagunas.
 ‘De **forskellige** (typer) **ler** fra Copahue til mudderterapi udvindes fra bunden af disse laguner’
- (19b) Se desala el bacalao como en todos los casos, durante tres días en **cuatro o cinco aguas** muy frías.
 ‘Torsken udvandes som altid i tre dage i **fire eller fem meget kolde** (hold) **vand**’
- (19c) Luego relataron que hallándose sepultados bajo tierra, habían comido **unos panes** y bebido **un agua** que milagrosamente apreciaron.
 ‘Bagefter fortalte de, at, mens de befandt sig begravet under

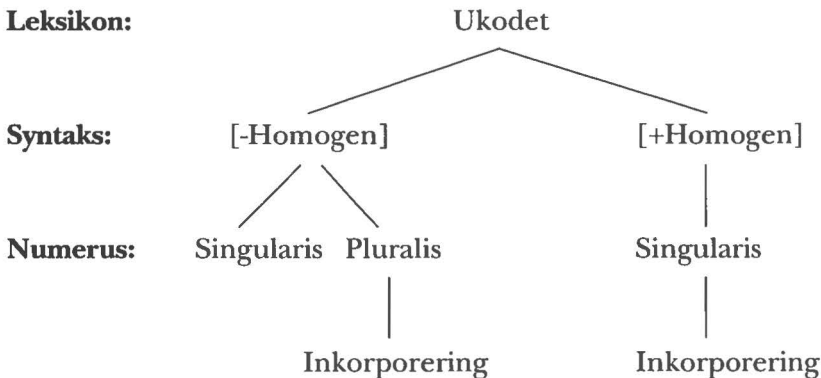
jorden, havde de spist **nogle brød** og drukket **en vand**, som på mirakuløs vis var dukket op.

- (19d) Cada productor podrá presentar hasta **tres mieles diferentes**.
 ‘Hver producent kan præsentere op til **tre forskellige** (typer) **honning**’
- (19e) De cualquier manera, el Máxima QX es **mucho coche** y todo un ejemplo de que los japoneses pueden hacer productos de lujo.
 Ligemeget hvad, så er Máxima QX **meget bil** og et godt eksempel på, at japanerne kan lave luksusprodukter.
- (19f) He pasado unos días en Cuenca... -Anda, ¿y como fuiste? ¿Tren otra vez? -No, creo que he tenido **bastante tren** por este año. Fui en coche.
 ‘Jeg har være nogle dage i Cuenca ...-Ok, og hvordan kom du dertil? Med tog igen? Nej, jeg tror jeg har fået **nok tog** for i år. Jeg tog bilen’

6. Inkorporering

Spørgsmålet er jo så, hvad disse betragtninger vedr. homogenitet har med inkorporering at gøre? Situationen for spansks vedkommende har jeg prøvet at illustrere og resumere i figur 3 nedenfor. Denne fremstilling af tingenes tilstand rejser i hvert fald 3 spørgsmål: 1) Hvorfor er morfologisk pluralis kun en mulighed i forbindelse med substantiver, der har trækket [-Homogen], altså hvorfor kan man ikke sætte et masse-denoterende substantiv i flertal? 2) Og det vigtigste af dem måske, hvorfor kan spanske individenoterende substantiver i singularis ikke inkorporeres, når nu de danske kan? 3) Og endelig i forlængelse af spørgsmål 2, hvorfor kan spanske individenoterende substantiver i pluralis inkorporeres?

Leksikon:

Figur 3

Ad 1.: Det første spørgsmål er forholdsvist let at besvare, og måske er svaret også indlysende. Massedenoterede substantivers reference er altid kumulativ i den forstand, at hvis vi tilføjer honning til honning, får vi mere honning, og ikke honninger, mens hvis vi tilføjer kat til kat, får vi ikke kat, men flere katte, altså en anden entitetstype (se også Herslund 1997: 2-3). Så pointen er i denne kontekst, at det ikke er masselæsningen af leksemet, som undergår pluralisering, da pluralisering kun er en mulighed i forbindelse med afgrænsede entiteter. Så det vil sige, at pluralis kun er en mulighed ved de substantiver, som allerede af syntaksen er tvunget til at denotere en afgrænset entitetstype.

Ad 2.: Hvis man antager, at det er rigtigt, at den franske partitive artikel har sit modstykke i spansk nul-determination, hvilket jo betyder, at et hvilket som helst spansk substantiv, der instantieres i syntaksen uden determinativ, må få massebetydning, så ligger det faktisk nogenlunde ligefor at forstå, hvorfor spansk generelt afviser at inkorporere individdenoterede substantiver i ental. Den skitserede tilgang medfører nemlig, at substantiverne i sætninger som *Juan *repara coche/ *lee periódico/ *escribe carta/ *pinta casa/ *lava coche* 'Juan reparerer bil/ læser avis/ skriver brev/ maler hus/ vasker bil', tvinges til at blive fortolket som denoterede masser pga. de syntaktiske omgivelser, de indgår i, altså det faktum at de optræder uden determinativ. Men det

er jo på den anden side også klart, at de sagforhold, som ovennævnte sætninger skulle være adækvate beskrivelser af, ikke korresponderer med situationer i virkeligheden, som vi opfatter den. Vi reparerer ikke bil eller skriver brev, hvor de af nominalkonstituenterne denoterede entiteter skal opfattes som masser, det er simpelthen nonsens. De aktiviteter, som sætningerne skulle være lingvistiske repræsentationer af, involverer jo entiteter, der er mentalt konstruerede som afgrænsede, dvs. som strukturerede objekter og ikke amorfe substanser. Så den grammatiske struktur verbal + nul-determineret substantiv i singularis, aktiverer den betydning, at den nominale del af det komplekse prædikat beskriver en entitet af massetypen, hvilket er klart inkompatibelt med virkelighedsscenerier, som implicerer en konceptualisering af entiteter som havende trækket [-Homogen]. Der er simpelthen et misforhold mellem det mentale billede, som kommunikerer af det grammatiske system, og hvad vi konceptualiserer som omstændighederne i den virkelige verden.

Ad 3.: Hvis man accepterer de to foregående præmisser, altså at kun individer kan tælles, og at individdenerende substantiver i singularis i spansk tvinges til massefortolkning ved inkorporering, så mener jeg, at det er en naturlig følge heraf, at dannelsen af komplekse aktivitetsdenoterende prædikater, der skal beskrive situationer i virkeligheden, som involverer afgrænsede entiteter, kun kan dannes ved inkorporering af et nominal i pluralis. Pluralismorfemet tilfører den information, at substantivet skal fortolkes som denoterende strukturerede, afgrænsede entiteter.

Med udgangspunkt i figur 4 kan man konkludere, at den syntaktiske procedure inkorporering har som funktion at danne et komplekst aktivitetsdenoterende prædikat. Men samtidig kodes spanske substantiver syntaktisk for homogenitet gennem oppositionen mellem nul-determinativ og indefinit determinativ.

Så der er tale om to systemer, der spiller sammen på flg. måde: $V+\emptyset N_{\text{sing}}$ danner et komplekst prædikat, der indebærer, at nominalet denoterer en masse, mens $V+\emptyset N_{\text{plur}}$ også danner et komplekst prædikat, men i dette tilfælde med den medbetydning, at nominalet denoterer en entitet, der består af flere tællelige enheder.

Nominal inkorporering (V+ØN) =
Dannelse af komplekse aktivitetsdenoterende prædikater

V+ØN_{sing.} (massedenoterende
nominal konstituent)

V+ØN_{plur.} (individdenoterende
nominal konstituent)

Figur 4

Vender vi nu tilbage til dansk, så er situationen jo som bekendt den, at både substantiver, der denoterer enkeltindivider og flere individer såvel som substantiver, der denoterer masser, kan inkorporeres, jf. (20). Tager man udgangspunkt i den del af Herslunds hypotese, der går ud på, at danske substantiver er leksikalsk kodede for homogenitet, så er det måske ikke så overraskende, at dansk kan inkorporere individdenoterende substantiver i ental. Homogenitetskodningen er jo netop ikke et syntaktisk anliggende i dansk, og det betyder, at inkorporering ikke dikterer en særlig læsning af substantivet mht. homogenitet. Substantivets homogenitetskonfigurering er allerede bestemt i leksikon. Det medfører, at eksempler som *Peter læser avis/ maler hus/ vasker bil* etc. er fuldstændigt normale, idet de jo bare beskriver situationer, hvor subjektsreferenten er involveret i de pågældende aktiviteter. Der finder ikke en massifikation sted. Det mener jeg, er en forudsigelig konsekvens af den "danske" del af leksikaliseringshypotesen.

(20) N denoterer enkelte individer

læse avis, male hus, vaske bil, skrive brev

N denoterer flere individer

læse aviser, male huse, vaske biler, skrive breve

N denoterer masser

købe mælk, spise grød, pudse sølvtøj, dyrke tobak

Et vigtigt spørgsmål er så, hvad forskellen er på at inkorporere individdenoterende substantiver i singularis og i pluralis? Jeg mener, at der findes nogle af det grammatiske system afledte pragmatisk forskelle,

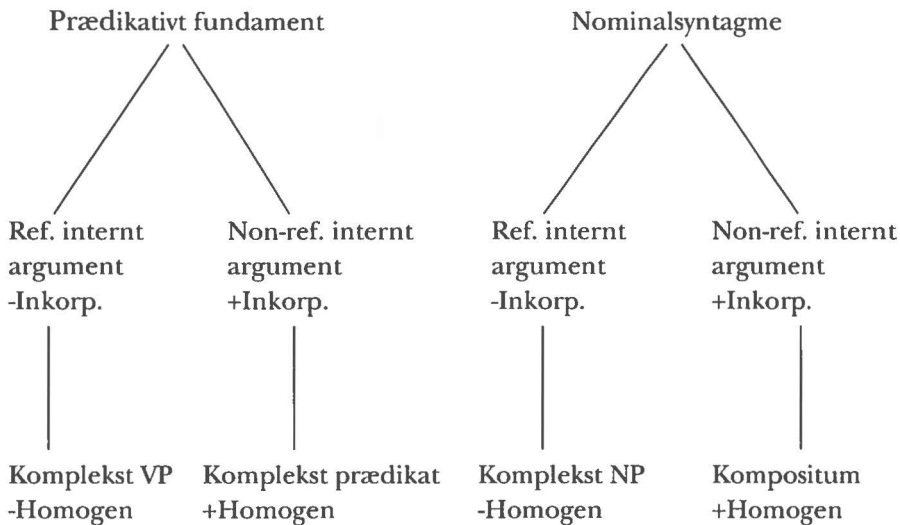

der består i, at man er tilbøjelig til at inferere specificitet og igangværende aktivitet i forbindelse med singularis-inkorporering, mens man i forbindelse med pluralis-inkorporering er tilbøjelig til at inferere en form for sædvane. Hvis man på spørgsmålet: *Hvad laver Peter?*, svarer: *Han vasker bil.*, er der nok en tendens til, at man heraf udleder, at der er tale om en specifik bil, og at han er i gang med det lige nu, mens, hvis svaret er: *Han vasker biler.*, så ville man nok tænke, at det er noget, han gør mere eller mindre til dagligt, måske som sin profession. Disse pragmatiske forskelle er en forholdsvis naturlig konsekvens af, at trækene [Singularis] og [-Homogen] generelt signalerer individualitet, hvor pluralismorfemet jo netop signalerer homogenitet i form af en flerhed af tællelige individer. Det er dog vigtigt at understrege, at der kun er tale om pragmatisk inferens, idet man ved singularis-inkorporering sagtens kan fremkalde en habituel læsning som i eksemplet *Han har altid læst avis uden briller.*

Efter denne sammenligning med dansk kan man så også forstå, at en konsekvens af at kode homogenitet i syntaksen, som jeg altså påstår, at spansk gør, er, at spansk ikke har mulighed for ved dannelse af et komplekst aktivitetsdenoterende prædikat, altså ved inkorporering, at lave en beskrivelse af en specifik situation. Den begrænsning dikteres af det grammatiske system.

7. Konklusion

Konklusionen er, at begrebet homogenitet er relevant på to planer: 1) På det ikke-komplekse niveau, som angår verber og substantiver i deres simplex-form, og 2) På det komplekse niveau, dvs. konstruktionsniveauet, som angår VP- eller NP-kerneleddets interaktion med det andet nominale element.

Figur 5

Figuren skal forstås sådan, startende fra venstre, at hvis det interne nominale argument i en V+N-konstruktion er referentielt, bliver resultatet et gængs komplekst VP, mens hvis det interne argument er non-referentielt, så inkorporeres nominalkonstituenten, og der dannes et komplekst prædikat, der, som vi har set, er homogen. Analogt hermed kan nominalsyntaxmer beskrives. Et kerneled i et nominalsyntaxme kan enten kombineres med et andet referentielt NP og dermed danne et komplekst NP, svarende til det komplekse VP, eller kerneleddet kan udvides med en ikke-referentielt nominalkonstituent, og så dannes der et kompositum. Et komplekst NP denoterer flere forskellige entiteter og har dermed trækket [-Homogen], mens det, der karakteriserer et kompositum, er, at det denoterer én og kun én entitetstype, og i den forstand denoterer det noget homogen. Denne nominale del af historien har der ikke været plads til at diskutere i denne artikel, men det nominale niveau er helt parallelt til det prædikative eller verbale.

Homogenitet er således et fundamentalt semantisk træk, som ikke bare egner sig til at forklare de to komplementære hovedordklassers grundsemantik, men som også spiller en vigtig rolle i forståelse af syntagmedannelsen både verbalt og nominalt.

Henvisninger

- Bosque, I. (1996). Por qué determinados sustantivos no son sustantivos determinados. Repaso y balance, i I. Bosque (red.) *El sustantivo sin determinación. La ausencia de determinante en la lengua española*, Madrid: Visor Libros, 13-120.
- Bosque, I. (1999). El nombre común, i I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática descriptiva de la lengua española 1*, Madrid: Espasa Calpe, 3-75.
- Contreras, H. (1996). Sobre la distribución de los sintagmas nominales no predicativos sin determinante, i I. Bosque (red.) *El sustantivo sin determinación. La ausencia de determinante en la lengua española*, Madrid: Visor Libros, 141-168.
- Herslund, M. (red.) (1997). *Det franske sprog. Kapitel II. Konsistens*, foreløbig version. Copenhagen Business School.
- Herslund, M. (red.) (1999). *Det franske sprog. Kapitel VI. Nominalsyntaxmet*, foreløbig version. Copenhagen Business School.
- Laca, B. (1996). Acerca de la semántica de los plurales escuetos del español, i I. Bosque (red.) *El sustantivo sin determinación. La ausencia de determinante en la lengua española*, Madrid: Visor Libros, 241-268.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Masullo, P. J. (1996). Los sintagmas nominales sin determinante: una propuesta incorporacionista, i I. Bosque (red.) *El sustantivo sin determinación. La ausencia de determinante en la lengua española*, Madrid: Visor Libros, 169-200.
- Müller, H. H. (2003). Strategies de lexicalisation des noms composés en espagnol, i M. Herslund (red.) *Aspects linguistiques de la traduction*, Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux, 55-84.
- Müller, H. H. (2005). Meaning Construction within Spanish Nominal Syntagmatic Compounds (NSCs), i I. Korzen & P. D'Achille (red.) *Tipologia Linguistica e Società. Considerazioni Inter- e Intralinguistiche*, Firenze: Franco Cesati Editore, 55-76.
- Müller, H. H. (2007). *Nominalkomposition i moderne spansk. En teori om betydningsdannelse*, Doktordisputats forsvaret ved CBS i juni 2007, s. 512.
- Nedergaard Thomsen, O. & Herslund, M. (2002). Complex Predicates and Incorporation – An introduction, i O. Nedergaard Thomsen & M. Herslund (red.), *Complex Predicates and Incorporation. A Functional*

- 430
- Perspective. Travaux du cercle linguistique de Copenhague vol. XXXII, Copenhagen: C.A. Reitzel, 7-47.*
- Suñer, M. (1982). *Syntax and Semantics of Spanish presentational sentence-types*, Washington, D.C.: Georgetown University Press.

Syntaktiske-semantiske betvingelser i argumentstrukturen

Et kontrastivt perspektiv

Johan Pedersen

1. Indledning¹

Jeg vil i denne artikel analysere nogle karakteristiske semantiske konflikter i sætningens argumentstruktur i dansk, engelsk og spansk. På grundlag af kontrastive eksempler vil jeg argumentere for at der er forskel på hvordan argumentstrukturen organiseres i forskellige sprogtyper, og at dette er snævert forbundet med hvordan vi skal forstå disse semantiske konflikter, hvoraf en bestemt type går under betegnelsen *coercion* (betvingelse) inden for den kognitive lingvistik.

I (1) og (2) er der konflikt mellem sætningens argumentstruktur og verbets betydning, herunder dets valensstruktur. Den resultatative betydning ('X fik Y til at forsvinde') kan ikke tilskrives verbets leksikalske betydning (den intransitive aktivitet *at sove/to sleep*). Vi kan derfor ikke sige at sætningen er organiseret som en valensstruktur centreret i verbet:

(1) Han sov den (branderten) ud

(2) He was sleeping it off

Inden for den kognitive lingvistik/konstruktionsgrammatikken taler man om at verbet bliver anvendt, eller presset ind om man vil, i en betydningssammenhæng der konflikter med dets valensstruktur. Det kaldes *coercion* (Michaelis 2004). Det der navnlig interesserer mig her er at man ikke kan lave en tilsvarende konstruktion i spansk:

---

1. Tak til en anonym bedømmer og redaktør Hanne Jansen for gode kommentarer.

- (3) Durmió   la borrachera   fuera*
       (han) sov   branderten   ud

Spansk tillader til gengæld en anden konstruktionstype, som dansk og engelsk ikke tillader, og hvor der er en lignende betydningskonflikt:

- (4) Durmió   la borrachera
       (han) sov   branderten
       ‘Han sov brandertsøvn’

I (4) er der konflikt mellem den verbalt kodede intransitive aktivitet at *sove* (*i en brandert*) og sætningens form [(SUBJ) V OBJ] der indikerer transitivitet. At der i en eller anden forstand er tale om en transitiv struktur ser man af at det NP der kandiderer til objektsfunktionen kan substitueres med en kasusmarkør i akkusativ (*la*), som altid markerer direkte objekt i spansk:²

- (4a) La borrachera   **la**   durmió   (toda la mañana)
       branderten   AKK   sov (han) (hele morgenen)
       ‘Han sov brandertsøvn hele morgenen’

På den anden side ser man at der ikke er tale om en særlig stærk transitiv struktur. Dels kræver substitutionen med akkusativ en specifik kontekst, og dels tillader (4) ikke en passivtransformation, som ellers traditionelt er en vægtig test for om noget er direkte objekt, og dermed implicerer transitivitet:

- (4b) La borrachera   fue   dormida   por... *
       branderten   blev   sovet   af...

Det er da også den intransitive aktivitet der dominerer i betydningen: (4) handler (i modsætning til den danske og engelske version) basalt set om at sove, og mindre om effekten på branderten.

Den transitive struktur gør imidlertid at sætningen potentielt kan fortolkes kausativt, i den betydning som den danske og engelske version i

2. Dialektalt forekommer også *la* (hunkøn) og *lo* (hankøn) som markører af indirekte objekt. Denne sprogbrug er dog ikke anerkendt af RAE (Det Spanske Akademi).

hhv. (1) og (2) har: at sove således at branderten forsvinder. Rent faktisk oversættes udtrykket i (4) (fejlagtigt vil jeg mene) med den kausative betydning i spansk-danske ordbøger. Fx kan man læse i Munksgaards grønne ordbog at betydningen er *at sove rusen ud* (Munksgaard 1988). Betydningen er snarere at sove i sin brandert, som en slags angivelse af omstændighederne omkring sove-aktiviteten. Denne fortolkning understøttes af at denne konstruktion – altså med ikke-kausativ læsning – er produktiv i spansk som det fremgår af (5)-(7):

- (5) Durmió la mona para sacarse la resaca (google)
 (han) sov abekatten for at fjerne tømmermændene
 ‘Han sov brandertsøvn for at fjerne tømmermændene’
- (6) Durmió la siesta
 (han) sov middagspausen
 ‘Han sov til middag’
- (7) Bajó las escaleras
 (han) gik ned stigen
 ‘(Han) gik ned af stigen’

Eksempel (5) er helt parallelt med (4), og betydningen i (6) og (7) implicerer tydeligvis ikke kausativitet: man gør ikke noget med hverken *middagspausen* eller *stigen*.

Man må ikke forveksle konstruktionstypen i (4)-(7) med typen i (8):

- (8) Pedro durmió a la niña hablando
 Pedro sov pigen talende
 ‘Pedro talte pigen i søvn’

Også her er der en betydningskonflikt mellem verbets intransitive sove-aktivitet og den transitive struktur,³ men i modsætning til (4)-(7) er be-

3. Medmindre vi hælder til det synspunkt at der er to forskellige *dormir*-leksemer i spansk: et intransitivt og et transitivt. Goldberg (1995, 2006) har imidlertid, særligt med henblik på engelsk, argumenteret overbevisende for det uhenigtsmæssige i at skulle operere med forskellige leksikalske betydninger afhængigt af hvilken betydningsammenhæng verbet optræder i.

tydningen i (8) rent faktisk kausativ (resultativ): 'X får Y til at sove'. Til sammenligning tillader dansk og engelsk ikke denne konstruktionstype:

(9) Peter sov pigen ved at tale *

(10) Peter slept the girl by talking *

En dansk og engelsk version af (8) kræver en kausativ (resultativ) konstruktion af samme type som (1) og (2):⁴

(11) Han talte pigen i søvn

(12) He talked the girl to sleep

På den anden side, ligesom (3) ikke var en mulig spansk version af (1) og (2), er (13) heller ikke her en mulig spansk pendant til (11) og (12):

(13) Habló   a la niña   a dormir/dormida *
      (han) talte   pigen   i søvn

Vi kan foreløbig konstatere at den resultatative konstruktionstype i (8) (spansk) har den basale resultatative argumentstruktur centreret i verbet, hvorimod dette ikke er tilfældet i (11) og (12) (dansk og engelsk). Tilsvarende er sætningens basale intransitive argumentstruktur (sove/bevægelses-betydning) i (4)-(7) (spansk) centreret i verbet, mens den basale resultatative argumentstruktur i (1) og (2) (dansk og engelsk) ikke er centreret i verbet.

Problemstillingen jeg vil se på i denne artikel er følgende: både dansk og engelsk på den ene side, og spansk på den anden side, tillader konflikt mellem verbalvalensen og sætningens syntaktiske/semantiske struktur, jf. (1)-(8) og (11)-(12). Men hvilke sprogtypologiske aspekter ligger der til grund for at konstruktionstyperne i (1) / (2) og (11) / (12) er karakteristiske for dansk og engelsk, mens konstruktionstyperne i (4)-(7) og (8) er karakteristiske for spansk? Og hvordan får det betydning for hvordan vi skal karakterisere selve den semantiske konflikt i de to sprogtyper?

---

4. Dvs. [SUBJ] + V (aktivitetsverbum) + OBJ + OBL]. Sml. *han sov branderten ud / he slept it off*. En alternativ type uden aktivitetsverbum er *Peter fik pigen til at sove / Peter made the girl sleep*.

Min analyse udfolder sig inden for konstruktionsgrammatikkens begrebsramme, men vi skal først omkring nogle ideer der blev lanceret af Chomsky (1981) for næsten 30 år siden. Dem vil jeg holde op mod et konstruktionsgrammatisk synspunkt, med henblik på tentativt at opstille en hypotese om hvorledes sætningens argumentstruktur organiseres i henholdsvis germanske og romanske sprog. Hypotesen står dels i opposition til det chomskianske syn på typologiske forskelle, er dels en kritik af bestemte dele af den typologiske teori indenfor den kognitive/funktionelle lingvistik, og har endelig væsentlige implikationer for udformningen af en konstruktionsgrammatisk model med henblik på flere sprog end blot engelsk. Til sidst vil jeg vende tilbage til udgangspunktet og komme med et bud på hvordan vi kan forklare at syntaktiske-semantiske konflikter i den basale sætningsopbygning manifesterer sig forskelligt i de to sprogtyper.

2. Parametrisk variation

Snyder (2001) argumenterer, på basis af L1-tilegnelsesdata og komparativ syntaks, for at forekomsten i nogle sprog (fx germanske sprog) af en række komplekse konstruktioner, såsom de resultative udtryk i (1) og (2), skyldes eksistensen af en *compounding* parameter i klassisk forstand (Chomsky 1981). Disse sprog tillader således dannelsen af komplekse prædikater: **sove x ud**, **tale x i søvn** osv. Manglende forekomster i andre sprog (fx romanske sprog) af disse konstruktioner hævdes tilsvarende at skyldes at disse sprog ikke har denne parameter, og dermed ikke kan danne komplekse prædikater. Det essentielle i Snyders resultater er for det første at evnen til produktiv ordkomposition, fx *bycykel*,⁵ er en forudsætning for evnen til komposition i et andet uafhængigt syntaktisk

---

5. Produktiv ordkomposition forudsætter ikke en leksikaliseringproces. Umiddelbart efter at projektet med fri benyttelse af kommunes cykler i København blev iværksat, ville det i dansk være korrekt dansk at tale om *bycyklen*; og man ville blive forstået, forudsat at det i sammenhængen ville være meningsfyldt at tale om en *bycykel* (altså at projekt *bycykel* var kendt af tilhøreren). En tilsvarende ordkomposition er ikke produktiv i spansk, der kræver en forudgående leksikaliseringproces: *bicicleta ciudad** (= 'bycykel') går ikke, men *hombre rana* (= 'frømand') er fin. Spansk råder i stedet over en eksplicit kodet specificerende konstruktion via brugen af præpositionen *de*: *bicicleta de ciudad*, som selvfølgelig også kun vil være meningsfuld såfremt det giver mening at tale om en *bycykel* i spansk sammenhæng. For flere detaljer om denne konstruktion, se fx Müller (2007).

domæne, nemlig dannelsen af komplekse prædikat-konstruktioner, såsom resultativ-konstruktioner: *he sleeps it off*, eller: *he kissed her unconscious*. Derudfra argumenterer han for eksistensen af en *compounding* parameter der skulle have afgørende betydning for dannelsen af komplekse prædikater i engelsk. For det andet viser han ud fra komparative syntaktiske undersøgelser at de sprog der tillader dannelse af komplekse prædikater også tillader ordkomposition, og omvendt, at de sprog der ikke tillader dannelse af komplekse prædikater, heller ikke tillader ordkomposition. Derved argumenterer han for at der er tale om en sprogtypologisk parameter, som oprindeligt foreslået af Chomsky.

Disse sprogtypologiske forskelle synes at være et faktum. Men man kan diskutere om de afspejler eksistensen af en *compounding* parameter der i chomskiansk forstand er slået fra eller til, eller om der snarere er tale om at de to sprogtyper organiserer sig forskelligt i sætningsopbygningen, som noget der vil kunne ændre sig over tid. Der kan bygges op omkring leksikalske enheder (ord i simple eller komplekse leksemer, og sætningssyntaksen omkring verbale leksemer), eller der kan i Goldbergs forstand bygges op omkring uafhængige diagrammer/skemaer der kombineres med leksikalske valensstrukturer. Jeg forfølger den ide at der er forskel på hvordan et sprog basalt set organiserer sig i sætningsopbygningen: omkring leksikalske enheder eller i uafhængige diagrammer. Den del af Snyders resultater der vedrører tilegnelsen af de komplekse resultative konstruktioner, vil her skulle fortolkes i retning af at dannelsen af et komplekst diagram over den resultative konstruktion i brugerens grammatik via generaliseringsprocesser forudsætter evnen til at danne et andet mere simpelt diagram som skelettet i ordkomposition. Og det kan der være mange gode, men også komplicerede, grunde til. Mit synspunkt vil kunne forklare en række væsentlige forhold der ikke umiddelbart kan håndteres med Snyders parameter-teori (PT):

- Selvom PT er en typologisk teori, er den udviklet med afsæt i mulighederne i den engelske sprogstruktur. Det giver nogle væsentlige begrænsninger. PT kan forklare hvorfor konstruktionstypen *he talked her to sleep* er mulig i engelsk og dansk (+ *compounding* parameter), og ikke er mulig i spansk: *la habló*

dormida* (÷ compounding parameter). Men PT kan ikke forklare hvorfor *he slept the girl (by talking)** (også resultativ) ikke er mulig i engelsk og dansk, hvorimod den er mulig i spansk: *durmió a la niña hablando*.

- PT tager ikke højde for at grænsen for hvornår der er tale om sekundært prædikat og hvornår der er tale om et subkategoriseret (verbalbestemt) led er svær at sætte. Det fører til en række uholdbare konklusioner, fx at engelsk, men ikke spansk, har resultative konstruktioner (Snyder 2001). Spansk **har** rent faktisk resultative konstruktioner der minder meget om dem vi kender fra dansk og engelsk, men opbygningen i spansk er styret af verbet, og derfor udpræget restriktiv, i modsætning til dansk og engelsk.
- PT forholder sig ikke til hvilken rolle den alternative form for ordkomposition, der er karakteristisk for sprog som spansk (eksplicit kodet specificerende konstruktion), jf. note 5, har i forhold til det parametriske system. Vi skal nedenfor se at netop en specificerende skematisk konstruktion er karakteristisk for sprog som spansk.

Jeg skal ikke her gå nærmere ind i at diskutere Snyders parametriske position. Jeg vil til gengæld i de følgende afsnit præcisere hvad jeg forstår ved at de to sprogtyper organiserer sig forskelligt i sætningsopbygningen, og vise hvad det betyder for bestemte sprogtypologiske problemstillinger, herunder den problemstilling jeg skitserede i indledningen.

3. Sætningens organisering i konstruktioner af forskellig specificitet og skematicitet

Konstruktioner er i teoretisk forstand ikke-afledte form-betydningspar af forskellig specificitet som lagres som en del af brugerens grammatik (se Goldberg 1995, 2006). Selv afledte form-betydningspar lagres, ifølge Goldberg (2006), uafhængigt som grammatiske konstruktioner, hvis de er tilstrækkeligt hyppigt forekommende. Det kunne fx gælde *subjekter*, der kan afledes af *argumentstruktur konstruktioner*. Et leksem, fx [*coche*] / 'bil', er en informationsmæssigt substantiel konstruktion med en særlig status fordi den er forudsætningen for sætningsopbygningen i alle

sprog.⁶ Et idiom er en lignende, men langt mere kompleks, substantiel konstruktion: [no hay mal que por bien no venga] / 'intet er så skidt at det ikke er godt for noget'. Konstruktioner kan også være af skematisk karakter, som de diagramagtige argumentstruktur konstruktioner, der har deres egen skematiske betydning, fx den resultatative konstruktion i dansk og engelsk: [SUBJ, V, OBJ, OBL] / 'X causes Y to become Z'. Som endnu mere diagramagtige konstruktioner, er grammatiske regler lagret som konstruktioner i brugerens grammatik, fx the *conjunction reduction rule* i dansk, engelsk og andre sprog: [SUBJ, V, AND, Ø, VP] / 'conjunction reduction'. Noget der tit overses, eller gås for let hen over, er at så godt som alle sproglige udtryk (også fra et konstruktionelt synspunkt har en intern struktur. De vil således typisk bestå af mange forskellige konstruktionstyper af forskellig specificitet, oftest leksikalske konstruktioner, NP- og VP-konstruktioner, morfologiske konstruktioner og argumentstruktur konstruktioner, men også mange andre typer. Sætningen organiseres basalt set ved hjælp af to konstruktionstyper, som har en forskellig grad af specificitet, eller skematicitet, afhængigt af fra hvilket synspunkt man ser det:

- 1) Leksikalske (argumentstruktur) konstruktioner organiserer informationen i en valensstruktur.
- 2) Skematiske (argumentstruktur) konstruktioner organiserer informationen på et mere abstrakt niveau.

4. Hvordan organiseres informationen i de forskellige sprogtyper?

Det centrale spørgsmål er nu om der er forskel på hvorledes informationen organiseres i de forskellige sprogtyper. Det er nærliggende at undersøge eftersom konstruktioner, herunder også sætningen som helhed, i udpræget grad er sprogspecifikke (fx Croft *et al.* 2009; Croft

---

6. Derfor er det også en god ide at bevare betegnelsen *leksem* for netop denne særlige konstruktionstype. Man kan også tale om *leksikalske konstruktioner*, enten for at sætte fokus på at et leksem fungerer kognitivt ligesom andre konstruktionstyper, eller med henvisning til leksemets mulighed for at være centrum i en mere kompleks enhed, der er bestemt at leksemets valensstruktur.

2001). Spørgsmålene bliver: hvilke konstruktionstyper organiserer sætningen?, og navnlig: Hvilken type organiserer det basale sætnings-skelet, argumentstrukturen?

En foreløbig hypotese vil være at sprog kan være forskellige med hensyn til skematiciteten i det basale sætningsskelet. Med andre ord, organisationsmåden for argumentstrukturen kan være leksikalsk eller skematisk. Ser vi på engelsk, er argumentstrukturen, ifølge Goldberg, organiseret i skematiske argumentstruktur konstruktioner (*argument structure constructions*) (Goldberg 1995, 2006). Dette basale betydnings skelet er specificeret i leksikalske konstruktioner, navnlig i verbet, og i andre skematiske konstruktioner, som alle er dele af sætningens interne struktur. Et godt eksempel er *way*-konstruktionen (fx Jackendoff 1990, Goldberg 1995):

(14) Peter [*fought*] his way out of the restaurant

[SUBJ_i V POSS_i *way* OBL] /
'X moving Y by creating a path'

[*fought*] / 'middel, årsag til bevægelse'

I *way*-konstruktionen er der ingen af de leksikalske størrelser der i sig selv kan siges at have en organiserende rolle i kodningen af den basale betydningsstruktur, som er: 'X moving Y by creating a path'. Navnlig kan 'moving by creating a path' ikke udledes af den leksikalske betydning i verbet *fought*. I stedet for er det en skematisk form, den såkaldte *way*-konstruktion, der som et diagram bærer udtrykkets karakteristiske betydning. Verbet *fought* specificerer hvordan, dvs. midlet (i kursiv). I spanske versioner af *way*-konstruktionen kan grundbetydningen 'X moving Y by creating a path' normalt udledes af den valensstruktur der er en integreret del af verbets betydning:

(15) Pedro se [abrió/hizo] camino ([*a codazos*])
Pedro DAT åbnede/skabte vej (ved at bruge albuer)

para salir del restaurante
for at komme ud af restauranten

[SUBJ, DAT, **abrir/hacer**, OBJ, ADV] / 'X moves Y by creating a path'
[Adverbiel konstruktion] / 'middel, årsag til bevægelse'

Derved får verbet en central rolle (med fed) i den måde den basale argumentstruktur er organiseret. Information om midlet (i kursiv) kan eventuelt tilføjes i en ikke-verbalt organiseret adverbial konstruktion (*a codazos*) der fungerer specificerende i forhold til den basale betydningsstruktur. Så pointen er altså her at den spanske version af *way*-konstruktionen adskiller sig systematisk fra den engelske version med hensyn til hvordan den kernebetydning der er knyttet til argumentstrukturen og den specificerende betydning er organiseret. (16)–(19) er parallelversioner (engelsk, tysk, spansk og fransk) af en *way*-konstruktion, taget fra et parallelkorpus (Project Syndicate 2008):

(16) he *barged* his way past Hillary Clinton

(17) kann-te er sich an Hillary Clinton, ..., vorbei-*drängeln*
can-PST.3SG he REFL Hillary Clinton past-push-INF

(18) **logr-ó** **super-ar** *a los tumbos* a Hillary Clinton
(he) manage-
PST.3SG do better-INF in a clumsy way than Hillary Clinton

(19) il **a pu** **dépass-er** Hillary Clinton
he can-PRF.3SG pass-INF Hillary Clinton

Disse paralleleksempler viser at fransk organiserer sin version af *way*-konstruktionen som spansk, nemlig omkring verbet,⁷ og at tysk, ligesom engelsk, bygger op omkring en skematisk konstruktion, der på diagrammatisk vis bærer den centrale betydningsstruktur. I tysk er denne konstruktion, som her, typisk reflexiv. Det gælder også i dansk, som fx i *han maste sig forbi Hillary Clinton*. Verbet specificerer midlet: *barged* (engelsk), *drängeln* (tysk), *maste* (dansk).

5. Lignende forskelle i centrale semantiske domæner

Hvad kan vi udlede af den kontrastive analyse af *way*-konstruktionen? Man kan indvende at den blot er udtryk for at sprog som spansk ikke har udtryk der kan sammenlignes med *way*-konstruktionen i engelsk,

7. Dog specificeres midlet ikke i den franske version.

og at det ikke nødvendigvis siger noget om hvordan spansk organiserer sætningen i forhold til engelsk. Derfor bør vi se nærmere på en række semantiske domæner hvor vi ved at sprogene har klart sammenlignelige udtryk. Her vil vi kunne se om lignende forskelle kan identificeres, og på det grundlag afgøre om der er tale om en systematisk forskel. Vi vil altså se på om engelsk og spansk også i disse domæner tillader, hhv. ikke tillader, at sætningens argumentstruktur ikke er bundet sammen af verbets valensstruktur. Hvis spansk fx heller ikke i disse domæner tillader at den basale betydningsstruktur ikke kan udledes af verbets betydning, er det en indikation af at spansk organiserer argumentstrukturen omkring verbet.

I den engelske ditransitive konstruktion [SUBJ, V, OBJ1, OBJ2], involverer den basale betydningsstruktur en overførsel mellem en viljebestemt agent og en villig recipient, og det kan formaliseres som 'X caused Y to receive Z' (Goldberg 1995):

- (19) She gave him a cake
- (20) Le   dio   una tarta
       DAT   (hun) gav   en kage

Som vi kan se i (20), så har spansk et lignende udtryk. Vi kan derfor konstatere at med hensyn til den ditransitive konstruktion har spansk en sammenlignelig konstruktionstype. Problemet er at når vi skal finde ud af hvordan den ditransitive betydning er organiseret i disse sætningerne, så er der ikke noget i sådanne prototypiske eksempler der viser om overførselsbetydningen kodes i en leksikalsk (verbal) konstruktion, på basis af en valensstruktur, eller om den er organiseret i et uafhængigt skelet, som et diagram over argumentstrukturen med sin egen betydning, dvs. en såkaldt argumentstruktur konstruktion. I sidste tilfælde fungerer verbets betydning, herunder dets valensstruktur, som en redundant leksikalsk specifikation. Uklarheden skyldes selvfølgelig verbet, der både i dansk og engelsk er trivalent med betydningen: 'X giver Y til Z', hvorved verbets betydning ligger helt tæt op af sætningens overførselsbetydning. Det samme kan ikke siges at gælde i mere atypiske eksempler som (21), taget fra Goldberg (1995), der indikerer at den centrale overførselsbetydning må være organiseret i et uafhæn-

gigt diagram, og at kun selve aktiviteten specificeres via verbet. Det væsentligste argument for denne analyse er at det ikke er plausibelt at sige at overførselsbetydningen skulle være en del af verbets leksikalske betydning (*bake*).

(21) She baked him a cake (Goldberg 1995)

Spansk har imidlertid meget vanskeligt ved at lave en tilsvarende ditransitiv konstruktion med et tilsvarende aktivitetsverbum. Generelt gælder det at direkte paralleller til den ditransitive argumentstruktur er meget hyppigt forekommende i spansk, som eksemplificeret i (20), men det lader sig meget vanskeligt gøre med verber der ikke i sig selv repræsenterer den karakteristiske overførselsbetydning (Martínez Vázquez 2003).⁸

---

8. Der er muligt i spansk at lave hvad der tilsyneladende ligner modeksempler:

(8)	María	le	cocin-ó	un asado.
	María	DAT.3SG	lave mad-PST.3SG	et stykke kød

Men her implicerer brugen af dativ ikke nødvendigvis overførselsbetydning, en viljebestemt agent og en villig recipient, hvad der er den ditransitive konstruktions centrale betydning i engelsk. Eksemplet ville man kunne finde i mindst følgende kontekster:

María le cocinó un asado *para dárselo*.

'María lavede en steg for at give den til ham (overførsel)'

María le cocinó un asado *antes de irse para que no tuviese que hacerlo él*.

'María lavede en steg før hun gik så han ikke skulle gøre det selv'

María le cocinó un asado *para demostrarle que sabía cocinar*.

'María lavede en steg for at vise ham at hun kunne lave mad'

Det er derfor rigtigt at der findes spanske udtryk med dativobjekt hvor den ditransitive betydning ikke kan udledes af verbet, som eksemplificeret her. De kan bare ikke bruges som argument for at der findes en ikke-afledt skematisk ditransitiv konstruktion i spansk der kan sammenlignes med den engelske ditransitive. De er snarere udtryk for at der i spansk findes en uafhængig, ikke-verbalafledt, dativ-konstruktion, der i snart alle mulige sammenhænge kan specificere sætningens centrale betydning. I eksemplet her specificeres en helt almindelig transitiv konstruktion: *María laver en steg*.

Det samme argument gælder for resultativ-konstruktioner (Boas 2003, Goldberg 1995), hvor den basale betydning kan formaliseres som 'X caused Y to become Z':

- (22) She painted the house red
 Pintó   la casa   roja
 (hun) malede   huset   rødt

Dette eksempel viser at spansk rent faktisk har resultative konstruktioner der kan sammenlignes med den engelske resultativ.⁹ Ligesom i (19) og (20) kan vi heller ikke her se om den centrale betydning er kodet leksikalsk, på basis af en valensstruktur, eller i en uafhængig argumentstruktur konstruktion. Verbet kandiderer nemlig til at organisere betydningen, men vi kan ikke se om det underliggende fungerer sådan. Atypiske resultativer, som i (23), viser imidlertid at den resultative betydning må stamme fra et uafhængigt diagram med egen betydning, eftersom den resultative betydning ikke kan udledes af *cry*:

- (23) She cried herself   asleep
 (24) Lloró   a sí misma   dormida*
 (hun) græd   sig selv   i søvn

Heller ikke her tillader spansk en parallel konstruktion, se (24), da den resultative betydning ikke kan udledes af verbet. Den resultative konstruktion er altså mulig i spansk, men det kræver at dens basale betydning kan udledes af verbet. Endnu et eksempel med den resultative konstruktion ses i (25)-(27), hvor en spansk version kræver at den basale resultative betydning er centreret i verbet:

- (25) He kissed her unconscious (Goldberg 1995)
 (26) La   besó   inconsciente*
 AKK   (han) kyssede   bevidstløs

9. I nogle spanske dialekter kan dette eksempel, der er en direkte parallel til det engelske, virke mærkeligt, og man ville foretrække at sige: *pintó la casa de rojo*, altså med en adverbial tilføjelse med direkte relation til verbet i stedet for et objektsprædikat. Det understreger blot pointen, at den centrale betydning i spansk er organiseret via verbet. Det er i øvrigt let at supplere med andre typer, fx *dejó la casa desordenada* ('han efterlod huset i uorden').

- (27) La **desmayó** con un beso
 AKK (han) besvimedede med et kys

Simple kommunikative udtryk findes helt parallelt i engelsk og spansk, som i (28) og (29):

- (28) He said yes
 (29) Dijo que sí

Vi kan ikke ud fra disse to eksempler se om den basale kommunikative argumentstruktur: 'X kommunikerer Y' er organiseret i en verbal valensstruktur (verbets betydning ville umiddelbart passe fint til den opgave), eller om den er organiseret skematisk, i et uafhængigt diagram, og elaboreret i verbet. Det kan vi til gengæld i (30), der indikerer at det sidste er tilfældet, eftersom det ikke virker overbevisende at betragte den basale kommunikative betydningsstruktur som forankret i verbets leksikalske struktur (*nodding*):

- (30) He nodded yes

En parallel konstruktion lader sig ikke konstruere i spansk, der også her kræver en opbygning omkring verbet, se (32):

- (31) Cabeceó un sí*
 (han) nikkede et ja
 (32) **Asintió** con la cabeza
 (han) samtykkede med hovedet

Martínez Vázquez har observeret at denne form for konflikt mellem verbets semantik og den basale kommunikative betydning er meget produktiv i engelsk, i modsætning til spansk hvor man kun sporadisk finder eksempler (Martínez Vázquez 2003). Martínez Bázquez foreslår at de uhyre få forekomster af denne form for semantisk konflikt skyldes at spanske sprogbrugere foretrækker at undgå syntaktisk metonomi af denne slags. Men man må spørge hvorfor spanske sprogbrugere skulle foretrække at undgå atypiske kombinationer af leksikalsk og skematisk betydning? Eksempler som (32) giver os et fingerpeg. Sætningens centrale betydningsstruktur er nemlig her organiseret omkring verbet, hvilket som vi har set er et generelt træk i spansk.

6. Hypotese

Jeg vil formulere følgende hypotese:

Engelsk organiserer sætningens kernebetydning i uafhængige diagrammer, såkaldte skematiske argumentstruktur konstruktioner, og den specificerende betydning i leksikalske (verbale) konstruktioner og supplerende skematiske konstruktioner.

Spansk organiserer kernebetydningen leksikalisk i verbet, og mere sekundære betydninger som skematisk organiserede specifikationer (Pedersen 2009a, 2009b, under udgivelse, under bedømmelse).

Hypotesen forklarer først og fremmest at semantiske konflikter i sætningen af den slags vi har set i afsnit 4 og 5 er hyppigt forekommende, og produktive, i sprog som engelsk, mens de er yderst sjældne i spansk. Men som vi skal se nedenfor kan den også håndtere de typiske tilfælde af semantisk konflikt i sætningen som rent faktisk findes i spansk, jf. indledningen.

Hypotesen siger ikke at spansk ikke benytter uafhængige (ikke verbalafledte) skematiske konstruktioner (diagrammer) i sætningsopbygningen. Spansk har også skematiske konstruktioner, men på et andet organisatorisk niveau. De fungerer som specificerende diagrammer. Det kan fx være adverbielle konstruktioner, eller morfologiske aspektkonstruktioner.¹⁰

7. Hvad betyder hypotesen for sprogtypologisk teori?

Ud over romanske sprog, gælder det at også mange andre sprog, bl.a. ikke-relaterede sprog som tyrkisk og kun delvist relaterede sprog som hindu, kræver at sætningens basale betydning matcher verbets betydning (Narasimhan 1998). Disse sprog er kategoriseret som *verb-framed* sprog i Talmys velkendte typologi om leksikalisering af makro-events (Talmy 1985, 1991, 2000). Det peger på at hans typologi dybest set handler om forskellige måder at organisere sætningens information

---

10. Skematiske konstruktioner med specificerende funktion finder selvfølgelig også i sprog som engelsk og dansk.

(Pedersen 2009a), og mindre om leksikaliseringmønstre.¹¹ Hvis vi skal udtrykke en makro-event (fx en bevægelse), så gælder det, ifølge Talmy, at nogle sprog, fx germanske sprog, vil leksikalisere den basale event (retningsbestemt bevægelse) i en satellit (*satellite-framed languages*). Den sekundære event, fx bevægelsesmåden, er leksikaliseret i verbet. Andre sprog, fx romanske sprog, leksikalisere den basale event i verbet (*verb-framed languages*), og kan udtrykke den sekundære event uden for verbet. (33) er Talmys klassiske eksempel:

(33) The bottle floated into the cave

La botella	entró	en	la cueva	flotando
flasken	bevægede sig ind	i	hulen	flydende

I en meget omfattende litteratur om emnet er der bred enighed om eksistensen af de typologiske forskelle, men der er også omfattende dokumentation for at de fleste sprog, ved nærmere eftersyn, reelt må karakteriseres som en blandingstype i forhold til Talmys to-delning.

Som en videreudvikling af typologien i forhold til spansk, der altid har spillet en meget central rolle i udviklingen af Talmys typologi, har Jon Aske i en ofte citeret artikel foreslået følgende: Ateliske mådesverber kan i spansk (ligesom i fx dansk og engelsk) godt kombineres med en satellit såfremt der **ikke** overskrides nogen (mål)grænse (Aske 1989):

(34) La botella	flotó	hacia	la cueva
Flasken	flød	hen imod	hulen

(35a) og (36a) er til gengæld uacceptable spanske versioner af henholdsvis (35) og (36), hvor ateliske mådesverber er brugt i en telisk kontekst:

(35) The bottle floated to the cave

(35a) * La botella flotó a la cueva

---

11. Den samme kritik kan rettes mod den sprogtypologi der er blevet udviklet på CBS (Korzen & Lundquist 2004), hvor man skelner mellem endocentriske og exocentriske sprog ud fra nogle leksikaliseringmønstre der minder om dem man finder hos Talmy og de lingvister der tager udgangspunkt i Talmys arbejde.

- (36) She danced out of the door
- (36a) * Bailó fuera de la puerta

Den endog relativt hyppige forekomst af helt almindelige eksempler som (37)-(39) viser imidlertid at Askes forslag er problematisk:

- (37) **Corrió** al lavabo (CREA)
han løb til toilettet
'Han løb ud på toilettet'
- (38) ... **vuelan** a la ciudad de los rascacielos maquetas. (CE)
de flyver til byen af skyskraberne modelagtige
'De flyver til byen med de modelagtige skyskrabere'
- (39) Cristina **había caminado** a la casucha del fondo (CE)
Christina var gået til den usle rønne i bunden
'Christina var gået (til fods) hen til den usle rønne i bunden'

Set ud fra Talmys typologi, er den basale betydningsstruktur, bevægelsesforløbet (retningen), i (37)-(39) kodet uden for verbet i en satellit, mens bevægelsesmåden er verbalt kodet. Eksemplerne går altså imod leksikaliseringmønstrene for spansk i Talmys typologi. Disse helt normale udtryk i spansk er også problematiske for Askes forslag, da de helt klart implicerer en telisk handling. Vi kan efter min opfattelse kun forklare denne sprogbrug hvis vi går ud fra at det er verbets organiserende rolle, og ikke verbets leksikaliserende rolle, der er den afgørende typologiske faktor. Betydningen af verberne *correr* ('løbe'), *volar* ('flyve') og *caminar* ('gå') er atelisk, men det er samtidig en aktivitet der typisk involverer en retningsbestemt bevægelse (fx han løb over gaden, ned til stranden). Isoleret set har disse verber en atelisk semantisk struktur (aktivitetsverber), men vi kan let aflede en telisk kontekst af den aktivitet disse verber denoterer. Disse verber kan derfor relativt let bruges, ved hjælp af en svag valensstruktur, til at organisere udtryk for bevægelse der har markeret retning og/eller et mål i en satellit; i modsætning til aktivitetsverber som fx *flyde* og *danse*, der ikke har disse egenskaber. Det typiske scenarie er at noget flyder rundt i vandet uden at være en retningsbestemt aktivitet; og at man danser uden at danse noget bestemt sted hen.¹²

---

12. For en mere indgående analyse, se Pedersen (under udgivelse), Pedersen (under bedømmelse).

Italiensk tilhører den romanske sprogtype, og kan ligesom spansk karakteriseres som verb-framed i Talmy's opdeling. Italiensk er også karakteriseret ved den hyppige forekomst at verbum-partikel konstruktioner, og minder i den forstand mere om et germansk sprog. Det gælder imidlertid at der ikke er nogen, eller kun ringe, mulighed for at adskille verbet og partiklen i disse konstruktioner (Jansen 2009; Masini 2005, 2007; Simone 1996):

(40) hai quasi messo sotto il cane (Masini 2007)
 du har næsten anbragt under hunden
 'du har næsten kørt hunden over'

(41) *hai quasi messo il cane sotto (Masini 2007)
 du har næsten anbragt hunden under

Kravet om formel kontinuitet i verbum-partikelkonstruktionen i italiensk afspejler muligvis det træk der, ifølge hypotesen, er karakteristisk for romanske sprog, i modsætning til germanske sprog, nemlig at sætningens basale betydning organiseres omkring verbet.

8. Hvad betyder hypotesen for den konstruktionsgrammatiske analyse?

Hypotesen betyder at den skematiske konstruktion, det sproglige diagram med egen betydningsstruktur, spiller en fundamental organiserende rolle i sprog som dansk og engelsk. Det uafhængige diagram organiserer den basale argumentstruktur. Til gengæld spiller den leksikalske (verbale) konstruktion af argumentstrukturen en fundamental organiserende rolle i spansk og andre romanske sprog. Dette har umiddelbart konsekvenser for den kontrastive analyse af semantiske konflikter mellem verbets leksikalske betydning og sætningens betydning, jf. indledningen. I analysen af spansk giver det ikke mening at tale om at specifikke verbalbetydninger bliver presset (*coerced*) ind i en atypisk kombination med en uafhængig argumentstruktur konstruktion, hvis spanske sætninger basalt set er organiseret af verbet. Til gengæld giver det ifølge hypotesen mening at tale om at den basale verbalt organiserede argumentstruktur integrerer et diagram, en uafhængig skematisk konstruktion, som et ekstra organiserende niveau. Det vil jeg demonstrere i sidste afsnit.

8.1. Tilbage til udgangspunktet – typologisk bestemte betvingelser

Vi vil her til sidst vende tilbage til eksemplerne (1)-(4), her gengivet som (42)-(45), for med udgangspunkt i den opstillede hypotese at analysere den semantiske konflikt mellem verbets leksikalske betydning og sætningens syntaktiske struktur:

(42) Han sov den (branderten) ud

(43) He slept it off

(44)	Durmió	la borrachera	fuera*
	(han) sov	branderten	ud

(45)	Durmió	la borrachera →	la	durmió...
	(han) sov	branderten	AKK	sov
	'Han sov brandert-søvn'			

(45a) La borrachera fue dormida por...*

Dansk og engelsk bygger i (42) og (43) sætningen op over et basalt diagram: [SUBJ, V, OBJ, OBL] der har den skematiske betydning 'X caused Y to become Z'. Betydningen specificeres leksikalsk, først og fremmest via den atypiske kombination med en intransitiv verbal konstruktion:

SUBJ	V	OBJ	OBL	'X caused Y to become Z'
(SUBJ)	V			'(X) sover'

Spansk bygger ifølge hypotesen sætningen, og dermed også den basale betydning, op omkring verbet. Derfor er den parallelle resultatative version i (44) ikke mulig, da den basale resultatative betydning her organiseres uden for verbet i et uafhængigt diagram. I (45) er den centrale betydning derimod sove-aktiviteten, og den organiseres, i overensstemmelse med hvad der må forventes for spansk, omkring verbet i en valensstruktur, hvor verbet har valens til subjekt og en adverbial specifikation. Betydningen bliver følgelig at nogen (den person der refereres til) sover under bestemte omstændigheder (fuldskab):

(SUBJ)	V	(ADV)	'(X) sover under bestemte omstændigheder (Y)'
SUBJ	V	OBJ	'X påvirker Y'

På et sekundært organiserende niveau kombineres verbalstrukturen, i overensstemmelse med hypotesen, med et uafhængigt transitivt diagram med betydningen: 'X (subjektet) påvirker Y (branderten)'. At der er tale om et transitivt diagram ses af syntaksen, navnlig akkusativtransformationen, der normalt indikerer direkte objekt i spansk. Dette sekundære transitive betydningsniveau gør at også betydningen i denne spanske version vil kunne implicere et element af resultativ betydning, altså at branderten forsvinder som følge af *sove*-aktiviteten.

At konstruktionen i dansk og engelsk, i modsætning til spansk, er bygget op omkring et uafhængigt diagram, der ikke er afledt af verbet, ses også af at konstruktionen er særligt produktiv på verbalpladsen. Man kan fx i moderne, uformel, dansk sprogbrug blandt andet:

(46) Sove/knalde/koge/breeze/sidde/drikke/svede... branderten ud (Google)

Det samme gælder formentlig for engelsk. Den spanske konstruktion synes kun at være produktiv med hensyn til komplementleddet:

(47) **Dormir** ('sove') la borrachera ('branderten') / la moña ('abekatten') / la siesta ('middagspausen') / la noche ('natten') / el día ('formiddagen') / el amanecer ('daggrøet') / el sueño ('søvnen') / la tristeza ('tristheden') / la desgracia ('ulykken')...

Det underbygger at den spanske version basalt set er en verbal konstruktion. Som intransitiv verbal konstruktion med integreret sekundær transitiv struktur betragtet, er denne konstruktionstype produktiv. Man kan drage en klar parallel mellem eksemplerne i (42)-(45) og konstruktionen af bevægelse i (48)-(50):

(48) Han løb ned af trappen

(49) He ran down the stairs

(50) Bajó	las escaleras	<i>corriendo</i>
(han) bevægede sig ned	trapperne	løbende
'Han løb ned af trapperne'		

(50a) **Las bajó** *corriendo*
 AKK (han) bevægede sig ned løbende

(50b) * Las escaleras fueron bajadas por Pedro
 trapperne blev gået ned af af Pedro

Verbet *bajar* kan ligesom *dormir* realiseres på to forskellige måder syntaktisk: A) intransitiv bevægelse: Pedro bajó aquí corriendo ('Pedro bevægede sig ned her løbende'), som i (50); B) transitiv (resultativ) læsning: Pedro bajó las maletas de prisa ('Pedro hentede kufferterne ned i en hast'), der er helt parallel med (8). I (50) kan vi ud fra konteksten se at der er tale om en intransitiv konstruktion af en bevægelsessituation. Vi må derfor stille det samme spørgsmål som vi stillede i forbindelse med analysen af (45): hvis konstruktionen er intransitiv og den basale betydning er bevægelse ('Pedro bevægede sig ned af trappen'), hvordan skal vi så forstå den reducerede transitive form sætningen har? Ligesom (45) tillader (50) en akkusativ-substitution, jf. (50a), men ikke en passivtransformation, jf. (50b). Det kan vi fortolke sådan at den basale betydningsstruktur i (50), bevægelsessituationen, er organiseret i en intransitiv konstruktion, omkring verbets valensstruktur. Sætningen får i udtrykket transitiv form som følge af et sekundært organisatorisk niveau, hvor et uafhængigt transitivt diagram inkorporeres:

(SUBJ)	V	(ADV)	'(X) bevæger sig ned på et bestemt sted (Y)'
SUBJ	V	OBJ	'X påvirker Y'

Det transitive diagram er ikke det basale skelet. Det forklarer at passivtransformationen (som basal indikator for transitivitet i en sætning) ikke er mulig. Transitiviteten er nemlig stærkt reduceret som følge af det basale intransitive skelet. Det ses også af at den grundlæggende betydning i sætningen er 'X bevæger sig på et bestemt sted Y', og ikke 'X overfører energi til Y'. Den primære leksikalske konstruktion dominerer altså betydningsstrukturen.

Som nævnt optræder *bajar* også i en konstruktion med resultativ betydning, der er helt parallel med *Pedro durmió a la niña*, cf. (8):

- (51) Pedro bajó las escaleras
 Pedro bevæge ned stigen
 ‘Pedro hentede stigen ned’

Den centrale resultatative betydning er centreret i verbet: ‘(stigen) bevæge sig ned’. Konstruktionen bliver yderligere organiseret i et transitivt diagram: SUBJ, V, OBJ der kompletterer den resultatative konstruktion. Denne integration af en leksikalsk konstruktion og et kompletterende transitivt diagram kan formaliseres på følgende måde:

	V	(SUBJ)	‘Bevæge sig ned (X)’
SUBJ	V	OBJ	‘Y overføre energi til X’

Bemærk at den resultatative læsning af (51), i modsætning til (50), både kan akkusativ-markeres og passivtransformeres:

- (51a) Pedro **las** bajó
 Pedro AKK bevæge ned
 ‘Pedro hentede den ned’

- (51b) Las escaleras fueron bajadas por Pedro
 ‘Trapperne blev hentet ned af Pedro’

Det kan fortolkes som udtryk for at det transitive diagram i (51) spiller en mere fremtrædende rolle i sætningsstrukturen sammenlignet med (50). I (50) er der først og fremmest tale om at subjektet bevæger sig på trappen.¹³ I (51) er der også grundlæggende tale om intransitiv bevægelse: trappen bevæger sig ned (den resultatative bevægelse), men der er også tale om at subjektet gør noget med stigen (den transitive komplettering af den resultatative betydning).

9. Konklusion

Jeg har foreslået at der er typologiske forskelle mht. den måde sætningen basalt set er organiseret. Denne indsigt vil måske kunne udfordre principperne for parametrisk variation (fx Chomsky 1981, Snyder

13. Selvom der også er tale om en vis interaktion med trappen.

2001). Teori-internt betyder det en ny fortolkning af Talmys deskriptive typologi. Fra at være et spørgsmål om leksikaliseringsmønstre, handler typologien her om skemacitet versus verbalvalens i sætningens organisering. Det kan forklare data der hidtil har været anset for at være afvigende data i forhold til Talmys typologi. Hypotesen har betydning for hvordan vi kan analysere konflikter mellem verbets betydning og sætningens betydning/syntaks i et kontrastivt perspektiv. Jeg har givet eksempler på at et og samme verbum i spansk godt kan optræde i forskellige konstruktioner, men at sådanne tilfælde ikke, som det ofte er tilfældet i engelsk og dansk, har karakter af at verbet lader sig presse ind i en struktur der konflikter med verbets egen valensstruktur. Analysen får således betydning for hvordan vi skal forstå sådanne semantiske-syntaktiske konflikter i sprog der tilhører en anden sprogtype end engelsk, fx spansk. Det har været hovedsigtet med denne artikel at belyse denne problematik.

Henvisninger

- Aske, J. (1989). Path predicates in English and Spanish: A closer look, i K. Hall, M. Meacham & R. Shapiro (red.) *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Berkeley Linguistics Society, 1-14.
- Boas, H. (2003). *A constructional approach to resultatives*. Stanford: CSLI Publications.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- CE (2002). Corpus del Español. M. Davies. <<http://www.corpusdelespanol.org>>.
- CREA (2008). Corpus de referencia del español actual. Real Academia España (RAE). <<http://www.rae.es>>
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, W. *et al.* (2009). Revising Talmy's typological classification of complex events, i H. Boas (red.) *Contrastive Construction Grammar*, Amsterdam: John Benjamins. Under udgivelse.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, A. E. (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.

- Jackendoff, R. (1990). *Semantic Structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jansen, H. (2009). Artikel i denne publikation.
- Korzen, I. & Lita Lundquist (red.). (2004). *Sprogtypologi og oversættelse. Endocentriske og exocentriske sprog*. Materialesamling, Handelshøjskolen (CBS).
- Martínez Vázquez, M. (red.). (2003). *Gramática de Construcciones. Contrastes entre el inglés y el español*. Universidad de Huelva.
- Masini, F. (2005). Multi-word expressions between syntax and the lexicon: the case of Italian verb-particle constructions, *SKY Journal of Linguistics*, 18, 145-173.
- Masini, F. (2008). Verbi sintagmatici e ordine delle parole, i M. Cini (red.) *I verbi sintagmatici in italiano e nelle varietà dialettali. Stato dell'arte e prospettive di ricerca*. (Spazi comunicativi – Kommunikative Räume, Vol. 3). Peter Lang, 83-102.
- Michaelis, L.A. (2004). Type Shifting in Construction Grammar: An Integrated Approach to Aspectual Coercion. *Cognitive Linguistics* 15: 1-67.
- Spansk-dansk ordbog. (1988). 2. udgave, 1. oplag. Munksgaard (Munksgaards ordbøger).
- Müller, H.H. (2007). *Nominalkomposition i moderne spansk. En teori om betydningsdannelse*. Disputats. København: Copenhagen Business School Press.
- Narasimhan, B. (1998). *The Encoding of Complex Events in Hindi and English*, BU: Dissertation.
- Pedersen, J. (2009a). The Construction of Macro-events. A typological perspective, i C. Butler & J. M. Arista (red.) *Deconstructing constructions*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 25-62.
- Pedersen, J. (2009b). Lexical and Constructional Organization of Argument Structure: A Contrastive Analysis, i Jordan Zlatev *et al.* (red.) *Studies in Language and Cognition*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 230-245.
- Pedersen, J. The *way*-construction and cross-linguistic variation in syntax. Implications for typological theory, i J. Hudson *et al.* (red.), *Conceptual Spaces and the Construal of Spatial Meaning*, Oxford: Oxford University Press. Under udgivelse.
- Pedersen, J. Reconsidering the role of telicity in Spanish motion events, i H. Boas & F. G. García (red.), *Romance Construction Grammar*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. Under bedømmelse.

- Project Syndicate. 2008. Paralleltjekster (engelsk, spansk, fransk og tysk).
- Simone, R. (1996). Esistono verbi sintagmatici in italiano?, *Cuadernos de Filología Italiana*, 3, Servicio de publicaciones UCM, 47-61.
- Snyder, W. (2001). On the nature of syntactic variation: Evidence from complex predicates and complex word-formation. *Language* 77(2), 324-342.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms, i T. Shopen (red.) *Language typology and syntactic description (vol. 3): Grammatical categories and the lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press 57-149.
- Talmy, L. (1991). Path to realization: a typology of event conflation, *Proceedings of the Seventeenth Annual Berkeley Linguistics Society*, 480-519.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics*. Vol.1 and 2, MA Cambridge: MIT Press.

